

Om Sanskrits Stilling

i

den almindelige Sprogudvikling i Indien.

Af

S. Sørensen.

En med Videnskabernes Selskabs Guldmedaille belønnet Prisaafhandling.

D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6. Række, historisk og filosofisk Afd. III. 3.

Avec résumé en français.

København.

Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

1894.

Indholdsfortegnelse.

	Side		Side
Forord. Litteratur	154		
I. Oversigt. Veda-Sproget (§§ 1—10).			
§§ 1-4. Oversigt	155		
§§ 5-7. Veda-Sprogets sandsynlige Forhold til det samtidige Talesprog	158		
§ 8. Exempler paa Vediske, navnlig metriske, Ejendommeligheder i Kāṭhaka-Upanishad .	162		
§ 9. Samhitā-Texten, Pada-Texten og Prātiçā-khya'erne	164		
§ 10. De Vediske Skrifters Oyerleveringsmaade .	165		
II. Bhāshā (§§ 11—28).			
§§ 11-14. De ældste grammatiske Arbejder i Indien	167		
§ 15. Grammatisk-pædagogiske Værker: Kātyāyana's Vārttika'er og Patañjali's Mahābhāshya	170		
§ 16. Grammatikernes indbyrdes Forhold. — Bhāshā's Tilslutning til Brāhmaṇa'erne og Pāli	171		
§ 17. Pāṇini's, Kātyāyana's og Patañjali's Tidsalder	172		
§ 18. Pāṇini's Bhāshā er et levende Talesprog .	174		
§ 19. Forsvar for Dhātupāṭha'en	175		
§ 20. Forældede Perfektformer i Mahābhāshya .	177		
§ 21. «Vedisk» i Mahābhāshya	178		
§ 22. Dialekter	178		
§§ 23-24. «Korrekt» og «barbarisk» Tale; Rigssprog	180		
§ 25. Consonantfordobbling i Grupper; Abhinidhāna	184		
§ 26. Udtalefejl	186		
§ 27. Brugen af Skrift	186		
§ 28. Det episke Sprog	187		
III. Pāli. Monumentprākrit. Blandet Sanskrit (§§ 29—40).			
§§ 29-30. Gruppefordobblingens og Abhinidhāna'ens Afspejling i Pāli	187. 189		
§§ 31-33. Indskrifterne og Gāthā-Dialekten .	190. 191		
§§ 34-38. Kritik af Senart's Theori	192. 197		
§§ 39-40. Pāli og blandet Sanskrit som Former af Rigssproget	199. 201		
IV. Literært Prākrit (§§ 41—56).			
§§ 41-43. Oversigt over Prākrit'erne i Literaturen, særlig hos de ældre Grammatikere og i Drama'erne	202. 205		
§§ 44-46. Vidnesbyrd om Prākrit'erne som Litteratursprog og Talesprog	206. 209		
§§ 47-48. De senere Prākritgrammatikere. Betydningen af Udtrykkene Bhāshā, Vibhāshā, Apabhraṇça og Paiçāca	210. 212		
§§ 49-50. Grammatikernes Forhold til Dramatikere som Autoritet i sproglige Spørgsmaal. Vibhāshā'ernes sandsynligvis impressionistiske Charakter	215. 218		
§ 51. Sanskrit og Çaurasenī udgøre tilsammen det dannede Rigssprog	219		
§ 52. Mahārāshṭrī og Paiçāci	220		
§ 53. Deçi-Ord	224		
§ 54. Eftervisning af, at Sanskrit og Prākrit kunne have levet samtidig	227		
§ 55. Udtrykkene <i>prakṛtiḥ</i> og <i>çeshah</i>	244		
§ 56. Prākrit'ernes Udvikling	246		
V. Det klassiske Sanskrit (§§ 57—60).			
§ 57. Det klassiske Sanskrits Forhold til Prākrit'erne	246		
§ 58. Det klassiske Sanskrits Forhold til Bhāshā	248		
§ 59. Spørgsmaalet om, naar Sanskrit har ophørt at være et levende Sprog	250		
§ 60. Slutning	251		
Excurs:			
Oversigt over Vedasprogets Afvigelser fra Bhāshā (§§ 1—18)	252		
Résumé en français	277		
Register	299		
Tillæg og Rettelser	316		

Nærværende Afhandling indleveredes i Efteraaret 1889 som Besvarelse af en af Det kongelige danske Videnskabernes Selskab udsat Prisopgave. Den fremtræder her, i Overensstemmelse med et i Bedømmelsen udtalt Ønske, betydelig udvidet for de sidste Partiers (navnlig Kap. IV's) Vedkommende, men ellers væsentlig uforandret. Kun er der taget Hensyn til et ikke ringe Antal Litteraturhenvisninger, som jeg skylder Prof. V. Fausbøll's Velvilje, og for hvilke jeg benytter denne Lejlighed til at bevidne ham min oprigtige Tak. Ligeledes er det mig en kær Pligt at takke Prof. Vilh. Thomsen, der har vist Afhandlingen den velvilligste Interesse, idet han bl. a. har været mig behjælpelig med Korrekturen og samtidig ved mangfoldige Vink bidraget væsentlig til Textens Korrekthed. — Gloseregistret skyldes en Vens opoffrende Arbejde.

Af den benyttede Litteratur fremhæves (foruden det, der følger af sig selv, f. Ex. Böhrling & Roth's Sanskrit Wörterbuch, Rgveda, etc., Prāṭiśākhya'erne, Pāṇini, etc. og de dertil eksisterende Hjælpemidler) følgende, hvortil jeg én Gang for alle henviser. Whitney: Sanskrit Grammatik. — Lanman: On Noun-Inflection in the Vedas. — Abel Bergaigne i Journal As. 1886. — O. Franke: Die Casuslehre des Pāṇini etc. i Bezenbergers Beitr. z. Kunde der indogerm. Sprachen XVI. — Senart: Les inscriptions de Piyadasi. — Forhandlingerne mellem Peterson og Rāmkrishna Gopal Bhandarkar i Journ. Bombay Br. Roy. As. Soc. XVI og samme eller beslægtede Æmner i Indian Antiquary (navnlig Vol. XV). — Weber: Indische Studien. — Kielhorn, Pischel og Böhrling i ZDMG. XXXIX. — Bradke i ZDMG. XL. — Bruno Liebich i Bezenberger's Beitr. X og XI. — Bruno Liebich: Panini, Leipzig 1891. — Boxwell i Transactions of the Philological Society, London 1885—87. — Bühler: Die indischen Inschriften und das Alter der indischen Kunstpoesie, Wien 1890 (Af: Sitzungsber. d. kais. Ak. d. Wiss. in Wien, phil.-hist. Cl. Bd. CXXII). — Endelig, last not least, Muir Original Sanscrit Texts, Vol. II.

En Afhandling af Shāmaji i Verhandl. d. 5ten intern. Oriental. Congresses, og enkelte andre Udtalelser, har jeg tilfældigvis ikke kunnet faa fat i. — Paa O. Franke's Afhandling «Was ist Sanskrit?» (Bezz. Beitr. XVII) er jeg ved en Fejltagelse først bleven opmærksom under Trykningen; der er taget Hensyn til den i «Tillæg og Rettelser». Det samme gælder om J. Kirste's Afhandling «Études sur les Prāṭiśākhya» (Mém. de la Soc. de lingu. de Paris, T. V), som Prof. Vilh. Thomsen har gjort mig opmærksom paa.

Hertil kommer den ved § 41 anførte Litteratur.

I. Oversigt. Vedasproget.

§ 1. Der foreligger i Indien 3 store Lag af Ariske Sprogformer: 1) Sanskrit (i videre Forstand); 2) Sproget i Açoka's og flere Indskrifter, Pāli, Gāthā-Dialekten og de forskellige Slags Prākrit; 3) de nyere Indiske Sprog af Arisk Oprindelse. Af disse Sprogformer har Sanskrit haft den længste Tilværelse: det anvendes i Indiens allerældste sproglige Mindesmærker og anvendes endnu som lærd Sprog baade til mundtlig og skriftlig Meddelelse. Indskrifternes og den saakaldte Gāthā-Dialekt bruges fra ca 250 før Chr. til ca 200 efter Chr., da de fortrænges af Sanskrit; Prākrit i snævrere Forstand anvendes i Digte og (ved Siden af Sanskrit) i Drama'er fra ca 3die Aarh. eft. Chr. til ind i det 16de Aarh., men maa i sidste Halvdel af denne Periode have været udelukkende literært Sprog. Jaina'erne skulle, ifølge deres Tradition, først have nedskrevet deres hellige Bøger ca 500 efter Chr.: de bleve da nedskrevne i en særlig Prākritform, som skal have været det Sprog, hvori de indtil den Tid havde været mundtlig overleverede; denne Sprogform anvendtes af Jaina'erne i Skrift til ind i det 11te Aarh., da den afløstes af Sanskrit. Pāli er den Sprogform, hvori de sydlige Buddhisters hellige Skrifter ere forfattede; de skulle, efter Buddhisternes Tradition, være nedskrevne mellem 104 og 76 f. Chr.; indtil den Tid skulle de have været forplantede mundtlig i Pāli-Sproget; nu bruges Pāli som lærd Sprog væsentlig kun af de sydlige Buddhister til Affattelse af theologiske Skrifter, mens det ellers til videnskabeligt Brug er afløst af Sanskrit. De eneste originale skriftlige Dokumenter af nogen Ælde, vi have tilbage, ere Indskrifterne, af hvilke Açoka's ere de ældste (ca 250 f. Chr.); de ere tillige, da de kunne dateres med næsten fuldstændig Nøjagtighed, det vigtigste faste Udgangspunkt for den Indiske Chronologi i den ældre Tid, som ellers er yderst svævende. Skönt det oftest er vanskeligt eller umuligt med Sikkerhed at skelne mellem ældre og yngre Dele af de overleverede Skrifter og at henføre hvert Skrift eller hver Del af et Skrift til en bestemt Tid, tør det imidlertid antages, at selve den Sprogform, hvori de først ere blevne fastslaaede, er nøjagtig bevaret, da der, navnlig for de religiøse Skrifters Vedkommende, blev anvendt en ganske overordentlig Omhu for Bevarelsen af Sprogformen, og det grammatiske Studium blev drevet i Indien i en Udstrækning og med en Omhu og Nøjag-

tighed, som næppe har sin Lige noget andet Sted paa Jorden. Dette udelukker ikke, at vi af nogle af de allervigtigste Skrifter have forskellige Recensioner; dette hænger sammen med den fra først af hélt eller væsentlig mundtlige Forplantelse, som medførte, at den endelige Redaction af et Værk ofte foregik paa forskellige Steder; derved fremkom flere uafhængige Redactioner af samme Værk; men hver Skole bevarede med den yderste Omhu sin Redaction.

§ 2. Sanskrit kendes fra 3 forskellige Stadier i flere Skikkelser. Ældst er Vedasproget; derefter kommer den Sprogform, som er behandlet af de ældste Grammatikere, og som jeg efter disses Exempel vil kalde Bhāshā; yngst er det saakaldte klassiske Sanskrit (i snevrere Forstand), som i grammatikalsk Henseende anerkender de ældste Grammatikere som Norm, og er det Sprog, som endnu bruges af de Lærde ved mange Lejligheder; ved Siden af Bhāshā og det klassiske Sanskrit gaar den episke Sprogform, hvis væsentligste Repræsentanter ere Mahābhārata og Rāmāyana samt Manu's Lovbog og, fra senere Tid, Purāna'erne. Disse Grupperes indbyrdes Tidsforhold fremgaar af, at de yngre Grupper forudsætte de ældre, og de nyere Værker kunne endog ligefrem dateres med nogenlunde Nøjagtighed; dog give de nævnte ældste Værker i den episke Sprogform ikke tilstrækkelig faste Holdepunkter til Bestemmelsen af deres Tidsforhold til de ældre Grammatikere, ligesom disses og i det hele de ældre Literaturværkers absolute Chronologi lader meget tilbage at ønske. Størst er Forskellen mellem Vedasproget og Bhāshā baade i lexikalsk og grammatikalsk Henseende. Forskellen mellem Bhāshā og det klassiske Sanskrit synes at have været meget stor i lexikalsk Henseende, mens den i grammatikalsk Henseende indskrænker sig til en ensidig Foretrækken af visse Former paa andres Bekostning, som anvendes overordentlig sjelden; dette hænger sammen med stilistiske Tilbøjeligheder, og det ene med det andet giver Sproget et meget énsformigt Præg. Da en Hovedkilde til de nyere Sanskritværkers Ordforraad rimeligvis er de episke Digte og Manu, er det episke Sprogs Ordforraad væsentlig det samme som det klassiske Sanskrits; det adskiller sig fra dette og fra Bhāshā ved Friheder i det grammatikalske.

§ 3. Vedasproget er uimodsigeligt det ældste sproglige Stadium, vi kende i Indien, og det maa anses for godtgjort ved direkte Beviser, at de vigtigste Vediske Skrifter forudsættes af hele den følgende Literatur og altsaa ere ældre end noget andet Indisk Literaturmindesmærke, Pāli o. s. v. indbefattet. Dette udelukker ikke, at enkelte Skrifter eller Dele af Skrifter, som udgive sig for Vediske, kunne være af mildest talt tvivlsom Ælde; heller ikke er det nødvendigt at slutte, at den nuværende Redaction af de bevislig ældgamle Vediske Værker i ét og alt er ældre end alle andre Indiske Værker; men i Hovedsagen staar det ovenanførte Resultat urokkelig fast, og desuden er de ældre Deles Sprogform i alle Tilfælde utvivlsomt omhyggelig bleven bevaret. Vedasproget foreligger dels i Poesi, nemlig i Rgvedasamhitā (hvoraf Sāmavedasamhitā og de metriske Dele af Yajus-Samhitā'erne

væsentlig ere Udtog, dog ikke altid stemmende nøjagtig med den os foreliggende Recension) og det meste af Atharvavedasamhitā, hvortil endnu kommer en Dél Upanishad'er; dels i Prosa, nemlig i de ikke metriske Dele af Yajurvedasamhitā'erne og af Atharvavedasamhitā samt i Brāhmaṇa'erne med Tilbehør og Resten af Upanishad'erne. Rgvedasamhitā forudsættes af de andre Værker og er det ældste; dog er Hymnerne af forskellig Alder, og der synes at være gjort Tilføjelser til den første Samling; dette fremgaar dels af Ordningen, dels af flere andre ogsaa sproglige Kendetegn; 2den til 7de Bog og en Dél af 1ste Bog anses for ældst, 10de Bog for yngst; ogsaa enkelte Hymner i de ældre Bøger og enkelte Vers i de ældre Hymner antages af de samme Grunde at være satte til efter den første Samlings Afslutning¹). Her er dog ikke taget Hensyn til Yajussprogene, som muligvis ere lige saa gamle, men meget kortfattede. Ogsaa Sproget i Rgvedasamhitā er betydelig mere gammeldags end i den øvrige Vediske Literatur. Næst efter i Alder kommer de metriske Dele af Atharvavedasamhitā, i al Fald i sproglig Henseende; en Dél Vers har den tilfælles med Rgveda, navnlig med 1ste, 8de og især 10de Bog²); Fællesskabet med Rgveda er størst i 20de Bog af AV; *rc*, *yajus* og *sāman* nævnes ofte (f. Ex. 11. 6. 14). Derefter følger Sproget i Brāhmaṇa'erne, som er en Slags theologiske Kommentarer til Samhitā'erne; i sproglig Henseende saa vel som paa Grund af Lighed i Indhold maa de prosaiske Stykker i AV³) og det meste af Samhitā'erne af den sorte Yajurveda stilles lige med Brāhmaṇa'erne. Disse turde, trods deres Vediske Ejendommeligheder, være den Del af den bevarede Sanskritliteratur, der svarer nærmest til den Forestilling, vi faa om Bhāshāsproget gennem Grammatikernes Fremstilling. Noget yngre end de andre Dele af Brāhmaṇa'erne ere vel Aranyaka'erne, og aller yngst Upanishad'erne. Sproget i de poetiske Upanishad'er danner en Overgang til det episke Sprog, og Sproget i de prosaiske staar, trods visse Vediske Ejendommeligheder, Bhāshā temmelig nær. Det samme gælder om Sūtra'erne⁴), som iøvrigt paa Grund af deres Kortfattedhed maa lades ude af Betragtning. — (Sml. hermed Ramkrishna Gopal Bhandarkar — i Journ. Bomb. Br. Roy. As. Soc. Vol. XVI p. 245 fgg. — som opstiller følgende Perioder: 1) **den Vediske Periode**: *Rgveda-Samhitā*, *Mantra'erne i Yajurveda* og de ældre Dele af *Atharva-Samhitā*; — 2) **Middel-Sanskrit**: a) *Brāhmaṇa'erne*, b) *Pāṇini*, c) *Yāska*; samtidig hermed: *Pāli* eller «*Low Sanskrit*»; — 3) **Klassisk Sanskrit**: a) *Kātyāyana*, *Patañjali*, *de episke Digte*, *de tidligste Kāvya'er* og *Drama'er* og de metriske *Smṛti'er* og *Purāṇa'erne*; b) ældre filosofiske og Kommentarstil (*Kaṇāda*, *Gotama*, *Vātsyāyana*,

¹) X. 90. 9 nævnes *rc*, *yajus*, *sāman* og *chandas* (= Atharvaveda?) og de 4 Kaster som opstaaede af Purushaoffret; V. 44. 14—15 nævnes *rc* og *sāman* ved Siden af hinanden.

²) Weber Ind. Stud. II. 347.

³) F. Ex.: Ordet *brahmagavi* (AV 5. 19. 4; 12. 5. 5 fgg.) forekommer ellers kun Çat. Br. 14. 6. 7. 4.

⁴) F. Ex.: *pratishthā* i Betydningen «Fod» (Bṛhadāraṇyaka I. 1. 1; Çāṅkh. Çr. 6. 3. 8) findes ellers kun i Brāhmaṇa'erne og AV 10. 2. 1.

Çabaravāmin, etc.); c) Çāṅkarācārya; d) yngre Naiyāyika'er og çāstra-Forfattere; — samtidig hermed: Prākṛit (begyndt paa Patañjali's Tid, men de «specifikke Prākṛit'er» ikke udviklede før de første Aarh. eft. Chr.) og fra 6te eller 7de Aarh. Apabhraṃça; — 4) **de nyere indiske Sprog** af Arisk Oprindelse: begyndt omtr. i 10de Aarh., men forandrede saa meget, at deres ældste Literatur er uforstaaelig for de nulevende Indere. — Hovedkriteriet til at skelne Klasse 2 og 3 er Stilen, idet «Middel-Sanskrit» anvendte den «verbale», «Klass. Sskr.» i stedse stigende Grad den «nominale» Stil; men Sprog er ikke det samme som Stil: det Sprog, som *behandles* af Pāṇini og Patañjali, er det samme hos begge, og den *Stil*, hvori Pāṇini selv *skriver*, er betydelig mindre «verbal» end Patañjali's).

§ 4. Forskellighederne mellem Vedasproget og Bhāshā ere utallige, saavel i lexikalsk som i grammatikalsk Henseende, navnlig naar man som Repræsentant for Veda'erne tager R̥gvedahymnerne. De Indiske Grammatikere, selv de ældste, vi have, have aabenbart ikke forstaaet Hymnerne bedre, end vi med de forhaanden værende Hjælpemidler ere i Stand til at forstaa dem; ja, der var dem, som mente, at der overhovedet ikke var nogen Mening i Veda'erne. Jeg har i den tilføjede Excurs¹⁾ givet en kortfattet og nødvendigvis højst ufuldstændig Fremstilling af de vigtigste grammatikalske Forskelligheder imellem Vedasproget og Bhāshā, ordnede gruppevis, idet jeg saa vidt muligt kun nævner de fra Bhāshā forskellige Former, forudsættende Bhāshāformen som bekendt; Afvigelsernes Art fremgaar af Gruppernes Overskrifter.

§ 5. At Vedasproget i det hele og store har været det levende Talesprog paa den Tid, da Texterne bleve forfattede, kan der ikke være nogen Tvivl om. Vel viser der sig allerede i Brāhm. Spor til grammatisk Eftertanke og Antydninger af forkért Udtale, som der advares imod; men der er ikke mindste Grund til at antage, at der skulde være noget som helst kunstigt ved Brāhmaṇa'ernes Sprog. For Vedahymnernes Vedkommende er det muligt, at der maa tages noget Forbehold, da der er al Sandsynlighed for, at Sproget i mange Tilfælde her tager sig ældre ud, end det maaské i Virkeligheden har været paa Forfatterens Tid. Poesi er altid tilbøjelig til at øse mér eller mindre ubevidst af Overleveringen fra Fortiden, og at de Vediske Digtere skulde have været mindre tilbøjelige dertil end andre, er der ingen Grund til at antage. De «archaïstiske» Former -āsaḥ, -ebhīḥ o. s. v. er det i saa Henseende bedst at være noget mistænksom overfor, da de meget godt kunne have været Gengangere fra svundne Tider selv i de Dele af RV, hvor de synes at være mést levende. Ogsaa i dette Tilfælde vil Analogien med andre Literaturer kunne være oplysende: i de Homeriske Digte er, som bekendt, Intetkønsordet ἦμαρ saa godt som eneherskende til at betegne «Dag», og ἡμέρα forekommer kun aldeles sporadisk, og dog turde ἡμέρα have været det i det talte Sprog brugte Ord, da Ordenstallet viser sig at staa i fem., naar

¹⁾ Hvertil Stoffet væsentlig er taget fra Whitney's Sanskritgrammatik.

Ordet for Dag er underforstaaet (*ἄφρα κεν ἐνδεχάτη τε δουδεχάτη τε γένηται*). I ethvert udviklet poetisk Sprog vil der være Lag af Ord, Billeder og Former, som maaské ikke i 1000 Aar have været anvendte i Talesproget, og det uden at Digteren behøver at være sig bevidst, hvor meget hans Sprog i Digtene afviger fra hans Sprog i Talen. Med andre Ord: der findes i ethvert Literatursprog en Mængde fra gammel Tid nedarvet Sprogstof, som ikke vilde have kunnet bevares paa anden Maade end gennem Digtekunsten, og som vilde være sporløst forsvundet og gaaet i Forglemmelse, hvis der ingen Digtning havde fundet Sted. Man kunde gøre den Indvending, at hvad der finder Sted i gamle Literaturer, hvor Reflexion og Kunst altid spiller en saa stor Rolle, ikke passer paa Vedahymnerne, som netop gælder for en primitiv, af selve Naturen fremgaaet Digtning, digtet af Mænd af Folket, et umiddelbart Udtryk for den religiøse Følelse, m. m. Selv om dette var sandt uden Indskrænkning, vilde dog nødvendigvis Digtersproget afvige fra Talesproget, idet de ny Forbindelser, hvori Digteren bruger Ordene, de ny Tanker, som han giver Udtryk gennem dem, og hvori hans Fortjeneste som Digter netop bestaar, nødvendigvis med det samme giver Ordene en ny og rigere Betydning, som de ikke kunne have i det almindelige Talesprog, fordi de Tankeforbindelser, som have fremkaldt dem og skulle bære dem over Forglemmelsen, ikke kunne komme til Anvendelse uden den digteriske Stemning. Men hertil kommer endnu, at Vedahymnerne ikke gennemgaaende ere saa primitive, som man fra først af har forudsat, at de maatte være. Paa en Mængde af dem er der ligefrem anvendt en Fabrikationsmaade, der ikke giver den Islandske Skjaldepoesi ret meget efter i kunstlede Udtryk, og, ligesom den nævnte Islandske Skjaldepoesi, forudsætter et Oplag af almindelig bekendte Digte og digteriske Udtryk, hvori Elementerne til de brugte Udtryk findes, og uden hvilke de ny Udtryk vilde være aldeles uforstaaelige og meningsløse. Det er netop denne meget kunstlede Anvendelse af Ordene i en tilsyneladende aldeles urimelig Mængde Betydninger, der udgør en af Hovedvanskelighederne ved Forstaaelsen af Hymnerne, fordi vi ikke har de Udtryk i Hukommelsen, som nødvendig maa tænkes til for at give en forstaaelig Mening. Naar man altsaa siger, at Vedahymnerne repræsenterer Talesproget paa deres Tid, maa det forstaaes med den Modification, som den utvivlsomme Tilstedeværelse af Archaïsmen, den uundgaaelige digteriske Pathos, og det paaviselige ofte meget vidt drevne Kunstleri nødvendiggør. Derimod skal jeg ikke have nogen Indvending at gøre mod den Formulering, at Vedahymnerne repræsenterer deres Tilblivelsestids «Sprog», da man ikke behøver at indskrænke Betydningen af Udtrykket «en Tidsalders Sprog» til kun at betegne det i den daglige Tale og Omgang anvendte Sprogstof. Sproget skal tjene som Middel til gennem Ordet at meddele Tanker og Forestillinger og derigennem til at paavirke Følelse og Stemning og sætte Tilhørernes Sjæl i Bevægelse og, saa at sige, fremkalde de samme Svingninger og Toner i den som dem, der vibrere i den Talendes Sjæl. Men da Midlet maa rette sig efter Formaålet, maa Sproget ogsaa blive til en vis Grad

forskelligt efter de forskellige Situationer, hvorunder det anvendes, og efter de forskellige Forudsætninger, som den Talende og Tilhørereren har til uden mærkelig Reflexion at foretage visse Idéassociationer. Ord, Udtryk og Former, som fra Talesprogets Standpunkt, naar man tager Udtrykket i indskrænket Forstand som det i naturlig daglig Tale anvendte Sprog, maa kaldes Gengangere fra en forlængst svunden Tid, ja som maaské aldrig have været anvendte i daglig Tale, kunne være fuldstændig «levende» for Folkets Aand, saa længe de forstaas og paa Gennemsnitstilhørerne virker, hvad de skulle. Men i én Henseende adskille disse Elementer i Sproget sig dog fra dem, der leve i Talesproget: de ere stereotype og slet ikke eller i meget ringe Grad i Stand til at modtage Udvikling og Forandring og tjene til Udgangspunkt for ny Ord og Former, med mindre de blive saa gængse, at de atter komme ind i Talesproget. Talesproget er det nødvendige Gennemgangsled for Sprogets videre Udvikling.

§ 6. Paa den anden Side maa det fremhæves, at en Del sporadisk forekommende Former, langt fra at være Archaïsmes, snarere gøre Indtryk af at være dristige individuelle Nydannelser, som ikke have kunnet trænge igennem, men vedblive at staa isolerede og at være indskrænkede til de enkelte Tilfælde, hvor de først vare opstaaede. Saadanne Former vilde i høj Grad tale for, at Digterne eller Forfatterne benyttede et Sprog, der var i levende Brug og i Stand til Udvikling. Desværre vil det være vanskeligt at skelne mellem Archaïsmes og Nydannelser, og ved selve Nydannelserne at afgøre, om de ere individuelle Forsøg eller have haft en videre Udbredelse. Overførelsen af de lange Hunkönsendelser til Stammer, som de oprindelig ikke synes at tilkomme, af Stammer af andre Former til *-a*-Stammernes Bøjning, og lign., synes paa Forhaand at maatte snarest antages for Nydannelser, og en isoleret eller meget indskrænket Forekomst af slige Former at tale for Antagelsen af individuelle Forsøg af én eller nogle enkelte Forfattere, som ikke vandt almindelig Indgang og derfor døde bort igen. Det umiddelbare Indtryk, man faar af Sproget saavel i Samhitā'erne (bortsét fra de kunstlede Partier) som i Brāhm., er et Indtryk af stor Friskhed og Naturlighed, noget, som dog i Brāhmaṇa'erne kommer til at træde mindre frem paa Grund af deres énsformige Stil og Indhold, ligesom Brāhm. i det hele ikke gøre det Indtryk af, man kunde næsten sige Tøjlesløshed som RV, f. Ex. i de mange Præsensdannelser af samme Verbum.

§ 7. Den store Indflydelse, Versemaalet har i RV paa Vokalerne Quantitet, og den ligeledes rimeligvis af metriske Grunde fremkaldte Syncope i enkelte Tilfælde (*cākan*, *kánikrat*, *dárt*, *avarīvuh*, *vam*), samt Striden mellem Metrum og Skrivemaade i mange Tilfælde, navnlig at Metrum'et meget ofte kræver Halvvokalerne læste som Vokaler (hvor Taittiriyatexternes Skrivemaade *iy* og *uv* synes at holde sig nærmere til den oprindelige Udtale), at *-a* indsættes i de svageste Kasus af *-an*-Stammer, etc., er omtalt flere Steder i den tilføjede Excurs. RPr. bemærker, efter at have angivet, at lange Vokaler i Slutningen af et

Ord forlænges i visse Stavelser af de forskellige Slags Vers, at hvis Stavelsetallet i Samhitā'en er afvigende, skal man, hvis det göres behov, regne sammentrukne Vokaler for 2 og regne Halvvokaler, som ere opstaaede af Vokaler ved Sandhi, for Vokaler (eller for at have en kort Vokal foran sig af samme Art som de selv)¹⁾. Uvaṭa vil indfortolke, at man ogsaa kunde regne oprindelige Halvvokaler for Vokaler for at naa samme Formaal. Prāt. forudsætter ogsaa uden at omtale det, at lange Vokaler, som ikke ere opstaaede ved Sammentrækning, kan regnes for 2 for at faa Stavelsetallet til at passe; endvidere, at visse Steder Ordet *no* (ṛ: *naḥ*) regnes for en kort Stavelse. I Virkeligheden maa udlydende *-e* og *-o* betragtes som anceps. Prāt. forudsætter ogsaa, uden at omtale det, at et elideret *a* efter *e* og *o* regnes med, selv hvor det udtrykkelig er angivet i selve Prāt., at det skal udelades i Samhitā'en. Andre lange udlydende Vokalers Forkortning foran uensartede Vokaler i Samhitā'en omtales som Ākalya's Mening af Pān. 6.1.127 fg. Naar pragrhya-Vokalen *ī* undertiden skrives i Samhitā'en som Halvvokal, synes dermed i Virkeligheden at være betegnet, at der skal udtales *-īy*. Metrum'et synes ogsaa at forde, at udlydende *-ā* (foruden de af Pān. angivne) regnes for anceps foran Vokaler. Undertiden synes man ogsaa at maatte elidere udlydende *m* og *s* foran Vokaler og derpaa sammentrække Hiatus'en (om *saḥ* angives det af Pāṇini 6.1.134). Endelig synes i mange Tilfælde korte Vokaler (f. Ex. i *iva*) ikke at behøve at regnes med, saa at 2 Stavelser, hvoraf mindst den ene indeholder en kort Vokal, kan regnes for 1 (jfr. saadanne virkelige Dobbeltformer som *pr̥thvī* og *pr̥thivī*, *adhi-* og *dhi-*, *api-* og *pi-*, *ava-* og *va-* i det senere Sprog, Whitney gr. § 1087). Det er imidlertid langt fra, at disse Fremgangsmaader kræves af Metrum'et i alle Tilfælde; i mange Tilfælde kræver det, at man udtaler, som der er skrevet; mest gennemgaaende er vel de af Prāt. omtalte Tilfælde samt Medtagelsen af det eliderede *a*, navnlig altid i Begyndelsen af en pāda, hvor det netop (paa 3 Steder nær) altid er udeladt i Skriften (i Samhitā'en). Det ligger i Sagens Natur, at der ikke hersker Enighed hos alle Forskere angaaende Rækkevidden af disse Regler og deres Anvendelse i de enkelte Tilfælde (se Kuhn Beitr. Vol. III—IV; Bollensen ZDMG Vol. XXII; Max Müller Rigvedasamhitā transl. Vol. I Preface). Disse metriske Ejendommeligheder ere af Interesse, da de vise, at Vedasproget, som ethvert levende Sprog, besad en ikke ringe Bøjelighed til rhythmiske Formaal og stillede en Mængde phonetiske Dobbeltformer til Digterens Raadighed. At disse Dobbeltformer alle skulde have været brugelige i selve Talesproget, vilde ikke stemme med Er-

¹⁾ Saa vidt mig bekendt, siger Prāt. ingen Steder, at disse Stavelser virkelig skulde læses som 2, men kun at de skulde regnes for 2 for at faa Reglerne til at passe. Var Meningen, at de skulde læses som 2 Stavelser, vilde man ogsaa savne en Anvisning om Accenten. Det samme gælder vel om følgende Steder i Āt. Br., hvor kshaipra-Bogstaver og *v* i *svār* og *dyaur̥h* ere regnede for Stavelse-dannende og «elideret» *a* er medregnet for Talsymbolikens Skyld: 14.8.6.4: *svār iti pratishā: dve pratishā, dve ete akshare*; — 14.8.15.1: *bhūmīr antariksham dyaur̥ iti, ashṭau aksharāṇi*; — *prāno 'pāno vyāna iti, ashṭāv aksharāṇi*.

faringen andensteds fra; men paa den anden Side tør det antages, at nogle af dem i det mindste have kunnet bruges i Talen. Det forekommer mig sandsynligt, at man paa den Tid, da de ældste Digte bleve til, har i selve Talesproget udtalt de senere ved Sandhi consonantiserede Vokaler som Vokaler, i al Fald i Almindelighed, og bevaret sammenstødende Vokaler usammentrukne, indbefattet det efter *-e* og *-o* senere «eliderede» *a*, og muligvis de «oprindelige» Halvvokaler, som Metrum'et sædvanlig kræver vokaliserede. Derimod antager jeg, at Forlængelsen af udlydende Vokal og Brugen af usammentrukne lange Vokaler (indbefattet dem, som i visse sprogvidenskabelige Theorier anses for opstaaede ved Sammentrækning af 2 i det Japhetiske Grundprog forudsatte sammenstødende Vokaler, som, hvis de have eksisteret, turde have været sammentrukne før den særlig Indiske Sprogperiodes Begyndelse) som to fra først af skyldes rént metriske Fornødenheder. Hvad de andre Regler angaar, gör Sammenligningen med andre Sprog det rimeligt, at de have kunnet komme til Anvendelse i Talesproget paa et begrænset Omraade, i nogle Ord i nogle Forbindelser, og at Digterne have givet dem en videre Anvendelse. Man maa saa antage, at den digteriske Brug af Vokaler i Stedet for Halvvokaler og Bevarelsen af sammenstødende Vokaler uden at trække dem sammen er nedarvet som en digterisk Frihed, selv efterat Sandhi'en havde gjort sig gældende til en vis Grad i Talesproget.

§ 8. Som et Exempel paa, hvorledes de samme metriske Regler og en Del andre Vediske Ejendommeligheder kunne eftervises ogsaa i de yngre Dele af Vedalitteraturen, for de metriske Reglers Vedkommende endogsaa i meget stort Omfang, skal jeg anføre nogle herhenhørende Exempler af Kāthaka Upanishad efter Poley's Udgave. Den er hélt igennem metrisk; kun hist og her er der fōjet et Par Ord i Prosa til Slutningen af et Vers, men saaledes at disse Ord paa en Maade udgøre et ganske kort Vers for sig selv (*etad vai tat*, 3 Gange i 4de valli; *vahiç ca* 2 Gange i 5te valli). Forskellige Slags Vers ere blandede mellem hinanden, og pāda'erne ere enkelte Steder ikke lige lange (der forekommer 11 + 8, 8 + 11, maaské ogsaa et Par Gange 11 + 12 Stavelser). Jeg har anført alle forekommende Exempler fra den første valli (paa knap 3 almindelige Octavsider), af de andre valli'er kun dem, der forekom mig at byde noget nyt, deriblandt alle Exempler paa Ordet *bhavati*, brugt som 2-Stavelserord i metrisk Henseende. Den Ejendommelighed, at en kort Vokal ikke læses med, er den hyppigst forekommende af dem alle. Exempler paa mulige Forkortelser og Forlængelser (de skrives ikke) har jeg ikke medtaget.

1) Kshaiprabogstaverne vokaliserede: Af 1ste valli: *Vaiçvānaraḥ praviçaty* (læs: *praviçati*) *atīthir brāhmaṇo grhān*. — *Namas te'stu, brahman! sv-* (læs: *su-*) *asti me'stu*. — *Ajīryatām amṛtānām upetya jīryan martyaḥ kv-* (læs: *ku-*) *adhahsthaḥ prajānan*. — Af 4de valli: *aranyor* (læs: *araṇior*) *nihito jātavedā garbha ivēt subhrto garbhinībhīh*.

2) «Oprindelige» Halvvokaler vokaliserede: a) *y* og *v*: Af 1ste valli: *esha te'gnir* (læs: *agnir*), *Naciketah! sv'argyo* (læs: *suargyo*), *yam avṛmīthā dvitīyena vareṇa*. — Af

4de valli: *dive-diva īdyo* (læs: īdio) *jāgrvadbhir havishmadbhir manushyebhir* (læs: manushiebhīr) *agnih*. — *Yataç çodeti sūryo* (læs: sūrio) 'stam (læs: astam) *yatra ca gacchati*. — Af 5te valli: *Nrshad varasad r̥tasad vyomasad* (læs: vioma^o). — Af 6te valli: *sa ha nāv avatu* (= 2 Stavelser), *sa ha nau bhunaktu, saha vīryam* (ç: vīriam) *karavāvahai* (ç: karavāvahāi eller noget lignende). — b) r: Af 3die valli: *uttishhata, jāgrata* (ç: jāgr-ata), *prāpya varān nibodhata!*

3) Usammentrukne Vokaler: Af 1ste valli: *āçā-pratikshe saṅgataṁ sūnrtāṁ cesh-tāpūrte* (ç: ca | ishtā-pūrte) *putra-paçūṁç ca sarvān*.

4) Lange Vokaler brugte som 2 Vokaler: a) Af første valli: *namas te 'stu, brahman! svasti* (ç: suasti) *me 'stu! tasmāt prati trīn* (= trīn) *varān vṛṇishva*. — *etad vidyāṁ anuçishṭas tvayāham! varāṇām* (= varāṇām) *esha varas tr̥tīyah* — *imā rāmāḥ sarathāḥ* (= sarathāḥ). — Jf. *karavāvahai* (ovenfor under 2a). — b) a efter -e og -o: Af 1ste valli: *tisro rātrīr yad avātsīr gr̥he me 'naçnan* (ç: anaçnan), *brahmann! atithir namasyah*. — *eha te 'gnir* (ç: agnir), *Naciketaḥ! svargyo* (ç: suargyo), *yam avṛṇūthā dvitīyena vareṇa*. Flere Exempler ere anførte ovenfor.

5) Sammentrækning af sekundær Hiatus: Af 2den valli: *tayoh çreya ādadānasya* (ç: çreyādadānasya) *sādhu bhavati* (= 2 Stavelser). — *ayam loko, nāsti para iti* (ç: parēti) *mānī punaḥ punar vaçam āpadyate me*. — Af 4de valli: *mṛtyoh sa mṛtyum āpnoti ya iha* (ç: yeha) *nāneva paçyati*. — Af 5te valli: *nrshad varasad r̥tasad vyomasad* (ç: vioma^o) *abjā gojā r̥tajā adriajā* (ç: gojartajādriajā). — *hanta ta idam* (ç: tedam) *pravakshyāmi guhyam brahma sanātanam*. — *ya esha* (ç: yaisha) *supteshu jāgarti kāmam kāmam purusho nirmimāṇah* (8 + 11 Stavelser). — Af 6te valli: *hr̥dā maṇishā manasābhiklpto, ya etad* (ç: yaitad) *vidur amṛtās te bhavanti*.

6) Udeladelse af udlydende m og Sammentrækning til én Stavelse: Af 1ste valli: *sasyam iva* (ç: sasyeva) *martyah pacyate, sasyamivā-* (ç: sasyevā-) *jāyate punaḥ*. — *tavaiva nāmnā bhavitāyam agnih, sṛikām cemām anekarūpām* (ç: cemāneka^o?) *gr̥hāṇa*. — *etam agnim* (ç: etāgnim) *tavaiva* (ç: tvaiva) *pravakshyante janāsaḥ; tr̥tīyam varam, Naciketo! vṛṇishva*.

7) En kort Stavelse ikke talt med: Af 1ste valli: *sukham rātrīḥ çayitā vītamanyus tvām dadṛçivān* (= 3 Stavelser; jf. Pān. 7²/68 vārtt.) *mṛtyumukhāt pramuktam*. — *tavaiva sé* under 6. — *bhūmer mahad āyatanam vṛṇishva, svayam ca jīva çarado* (= 2 Stavelser) *yāvad icchasi*. — *ābhir matprattābhīḥ paricārayasva* (= 5 Stavelser), *Naciketo! maraṇam mānuprākshih*. — *yasmīn idam vicikitsanti, mṛtyo! yat sāmparāye mahati* (= 2 Stavelser), *brūhi nas tat*. — Her følge de Steder, hvor *bhavati* gælder for 2 Stavelser: Af 2den valli: *tayoh çreya ādadānasya* (ç: çreyāda^o) *sādhu bhavati, hūyate 'rthād* (ç: arthād?) *ya u preyo vṛnoti*. — Af 3die valli: *yas tv avijānavān bhavaty* (ç: formodentlig *bhavati* = 2 Stavelser) *ayuktena manasā* (= 2 Stavelser) *sadā*. — *yas tu vijānavān bhavati yuktena manasā sadā*. —

yas tu vijñānavān bhavati (= 2 Stavelser) *samanaskah sadāçuciḥ*. — *yas tv avijñānavān bhavaty* (ç: *bhavati* = 2 Stavelser?) *amanaskah sadāçuciḥ*. — Af 4de valli: *yathodakam çuddhe çuddham asiktam tādrg eva* (= 1 Stavelse) *bhavati* (= 2 Stavelser), *evam muner vijānata atmā bhavati* (= 3 Stavelser), *Gautama!* — Af 6te valli: *apramattas tadā bhavati*, *yogo hi prabhavāpyayau*. — Jf. *avatu* ovenfor (under 2a).

Som det allerede vil sés af nogle af de anførte Exempler bruges de af Metrum'et uafficerede Former i Flæng med de særlig metriske. Parret *bhavati* (i 3 og 2 Stavelser) er særlig interessant, fordi det synes at forklare Forholdet mellem *bhavati* og *hoti* i Pāli etc. Karakteristisk for Sproget ere følgende Former: i 1ste valli: *janāsaḥ* (poet. Reminiscent); i 2den valli: *āpya* for *āptvā*; *itthā*; i 4de valli: locativ sg. *antarātman*; *bhūtebhir* (2 Gange), *manuṣhyebhir* (ç: °shie°) (poetisk Reminiscent?); *sarve arpitāḥ*; i Udtrykket: *yad eveha tad amutra*, *yad amutra tad anv iha*, synes der at foreligge en ganske ejendommelig Anvendelse af *anu* til at betegne fuldstændig Overensstemmelse mellem to overfor hinanden stillede Led (sé BR); — i 6te valli: *na samdrçe tishṭhati rūpam asya* (*samdrçe* er Vedisk; jf. BR under *sthā* 15); *hrdā manīshā manasābhiklpto* (jf. RV 1. 64. 2: *Indrāya hrdā mānasā manīshā pratnāya pātye dhīyo marjayanta*); i Udtrykket: *astity evopalabdavyas tattvabhāvena cobhayoḥ* er *ubhayoḥ* rimeligvis brugt som Instrumentalis (anderledes M. Müller i sin Oversættelse i Sacred Books of the East); *anyo' py evam yo vid adhyātmam eva* (hvor *adhyātmam* rimeligvis er Object for *vid*; selve Adj. *vid* dukker op igen i Sarvadarçanasan-graha og flere Steder i Bhāg. Pur., sé BR).

§ 9. RPr. I. 2—4 forudsætter et Sted i Ait. Ār., hvor de 3 Skikkelser af RV's Text omtales og deres symbolsk-mystiske Betydning angives i Samhitā-Texten under Navnet *nirbhūja*, Pada-Texten under Navnet *pratnā* og Krama-Texten under Navnet *ubhayam antareṇa* (sé M. Müller RPr. I. 1.). Det maa derfor ansés for sandsynligt, at ikke alene Samhitā-Texterne, men ogsaa Pada- og Krama-Texterne forelaa færdige paa den Tid, Āranyaka'erne bleve til. Pada-Texten forudsætter Samhitā-Texten og maa betragtes som det ældste grammatisk-exegetiske Arbejde, der har de Vediske Samhitā'er til Genstand. Da RPr. med den yderste Nøjagtighed angiver Forskellighederne i Pada-Texten og Samhitā-Texten, nøjagtig som disse Texter endnu foreligge, have vi næsten absolut Vished for, at vi have disse Texter aldeles uforvanskede, som de forelaa paa Prāt.'s Tilblivelsestid, og uden Tvivl have vi dem i den Skikkelse, hvori de selv først bleve fastsatte i vedkommende Skole (Çākalaka-Skolen). Ogsaa for TS's Vedkommende synes det samme at fremgaa af TPr. VPr. maa høre til en anden Skole end de os foreliggende Recensioner (sé Weber Ind. Stud. IV 67 fgg., særlig VPr. 4. 163), men dog med saa faa Afvigelser, at de snarere bekræfte end afkræfte Formodningen om, at de enkelte Skolers Texter, mér eller mindre afvigende indbyrdes, ere naaede til os aldeles uforandrede. Hvad AV angaar, da fremgaa det af Apr., at kun de 18 første Bøger have foreligget dens Forfatter, eller i al Fald har

han kun regnet disse til AV; til de 2 sidste Bøger findes heller ingen Pada-Text; forøvrigt er APr. indrettet saaledes, at det er vanskeligere her at komme til et sikkert Resultat; AV's Text synes mindre omhyggelig overleveret end de andre Samhitā'er. Med hvilken Troskab i al Fald RPr. har fulgt den foreliggende Samhitā- og Pada-Text fremgaar af, at den maa give en Mængde Regler og opregne en Mængde enestaaende Tilfælde af Forskelligheder mellem Samhitā- og Pada-Texten, som kunde have været undgaaede ved nogle ubetydelige Rettelser i Samhitā-Texten (Forskellighederne angaa selvfølgelig kun Quantitet og Sandhi). At Pada-Textens Forfatter paa sin Side har vist den samme Ærbødighed og Troskab mod den ham foreliggende Samhitā-Text, viser sig ved aabenbare Fejl i Ordnes Adskillelse, nemlig RV 1. 70. 4: *sthātūh | ca | rātham* for *sthātūh | carātham*, noget som ikke godt kan antages at bero paa en Fejltagelse fra Pada-Forfatterens Side, da han paa de andre Steder (1. 58. 5 og 1. 68. 1), hvor den samme Forbindelse forekommer, har det rigtige. Det forekommer mig, at der ikke gives nogen anden Forklaring herpaa, end at man paa den Tid, da Pada-Texten blev til, har udtalt Ordene i Samhitā som *sthātūc ca rātham*. Ogsaa Delingen *u lōka* er rimeligvis en Fejl for *ulōka*, men maa gaa tilbage til selve Samhitā-Texten, og hvis altsaa Ordet *ulōka* virkelig har eksisteret nogensinde, har det i al Fald været forsvundet som saadant og misforstaaet for Pada-Textens Tilblivelse. Et mærkeligt Exempel paa minutios Overensstemmelse mellem Samhitā- og Pada-Texten findes TS 1. 8. 16. 1 (sé Weber Ind. Stud. XIII p. 12 note 2). (Lignende Tilfælde andensteds fra sé Weber Ind. Stud. 13. 54 fgg., hvor dog ikke alt det anførte synes bevisende; sammesteds anføres en Dél Exempler paa mærkelige Orddelinger af forméttlig sammensatte Ord i Pada-Texterne, hvilket ikke hører hid.) Vi maa altsaa antage, at Samhitā-Texten forelaa Pada-Forfatteren i den os foreliggende Form, og at altsaa Sandhi-Reglerne allerede den Gang vare anvendte paa Samhitā-Texten uden Hensyn til Metrum'et, men ikke consequent gennemførte og ikke éns i alle Skoler. Heraf bevises to Ting: 1) at Sandhi-Reglerne den Gang have været herskende i det talte Sprog og have haft saa stærk en Magt, at de kunde faa Bugt med Versemaalet; 2) at Hymnerne paa den Tid ikke levede paa Folkets Læber (de have utvivlsomt aldrig været noget saadant som «Folkesange»), da den metriske Form, efter al Analogi, saa paa én eller anden Maade vilde være bleven bevaret eller genoprettet: de have udelukkende været anvendte i Skolen og i Ritualen. I TS er det vel Hensynet til Skolen, som har bevirket, at Sandhi'en og Accentuationen er fortløbende gennem en hél anuvāka uden Hensyn til de enkelte yajus, idet man synes ved Udenadslæringen at have indøvet en anuvāka ad Gangen uden Standsning.

§ 10. Jeg skal her ikke indlade mig nærmere paa det meget omtvistede Spørgsmaal om Skriftens Ælde i Indien og de gamle Indiske Texters Tilblivelses- og Overleveringsmaade. Alt tyder hen paa, at Overleveringen var enten udelukkende eller saa godt som udelukkende mundtlig; derpaa var hele Undervisningen og Studiet af Texterne baseret,

og dette var vel ogsaa den Maade, som for Veda'ernes Vedkommende svarede bedst til det praktiske Behov, der skulde tilfredsstilles, nemlig Anvendelsen i Livet ved Offerhandlingerne m. m., en Anvendelse, som skulde være mundtlig, og ikke blot det, men korrekt i Udtalen indtil de mindste Enkeltheder, da Offret ellers vilde forfejle sin Virkning eller endog gøre Skade. En saadan Tilegnelse kunde kun naas gennem mundtlig Undervisning. Det er ogsaa klart, at de Texter fra først af maa være forplantede alene mundtlig, der lød forskelligt i de forskellige Skoler, for saa vidt Forskellighederne vare af den Natur, at de ikke kunne være dækkede af Skriften, eller ikke bestode i Medtagelsen eller Udeladelsen af visse Stykker af det fælles Literaturstof. Den Omstændighed, at de angivne Forfattere ofte selv omtales i de dem tilskrevne Værker, og at to Værker ofte gensidig citere hinanden, kan kun forklares deraf, at man ved Forfatterskab mere maa have regnet efter Indholdet end efter Formen, og ogsaa dette passer bedst med i det mindste hovedsagelig mundtlig Overlevering. Dette involverer imidlertid ikke, at ogsaa Affattelsen af Værkerne nødvendigvis maa have gaaet for sig uden Brug af Skrift; jeg mener med Böhtlingk, at der er Værker, som det vilde være den rene Overtro at antage for forfattede uden skriftlige Hjælpemidler af én eller anden Slags. Allerede Samlingen og Ordningen af RV forekommer det mig forudsætter i det mindste nogen Opskrivning. At Skriften skulde være særlig ung i Indien, kan ikke enten bevises eller gøres sandsynligt, og selv om man maa indrømme, at Skrivematerialierne vare sjældne og ikke synderlig hensigtsmæssige, kan dette dog ikke have været Tilfældet i en saadan Grad, at man ikke skulde have kunnet opdrive det, der hørte til en saa begrænset Anvendelse. Derimod har man neppe indladt sig paa at tage Afskrifter undtagen til rént videnskabelige Formaal: det kom den Gang ikke an paa i Indien, som i vore Dage hos os, at faa læst en Bog for at vide omtrent, hvad der staar i den og kunne sé efter i den, naar man vilde have nærmere Oplysning; Formaalet var at kunne den udenad, og dertil skulde ens Lærer hjælpe en; Afskrifter vilde være unyttige og skadelige; man havde Tiden for sig og maatte repetere saa længe, til man kunde det; i rigtig pædagogisk Forstaaelse heraf finde vi, at det senere dadledes at have «skrevne Vedaer». Naar iøvrigt Böhtlingk mener, at Forfatteren selv tilintetgjorde sit Manuskript efter at have lært det udenad, da kan jeg ikke ansé dette for andet end en phantastisk Overdrivelse, ligesom jeg i det hele taget ansér det for forfejlet at sætte Skriftens ringe Benyttelse i Forbindelse med Brahmanernes Egoisme, for at ikke uvedkommende skulde tilegne sig deres Kundskaber og gaa dem i Næringen; déls var nemlig Hemmeligholdelsen ikke absolut, eftersom der ved visse Lejligheder anvendtes Çūdra'er ved Offrene; déls var der ikke mindste Fare for, at nogen skulde gaa Brahmanerne i Næringen, fordi han havde læst en derhenhørende Bog, da den blotte Kundskab ikke gavnede ham i den Henseende i mindste Maade, naar ikke en mangeaarig mundtlig Undervisning kom til. Har Skriften, som det sér ud til, været lidet udbredt, saa har det været, fordi der ifølge Literaturens

og Studieforholdenes Beskaffenhed ikke var Brug for den efter nogen større Maalestok. Jeg kommer forøvrigt tilbage til Spørgsmaalet om Skriftens Ælde nedenfor (§ 27 og § 38).

II. Bhāshā.

§ 11. Allerede i Brāhmaṇa'erne og Sūtra'erne findes Steder, som vidne om grammatisk Eftertanke (Taitt. Ār. 7. 2. 1; Chānd. Up., Çat. Br., Ait. Br.; navnlig Gopatha Br. 1. 24, som dog hører til de seneste Brāhm.; etc.) og undertiden sikker Analyse (sé Burnell On the Aindra School etc. p. 26 fg.). I det citerede Sted af Ait. Ār. angives, hvad der hører til çikshā ३: Lydlæren. Den grammatiske Beskæftigelse med Veda'erne, hvis ældste Resultat foreligger i Padapāṭha'erne (hvortil kom Kramapāṭha'en og Jaṭapāṭha), drejede sig først om Phonetiken for at sikkre den praktisk saa vigtige rette Udtale, og udvidedes til de andre Dele af Grammatiken for saa vidt muligt at sikkre Forstaaelsen af det archaistiske Sprog, som allerede tildels ikke forstodes umiddelbart og for en Dél endogsaa var blevet hélt uforstaaeligt, saa at man maatte hjælpe sig med etymologiske Forklaringer. De ældste grammatiske Afhandlinger har vel været çikshā'er eller Lydlærere, hvoraf nogle foreligge i senere Bearbejdelser, og to ere udgivne (Weber Ind. Stud. IV p. 345—371); Patañjali citerer Pāṇiniyaçikshā 52 (Weber Ind. Stud. XIII p. 399); denne çikshā nævner Pāṇini og bruger pratyāhāra'er, som ansés for særlige for Pāṇini; men dette kan skyldes en Omarbejdelse. Det næste Trin i Udviklingen synes at være Prāṭiçākhyā'erne, som nævnes af Yāska under Navn af Pārshadāni; der foreligger 4 (RPr., VPr., TPr. og Apr.), af hvilke RPr. synes at være den ældste (skönt nogle Dele synes senere tilføjede¹⁾); Pāṇini citerer 4 Gange Çā-kalya, og Citaterne findes i RPr; den er desuden paa Vers og ikke i nogen høj Grad præget af den ejendommelige Sūtra-Stil, som senere bliver brugt i Grammatikerne. TPr. er vist noget yngre, da den er i Sūtra-Stil, og nogle Kapitler ere desuden muligvis senere Tilføjelser (sé Whitney's Udg.). VPr. gælder det samme om, og den bruger desuden nogle anubandha'er, som den har tilfælles med Pāṇini, og er maaské i sin nuværende Form yngre end ham. Apr. er mést i Sūtrastil og anvender baade gaṇa'er og nogle anubandha'er; den ansés for den yngste af de kendte Prāṭiçākhyā'er. Prāṭiçākhyā'ernes nærmeste Formaal er at gøre Rede i de mindste Enkeltheder for Forholdet mellem Pada- og Samhitā-Texten; men de beskæftige sig ogsaa meget indgaaende med Lydlære, Metrik, etc.; dog ere ikke alle lige alsidige. Den Bestyrkelse, Paalideligheden af de Vediske Texter faar ved dem, er allerede omtalt; paa Phonetikens Omraade have de vist en skarp Iagttagelsesevne og saa videnskabelig en Opfattelse af Sproglydene, at der først i den allernyeste Tid har kunnet være Tale om, at nogen kunde sammenlignes med dem, end sige gøre dem Rangen stridig.

¹⁾ Goldstücker (Pāṇini, p. 183 fg.) vil sætte alle Prāṭiç. efter Pāṇini's Tid; Weber viser det overdrevne heri.

§ 12. Et væsentlig etymologisk og exegetisk Formaal har Yāska's Nirukta, knyttet til en Samling af mér eller mindre forældede Vediske Ord (Nighaṇṭavah, ordnede i Klasser efter Betydningen), som han forklarer og elægger med Exempler af RV; hans Værk indeholder ogsaa noget om Grammatikken i Almindelighed. Yāska (eller Vaiyāska?) citeres maaské i RPr., men omtaler, som ovenfor nævnt, selv «Pārshada»'erne. Der nævnes (af Prātiç., Yāska, Pānini, Kātyāyana og Patañjali) en meget lang Række Grammatikere, hvis Værker maaské ere tabte, skönt eksisterende Værker tilskrives nogle af dem; af Çāka-tāyana's Gramm. er der en senere Omarbejdelse fra ca 1100 eft. Chr. (sé Burnell Aindra School p. 32, etc.): han citeres baade af Pānini og af RPr. og VPr. Alle de nævnte Værker (undtagen Çāka-tāyana i dens nu foreliggende omarbejdede Form, da den er bleven Jaina'ernes Hovedautoritet) have samme tekniske Udtryk og samme, i Hovedtrækkene væsentlig med Europæiske Grammatiker stemmende, Behandling af Sproglæren som den formodentlig noget senere Kātantra og som Kaccāyana's Pāligrammatik og den ældste Tamuliske Grammatik Tolkāppiyam, og da denne sidste selv siger, at den hører til «Aindra»-Systemet, sammenfatter Burnell dem med deres senere Fortsættere under Navnet af Aindra-Skolen. (I TS 6. 4. 7. 3 gör Indra Sproget artikuleret ved at dele [den hidtil uartikuleret strømmende Tale] i Midten [o: i Sætninger, Ord, Stammer og Affixer; Sāyana Calc. Udg. I p. 609] imod at faa en Libation sammen med Vāyu o: han er Opfinder af den grammatiske Analyse og dens Anvendelse i Talen.) Hovedforskellen mellem denne Skole og Pānini, som afløste den, er, som allerede antydnet, deres naturlige og simple Anordning af det grammatiske Stof og deres tekniske Udtryk, der, i Lighed med vore Grammatikers, ere virkelige Ord, valgte efter karakteristiske Ejendommeligheder ved det, som de skulle tjene til at benævne, med meget faa algebra-agtige Betegnelser (saaledes, ifølge Patañjali, *ghu* = $\sqrt{yā}$, *dhā* etc.; *ti* = sidste Vokal i et Ord med følgende Consonant eller Consonanter; *bha* = de svageste Kasus), faa eller ingen *gaṇa*'er (sé Whitney APr. 1. 65), ingen Çiva-sūtra'er, en mindre algebra-agtig forkortet Sūtra-Stil, etc. Deres Anordning beroede paa en forméntlig philosophisk Analyse af Sproget i 4 Ordklasser (*nāman*, *ākhyāta*, *upasarga* og *nipāta*), der selvfølgelig her, som allevegne, i Virkeligheden var abstraheret af Forholdene i deres eget Sprog, og denne Anordning holdt sig i Hovedsagen, trods Indførelsen af enkelte Elementer af et mere kunstigt System (jf. *ghu* etc. og muligvis nogle *gaṇa*'er).

§ 13. Dette System tilintetgjorde Pānini; han opgav aldeles Fictionen af den philosophiske Analyse, samlede Kasus- og Personal-Endelser og andre Affixer og betegnede dem og de Ord, hvori de forekom, med rént algebra-agtige eller conventionelle Betegnelser, og samlede Ordene i *gaṇa*'er efter deres grammatiske Ejendommeligheder; *upasarga* er hos ham Navnet paa en bestemt Ramse (*pra*, o. s. v.) og *nipāta* Navnet paa den samme tilligemed en anden bestemt Ramse (*ca*, o. s. v.); af lignende, alene efter deres grammatiske Ejendommeligheder og Form ordnede, Ramser bestaar den ham tilskrevne Dhātupāṭha,

mens man tidligere kun finder Spor af en Ordning af Ordene efter Betydningen. Ved denne Undgaaen af ethvert Skin af aprioriske Deductioner og omhyggelige Samling af Kendsgerningerne og ved at ordne og klassificere disse udelukkende efter deres egne Kendemærker, og det med en saadan Rigoisme, at han endogsaa opgiver Brugen af Navne som «Navneord», «Gerningsord» o. s. v., som kunde fremkalde Forestillingen om slige apriorisk dannede Kategorier, og benævner Ordklasserne med algebra-agtige Betegnelser, som kun angiver, at visse Affixer eller visse rént grammatikalske Ejendommeligheder forekommer ved dem (f. Ex. Verberne med *tin-anta* ∴ Ord som ende paa *-ti*, *-si*, *-mi* etc. eller deres Substituter), eller ved Betegnelser, som kun angive, at de findes i en bestemt Ramse, er Pāṇini bleven den nyere Sprogvidenskabs Fader, og han fortjener dette Navn ikke blot paa Grund af Prioritet; men han har faktisk givet Stødet til denne Videnskab og direkte leveret den dens Methode, hvorved den allerede har naaet saa overraskende Resultater i en Tid, der maa kaldes forbavsende kort i Sammenligning med de Aarhundreder eller Aartusinder, man har arbejdet med den «almindelige Grammatiks» Prokrustesseng og selvfølgelig intet udrettet. Hvad Çikshā'erne, Prāṭicākhya'erne og de ældre Grammatikers Arbejder ere for Phonetiken, det er Pāṇini's Værk for Form- og Orddannelseslæren. Anordningen af hans Grammatik er rént kunstig, beregnet paa at forene den størst mulige Fuldstændighed med det mindst mulige Omfang og at kunne læres udenad og bevares i Hukommelsen. Som vigtige Hjælpe-midler hertil benytter han, ved Siden af den gamle physiologiske Inddeling af Bogstaverne, en ny efter deres Forekomst i Reglerne, nedlagt i de 14 Çivasūtra'er, hvormed hans Grammatik begynder. Hans algebra-agtige Benævnelser dannes for en stor Dél ved Hjælp af saakaldte pratyāhāra'er, som bringes i Stand ved at sætte et conventionelt Mærkebogstav ved Enden af en Ramse og tage det første Led, der skal medtages af Ramsen, tilligemed Mærkebogstavet til Slutning og bruge det derved fremkomne kunstige Ord til at betegne det første Led tilligemed alt, hvad der i Ramsen staar mellem dette og Mærkebogstavet. Endvidere ere hans sūtra'er overordentlig kunstige og algebra-agtige, hvorfor der hører et System af paribhāshā'er eller Fortolkningsregler til dem (tildéls allerede stammende fra Pāṇini's Forgængere), hvoraf enkelte findes i selve sūtra'erne og Resten findes samlede i Nāgojibhaṭṭa's Paribhāshenduçekhara fra forrige Aarhundrede (udgivet, oversat og kommenteret af Kielhorn).

§ 14. Afsét fra Paribhāshā'erne og Sūtra'erne (hvis egentlige Titel synes at have været Çabdānuçāsana) hører til det fuldstændige Pāṇiniske System endnu en Dhātupāṭha eller Fortegnelse over alle i Sproget forekommende Verber (sé Westergaard Radices lingvæ Sanscritæ), en Gaṇapāṭha eller Samling af de andre Ordramser, hvortil sūtra'erne henvise (sé Böhtlingk i hans Udgave af Pāṇini), et Værk om Uṇādiaffixerne (udgivet af Böhtlingk og af Aufrecht), og en Lingānuçāsana eller Könslære (i Siddhāntakaumudi). Nāgojibhaṭṭa tilskriver Çakatāyana Affattelsen af Uṇādisūtra'erne, og Pāṇini forudsætter dem i Sūtra'erne

som bekendte; men de ere i deres nuværende Form fuldstændig baserede paa Pāṇinis System og maa være omarbejdede af Pāṇini selv eller af en anden; at der er gjort senere Tilføjelser har man mént at kunne slutte af Ordene *jīna*, *stūpa*, *dīnāra*¹⁾ og *tivīṭa* samt *mihira*, af hvilke de 3 første ikke omtaltes af ældre Commentarer, og af at et Sydindisk Haandskrift udelader mange sūtra'er og enkelte Ord (bl. a. *dīnāra*, men ikke *mihira*) og har andre i en aldeles forskellig Orden (Burnell Aindra School p. 93 fgg.), endelig af at Nṛsimha's Commentar (fra 1520 AD) skal have mange forskellige Læsemaader og 6 sūtra'er flere (Goldstücker Pāṇini p. 160 fgg.). Ogsaa Dhātupāṭha'ens (jf. § 37) og Gaṇapāṭha'ens (jf. Weber Ind. Stud. 13, 298) Text er usikker (sé Wg. og Böhtl.), og man kan næppe stole paa den i Enkelthederne længere tilbage end til c. 700 eft. Chr., da den Indiske Chronologi begynder at blive nogenlunde sikker og Commentatorers og Bearbejdedes Værker autentiske. Af Sūtra'erne omtales en Bearbejdelse (som det synes en Forkortelse) af Hiouen-Thsang's Biografer i det 7de Aarh., hvilken dog ikke skal have vundet Indgang i selve Indien; i Virkeligheden synes Sūtra'erne at være hélt eller saa godt som uforvanskede og maaské det mést autentiske indiske Skrift næst efter Vedatexterne (Burnell).

§ 15. Til Pāṇini slutter sig endnu Kātyāyana's og andre Vārttika'er, som tildéls forbedrer paa hans Regler, og som findes i Patañjali's Mahābhāshya. Den sidstnævnte er ingen egentlig Commentar, men snarere en Discussion, paa Basis af Vārttika'erne, mellem Læreren og Disciplen og synes nærmest anlagt paa at faa Eleverne bragte til at kunne «tænke». Naar man har villet sé en «ubillig Kritik» i Kātyāyana's Vārttika'er og et ligesaa pedantisk «Forsvar for Pāṇini» i Patañjali's Mahābhāshya, saa turde dette være en Overdrivelse; selve Navnet vārttika (af vṛtti «Commentar» ∴ indgaaende Forklaring) synes ikke at tyde paa sligt, og selve den Omstændighed, at Vārttika'erne ofte synes at indeholde en ubillig Kritik, synes at pege i Retning af en anden Opfattelse; hvorledes det hænger sammen med de «10000 Fejl», som Goldstücker vil have regnet ud, at Kātyāyana har eftervist hos Pāṇini, skal jeg lade være usagt; skulde der end ikke være 10000, saa er der ganske vist en Dél; men man kan let overbevise sig om, at de fleste vārttika'er slet ikke dreje sig om sproglige Spørgsmaal, men kun, om vedkommende Regel ikke skulde være overflødig eller have kunnet være affattet bedre, og ikke alene «Angriberen» citerer vārttika'er, men ogsaa «Forsvareren». Det forekommer mig, at Forholdet vanskelig kan forklares paa anden Maade, end at vārttika'erne, som ere næsten uopløselig indarbejdede i Mahābhāshya og ere Grundlaget for denne, ligesom Mahābhāshya væsentlig har haft et — pædagogisk Formaal, at tjene som Hjælpemiddel til en «frugtbare» Undervisning i Pāṇini's Grammatik, at bringe Eleven til ved Eftertanke ikke alene at kunne Reglen, men ogsaa forstaa, hvad der ved nærmere Betragtning ligger i den, og indsé hvorfor den netop har maattet affattes

¹⁾ Denarius indførtes i Rom 269 f. Chr. (Hultsch Metrol. p. 200).

saaledes. Undertiden tilføjes til Slutningen Vers (Kārikā'er), der sammenfatter Gangen i Ræsonnementet og aabenbart skal tjene til at fastholde denne i Hukommelsen for ikke at løbe vild i den, og der bruges Udtryk i Vārtt., der ligefrem sé ud som Anvisninger til Læreren ved Undervisningen (f. Ex. 3. 2. 123: ... *śishyā bhavanti*, «[Eleverne] bør underrettes om ...»). Dette udelukker ikke, at der ogsaa er en god Dél virkelige Oplysninger og Forbedringer, som synes at være fuldstændig paa deres Plads i en Ledetraad ved den højere Undervisning. Denne Opfattelse synes mig ogsaa at bekræftes af et Par Commentarsteder, som ere citerede hos BR s. v. vārttika (*uktānukta-duruktārtha-cintākāri tu vārttikam*, og: *sūtre 'nukta-durukta-cintākarātvam vārttikatvam*). Hvis denne Opfattelse er rigtig, maa altsaa Mahābhāshya nærmest betragtes som et didaktisk-pædagogisk Hjælpemiddel og ikke som et egentlig grammatisk Værk, og der kunde vel fra den Side sét ikke være noget i Vejen for at identificere dens Forfatter med Philosophen Patañjali, noget hvorom jeg dog ikke tør have nogen Mening. En Theori om, at Mahābhāshya en Gang skulde have været tabt og restaureret, sé Weber Ind. Stud. 5. p. 158 fgg. og Stenzler's afvigende Forklaring ib. p. 447 fg.; Goldstücker Pāṇini p. 237—8. Har Mahābhāshya lidt noget, er det utvivlsomt i det højeste ved, at noget af den kan være gaaet tabt; dens Stil er saa udpræget éns hélt igennem, at der ikke godt synes at kunne være Tale om fremmede Indskud. Burnell's Betæneligheder (Aindra School p. 91 fg.) i Anledning af Indledningen om det grammatiske Studiums Nytte og den altfor store Brede og logiske Systematiskhed, som skulde være overflødig til Gendrivelse af Kātyāyana, vil falde bort af sig selv, hvis ovenstaaende Opfattelse antages, og selve Burnell's Antagelse synes mig forøvrigt paa Forhaand urimelig. (Om Kārikā'er m. m. sé Böhtlingk i Indledn. til hans Commentar til Pāṇini pg. XLVIII fgg.).

§ 16. Foruden Pāṇini og de ovenfor anførte hører maaské endnu Kātantra og Čāntanava's Phitsūtrāṇi til denne Periode. De synes at være i det mindste noget yngre end Pāṇini, skönt de iøvrigt høre til Aindra-Skolen, men med Pāṇiniske Elementer føjede til. Pāṇini selv beholder enkelte af Aindra-Skolens tekniske Udtryk, endnu flere forekomme hos Patañjali, og Aindra-Skolens Terminologi gik aldrig helt af Brug, men beholdtes ved Siden af Pāṇini's, og Aindra-Systemet synes endog i den 1ste Dél af Middelalderen at have været det mést udbredte, da Kaccāyana's og de følgende Pāligrammatikker er bygget paa det, og det er blevet indført i Tibet (i 7de Aarh.) og blandt Tamulerne (Tolkāppiyam i 8de Aarh.?) og Kanareserne (Čabdamañidarpana, Slutn. af 12te Aarh.), paa Java og i Kamboja, maaské ogsaa i Siam og Birma. I den senere Dél af Middelalderen combinerede man de to Skoler, f. Ex. Vopadeva, der fulgte Aindra-Skolens Ordning, men med et System af tekniske Betænelser, der gaar endnu videre end Pāṇini's, og Siddhānta-Kaumudi, der forandrer Ordenen af Pāṇini's Regler og bringer dem i Overénsstemmelse med Aindra-Skolens Orden. Af theoretiske Stridsspørgsmaal anføres (hos Yāska) Striden mellem Čakatāyana,

som hævdede, at alle Nomina vare afledte af Verbalstammer (*dhātu*), mens Gārgya mente, at der var Undtagelser herfra; det turde være, at den særlige Udsondring af Uṇādisuffixerne (som tilskrives Ākāṭāyana) og Affattelsen af Phīṣūtra'erne ere en Følge af denne Strid. Forøvrigt maa det fremhæves, at Forskellighederne mellem de mange Indiske Grammatikere næsten udelukkende angaar Anordningen og Systemet og nogle nærmest theoretiske Spørgsmaal mere end selve Indholdet. Hvad selve Bhāshā-Sprogformen angaar, er Brāhmaṇa'erne den Del af den indiske Litteratur, som svarer nærmest til den, og i syntaktisk Henseende er der saa godt som ingen Forskel mellem Bhāshā, Aitareya Brāhmaṇa, Pāli og Piyadasi's Indskrifter. (Sé de foran Afhandlingen citerede Arbejder af Bruno Liebich og O. Franke.) Jf. § 28.

§ 17. Den absolute Chronologi for den her omhandlede Periode er yderst usikker. Den første daterede Omtale af Pāṇini og Kātyāyana findes hos Hiouen-Thsang (Beg. af 7de Aarh.). Böhtlingk (l.l. p. XVIII—XIX) sætter Pāṇini ca. 350 f. Chr., Kātyāyana til ca. 250 f. Chr., Patañjali til ca. 150 f. Chr., Mahābhāshya's Udbredelse i Kaçmira ved Candra under Kong Abhimanyu til ca. 100 f. Chr. Goldstücker (Pāṇini p. 220 fgg.) sætter Pāṇini i det 7de Aarh. f. Chr. og gör Kātyāyana Aarhundreder yngre (ib. p. 87—140), idet han gör Pāṇini ældre end Buddha og paastaar, at med Undtagelse af Yāska's Nirukta og RV-, SV- og TS (o: kun de 3 Samhitā'er) er hele den øvrige Indiske Litteratur (den Vediske indbefattet) yngre end Pāṇini; Patañjali sætter han til ca. 140—120 f. Chr. (ib. p. 234); hans Theori om Pāṇini's Alder har vist ingen Tilhængere, naar undtages Bhandarkar (sé nedenfor). Weber tilbageviser Goldstücker i Ind. Stud. V, hvor han, efter Lassen's Beregning af Abhimanyu's Regeringstid (45—65 eft. Chr.), sætter Candra's Virksomhed for Mahābhāshya's Udbredelse i Kaçmira til Midten af 1ste Aarh. efter Chr. (pg. 150), og (idet han ansér den Yavana, som «indesluttede Sāketa» og som «indesluttede Mādhyamika'erne», for Kanishka, 10—40 eft. Chr.) selve Mahābhāshya's Affattelse til ca. 25 eft. Chr.; Pāṇini sætter han (paa Grund af hans Omtale af Yavanāni «græsk Skrift») længe efter Alexander d. store. Bhandarkar (Indian Antiquary I—II; Journ. Bomb. Br. Roy. As. Soc. XVI) sætter Pāṇini i det 8de Aarh. f. Chr., Yāska i 7de eller 6te Aarh., Kātyāyana i 4de Aarh., og mener, at Patañjali levede under Pushpamitra (hvis Regering i Pāṭaliputra han sætter til 178—142 f. Chr.) og forfattede Mahābhāshya mellem 144 og 142 (idet vedkommende Yavana, ligesom af Goldstücker, antages for Menandros, som blev Konge ca. 144 f. Chr., idet kun Grækerne betegnedes med Yavana 300 f. Chr.—300 eft. Chr., Journ. Bomb. Br. etc. XVI p. 199—222); herimod har Weber igen taget til Genmæle i Ind. Stud. XIII. Imod Bhandarkar er Prof. Peterson optraadt (sé navnlig J. Bomb. Br. R. As. S. XVI) med den Theori, at Grammatikeren Pāṇini skulde være den samme som Digteren Pāṇini, hvem der tilskrives 2 mahākāvya'er og nogle Vers i Anthologierne (sé ogsaa R. Pischel i ZDMG. XXXIX, 1885, p. 95—98), og at Pāṇini levede ca. 500 eft. Chr. Bhandarkar benægter de 2 Pāṇini'ers Identitet paa Grund af Versenes «Renaissancestil» (l.l. p. 181—189) og grammatiske Uregelmæssigheder (l.l. p. 344). Efter

min Mening beviser dog ingen af Delene noget, da Stil ikke er det samme som Sprog, og Uregelmæssigheder i Digte vel altid have været anerkendte som *ārsha* og saaledes ikke høre ind under Pāṇini's Regler, men var noget, han kunde tillade sig som andre Digtere. Paa den anden Side beviser kāvya-Stilen intet til Fordel for Peterson's Mening, da den, som Bhandarkar hævder (l.l. p. 343) og nu Bühler har eftervist (Sitzungsber. d. kais. Ak. d. Wiss. in Wien, philos.-hist. Cl., Bd. CXXII, XI, 1890), er meget ældre, end man hidtil har antaget. Desuden fremhæver Bhandarkar, at Grammatikeren Pāṇini ikke nævner geographiske Navne fra Sydindien, hvad Kātyāyana og Aṣoka gøre; Pāṇini's Sāṅkala skal være = det af Alexander den store ødelagte Sangala, mens Ptolemæus's Sagala skal være = Çākala og forskelligt fra Sāṅkala. Hermed hænger de sammes Strid om Patañjali's Alder sammen. Peterson (l.l. p. 167 fgg.) fremhæver, at Ordene *varatanu! sampravadanti kukkuṭāḥ* (Mahābhāshya til Pāṇ. I. 3. 48) forekomme i et Vers, som af Kshemendra tilskrives Kumārādāsa, hvad der ikke synes mig at bevise noget, da 1) *sampravadanti kukkuṭāḥ* (Modexempel til *sampravadante brāhmaṇāḥ*) maa have været en staaende Talemaade, der ikke let kunde suppleres til Versform anderledes end med *varatanu*; 2) citeres Ordene flere Steder (bl. a. i Ujjvaladatta's Comm. til Unādis., altsaa ogsaa i et gramm. Arbejde) og have vel været herreløst Gods; 3) der er flere Exempler paa, at de samme Vers i Anthologierne tilskrives forskellige Forfattere. Peterson havde henvist til en Notice hos Itsing, der dog, som Bhandarkar viser (l.l. p. 199—222), har forvexlet Kāçikā med Kātyāyana's Vārttika'er og desuden gendrives af Chronologien (Kāçikā's Forfatter Jayāditya † ca. 660, Mahābhāshya's Comm. Bhartṛhari † ca. 650). Desuden debatteres Mahābhāshya's Indførelse i Kaçmīra (Peterson, l.l. p. 181—9; Bhandarkar, ib. p. 199—222), «Maurya-Stedet» (til Pāṇ. V. 3. 99) (ll. ll.; Böhlingk, væsentlig paa Bhandarkar's Side, ZDMG. p. 528—31), Pushpamitra (ll. ll.; Fleet i Ind. Ant. XV, 1886, p. 148 fgg.), Yavana'en. De to sidste Punktets Betydning svækkes noget ved, at Kāçikā bruger de samme Exempler; men i det hele synes Bhandarkar mig at være gaaet sejrrig ud af Striden. Disse lærdes Uenighed viser tilstrækkelig, at der ikke gives noget absolut sikkert Holdepunkt til Bestemmelsen af disse Spørgsmaal; men de (i og for sig usikre) Antydninger synes dog nærmest at pege i Retning af, at Patañjali har levet midt i det andet Aarh. f. Chr. og Pāṇini omtrent i Tiden mellem Alexander den store og Aṣoka. En Legende hos Hiouen-Thsang (Weber Ind. Stud. V. 4) angiver, at Pāṇini paa Kanishka's (10—40 eft. Chr. f.) Tid havde en Statue i sin Fødeby, og det fremgaar af Fortællingen, at det dengang maa have været længe siden han levede. (Jf. endvidere Ind. Stud. 5. 142 fg.)¹⁾.

¹⁾ Pāṇ. 4 ²/₁₀₅: *Purāṇaprokteshu brāhmaṇa-kalpeshu* (sc. pinih); vārtt.: *p. br. Yājñavalkyādibhyaḥ pratishedhaḥ tulyakālatvāt*. Goldstücke har Ret i, at det siste kun kan betyde «fordi de ere ligesaa gamle som de andre». Kāçikā har Uret (nævner ikke Kātyāyana). «Tulyakālatv t» er ikke, som Weber mener, overflødigt under denne Forudsætning, men skal afskære en mulig Indvending, at

§ 18. Ingen kan læse Pāṇini's Grammatik uden at faa et slaaende Indtryk af, at det er et levende Sprog, der behandles. Der viser sig en saadan Fortrolighed med de fineste Sprognuancer, og det netop med Ord og Udtryk, som høre til det daglige Liv, og en saa ligelig Opmærksomhed for alle Omraader, at det er umuligt at forestille sig, at Grundlaget herfor kan være en skreven eller mundtlig overleveret Literatur; og selv om man vilde gøre det Tankeexperiment at antage, at Pāṇini's Regler angik en Literatur i et ikke mere talt Sprog, vilde der blive et Spørgsmaal tilbage at besvare, som tilfulde vilde vise Antagelsens Urimelighed, nemlig: hvad Slags Literatur skulde det have været? Det maatte, at dømme efter Pāṇini's Ordforraad, være en temmelig realistisk i Detailler gaaende Literatur. Jeg vil ikke tale om, at Antagelsen af en saadan vilde være greben aldeles ud af Luften, da der ikke er Spor af Antydning af, at en saadan har existeret i det gamle Indien; men — hvorledes skulde den være opbevaret? Skriften er man enig om, var lidet udbredt og benyttet, efter andre (som vistnok har Uret) slet ikke kendt. At antage en større verdslig Literatur for mundtlig forplantet er ogsaa urimeligt; der maa have været fuldkommen nok at gøre med Forplantningen af Veda'erne og deres Hjælpevidenskaber, et Studium, som optog en meget stor Tid af de studerendes Leveaar i Skolerne. Ere de episke Digte blevne mundtlig forplantede (som de vel for en stor Del ere, skönt jeg antager, at skrevne Exemplarer have existeret), saa kunne de kun have været forplantede af Folk, hvis Profession det har været at lære dem og foredrage dem. Og med mindre man antager, at Datidens Grammatikere have været store Bogsamlere (hvad der strider imod al Sandsynlighed undtagen for Grammatikers Vedkommende), vil man have Valget mellem at antage et meget udbredt Bogvæsen og let Adgang til Bøger (noget, som maaské aldrig har existeret i Indien, selv ikke i nyere Tider) eller at antage, at de have lært, ikke alene deres Veda'er og Grammatiker, Rodfortegnelser, gaṇa'er, m. m., udenad, men ogsaa en ansélig Mængde Romaner og Noveller. Og det samme maatte forudsættes hos deres Disciple; thi Angivelsen af Ords og Formers Betydningsforskel er ofte saa overordentlig flygtig og kort, at der maa forudsættes en kun ved grundig Indleven i Sproget opnaelig Lethed i Opfattelsen hos Disciplene for at fatte den. Hvor Forskellen beror paa Accenten, nødes man igen til at vælge imellem skreven Literatur, forsynet med Accenter, altsaa et saa minutiøst udviklet Skriftsystem, som man intetsteds vil kunne eftervise Mage til til almindeligt Brug, naar man tager Hensyn til de store Fordringer, der i Forvejen ere stillede til det Indiske Alfabet, eller at antage en ligesaa omhyggelig Indøvelse af det mundtlige Foredrag som for Veda'ernes Vedkommende. Man har saa taget sin Tilflugt til den Hypothese, at «Brahmanerne til

Yājñavalkya etc. maaské ikke nødvendig maatte regnes med til «purāṇa». Goldstücker's chronologiske Slutning er derimod urimelig. Kāçika's Maade, i Stedet for at citere Vartt. og Mahābhāshya, at meddele Indholdet efter sin subjective Opfattelse har ogsaa narret Weber med Vartt. 3 (4) til Pāṇ. 4. 2. 66 (Ind. Stud. 5. 70).

deres eget Brug skulde have lavet et kunstigt Sprog, baseret paa Vedasproget» (Sénart). Det er imidlertid ovenfor vist, og er forøvrigt en bekendt Sag (som dog ikke har været nærværende for Sénart), at 1) Forskellighederne fra Vedasproget ere utallige og strække sig over hele Sproglærens Omraade og en stor Dél af Ordforraadet, og at 2) Pāṇini selv stadig skelner mellem Vedasproget og «Talen» (bhāshā). Der kan heller ikke godt tænkes nogen fornuftig eller ufornuftig Grund til, at de «snu» Brahmaner, naar de vilde lave sig et Sprog til eget Brug, for at «holde deres Kundskaber hemmelige», skulde have gjort sig det saa besværligt, at de lavede et Sprog, der vrimlede af Undtagelser, Dobbeltformer i nogle Tilfælde og i andre, tilsyneladende aldeles analoge, snart den ene og snart den anden af Former med samme Function, etc. Det vilde i Sandhed være en underlig «Snuhed» at offre et Dusin Aar af sit Liv paa at tilegne sig et saadant Tyvesprog, da sligt, som bekendt, kunde have været opnaaet overmaade meget lettere. Man sér ofte anvendt Udtrykket «Grammatikernes regelmæssige Sprog» i Modsætning til de forméttlig uregelmæssige Folkesprog, og Udtrykket tages øjensynlig i Betydningen «et Sprog, hvorom der er skrevet Regler»; thi i den sædvanlige Betydning af «regelmæssig» kan vistnok ingen tage det, som har prøvet at tilegne sig Grammatiken. Men at der er skrevet Regler om et Sprog, kan dog ikke forandre det Sprogs Karakter, hvorom Reglerne ere skrevne, og gøre det mere regelmæssigt end f. Ex. et Folkesprog, hvorom der endnu ikke er skrevet Regler, men hvorom de selvfølgelig lige saa godt kunde skrives. Det, som man mener, er i Virkeligheden, at naar der først er givet Regler om et Sprog, vil der senere være Tilbøjelighed til at følge disse Regler, og Reglerne vil virke hemmende paa senere Forandringer af Sproget, mens et til sig selv overladt Sprog vil være i uafbrudt Forandring. Dette er meget rigtigt; men det sér næsten ud, som om man for Sanskrits Vedkommende vilde give Reglernes mulige senere Indflydelse tilbagevirkende Kraft og tillægge det Sprog, hvoraf Reglerne ere uddragne, en lignende Ubevægelighed som det, der danner sig efter de givne Regler. Desuden har Ubevægeligheden ikke været saa absolut; thi blandt Kātyāyana's Vārtt. er der nogle, som ikke godt kunne forklares ved andet end ved Antagelse af, at Sproget har forandret sig i Tiden mellem Pāṇini og Kātyāyana (saaledes det af Goldstücker, Pāṇini p. 123 fgg., anførte: *īdhé* for *īndhām cakre*, og muligvis *ekatarat* for *ekatarām*, *bhakshyam* for *abhyavahāryam*; dog maa bemærkes, at Erfaringen viser, at selv samtidige i samme By kunne være uenige om en Form eller en Betydning af et Ord er brugelig endnu; andre Exempler ville forekomme i det følgende). (Jf. af den citerede Litt. endvidere navnlig Bhandarkar og Bruno Liebich.)

‡ 19. Den Omstændighed, at Dhātupāṭha'en indeholder en stor Mængde «Rødder», som ikke ere efterviste i Literaturen, har vakt en meget udbredt Mistanke om, at disse Verber aldrig have eksisteret, men ere fabrikerede af Grammatikerne. Naar man skal angive en Grund for disse Grammatikere til at foretage sig dette, som det synes, utaknemmelige

Arbejde, et Arbejde, som man skulde tro havde noget ret afskrækkende ved sig, naar man betænker, at denne Masse Rødder ikke alene skulde fabrikeres én Gang for alle, men derpaa læres udenad og som Extra-Udenadspensum tyngde ganske respektabelt paa de stakkels fremtidige Elever til evige Tider, anfører man sædvanligvis, at de ere lavede for etymologiske Formaals Skyld, nemlig for at kunne aflede alle Ord af «Rødder» (ः Verbalstammer). Derimod kan indvendes, at man saa maatte vente, at alle disse fabrikerede «Rødder» maatte være højede normalt og éns, f. Ex. efter kl. I act.; men de findes spredte over hele Dhātup., activer og deponenser imellem hinanden; ja, hvad mere er, de ere undertiden forsynede med anubandha'er, som angive bestemte Uregelmæssigheder i deres Bøjning, f. Ex. *s(r)ekr gatyarthah* (Dhtp. § 4. 7—8), som altsaa har heddet *ásisrekat* i aor. caus; hvis det var fabrikeret, hvorfor saa ikke lade det faa den regelmæssige Form **ásisrikat?* *shage samvarane* (§ 19. 27), som altsaa i aor. kun kan hedde *ásägīt* og ikke *ásägīt*; *sphurchā vismṛtau* (§ 7. 34), som altsaa i pf. ptc. p. har *sphūrṇá*, men upersonligt, naar der betegnes Begyndelsen af Handlingen, ogsaa *sphūrchitá*; etc. Man vil vel lade Pāṇini selv gælde for en Autoritet; nu ere en Mængde Rødder, som ikke ere efterviste andetsteds, omtalte hos Pāṇini for ganske bestemte Ejendommeligheder ved deres Bøjning, f. Ex. *vich gatau* (§ 28. 129) hedder ifølge Pāṇ. 3. 1. 28 *vicchāyāti* i Præsens. Kan der altsaa ikke billigvis tvivles om, at de mange hos Pāṇini som Verber faktisk højede Rødder virkelig have existeret som Verber i Sproget, uagtet de ikke ere efterviste et eneste andet Sted i Literaturen, saa taler dog vel Sandsynligheden for, at ogsaa mange andre, hvis Bøjning ikke gav Anledning til at omtale dem enkeltvis i Sūtra'erne, kunne have existeret, uagtet de ikke findes i Literaturen. Andre findes i Nighaṇṭu'erne. Nogle af de allermest barbarisk udséende f. Ex. *dhauk* ere efterviste (Çak. 63. 14 Chézy). Mange af de efterviste ere *ἄπαξ λεγόμενα*, hvilket viser den store Rolle, Tilfældigheden spiller i saadanne Ting. Efter de samme kritiske Principer maatte man ansé en stor Dél af Pāṇini's eget Ordforraad for lavet, da mange Ord deraf ikke ere efterviste hos andre end ham (Exempler findes hos Goldstücker Pāṇ. p. 128). Betænker man desuden, at vi fra Pāṇini's Tid (hvis han med Rette sættes Aarhundreder f. Chr.) ikke har andet end grammatisk Literatur tilbage, maaské med Undtagelse af Dele af de episke Digte og Manu, og at han rimeligvis er skilt ved et Mellemrum af 5—600 Aar, om ikke mere, fra den klassiske Sanskritliteratur, og at selve denne ny Sanskritske Literatur, hvis Ordforraad i og for sig maa antages at være skrumpet betydeligt ind, naar den vilde holde sig til det overleverede, som havde Grammatikernes Autoritet for sig (en stor Mængde maa i Tidernes Løb være gaaet af Brug og være blevet erstattet af nyt), er meget ensidig og fragmentarisk opbevaret, saa vilde det snarere være uforklarligt, om vi fandt alt i Literaturen, som det var paa Pāṇini's Tid. En stor Dél af de savnede Rødder ere imidlertid ganske mærkelige ved at være Varianter af de almindelig kendte, f. Ex. *ḥṛṇāti* og *ḥṛyati* (ældes) for *ḥṛyati*; *dhūyāti* (holder) for *dādḥāti* (jf. passiv *dhūyáte*); ogsaa *dhūyate*

er en lignende Variant af *vdhā*; *drunóti* ved Siden af *drunāti* (slaar) (*drunāti* forekommer kun RV 4. 4. 1 og Nigh. 2. 19); etc. Nogle synes kun at være forskellige Udtaler af én og samme Rod (hvortil ogsaa kan komme Forskellighed i Bøjning), f. Ex. *ku* VI, *khu* I, *gu* I, *ghu* eller *ñu* I, *k(ñ)ū* IX, allesammen med Betydningen «give Lyd», etc. Slige Ting, som forekomme i Mængde, tyde paa, at Dhātupāṭha'en, hvis Kærne rimeligvis er ældre end Pāṇini, har optaget Dialektformer, som utvivlsomt maa have existeret i et saa stort Land, og det angives desuden udtrykkelig (sé nedenfor, § 22) om nogle Rødder. Ogsaa vediske Ord ere optagne, men uden Fuldstændighed. At Rodfortegnelsen har lidt af Ufuldstændighed, er dels næsten en Selvfølge ifølge et saadant Arbejdes Beskaffenhed, dels fremgaar det af de saakaldte *Sautradhātavaḥ*, som vare udeladte i de gamle Fortegnelser, men senere bleve optagne, fordi de vare omtalte i Grammatikernes Sutra'er; at man bestandig vedblev at skelne dem fra de andre Rødder i den overleverede Dhātup., vidner om Omhu og Ærbødighed for det overleverede i dette som i lignende Tilfælde; blandt de omtalte sautradhātavaḥ findes nogle af de hyppigst forekommende, dels i Veda'erne, dels i det klassiske Sprog (f. Ex. *ju*, *tu*, *skanbh*, *stanbh*). Dette udelukker ikke, at der kan have ind-sneget sig ufrivillige Fejl; derom vidner de mange Varianter hos de forskellige Autoriteter, og som maa antages for at bero paa Skrivefejl; Vopadeva's Dh̄tp. er desuden upaalidelig og ukritisk: han medtager gerne alle Varianterne og har dog oven i Købet Former, som ikke findes andre Steder (sé Westerg. Rad.); men naar man holder sig til det, hvorom der er Enighed hos Autoriteterne, kan Dhātupāṭha'en sikkert trygt benyttes som historisk og sprogligt Dokument. En glimrende Stadfæstelse af dens Paalidelighed og et Vidnesbyrd om dens sprogvitenskabelige Vigtighed er det i den sammenlignende Sprogvidenskab vel bekendte Verbum *pārdate*, som ikke blot selv ikke er eftervist noget andet Sted, men hvoraf der heller ikke er eftervist nogen Afledning undtagen hos sene Grammatikere og Lexicographer (med mindre *pardi*, *pārdāyanī* Mahābhāshya IV. 2. 99 hører hertil); med *hāmmati* jf. Pāli *ghammati* (måaské ogsaa Oldn. *ganga*, etc.). Nogle i Skr. ikke efterviste Rødder stadfæstes af Prākṛit (sé nedenfor, § 53).

§ 20. Ifølge Indledningen til Mahābhāshya (Kielhorn's Udgave I p. 9 fg.) synes nogle Perfektformer (2den ps. pl. act.) at være komne af Brug: «der findes Ord, som ikke anvendes, f. Ex. *ūsha*, *tera*, *cakra*, *peca*» ...; «deri er der ingen Modsigelse: vi sige «de findes», fordi Grammatikerne (*gāstravidah*) opføre dem i Grammatikkerne, og vi sige «som ikke anvendes», fordi de ikke anvendes blandt Folk (*loke*); og der er Betydninger for disse Ord, hvori de anvendes (nemlig som 2. ps. pl. pf.); men i Betydningen af disse Ord anvender man andre Ord, f. Ex. i *ūsha*'s Betydning siger man «*kva yūyam ushitāḥ?*» i *tera*'s Betydning siger man «*kim yūyam tīrṇāḥ?*» i *cakra*'s Betydning siger man «*kim yūyam kṛtavantaḥ?*» i *peca*'s Betydning siger man «*kim yūyam pakravantaḥ?*» ... «anvendes de ikke, saa er det som med de lange Offre (*aprayukte dirghasattravat*) [som kunde anvendes, hvis man vilde];

... men ogsaa alle disse Ord anvendes andre Steder (*deçāntare*), men det hører man ikke noget til (*na caita upalabhyante*); man skulde gøre sig Umage for at faa det at høre (*upalabdhan*); thi Ordets (*çabdasya*) Anvendelsesomraade er stort ...; og ogsaa de Ord, som De ansér for uanvendte, ogsaa deres Anvendelse sér man; hvor? i Veda'en» (her følger 3 vediske Exempler; de 2 med *cakra* er RV 1. 165. 11 og 1. 89. 9). Jf. ovenfor § 18 Slutning. Dette er en videre Udvikling af Participiers Brug i Stedet for pf., som der sés en Begyndelse til hos Pāṇ. 3. 2. 105—109: efter at have angivet, at man i Veda'erne kan bruge pf. om Fortiden i Alm. (ogsaa i Stedet for Aorist og Imperf.) og i Stedet for pf. (saavel i dets egen Betydning, som naar det bruges i Stedet for Aorist og Imperfectum) i Veda'erne kan bruge pf. ptc. act. og medium, siger han, at man i Bhāshā kan¹⁾ bruge pf. ptc. act. af *sad*, *vas* og *çru* i Stedet for Aorist og Imperfectum [men ikke i Stedet for Perfectum i dets egentlige Betydning — og Aorist og Imperfectum kan ogsaa bruges hver paa sit Omraade, Kāty.], samt *upeyivān* (Schol.: ogsaa *iyivān*, *samīyivān*), *an-āçvān* og *anūcānaḥ* (uden nærmere Indskrænkning, men formodentlig kun gældende i Stedet for Aor. og Impf.; Kāçikā synes at opfatte det som gældende alle 3 forbigangne Tider og heller ikke at undtage det egentlige pf. ved *sad*, *vas* og *çru*). (Benfey Vollst. Gr. § 891 Note 13 mener, at de 6 her opførte ptc. pf. har været de eneste, som oprindelig brugtes i Tale-sproget, og at Resten ad digterisk Vej er indført fra Veda'erne, og Siddh. Kaum. siger: «det er alle 3 Muni'ers Mening, at pf. ptc. act. og med. i Stedet for pf. er vediske; men Digterne anvende dem hyppigt». Vist er det, at Pāṇ. ikke omtaler nogen videre Anvendelse af dem, hvorimod han i Almindelighed tillader *-ta* og *-tavant* af alle Rødder).

§ 21. Digtersproget og Uregelmæssigheder i de grammatiske Sūtra'er betragtes i Mahābhāshya som «vediske». Saaledes citeres, i Anledning af at Pāṇini I. 4. 3 (Mahābhāshya Kielh. p. 313) bruger *yū* (o: «*ī* og «*ū*») i Stedet for **yvau*, Pāṇ. 6. 1. 106, hvor det siges, at denne Totalsform (paa *-ū* for *-vau*) kan bruges i Veda'erne, og der bemærkes «*chandovat sūtrāṇi bhavanti*». Sammesteds citeres, i Anledning af at Pāṇ. skriver *stry-ākhyau* i Stedet for **stryākhyāyau*, et Digtersted, hvori Ordet *priyākhyebhyaḥ* forekommer, og der bemærkes: «*chandovat kavayaḥ kurvanti*». (Se Weber Ind. Stud. XIII. 453 fgg.)

§ 22. Spor af Dialekter have vi allerede fundet i Veda'erne; de vediske Çākhā'er maa væsentlig have grundet sig paa Dialektforskelligheder; til den Indvending (§ 20), at nogle Ord (de anførte 2. ps. pl. pf. act.) ikke brugtes, henviser Patañjali til Muligheden af, at de maaské brugtes andre Steder. Endelig er der direkte Vidnesbyrd om Dialekter i Bhāshā-Tiden. I Indledningen til Mahābhāshya (Kielhorn) I. p. 8 siges «*priyataddhita dakshinātyāḥ*», fordi de sige *yathā laukika-vaidikeshu* i Stedet for *yathā loke vede ca*. En anden Ejendommelighed ved Sproget i Syden anføres I. 1. 19 (Weber Ind. Stud. XIII. 318):

¹⁾ «*kan*» er iøvrigt en Forbedring af Kātyāyana.

at man i Dakṣiṇāpatha bruger Ordet *sarasī* om store øer. Hos Pāṇini selv omtales, foruden enkelte Folkeslag som Bharata'er, Sauvira'er, osv., ogsaa østlige og nordlige Folk, som oftest i Anledning af Dannelsen af deres patronymica og Stednavne og Afledninger deraf, sjældnere i Anledning af andre Særegenheder (saaledes 8. 3. 75: *pariskandāḥ* for *parishkandāḥ* hos Prācyā-Bharateshu; I. 1. 75: i østlige Stednavne skal *e-* og *o-* i 1ste Stavelse regnes for *ṛddhi*; 6. 2. 74: Navne paa østlige Folks Lege; 6. 3. 10: Navne paa Afgifter hos østlige Folk). Han omtaler ogsaa ofte nogle *prāñcaḥ* og *udañcaḥ*, som havde afvigende Meninger i grammatiske Spørgsmaal, og hvori man altid har sét «østlige Grammatikere» og «nordlige Grammatikere», af hvilke «de østlige» synes at have fulgt Aindra-Systemet, og forøvrigt afvege fra «de nordlige» i faktiske Spørgsmaal; Burnell (Aindra School p. 24 fgg.) vil imidlertid have det oversat ved «tidligere» og «senere», saa at navnlig *prāñcaḥ* skulde betegne Pāṇini's Forgængere, og anfører 3 Steder til Støtte for denne Opfattelse (dog har det ene Sted ikke *prāñc-* men *prācīna-*), hvoriblandt ingen med *udañc-*; denne sidstnævnte Omstændighed synes noget betænkelig. Da Pāṇini ellers bruger disse Ord i geographisk Betydning, synes det lidet sandsynligt, at han ogsaa skulde have brugt dem i den af Burnell antagne ellers næsten (for *udañc* vel aldeles) uefterviselige Betydning, især da det ofte af Reglerne vilde være umuligt at skelne imellem de to Betydninger. I Mahābhāshya (7. 3. 45 v. 8) angives at «*prācām*» hedder en Vagtel *vartakā* i Stedet for *vartikā*, og da der ikke findes mindste Antydning af Modsætning til Nutiden, er det naturligt at opfatte *prācām* i Betydningen «østlig». Medens det hidtil anførte mere er Antydninger af en noget forskellig Sprogbrug end egentlige Dialekter (som dog turde foreligge i Dhātup.), synes følgende Sted at afgive Bevis paa virkelig udpræget Dialektforskellighed. Efter Discussionen (sé § 20) om de ikke brugelige Ord fortsættes der (Mahābhāshya Indl. p. 9 fgg., jf. Nirukta 2. 2): «Jorden bestaar af 7 dvīpa'er, der er 3 Verdener, 4 Veda'er med aṅga'er og Hemmeligheder (*sarahasyaḥ*) delte i mange Grene (101 adhvaryu-çākhā'er, 1000 af Sāmaveda, 21 af Rgveda, 9 af Atharvaveda), *vākovākya* (sé Weber Ind. Stud. XIII. 430 fg., I. 266 fg.), *ītihāsa*, *purāna*, *vaidyaka*; saa stort er Ordets Anvendelsesomraade. Paa dette meget store Omraade for Ordets Anvendelse sés de enkelte Ord hver paa sit Sted indskrænkede til et bestemt Omraade (*te te çabdās tatra tatra niyataviśhayā drçyante*), f. Ex.: *çavati* i Betydningen «gaa» anvendes i Talen kun hos Kamboja'erne (*bhāshito bhavati*), ārya'erne bruge (*bhāshante*) den kun i en Afledning (*vikāre*, nemlig *çavaḥ*) (Dhātup. 17. 76; Nigh. 2. 14 Nr. 17; Vp. «*vikāre*, *vraje*»; Dgd. «*çavati cittam kāmāḥ*»; jf. Dhātup. 22. 42 og Grsm. s. v. *sushvay*; i Nirukta 2. 2 staar i Stedet for «*vikāre*» «*vikāram asya*»); *hammati* (Dhātup. 13. 24; Nigh. 2. 14 Nr. 76 i den ene Redact.; Muir OST 2. 356) hos Surāshtra'erne, *ramhati* (Dhātup. 17. 83; Nigh. 2. 14 Nr. 43; RV; Bhaṭṭik 14. 98) hos de østlige og mellemste (*prācyā-madhyeshu*), men ārya'erne anvende kun *gam* (*gamim eva*); *vdā* (*dātir*) «skære» (Dhātup. 24. 51; Nirukta 2. 2; Citater af V., B.

og S. hos BR) hos de østlige (*prācyeshu*), *dātram* hos de nordlige (*udicyeshu*).» Roth's Betænklichkeiten til Nirukta II. 2 p. 17 bero paa nogle underlige Misforstaaelser; det sér ud, som om han vil have *çavah* gjort til et Verbum efter først, som det synes, rigtigt at have opfattet det som et Substantiv; *ārya*'erne skulle aabenbart ikke tages i geographisk Forstand, men som Betegnelse af de 3 højere «dannede» Kaster).

§ 23. Patañjali gör sig i sin Indledning megen Umage for at godtgøre Nyttens af det grammatiske Studium, «som de unge gerne ville springe over i vore Dage, fordi de ansé Grammatikken for overflødig og mener, at de kunne lære de verdslige Ord (*laukikāḥ çabdāḥ*) af den daglige Tale (*lokāt*) og de vediske af Veda'en; i gamle Dage var det anderledes; da lærte man sin Grammatik, før man tog fat paa Veda'erne; fordi de studerende, i den Tanke at Grammatikken ingen Nytte er til, ere raadville og ikke vide, hvad de skulle gøre (*vipratīpannabuddhibhyaḥ*), forkynder «Læreren» (∴ Patañjali) dem denne Lærebog» (p. 5). En af Grundene er, at man (navnlig en Brahman) ikke skal «tale barbarisk» (*mlecchet*), noget, hvorimod der allerede advares i Çat. Br. 3. 2. 1. 24 (*na brāhmaṇo mlecchet*); jf. Mahābhār. 2. 2040 (*n'āryā mlecchanti bhāshābhīḥ*). «Et forkært Ord (*apaçabdaḥ* = *apabhraṇçāḥ*) er barbarisk (*mleccho*); derfor maa vi studere Grammatikken for ikke at blive Barbarer (*mlecchāḥ*)»; jf. Pañcav. Br. i Ind. Stud. I. 34 n. *anapabhraṇçāya*. «De som ikke, naar de besvare en Hilsen, forstaa at trække den sidste Vokal i Navnet ud (*nāmno ye na plutim viduḥ*), iblandt dem kan man gerne, naar man kommer fra en Rejse (*viproshya*), ligesom om de var Kvinder, sige, «her er jeg, NN.» [i Stedet for at begynde med «jeg hilser...»]; sé Pāṇ. 8. 2. 83 med Schol. og *Kāçikā*]; lader os derfor studere Grammatikken for ikke at blive hilsede som Kvinder» (Pag. 3). Men den allervigtigste Grund var for ikke at komme til at bruge forkørte Ord ved Offringerne, men være i Stand til at forrette dem rigtigt. Thi ligesom ét rigtigt anvendt og med Lærebogen overensstemmende Ord forskaffer én alle Glæder i Himlen (*svarge loke kāmadhug bhavati*) og rigtig Forstaaelse af «*aksharasamāmnāya*» gör, imens man lever, at éns Forældre allerede forherliges i Himlen, er derimod de forkørte Ord frugtesløse, og kommer man til at bruge et saadant (*apaçabdāṁ*) ved Offringen, maa man sone det ved at bringe et «*Sārasvatī ishṭi*» (Weber Ind. Stud. 13. 457). I den daglige Tale kan man ganske vist lige saa godt forstaa Meningen ved de urigtige (*apaçabdena*) som ved de rigtige Ord (*çabdena*); men Lærebogen skal hjælpe én til at indskrænke sig, som Pligten byder (*dharmaniyamaḥ*), til de rigtige Ord, og udtrykke Meningen kun med de rigtige og ikke med de urigtige Ord; at bære sig saaledes ad bevirker Opgang (*abhjudayakāri bhavati* ∴ gör at man kommer i Himlen) (Pag. 8). Uden Grammatikken kan man f. Ex. ikke udføre de i TS I p. 778 omtalte *prayāja*'er «*savibhaktikāḥ*» ∴ idet man nævner Agni's Navn i forskellige Kasus. Selv om man til daglig Brug ikke tager det saa nøje med sin Udtale, maa man dog i al Fald ved Offringen være omhyggelig dermed: *Ṛshi*'erne *Yarvāna* og *Tarvāna* plejede at udtale saaledes i Stedet for *yadvānaḥ* og *tadvānaḥ*, men ved Offringen

talte de ikke forkért (*nāpabhāshante*); Asura'erne derimod talte forkért (*apabhāshitam*) ved Offeringen og derfor bleve de overvundne (Pag. 11). Dog ogsaa i den daglige Tale er det ikke uden Betydning at undgaa at tale barbarisk: Asura'erne bleve overvundne, fordi de sagde «*helayo helayah*» (Cat. Br. 3. 2. 1. 23: *he 'lavo he 'lavah*, en Slags Māgadhī for *he 'ráyo he 'ráyah*); «derfor skal en Brahman ikke tale barbarisk og bruge forkérte Ord (*tasmād brāhmaṇena na mlecchítavai, nāpabhāshítavai*)» (Pag. 2; Muir Or. S. T. II. 114 n.; Weber Ind. Stud. 13. 366). At bruge forkérte Former kunde have ikke ubetænkelige Følger: »de som sige *akamishṭa* komme ikke til Himlen [selv] ved velforspændte Vogne; trukne af Hopper; derimod komme de derhen [endog] tilfods, som sige *acīkamata*», hedder det i et Vers (3. 1. 48; Weber Ind. Stud. 13. 407¹)).

Med disse forkérte Ord (*apaçabdāḥ, apabhramçāḥ*) vrimlede det paa Patañjali's Tid: «de forkérte Ord (*apaçabdāḥ*) ere de fleste, de rigtige Ord (*çabdāḥ*) de færreste; f. Ex. for det ene rigtige Ord *gauḥ* er der de urigtige (*apabhramçāḥ*) *gāvī, gonī, gotā, gopotalika* etc.» (Pag. 2). I. 3. 1. v. 12—13 siges, at man maa opregne Rødderne (*bhūvāḍipāḥ kartavyaḥ*) for at undgaa Nominalstammer og Ord som *āṇapayati, vaṭṭati, vaḍḍhati* og for at lære [Eleverne] deres Accent [om de tage Bindevokal eller ikke] og anubandha'er; dem, som danne deres Tider regelmæssigt, som ere udātta [ø: tage Bindevokal] og ere uden anubandha'er, kunde man maaské nok spare sig at opregne, da den dannede Udtale (*çishṭaprayoga*) vilde forhindre saadanne Ting som *āṇapayati* etc., men de bør dog helst opregnes alligevel; og den dannede Udtale bør man nødvendigvis lægge Vind paa for at hindre at der göres Fejl ogsaa i dem, der opregnes; thi i daglig Tale (*loke*) udtaler Folk *kasi(m)* (var. lect. *kisi(m)*) i Stedet for *krshi(m)* og *diçi(m)* (v. l. *disi(m)*); Weber Ind. Stud. 13. 305: *dasim*) i Stedet for *drçi(m)*.

§ 24. Man sér, at Folk paa Patañjali's Tid udtalte Ordene i daglig Tale (*loke*) paa det nærmeste, som de skrives i Piyadasi's Indskrifter (*āṇapayati* og *vaḍḍhati*) forekomme ligefrem i Indskrifterne, naar man sér bort fra, at han ikke har brugt det cerebrale *n*, men brugt *n*, eller andre Steder *ñ*, i Stedet for, og ifølge sin Retskrivning ikke udtrykt For-dobblingen i *vaḍḍhati*.) Og denne Präkritisierende Udtale maa have været gammel i Indien; der er i Excursen anført Vediske Exempler som *kātá, vivitṭyai*, etc., og Dhātup.'s Dobbeltformer kan ikke godt tænkes at have sin Oprindelse af andet end noget lignende. En Dél Sanskritord synes allerede i meget tidlig Tid opstaaede ved lignende Processer, f. Ex.: *gehá* (allerede VS 30. 9) = *grhá; gehāni* (Husgeraad, Formue) RV 3. 30. 7; *gēhyāni* VS 16. 44 (ø: Rudra); *kshulla* af *kshudra*; *kshullaká* = *kshudraka*: Nigh. 3. 2 (mangler i 3 Hskr.), AV 2. 32. 5; TS 2. 3. 9. 3; Cat. Br. 1. 8. 1. 3 etc., *pra-uga* vel for **prayuga* (Roth Zur. Lit. u. Gesch. d. Veda p. 70 fg.; Weber Ind. Stud. 2. 86 fgg.). De Grunde, som Patañjali

¹) den her givne Oversættelse er vist den eneste rigtige; det forbudte er vel *akamishṭa* (Kaiy., paa Grund af Ligheden med *a* priv. + *kam*).

anfører for Studiet af Grammatikken, have utvivlsomt været bestemmende lige fra først af. Den rette Udtale har maattet holdes oppe ved omhyggelig Undervisning og Indøvelse, et Arbejde, som man paatog sig dels af religiøse Grunde, dels af Respekt for det «korrekte». Den dannede Udtale vil sige den korrekte (ordret: lærte, forordnede) Udtale og var ikke den i daglig Tale gængse, selv i de dannede Klasser; thi det synes, at Kvinderne ikke rigtig overholdt den. Yāska sætter ārya'ernes α : de 3 højere Kasters Sprog som det rette; men da Prākritiseringen allerede, som vist, er begyndt i Vedatiden, maa der utvivlsomt kun menes, for saa vidt som de havde faaet en ordentlig Undervisning, og for saa vidt vilde ārya svare til vort Udtryk «de dannede Klasser» i en noget indskrænket Forstand. Naar en bestemt Landstrækning (Hindustan) kaldes Āryāvartta og opstilles som Mønster, da er det, fordi de 3 højere Kaster her vare vigtige Dele af Befolkningen, og de brahmanske Indretninger særlig blomstrede her, mens andre Landes Indbyggere; f. Ex. Kamboja'erne, regnedes for *gūdra*'er eller for at høre til andre lave Kaster. At det ikke er selve Vedasproget (eller man skulde maaské snarere sige Vedadialekterne), som man fastholdt, er tilstrækkelig paavist; men paa den anden Side maa det have været Vedasproget i sin normale Skikkelse, der har ydet Bhāshā-Sproget det kraftigste Rygstød; det har været Studiet af og Interessen for Veda'erne, som har drevet Folk til det grammatiske Studium og den ihærdige Tilegnelse og Bevarelse af det «korrekte» Sprog. Men dette Sprogs Fastsættelse maa først være begyndt efter den egentlige Vedatids Afslutning. Overfor Dialekterne maa Bhāshā betragtes som et Rigssprog, eller da Indien sjælden eller aldrig var samlet til ét Rige, maa det snarere sammenlignes med Højtysk, der, som bekendt, maaské ikke er en eneste Tyskers eller Schweizers Modersmaal i snevrere Forstand, men af de fleste maa læres halvt om halvt som et fremmed Sprog. Men selv dette Rigssprog taltes i en «korrekt» og i «forkerte» eller «barbariske» Former, af hvilke de sidste nærmest maa siges at repræsentere det dannede Talesprog (utvivlsomt som hos os i forskellige Grader), svarende til det talte Rigssprog eller dannede Talesprog hos os, mens den «korrekte» Form nærmest svarer til vort Skriftsprog eller i alt Fald til de Former af vort Talesprog, hvorpaa der maa anvendes særlig Omhu, og som endog tildels kun kan tilegnes ved Undervisning og en noget lignende omhyggelig Indøvelse som den, Bhāshā krævede, f. Ex. til Deklamation, paa Scenen, og lignende. Den «korrekte» Form anvendtes, naar man var paa Kothurnen, og det var den lærde Brahman mér eller mindre altid. Den indgaaende Omhyggelighed, hvormed Sandhireglerne behandledes, har noget aldeles tilsvarende i det Franske Sprogs udviklede Regler for Overtrækning i den saakaldte *style soutenu*; meget (Veda'erne, Pāli etc.) taler for, at de ikke have været konsequent gennemførte i Talesprogets «barbariske» Form, lige saa lidt som i almindelig Fransk Tale; men at de har spillet en vis Rolle ogsaa dér, er afgjort; vi skulle senere sé Exempler paa fejlagtige Sandhi'er, svarende aldeles til dem, der forekomme i vulgært Fransk. At det i et saadant Rigssprog ofte kan være en blot

Skönssag, om et Ord eller en Form skal anses for forældet (paa Indisk: kun brugelig i Veda'erne) eller ikke, er meget naturligt og stemmer ganske med Erfaringen hos os; endvidere kan et Ord være fuldstændig «levende» i Skriftsproget, forsaavidt som alle baade forstaar og bruger det uden Reflexion, og dog være fuldstændig forsvundet af Talesproget, uden at de fleste ane det; hvor mange have vel f. Ex. nogen Anelse om, at de i Talesproget aldrig bruge eller kunde bruge det for dem saa vel bekendte Ord «thi»? Paa den anden Side er et saadant Rigsprog ogsaa elastisk nok til at kunne optage Ord af Dialekterne og efter Omstændighederne endog Vulgarismer, naar deres Tid kommer; dette gøres i alle Rigsprog, efter en stor Maalestok i Europa i vore Dage. Digterne beholde Ret til at bruge forældede og «ukorrekte» Former, forældede Ord og meget mere, hos os som i Indien. At kalde et saadant Rigs- eller Skriftsprog et «dødt» Sprog vilde være meget stridende mod almindelig Sprogbrug, selv om det kræver særlig Undervisning og Indøvelse for at tilegnes; man maatte i saa Fald begynde med at kalde det nuværende Højtydsk et dødt Sprog, hvad dog ingen vilde finde paa. Det kan heller ikke kaldes et kunstigt Sprog, da det ikke er lavet, men fremstaaet af sig selv paa ganske naturlig Maade som ethvert andet Sprog (enten af én Dialekt, som har faaet Overmagten ved Omstændighedernes Magt, eller, hvad der vel er det sædvanlige og sandsynligvis det eneste, som faktisk kan eftervises, af en Blanding af Elementer fra forskellige Dialekter), men fastholdt paa et vist Udviklingstrin og hemmet meget i Henséende til at kunne forandres. Det er derimod et ved Kunst vedligeholdt Sprog, ligesom vi ved Kunst maa meddele andre og selv vedligeholde mange af vore andre Færdigheder. Sproget er hos den talende, der skal bruge det, en Færdighed i at genfremkalde og bruge Idéassociationer mellem Ord (og grammatiske Former) og Forestillinger og bruge dem i Talen overénstemmende med tidligere indøvede Analogier, og denne Færdighed vilde, som alle Færdigheder, gaa tabt, hvis den ikke holdtes vedlig ved Øvelse. Men Øvelsen er væsentlig den samme, enten den overlades til Tilfældet, som ved de rene Talesprog, hvor Forholdene af sig selv foranledige Øvelsen, eller man træffer Foranstaltninger til at drive den med særligt Eftertryk og efter en bestemt Plan, som ved Rigs- og Skriftsprogene, og er først Tilegnelsen og Indøvelsen naaet til en passende Afslutning, da gaar Vedligeholdelsen for sig ved den samme tilfældige Øvelse som for de rene Talesprogs Vedkommende. Ogsaa Overleveringen er væsentlig den samme. Talesproget læres gradvis, først meget ufuldkomment, derefter, ved successive Rettelser og Forbedringer, bedre og bedre, og disse Rettelser og Forbedringer foregaa som oftest ikke tilfældig, men foretages af Forældrene efter en mér eller mindre bestemt Plan med det Formaal for Øje at lære Barnet Sproget, altsaa for en stor Dél ved Kunst. Rigs- eller Skriftsproget læres, naar man i det væsentlige har lært Talesproget, og fremtræder kun som en Modification af dette, ligesom de senere Trin i Talefærdigheden som en Modification af de tidligere, og den Undervisning, man modtager i Rigs- eller Skriftsproget, som et nyt Led i Ræk-

ken af de Vejledninger og Rettelser, man har modtaget tidligere. Det karakteristiske ved Rigs- og Skriftsproget under normale Forhold i Modsætning til et fremmed Sprog, med Hensyn til Tilegnelsen, er, at det danner en naturlig Fortsættelse af Talesproget, det sidste Led i en Række af Udviklingstrin, af hvilke hvert følgende kun er en mangfoldigere Articulation af hvad der havdes paa det foregaaende Trin, uden noget mærkeligt Brud og uden mærkelige med det nærmest foregaaende incommensurable Elementer. Ved det fremmede Sprog skal man derimod ikke fortsætte en begyndt Udvikling i det samme Spor, men begynde hélt forfra paa en ny Udvikling. Jo mindre af saadanne Brud og Incommensurabilitet mellem Skriftsproget eller Rigssproget og éns tidligere Talesprog der findes, des lettere læres Rigs- eller Skriftsproget; men her kan selvfølgelig være større eller mindre Gradsforskelligheder mellem de Forhold, hvori de forskellige Rigs- eller Skriftsprog staa til de tilsvarende rene Talesprog. Er Forholdet som det, jeg ovenfor betegnede som det normale, da vil Rigs- eller Skriftsproget ikke gøre Indtryk af noget fremmed, men umiddelbart smelte sammen i Bevidstheden med Talesproget som det samme «Modersmaal», uansét om der ogsaa, f. Ex. i style soutenu eller lignende Anvendelser, skal gøres temmelig gennemgribende phonetiske Forandringer, naar de blot fremtræde som foretagne fra det nærmest foregaaende Stadium som Basis. Paa samme Maade vilde man ikke uden med Modification kunne kalde et Sprogtrin, der kun adskiller sig fra et foregaaende ved phonetiske Forandringer alene eller væsentlig ved phonetiske Forandringer alene, et nyt Sprog, men et nyt Udviklingsstadium af samme Sprog, selvfølgelig under den Forudsætning, at de phonetiske Forandringer for det første ere foregaaede regelmæssigt og for det andet ikke ere af den Beskaffenhed, at de ikke nogenlunde umiddelbart kunne sés som udgaaede fra det gamle Stadium; med andre Ord, naar man kan benytte nogenlunde den samme Retskrivning og blot behøver at give visse Bogstaver en ny Udtale eller mange eller dem alle en ikke alt for forskellig Udtale. Saaledes vilde man vel nærmest sige om Ny-Islandsk, at det er et nyt Stadium af det Islandske Sprog, snarere end man vilde kalde det et nyt Sprog. Et Sprog vilde altsaa være at kalde dødt, naar man ikke kunde tilegne sig det som en naturlig Phase af det gængse Talesprog, men skulde sætte sig ind i et dermed incommensurabelt System af Lyd, Former, Ord og Betydninger. Dette kan ikke siges at være Tilfældet med Bhāshā paa Patañjalis Tid: fra *vaḍḍhate* kommer man til *vardhate* alene ved en distinctere Articulation, og ligesaa i de andre Tilfælde. Vi komme altsaa ad denne Vej til samme Resultat, som vi faar af hans egne Udtalelser, hvilke alle forudsætte, at Sproget er levende, og som vi ovenfor kom til for Pāṇini's Vedkommende.

§ 25. Jeg skal her i Korthed fremhæve et Par vigtige phonetiske Ejendommeligheder, nemlig Fordobling af Consonanter i en Gruppe og den saakaldte abhinidhāna. a) Angaaende Consonantfordoblingen i Grupper er der nogle mindre Uoverénsstemmelser imellem Prāt. indbyrdes; men de stemme dog i det hele med hinanden og med Pāṇini (nogle

Autoriteter negtede dens Existens, sé Pāṇ. 8. 4. 51); efter Pāṇini kunde Fordobl. indtræde: 1) efter *r* og *h* (undtagen *h* selv), naar der gaar en Vokal foran, undtagen af en Hvisler foran en Vokal, f. Ex. *Har(y)yanubhavaḥ* (Pāṇ. 8. 4. 46: *aco ra-hābhyām dve*¹⁾); 2) den første Konsonant (undtagen *h*) i en Gruppe efter en Vokal, f. Ex. *su(d)-dhyupāsyah* (Pāṇ. 8. 4. 47: *anaci ca*); — hertil følger Kātyāyana i 2 vārtt. til Pāṇ. 8. 4. 47: 3) alle Consonanter undtagen *ñ*, *h*, Halvvokaler og Hvislere efter en Halvvokal (*yaṇo mayah*; efter nogles Mening gjaldt ogsaa det omvendte), f. Ex. *ul(k)kā*, *val(m)mīka*; — 4) tonløse mutæ efter Sibilanter (efter nogles Mening ogsaa omvendt), f. Ex. *s(th)thālī* (*çarah khayah*). (Er *r* den første Konsonant, falder Reglen *yaṇo mayah* ind under *aco ra-hābhyām dve*; ved *l* som første Konsonant i Gruppen stemmer *yaṇo mayah* ikke med APr.; ogsaa *çarah khayah* strider imod Prāt.; Prāt. følger her nemlig i begge Tilfælde kun Reglerne hos Pāṇ., hvortil Kāty.'s ere Indskrænkninger).

b) Abhinidhāna (synes kun omtalt i APr. og RkPr.) finder ifølge APr. Sted: 1) ved en muta foran muta (ṛ: sparça), f. Ex. *marud:bhiḥ*; 2) ved en udlydende sparça (ogsaa i 1ste Sammensætningsled), f. Ex. *tān:vaḥ* (jf. Vāj. Pr. I. 90 fg.); 3) ved *l* foran Sibilanter og *h*, f. Ex. *çataval:çā*; 4) ved Nasaler foran *h*, f. Ex. *pratyañ:hi*, *krimīn:han:ti* (APr. I. 43 fgg.). RkPr. foreskriver ogsaa abhinidhāna ved Halvvokaler (undtagen *r*) foran sparça'er (faar mést Betydning ved *l*), men anfører abhinidhāna ved *l* foran Sibilanter og *h* som «Çākala'ernes Anskuelse»; Çākala'erne lode endvidere (RPr. VI. 7. 23 = 399) alle udlydende sparça'er (undtagen *m*) foran forlyd. Sibilanter, *h*, *y*, *r* og *v* faa abhinidhāna. Abhinidhāna beskrives i APr. I. 4 saaledes: «*vyañjana-vidhāraṇam abhinidhānaḥ pīḍitah sannataro hīna-çvāsa-nādaḥ*», hvilket synes at betyde: «at holde en Konsonant sondret er Abhinidhāna: trykket, mere lav (eller rolig), med ringe (eller: uden) Aande og Lyd»; i RkPr. 393 siges det at være *sandhāraṇam samvaraṇam ca vācaḥ* «en Holden inde og Tildækning af Stemmen». Det betegner, at en Konsonant i de ovenfor anførte Tilfælde ikke skal forbindes med den følgende Konsonant, men at Organernes Berøring skal ophæves, før man begynder at udtale den følgende Konsonant, og dette skal ské saaledes, at den med det samme stærkt reduceres; «trykket» skal vel betegne, at den ikke udtales frit og kraftigt, men behersket og med ringe Energi²⁾; «*sannatarah*» kunde være det samme som «*hīnanādaḥ*», men betegner snarere en vis Sindighed; de andre to Udtryk betegne Mangel paa Eftertryk og Hørlighed³⁾. I Modsætning hertil er de andre Forbindelser *samyuktam* (I. 49), som (efter I. 50) udtales saaledes, «at den sidste Halvdél af den

1) Jeg tillader mig i det følgende at citere denne og de nedenfor forekommende Regler om denne Genstand med Reglernes egne Ord paa Grund af deres uforlignelige Korthed.

2) maaské egentlig, at man skal trykke Organerne mod hinanden jf. RkPr. 761 og 775 (*pīḍanam atiprayatnaḥ*); det vilde ogsaa stemme med, at en udlydende Consonant ifølge Kātyāyana og APr. (imod de andre Prāt.) fordobles, uagtet den faar abhinidhāna, og Fordoblingen er hyppig forbunden med abhinidhāna (sé Whitney's Oversigt i Append. til APr.).

3) utvivlsomt beroende paa Stemmeridsens Tillukning: *çvāsa* fremkommer ved den tonløse, *nāda* ved den tonende Luftstrøm.

med Tilbehør kan være bragt i Stand uden Skriftens Hjælp, dels af direkte Vidnesbyrd. Pāṇini omtaler nemlig *Yavanānī* (Grækernes Skrift) samt *lipikara* (en Skriver) (jf. § 38 Note), og hans Sūtra'er skulle fra først af have været forsynede med Accenter og Bogstaver, som angave, hvor langt en adhikāra's Omraade strakte sig.

§ 28. **Det episke Sprog.** Sproget i de episke Digte og Manu's Lovbog synes at høre til denne Periode, da disse Værker forudsættes af den klassiske Sanskritlitteratur. Det viser mange Afvigelser fra Bhāshā, deriblandt ogsaa Vediske Ejendommeligheder, hos Manu dog kun i ringe Grad. En stor Mængde Exempler findes i Ad. Holtzmann: Grammatiches aus dem Mahābhārata, hvortil jeg henviser¹⁾. Afvigelserne characteriseres af Commentatorerne som «digteriske Friheder» (*ārsha*), men vise i flere Retninger (navnlig Sammenblanding af Activ og Medium og af de forbigangne Tider) hen til en Forandring i Sproget selv, hvorved det episke Sprog danner en Overgang til det klassiske Sanskrit, sammenholdt med det samtidige Prākṛit²⁾.

III. Pāli. Monumentprākṛit. Blandet Sanskrit.

§ 29. Omtrent Aar 250 f. Chr. møde vi de ældste absolut autentiske og med saa godt som absolut Sikkerhed daterede Monumenter i noget Indisk Sprog, nemlig Piyadasi's Indskrifter. De sé ved første Øjekast ud som meget forskellige fra Sanskrit, hvorimod de uden stor Fejl godt kunde henregnes til Pāli. Det vil falde bekvemst at tage Pāli først. Jeg nødes her til at forudsætte Pāli i det hele taget som bekendt og kun fremhæve enkelte for nærværende Formaal særlig vigtige Ejendommeligheder. Noget af det mést iøjnefaldende ved dette Sprog er dets overordentlige Mængde af Dobbeltformer, hvori det endogsaa langt overgaar Sanskrit, og disse Dobbeltformers Karakter, hvori det temmelig skarpt adskiller sig fra Sanskrit, dog mindre fra Vedasproget end fra Bhāshā. En Kilde til Dobbeltformers

¹⁾ Om *ṣatā* og *sahasra* et Par Steder i Mhbhr. og Hariv. bøjede som masc. sé BR.; *amuka* Yājñav. 2. 87. 88; Mahidh. til VS. 10. 30; om Bindevokal efter *Vṣap* sé BR.; *dharimān* (Uṇādis. 4. 149: *rāpam*) findes Manu 8. 321 (Vægt); — *brūmi* Rām. 2. 19. 4 Schl.; *trāhi* ogsaa Rām. 1. 45. 22 Schl., 2. 107. 10; *ānāpayitum* caus. *Vñi* Rām. 2. 14. 21 Schl. (maaské fejl); ifølge Bf. gr. § 204 skal caus. af *Vśic* episk kunne hedde *śiñcayati*, etc. — Se endvidere Böhtlingk: Bemerkenswerthes aus Rāmāyaṇa i Ber. Vhdl. Sächs. Ges. d. Wiss. 1887.

²⁾ Bruno Liebich: Pāṇini p. 36 fg.: «Fassen wir alles zusammen, so kann es nicht zweifelhaft sein, dass ... Pāṇini den Gṛhyasūtra's zeitlich am nächsten steht ... Nicht nur das Aitareya-Brāhmaṇa, sondern auch die Bihadāraṇyaka-Upanishad sind sicher vorpanineisch. Dasselbe gilt von allen Texten, welche sprachlich auf derselben Stufe der Entwicklung stehen. — Die Bhagavadgītā ist sicher jünger als Pāṇini. Dasselbe gilt von allen Texten, welche dieselbe oder eine noch weiter fortgeschrittene sprachliche Entwicklung zeigen.» — Med Hensyn til Liebich's chronologiske Slutning maa man dog, i Betragtning af de episke Digtes store «Ukorrekthed» i det hele taget, ikke glemme, at «korrekte» og «ukorrekte» Former kunne have og faktisk have bestaaet overordentlig længe ved Siden af hinanden; men sandsynlig er den i al Fald.

Opstaaen er visse Lydgrupperes større eller mindre Omdannelse, saa at den samme oprindelige Lydgruppe ofte i samme Ord kan optræde i 2 eller flere forskellige Udviklingsstadier. En anden Klasse af Dobbeltformer beror paa Ordenes Bøjning, hvor de vildeste Analogier gøre sig gældende, uden dog at blive eneherkende, hvilket foraarsager, at mange Klasser af Ord kunne bøjes paa mange forskellige Maader, som bestaa ved Siden af hinanden. Grundlaget er Sanskrit; men der findes ikke faa Former, som ikke kunne afledes af Bhāshā, men stemme med Vedasproget, og maa antages for at være bevarede i Dialekter (f. Ex. *-e(b)hi* = ved. *-ebhih* for *-aiḥ*¹⁾); infin. paa *-tave*; gerund. paa *-tvāna* og *-tūna*, etc.); at slige Former ere bevarede gennem Dialekterne, bestyrkes deraf, at Gerund. paa *-tūna* ogsaa findes saavel i Mahārāshṭri Prākṛit som i det nuværende Marāthī. Det mangler *r* og *l*; *ai* og *au* erstattes af *e* og *o* (jf. Stednavne hos de østlige Folk, Pāṇ. 1. 1. 75); *ç* og *sh* erstattes af *s*; visarga mangler; de lange Nasalvokaler mangle, idet *aṁ*, *iṁ* og *uṁ* gælde for lange. Mange af Lydforandringerne ville finde deres Analogier og Forklaring, i hvad der er sagt ovenfor om Vedasproget og navnlig i § 26 (om Udtalefejl). Et Par af de vigtigste Ejendommeligheder ved den phonetiske Beskaffenhed af Pāli, nemlig Udlydsloven og Konsonantgruppernes Assimilation, kan afledes af Bhāshā, under Hensyntagen til hvad der er anført i § 25, ved følgende Regler: 1) En Konsonant, der har *abhinidhāna* og ikke er efterfulgt af en Nasal, bortfalder; derfor maa a) enhver Konsonant bortfalde i Udlyden (APr. 1. 45); — b) i Grupper maa den 1ste Conson. bortfalde, hvis den faar *abhinidhāna* og den anden ikke er en Nasal (f. Ex. *muk:k:tah*²⁾ > *mutto*; *sak:k:thi* > *satthi*; *dug:g:dha* > *duddho*; *sad:d:gunah* > *sagguno*; *bud:d:buda* > *bubbulam*; *ad:d:bhutaḥ* > *abbhuto*; *tap:p:tah* > *tatto*; *kub:b:jaḥ* > *khujjo*; *çab:b:daḥ* > *saddo*; *lab:b:dhah* > *laddho*). — 2) I de resterende Grupper paa 2 opr. Konsonanter fortrænger den fordoblede den anden, hvis der overhovedet indtræder Assimilation og ikke Svarabhaktivokal eller de bevares; det nærmere bestemmes ved følgende Regler: a) Reglen i Pāṇ. 8. 4. 46 (*ra-hābhyām dve*) gælder altid (f. Ex. *ār(y)yaḥ*³⁾ > *ayyo*; *mār(g)gaḥ*³⁾ > *maggo*; *kar(m)ma*³⁾ > *kammaṁ*; *par(v)vatam*³⁾ > *pabbato*; *dur(l)labhaḥ*³⁾ > *dullabho*). — b) Vārtt. 1 til Pāṇ. 8. 4. 47 (*yaṇo mayah*) gælder altid (ved *l* imod Ath. Prātiç. I. 46), men kun efter den i § 25 givne Oversættelse, ikke efter den omvendte Opfattelse (f. Ex. *al(p)paḥ*³⁾ > *appo*). — c) Ib. Vārtt. 2 (*çaraḥ khayaḥ*) gælder altid (ogsaa imod APr.), men kun efter den i § 25 givne Oversættelse, ikke efter den omvendte Opfattelse (f. Ex. *s(k)kandhaḥ* > *khandho*; *aç(c)caryaḥ* > *acchariyō*; *tish(t)ṭhati* > *tiṭṭhati*; *s(p)parçaḥ* > *phasso*; *push(p)paṁ* > *pupphaṁ*). — d) Reglen i Pāṇ. 8. 4. 47 (*anaci ca*) gælder: a) hvor der ikke indtræder

¹⁾ Dog kunde *-e(b)hi* være en i Pāli selv opstaaet Analogidannelse.

²⁾ : efter Bogstavet betegner *abhinidhāna*.

³⁾ · betegner den korte svarabhakti.

abhinidhāna¹⁾ (f. Ex. *Ṣā(k)kyah* > *Ṣakko*; *a(b)bhy-a°* > *abbh-a°*; *āla(s)syam* > *ālassam*; *ṣa(l)lyah* > *sallo*; *ca(k)kram* > *cakkam*; *(k)krīdā* > *kilā*; *ku(t)tra* > *kutta*; *(p)prati* > *paṭi*; *(m)mriyāte* > *mīyati*; *tī(v)vrāḥ* > *tibbo*; *(p)plīhan* > *pīhakam*; *(ṣ)ṣleshma* > *semho*; *pa(k)kvaḥ* > *pakko*; *(t)tvārāte* > *tarati*; *(ṣ)ṣvā* > *sā*; *ca(k)kshuḥ* > *cakkhu*; *(s)smitam* > *sitam*; men derimod *(ṣ)ṣma(ṣ)ṣru* > *massu*; *ki(l)lvisha* > *kibbisam*, men *bi(l)lva* > *billo*; *(v)vyālah* > *vālo*); β) ved Nasaler trods abhinidhāna undtagen *jī* og *km* samt 2 Nasaler f. Ex. *ṣak:k:κ:noti*²⁾ > *ṣakkoti*; *nag:g:ḡ:nah* > *naggo*; *sapat:t:r:nah* > *sapatto*; *āt:t:r:mā* > *attā*; *chad:d:v:ma* > *chuddam*; *p(p)rāp:p:p:noti* > *pappoti*; *am:bā* > *ammā* eller *ambā*; *pañ:cāṣat* > *paññāsa*; *bhañ:dakam* > *bhāṇako*; — men derimod: *āj:ḡ:nā* > *aññā*; *ruk:k:κ:ma* > *rumma*; *nim:m:-nam* > *ninnam*; *jan:n:ma* > *jammam*). — e) I Tilfælde, som falde udenfor de anførte Regler, beholdes alene den 1ste Konsonant med de under d anførte Undtagelser. — f) *r°h*³⁾ adskilles ved en Vokal (f. Ex. *gar°hati* > *garahati*). — Der kan, som bekendt, finde Omstilling Sted for Assimilationen og indskydes *b* imellem *ml* og *mr* (f. Ex. *ām:mra* > **ambra* > *ambo*; *amla* > **ambla* > *ambilo*). Naar *h* skulde fortrænges efter Reglerne, redder det sig ved at smutte om bagved den sejrende Consonant (f. Ex. *asah(y)yaḥ* > *asayho*; *jih(v)vā* > *jivhā*; *jih(N)m:maḥ* > *jimho*⁴⁾; *cih(N)n:nam* > *cinham*; undertiden dog ikke, f. Ex. *leh(y)yaḥ* > *leyyo*). Denne Omflytning af *h* er rimeligvis Resultatet af en psykologisk Proces, som viser, at man har haft en Udtale til Forbillede, hvor *h* stod foran, og har villet bevare det, men fundet det bekvemmere at udtale det bag efter; paa samme Maade turde det forholde sig med Former som *kayirāmi* for **kariyāmi* \circ : *kuryām*. Endvidere maa naturligvis have i Erindring de nødvendige Palataliseringer af Grupper, der ende paa *y* og *s* efter mutæ og Nasaler.

§ 30. Det ses af ovenstaaende, at der egentlig kun kan siges at være indtraadt Assimilation i det højeste i de Grupper, hvor den første Konsonant er udelukket paa Grund af abhinidhāna; i de andre Tilfælde var Fordoblingen af den sejrende Konsonant fuldbragt i Forvejen, og det ny, som kommer til i Pāli, er i Virkeligheden kun en Fortrængning af den ikke fordoblede Konsonant. Ogsaa i første Tilfælde er det næppe nøjagtigt at kalde det, som er foregaaet, Assimilation; thi abhinidhāna'en har rimeligvis forvoldet den lydløse Konsonants fuldstændige Fortrængelse, og det er snarest en psykologisk Grund, der har foranlediget, at den er bleven erstattet ved den sejrende Konsonants Fordobling, nemlig Bevidstheden om, at her skulde være en Konsonantgruppe. Vi sé endvidere, at Fordoblingen

¹⁾ dog ikke absolut ved Sibilanter foran Nasaler; ved *lv* og *vy* er Brugen vaklende; man husker, at Fordoblingen ved de 2 vārtt. efter Halvvokaler og Sibilanter er indskrænket til de i Vārtt. indeholdte Tilfælde; men jeg medtager alligevel ogsaa disse Tilfælde her for at vise, at Pāṇini's egen Regel for en stor Dél ogsaa gælder her.

²⁾ : efter et Bogstav betegner abhinidhāna; smaa Uncialer betegne Yama.

³⁾ ° betegner den lange svarabhakti.

⁴⁾ (N) betegner nāsikyā'en.

har bredt sig noget videre end i Bhāshā, nemlig til 1) Sibilanter efter *r* foran en Vokal (f. Ex. *sparṣah* > *phasso*), hvilket Tilfælde undtages i Bhāshā; 2) muligvis til de Tilfælde efter Halvvokaler og Sibilanter, som ikke falde ind under *yaṇo mayah* og *ṣarah khayah*, 3) Grupper af Halvvokaler indbyrdes og af Sibilanter foran Halvvokaler og Nasaler, som ere af en ganske særlig physiologisk Beskaffenhed, og hvor dog Pāṇini's uindskrænkede Regel (*anaci ca*) kan forklare det meste. I al Fald viser det sig, at Overgangen fra Bhāshā til Pāli for dette Punkts Vedkommende, som er et af de mést karakteristiske for Pālisprogets hele Habitus, har været næsten umærkelig og vistnok meget mindre fremtrædende i akustisk Henséende, end man kunde være tilbøjelig til at tro ved første Øjekast. Det viser sig endelig, at Grammatikernes Regler om abhinidhāna og Fordobling ikke bero paa ørkesløs Speculation, men have været begrundede i selve Sproget, og at Kātyāyana's to omtalte værttikā'er til Pāṇ. 8. 4. 47 rimeligvis kun bør oversættes paa én Maade, og ikke, som nogle mente, paa to Maader.

§ 31. Piyadasi's Indskrifter falde i 2 Grupper: 1) alle Indskrifterne med Undtagelse af dem ved Kapur di Giri og Girnar; denne Gruppe mangler *ṇ* og *ṅ*; Forlyd *y* bortfalder (*atha* for *yathā*, *āva* for *yāvat*); *r* erstattes af *l* (undtagen et Par Tilfælde i Rūpnāth); nom. msc. og sædvanlig ntr. ender paa *-e*; loc. paa *-si*. — 2) Kapur di Giri og Girnar: denne Gruppe har alle 3 Nasaler; beholder Forlyden *y*; beholder *r*; ender nom. sg. masc. paa *-o*, loc. paa *-amhi* eller *-e*¹⁾. I den førstnævnte Gruppe (den østlige) stemmer nom. paa *-e* og *r* > *l* med Grammatikernes Māgadhī, Resten ikke. Mellem Indskr. i Girnar og Kapur di Giri fremhæves følgende Forskelligheder: 1) i Girnar (G) bruges *ṣṭ* og *st* for *ṣṭh* og *sth* og *tth*, f. Ex. *sthita* > *stīta*, *ṣreshṭha* > *seṣṭa*, og *ustāna* (af *utthāna*) (jf. Hem. IV. 290. 291, for Māgadhī); — 2) i Kapur di Giri Indskr. (K) findes alle 3 Sibilanter; — 3) Gruppen *tp* (for *tv*) i Girnar repræsenteres i K af *t*; — 4) loc. sg. i Girnar *-mhi* (sjælden *-e*), i K *-e* (aldrig *-mhi*); — 5) gen. sg. af *-i* Stammer *-ino* i Girnar, *-iso* i K; — 6) *mh* eller *hm* i G (*bamhane* etc.), i K *m* (*bramaṇa*); — 7) Gerund. i Girnar *-viya*, i K *-va* (3: *-vva*); — 8) G: 3. pl. paa *-are*; — 9) K har undertiden *y* for *j* (f. Ex. *raya* for *rājā*). — Khālsi Indskr. (Kh) og Søjlerne udelade ofte Forlyd *y*, men beholde den hyppigst, Jaugada- (J) og Dhauli Indskr. (Dh) beholde den undertiden; Kh har ofte ntr. *-am*, hyppigere *-e*, men ogsaa Jaug. har et Exempel paa *-am*. I Kh optræder ligesom i K 3 Sibilanter, men inconsequent ligesom i K. I G overholdes Forskellen mellem *ṇ* og *n* i Stammen, men i Endelsen staar altid *n*. I K- di Giri beholdes undertiden *r* i visse Grupper (næsten altid

¹⁾ Disse Forskelligheder ere dog ikke aldeles consequent gennemførte: sporadisk findes Forlyd *y* bevaret i Dhauli og Jaugada, hyppigere i Khālsi, altid i Rūpnāth (*am* og *yam* i Bairāt); der findes et Par Ord med *r* i Rūpnāth, nogle Masculiner paa *-o* i Khālsi og hyppige ntr. paa *-am* sammesteds; dette kan skyldes Indflydelse fra Skr. eller fra Lokaldialekten. Masc. paa *-e* (*-i*) i K og G og loc. paa *-asi* i K sé ud som Magadhismer.

Priyadarçi og *Devanampriya*) og tildels ogsaa i Girnar, men begge Steder inconsequent; ellers er Bevarelsen af Grupper aldeles sporadisk. Consonantfordobling bruges i ingen af Indskr. undtagen *mm*. Lange Vokaler betegnes slet ikke i K, i de andre inconsequent. Naar man undtager de omtalte Māgadhismere i den østlige Gruppe, er Sproget (skönt ikke Retskrivningen, paa Grund af at Fordoblingen ikke betegnes m. m.) saa temmelig lig Pāli (ogsaa her assimileres *ju* til *iu* i Ordet *ramāno* K., etc). Forøvrigt maa jeg henvise til Sénart Les Inscr. de Piyadasi.

§ 32. En Dél Indskrifter haves fra de 2 første Aarhundreder efter Christi Fødsel, hvori der hersker dels Sanskrit blandet med Prakrit, dels Prakrit blandet med Skr. og ikke saa stærkt phonetisk forandret som det litterære Prakrit; i nogle hersker næsten rént Prakrit; den blandede Sprogform nærmer sig mere og mere til Sanskrit; hertil kommer Sanskrit (den første fuldstændig korrekte Skr.-Indskrift er fra ca. 150 eft. Chr.), som i Løbet af det 2det Aarh. fortrænger de 2 andre Sprogformer¹). Consonantfordoblingen²) og Tegnet for *r* have begyndt at vise sig. Saa er der et Hul fra ca. 200 til ca. 400 efter Christi Fødsel, hvorfra der ikke haves Indskrifter. Ved ca. 400 begynde de igen og ere, paa et Par Undtagelser nær, alle paa Sanskrit. Iøvrigt maa jeg henvise til Sénart.

§ 33. Fra omtrent samme Tid som den første Gruppe af de i forrige Paragraph omtalte Indskrifter er vel den saakaldte Gāthā-Dialekt, som har været brugt af de nordlige Buddhister og formodentlig er kommen i Brug omtrent paa Kanishka's Tid. Det er en Blanding af Sanskrit og Prakrit ligesom paa de tilsvarende Indskrifter og ikke nogen Overgangsform. Det er tilsyneladende den Sprogform i denne Periode, der staar Sanskrit nærmest; i Lalitavistara f. Ex., hvor den kun bruges i de metriske Partier, sér det ud, som om Principet var at holde sig til Sanskrit overalt, hvor Versemaalet tillader det, og kun bruge Prakritformerne, hvor Versemaalet kræver dem. Om en udlyd. Vokal skal være lang eller kort, beror paa Metrum. Om Visarga skal beholdes efter *i* og *u*, afhænger af Metrum; foran Vokaler bliver den staaende eller gaar over til *r*; efter *a* behandles den omtrent som i Skr. (i Enden af Verset sættes *-o* eller *-e*); fordres en kort Vokal, lader man opr. *ah* gaa over til *a* eller *u*; ogsaa *-āh* kan gaa over til *-u*, hvis der fordres en kort Vokal, og dette *-u* kan ogsaa gælde for accus. (i Stedet for *-am*). Slutningsconson. falde sædvanlig bort. Udlydende *-o* (ogsaa naar det ikke kommer af *-ah*) eller *-oh* kan gaa over til *u*, *e* til *i*, *ai* og *au* til *a*. Hiatus er tilladt; den kan sammentrækkes ogsaa efter Visarga's Bortfalden; Reglerne for Sammentrækningen ere i Alm. som i Skr., dog undertiden *e* og *o*

¹) I Nord ere de første Indskrifter i næsten rént Skr. fra Kanishka's Tid i Mathurā; kort efter findes intet blandet Skr. I Vest gör Rudradāman's Svigersøn i Kanheri Begyndelsen med Brugen af Skr.; fra Slutn. af 2det Aarh. er blandet Skr. forsvundet fra Indskrifterne i Vest.

²) Fordoblingen bruges først i Mathurā (paa Kanishka's Tid), men endnu ikke i andre Indskrifter. I Vest viser Fordoblingen sig først i Kanheri Nr. 11 (Arch. Surv. V. 85) fra Slutningen af 2det Aarh.

for *ai* og *au*; hvis Metrum kræver det, kan der forkortes eller Udlyden bortfalde og kun Forlyden blive tilbage som ofte i Pāli; ogsaa uregelmæssig Ophævelse af Hiatus'en forekommer ligesom i Pāli ved Indskydelse af *m* eller *r*. De 3 Sibilanter forekomme, men forvexles ofte; ogsaa *n* og *ṇ* forvexles undertiden. Svarabhaktivokaler i Konsonantgrupper bruges ligesom i Pāli; derimod er Konsonantassimilationen etc. sporadisk. Fem. paa *-i* danne samtlige cas. obl. i sg. paa *-īye*, *-īya*; etc. Bøjningen er meget overensstemmende med Pāli, og idet hele kan det siges, naar undtages de ovennævnte særlige Ejendommeligheder, at hvad der ikke er rént Sanskrit, er Pāli eller kunde være det for Formens og Analogiens Skyld, saa at det ved mange Former sér ud som en Tilfældighed, naar Pāli mellem sine mange Dobbeltformer ikke ogsaa har medtaget denne. Dog findes ved Siden heraf mange Tilfælde, som gaa meget videre end Pāli i at fjerne sig fra Skr., f. Ex. *tumã* (du) = Prak. *tumãṃ*; Former, som have erstattet alle Bøjningsendelser med et *-i*, som have mistet Kasusendelserne; Forvexlinger af Kasus, sg. og plur. etc.

§ 34. Om Piyadasi's Indskrifter fremhæver Sénart stærkt, at de ikke fuldt repræsentere Udtalen, og man maa indrømme, at der vel sagtens dér som allevegne er Skrivefejl (Fejl-læsninger ikke at forglemme), og at der er overvejende Sandsynlighed for, at Konsonanterne have været fordoblede og Vokalerne lange i de Tilfælde, hvor det finder Sted i Pāli; dette er en Ejendommelighed ved Retskrivningen vel sagtens i alle Landes ældste Indskrifter og stemmer med Erfaringen, og det vilde desuden volde Vanskeligheder at antage, at Fordoblingen ikke havde fundet Sted i Sproget, da det saa vilde være uforklarligt, hvorledes den senere kunde dukke op igen. Naar han derimod af de ovenfor (§ 31) omtalte Inconsequenser i Retskrivningen vil slutte, at Bevarelsen af *r* i visse Grupper i K og tildels i G, Brugen af de 3 Sibilanter i K og Kh, Brugen af de 3 Nasaler i K og G, Brugen af *st* og *st'* i G m. m. kun er en etymologisk-historisk Retskrivning uden nogen Grund i Udtalen, turde det være, at han gaar for vidt. Tydeligt er det i al Fald, at han bevæger sig i en Cirkel og forudsætter det, som han skulde bevise, nemlig at Udtalen har været aldeles énsartet og fri for Dobbeltformer; men vi have intet andet Middel til at danne os noget Begreb om Udtalen end selve Indskrifternes Gengivelse, og den tyder paa at der har været mange Dobbeltformer. Og i nogle Tilfælde synes der at være tydelige Antydninger af, at vi have med den virkelige Udtale at gøre. Naar saaledes G skelner mellem *ṇ* og *n* i Stammen, men bruger *n* overalt i Endelserne, saa kan jeg ikke sé andet, end at dette paa sin Vis er consequent og ikke kan forklares paa nogen anden Maade, end ved at antage, at man var sig Forskellen mellem *ṇ* og *n* klart bevidst, og at det har været Sproget selv, som har uniformeret Endelserne i Overensstemmelse med, hvad der skér saa godt som allevegne; man tænke blot paa, hvorledes i Græsk *σ* i Conjugationsendelserne er integreret fra de konsonantiske Stammers Bøjning. Ét af de mést afgørende Beviser for, at *ç* i K kun er en Genganger, som bruges i flæng med de andre Hvislere, sér Sénart i den

Omstændighed, at *ç* særlig hyppig anvendes i Futurer (f. Ex. *anapiçanti*) og i *manuça-*; men netop denne Omstændighed maa gøre os betænkelige, da der i disse Tilfælde er fortrængt et *y*, der jo, som bekendt, baade i Indskrifterne og det litterære Pāli øver en overordentlig stærk palataliserende Virkning. At den ikke er trængt ind i alle Futurer, kan have sin Grund i, at den her krydsedes af et andet Princip, nemlig Endelsernes Uniformering; Genitivendelsen *-sya* havde altid det dentale *s*, som er vanskeligere at palatalisere end *sh*, og det samme var Tilfældet i mange Futurer. Begge Fremgangsmaader kunne altsaa forklares ganske naturligt og kunne særdeles godt have bestaaet ved Siden af hinanden som saa mange lignende Dobbeltformer i vel sagtens alle Sprog. At *ç* ogsaa i andre Tilfælde anvendes inconsequent, beviser ganske vist, at det var ifærd med at blive forvexlet med de andre Sibilanter, men ikke, at det var forsvundet; thi i saa Fald maatte man ogsaa slutte, at det var forsvundet fra Sanskrit, hvor det hyppig forvexles i enkelte bestemte Ord; men det er notorisk, at det iøvrigt skelnedes skarpt fra de andre Sibilanter i Sanskrit. Anderledes er Forholdet i Kh, hvor *ç* og *sh* først vise sig i de sidste Edicter og ganske tydelig bruges i flæng med *s* som rént graphiske Æquivalenter; i al Fald kan der næppe her opdages nogen som helst anden Grund til Anvendelsen af det ene eller andet Tegn i hvert enkelt Tilfælde. De andre Indskrifter i den østlige Gruppe have hélt opgivet de 2 af Tegnene og bruge kun *s* (paa en enkelt Undtagelse nær), og Sénart mener, at de aldrig have været brugte, før man fik Brug for dem til at skrive Sanskrit. Hvad Brugen af *st* i Girnar angaar, er Hemacandra's Angivelse (IV. 290 fg.) et positivt Bevis for, at en saadan Combination har kunnet existere, og det vilde være en meget haartrukken Forklaring at antage det for en rén graphisk Curiositet hos Hemacandra; at han anfører det som ejendommeligt for Māgadhī, kan ikke forringe hans Angivelses Værdi; thi vi vide ikke nøjagtig Besked med, hvad der egentlig skal forstaas ved Māgadhī, hvilke Kilder det litterære Māgadhī kan være flydt sammen af, og hvor langt denne phonetiske Ejendommelighed (hvis det er en saadan) kan have udbredt sig i Tidernes Løb. Gruppernes Bevaring eller Assimilation har, som ovenfor vist, lydt meget nær éns, og det er ikke underligt, at Dobbeltformer af dem have kunnet existere i de nordvestlige Lande.

§ 35. Det er øjensynligt, at den énsartede Sprogform i alle Indskrifterne af den østlige Gruppe ikke kan repræsentere en paa alle disse Steder udbredt énsartet Dialekt; dette fremgaar déls af Landets store Udstrækning, déls af, at Indskriften ved Khandagiri, tæt ved Dhauli og Jaugada, som højst er 100 Aar yngre end Piyadasi's, har nom. *-o*, loc. *-e* og bevarer *r*; endvidere af, at *stūpa*'en ved Barhut (mellem Rūpnāth og Allahabad), som maaské er samtidig med Piyadasi, ikke har Spor af Magadhisme; i Sānci har et Brudstykke, som sandsynligvis stammer fra Piyadasi, nom. paa *-e*; men de omtrent samtidige Votivindskrifter sammesteds have ingen Magadhisme (Sénart). Paa den anden Side gör Forskellighederne mellem den østlige og vestlige Gruppe og mellem G og K Indtryk af at

bero paa Dialektforskøl. Sónart forklarer særdeles tiltalende Forholdet saaledes, at Piyadasi i sine umiddelbare Besiddelser har indført sin egen Retskrivning og Sprogform overalt i Indskrifterne uden Hensyn til Lokaldialekter, men i de vestlige Lande, som kun middelbart stode under ham, har ladt det bestaaende blive, som det var. Vi vilde altsaa i de østlige Indskrifteres Sprogform have en til Rigssprog ophøjet Dialekt eller Lokalsprog. Forskellighederne mellem denne Sprogform og Grammatikernes Māgadhī kan dels bero paa Tidsforskøl, dels paa, at Piyadasi's Sprogform ikke var Prākrit, hvorom sé nedenfor. Den vestlige Gruppes Sprogform maa betragtes som analog med Pāli (sé nedenfor).

§ 36. Som allerede omtalt ovenfor, vise Indskrifterne i de 2 første Aarhundreder efter Chr. Fødsel en Blanding af Sanskrit og Prākrit, analog med den saakaldte Gāthā-Dialekt, men i forskellig Grad og paa forskellig Maade; snart ere Ordstammerne Sanskrit og Endelserne Prākrit, snart finder det omvendte Sted, og snart er det hele blandet imellem hinanden; i den sidste Dél af denne Tid viser der sig ogsaa rene Sanskritindskrifter. Der kommer efterhaanden ogsaa Forbedringer i Retskrivningen, som Sondringen mellem *r* efter en Consonant (som anbringes ved Foden af samme) og *r* foran en Consonant (som anbringes paa Toppen af den), Fordobling etc. Det litterære Prākrit sées aldrig paa Indskrifterne. For Gāthādialektens Vedkommende har Burnouf villet forklare denne Sprogblanding saaledes, at det skulde have været uvidende Folk, som havde villet skrive Sanskrit, men ikke formaaet det, og at denne literære Sprogform formodentlig var opstaaet paa et Sted, hvor Sanskrit kun dyrkedes lidet, f. Ex. i Kāçmīra; mod det sidste har Weber med Rette gjort gældende, at den nordvestlige Dél af Indien netop synes at have været et Hovedsæde for det grammatiske Studium (som bekendt skal jo Pāṇini være født i Çālātura i Nærheden af Attock og hører selv til de «nordlige» Grammatikere, hvis dette Ord er rigtig opfattet, sé ovenfor; og særlig Kāçmīra skal have haft Betydning for Bevarelsen og Studiet af Mahābhāshya, sé ovenfor); mod det første har Rājendralāla Mitra anført, at det strider imod Forfatterernes øjensynlige Lærdom og Dannelse. Endelig har Sónart gjort opmærksom paa det blandede Sanskrits store Udbredelse og med Rette fremhævet, at det er urigtigt at kalde det et Overgangssprog mellem Sanskrit og Pāli, da det slet ingen Overgangsform er, men en ligefrem Blanding af rene Sanskrit- og rene Prākritelementer, og de sidste kunne være meget mere forskellige fra Sanskrit end Pāli er. Sónart antager Sanskritelementerne, ligesom de etymologisk ældre Former i Piyadasi's Indskrifter, for «orthographiske tatsama'er», idet man ikke skulde have bekymret sig om at gengive Udtalen, men foretrukket den etymologiske Skrivemaade i nogle Tilfælde, og han stiller udtrykkelig disse orthographiske tatsama'er i Modsætning til de nyere Sprogs virkelig i Talen anvendte og paa Sanskrit udtalte tatsama'er. Det er imidlertid vanskeligt at forstaa, hvorfor man, naar man kendte den etymologiske Skrivemaade, saa ikke har anvendt den consequent, eller i al Fald har anvendt den i den Grad inconsequent, som Tilfældet er i Piyadasi's og en Dél af de andre Indskrifter, hvis man

havde gaaet ud paa etymologisk Retskrivning; vi komme herved til at forklare en Vanskelighed ved Antagelsen af en endnu større Vanskelighed. Det er dernæst ganske vilkaarligt at gøre en saadan Forskel, som Sénart gör, mellem de nyere Sprogs tatsama'er, ved Siden af hvilke der ogsaa bruges mér eller mindre omdannede tadbhava'er, og tatsama'erne i det blandede Sanskrit; navnlig den Art, hvor Prakritismen indskrænker sig til Endelsen, skulde synes at være aldeles tilsvarende til de moderne; for at gøre en saadan Skelnen kan der ikke anføres nogen holdbar Grund. Det umiddelbare Indtryk af Indskrifterne, som de ere, er det, at Sanskritelementer og Prakritelementer begge have forekommet i Sproget i rigt Udvalg, og Sénart's egen Henvisning til tatsama'erne i de nyere Indiske Sprog er den bedste Støtte for denne Opfattelse; at lægge en saa kunstig Forklaring ind i Indskrifternes tydelige Vidnesbyd, som Sénart gör, hvilket oven i Købet, som anført, gör Forholdet endnu uforklarligere, kan kun bero paa en forudfattet Mening.

§ 37. Gaaende ud fra de ovenanførte Forhold ved Indskrifterne anstiller Sénart følgende Ræsonnement: 1) Den østlige Gruppe af Piyadasi's Indskrifter mangler Tegn for n og n^1) og skelner ikke mellem Sibilanterne; desuden er Tegnet for $ç$ indført i Kh fra K, og Tegnet for sh er kun en Variant af Tegnet for s ; derfor kan det østlige Alfabet fra først af ikke være beregnet paa Sanskrit, men kun paa Folkesprogene. 2) Alfabetet i K mangler Tegn for de lange Vokaler; derfor kan heller ikke dette have været anvendt til at skrive Sanskrit. Thi eftersom Sanskrit har haft Grammatik, før det blev skrevet, og der hverken i dets Retskrivning eller i dets Former viser sig noget mærkeligt Spor af Udvikling, maatte det strax fremtræde med Tegn for de lange Vokaler; et Alfabet uden dem kan det ikke have brugt. I det østlige Alfabet findes lange Vokaler; men i Kh og maaské Bairāt og Rūpnāth bruges i og $ū$ ikke, og i de andre Indskrifter insequent; dette stammer fra de Semitiske Alfabeters Vokalløshed. Havde Sanskrit været skrevet, havde man strax adopteret dem(!). Det samme Resultat føres man til ved Manglen af et Skelne-mærke mellem r efter og r foran en Consonant i de ældre Indskrifter, samt ved Manglen af r , som først optræder senere²⁾. 3) Altsaa har Sanskrit slet ikke været skrevet; men har det ikke været skrevet, da har det slet ikke existeret, saasom det kun kan have uddannet sig for en udstrakt verdslig og skriftlig Brug(!). 4) Sanskrit viser sig strax i sin definitive Form baade i sin Orthographi og sin Grammatik, mens det blandede Sanskrit er famlende. Det blandede Skr. kan derfor ikke være en direkte Efterligning af det rene

¹⁾ Tegnet for n (𑀩) kommer i Sānci først frem i Sātakaṇi Nr. 190 (samtidig med Skr.); om Forholdet i Girnar etc. sé ovenfor; andre Steder bruges de iflæng. I Piyadasiindskriften i Girnar skrives n for ny (undt. *hiraṃna* 8. 4); i Piyadasi's Māgadhiindskr. forekommer det ikke (undt. Dhauli *patimāa?* < *pratijñā*); i de andre Indskr. skrives det, men fortrænges enkelte Gange af n og n ; i de litterære Mahārāshṭri'er er det hélt fortrængt af n og n (Sénart).

²⁾ Sénart betragter de forskellige Repræsentanter for Skr. r i Indskrifternes Sprogform som famlende Forsøg paa at gengive r .

litterære Skr., som man har forsøgt paa en Tid, da det litterære Skr. allerede havde faaet sin Retskrivning og sine Regler fastsatte og fæstnede ved Brugen; thi man vilde saa strax fra først af have fulgt det i alle dets Dele og ikke have ventet 3 Aarhundreder med at indføre Konsonantfordoblingen i Skriften. Det blandede Skr. beviser ved selve sin Existens, at det litterære Skr. ikke eksisterede, i al Fald ikke til almindeligt Brug. Hvis Skr. havde været i Brug iforvejen, vilde det blandede Skr. ikke eksistere; det kan hverken være direkte Efterligning af litterært Skr. og heller ikke være Kilden til det. 5) Skr. er et archaistisk Sprog, opbevaret ved mundtlig Tradition (Veda'erne), senere omdannet ved lærd Arbejde, et verdsligt Sprog indpodet paa et ældre religiøst, væsentlig et brahmansk Skolesprog, bevaret af en privilegeret Kaste, aldrig skrevet (for ikke at blive kendt!), men dog dyrket; til eget Brug havde maaské Brahmanerne lavet et beslægtet Sprog (o: klassisk Skr.)(!). Skr.-Phonetikken havde paa Piyadasi's Tid været fæstnet længe ved den religiøse Oplæsning, og Vedasproget var Genstand for en vis Dyrkelse, men kun mundtlig; Prätic. ere forfattede uden Brug af Skrift(!). 6) Buddhisterne maatte bruge Skriften(!) og Folkesproget til Udbredelsen af deres Religion (Bevis: Piyadasi's Indskrifter). En Dél af Buddhisterne vare Brahmaner, som droge Fordél af Anstrengelserne for at bevare Vedasprogets Integritet og anvendte deres Resultater paa Retskrivningen; gennem dem udbredtes Kundskaben om Sanskriten(!). Brahmanernes Hemmelighed var røbet(!); der var nu intet andet for end at drage Fordél af den videst mulige Udbredelse af Skr. og tage Revanche ved deres tekniske Overlegenhed(!). Udbredelsen af det verdslige Skr. compromitterede ikke Brahmanernes religiøse Sprog(!). Altsaa: Anstrengelserne for at bevare Vedasproget virke efterhaanden ind paa Indskrifternes Retskrivning, og Bestræbelserne for at fixere Retskrivningen give igen Grammatikerne Impulser. Under disse gensidige Paavirkninger uddannede Skr. sig og trængte mere og mere ind i Indskrifterne, idet Retskrivningen fulgte de lærde Bestræbelser i nogen Afstand, indtil det c. 200 efter Chr. hélt fortrængte de andre Sprogformer. Det kan anses for befæstet i Nordvest henimod Slutningen af 1ste Aarh. efter Chr. Fødsel. Ingen Sanskritbog kan være ældre end dette Tidspunkt(!)¹⁾. 7) Det litterære Präkrit (hvortil han regner Pāli) forudsætter det uddannede Skr.; Reformen af Präkrit kan ikke være ældre end 2det Aarh. eft. Chr. og er færdig i 4de Aarh. eft. Chr.; det er næppe ældre end 3die Aarh. og ikke samtidig gennemført for alle Dialekter. Alt, hvad vi have af Pāli-Präkrit Litteratur, er «i sin nuværende Skikkelse» yngre end 3die Aarh.; dette stemmer med, at Weber har bevist, at Hāla ikke kan være ældre end 3die Aarh. Litterært Präkrit gennemfører strengt Consonantfordoblingen og følger en consequent Retskrivning (Opgivelse eller

¹⁾ Sénart tilføjer undertiden nogle Indskrænkninger som «i det mindste i sin nuværende Form», som aabenbart ere Gengangere fra en hélt anden Betragtningmaade; thi er hans Systém rigtigt, har der slet ingen «Bøger» existeret, og har der existeret Bøger under nogen som helst Form, så er det ude med hans Systém.

Bevarelse af mellemstaaende Consonanter¹⁾, Blødgørelsen af haarde¹⁾, Brugen af Nasalerne¹⁾, de lange Vokaler, etc.). Det er alle mér eller mindre kunstige og lærde Sprog, dog baserede paa Dialektforskelligheder, men ikke virkelige Dialekter, og forudsættende folkelig Litteratur (f. Ex. Viser i Mahārāshtrī) og religiøse og folkelige Traditioner, dog uden definitiv Form eller kanonisk fastsat Tradition, som vilde have gjort enhver grammatisk Reform overflødig og umulig. Mahārāshtrī svarer til Monumentprākrit paa Vestkysten; Māgadhi til Piyadasi's officielle Retskrivning; Çaurasenī til det Sanskritiserende Prākrit i Mathurā og Nordvest; disse 3 Systemer have maaské fremkaldt dem, ligefremme Lokaldialekter ere de sikkerlig ikke. Saa vidt Sénart.

§ 38. Sénarts phantastiske Theori om Brahmanernes paa Vedasproget grundede(!), hemmelige(!), til eget Brug lavede(!) Sprog, som nogle overløbne Buddhistiske Brahmaner skulde have røbet, og hvorledes Brahmanerne toge Revanche og benyttede deres tekniske Overlegenhed til at lave et (det samme hemmelige til privat Brug fabrikerede eller et nyt?) kunstigt uddannet i en mønsterværdig fuldkommen Retskrivning fremstillet Sprog og sætte «dette mægtige Middel til Litteraturens almindelige Udbredelse» i Circulation, skal jeg ikke nærmere gaa ind paa, déls fordi jeg ovenfor har godtgjort, hvad Bhāshā virkelig var, og déls fordi det urimelige i Theorien er umiddelbart indlysende. Lige saa mesterlig, som selve Sénart's Behandling af Indskrifterne er, og lige saa beundringsværdig som hans Lærdom og Skarpsindighed i det philologiske maa siges at være, lige saa vist er det, at han i de sproghistoriske Conclusioner, han drager, har ladt sig lede paa Afveje ved en ensidig Vurdering af de af ham selv saa mesterlig undersøgte og fremstillede Kendsgerninger, hvorved han selv har givet os de bedste Vaaben til at bekæmpe denne Ensidighed med. Hans Paastand, at intet af Piyadasi's Alfabeter duede til at skrive Sanskrit med, er aldeles forbavsende. Thi for det første findes jo faktisk de 3 Sibilanter, de 3 Nasaler og de lange Vokaler i det østlige Alfabet; at muligvis Tegnet for *ç* er indvandret fra det vestlige Alfabet og Tegnet for *śh* øjensynlig er en Modifikation af Tegnet for *s*, beviser dog vel ikke det modsatte, saa længe vi ikke vide, hvor gamle eller hvor unge disse Tegn ere i det østlige Alfabet; og at man ikke sondrede mellem 3 Sibilanter i et Sprog, som kun besad én, eller var inconsequent i Anvendelsen af Tegnene for de lange Vokaler, modbeviser vel heller ikke Alfabetets Fuldstændighed. Tvertimod beviser Tilstedeværelsen af et saa fuldstændigt og fuldkomment Alfabet, som vel næppe har sin lige, og dets Anvendelse med alle diakritiske Tegn (thi som saadanne maa strengt taget Vokaltegnene og Anusvāratetegnet betragtes), at ikke alene den phonetiske Analyse af Sproget var ældre end Piyadasi (hvilket Sénart selv maa indrømme), men at Skriften allerede maa have været kendt og brugt ikke saa lidt, da Indskrifterne ellers ikke vilde have gjort den tilsigtede Nytte. Men for det

¹⁾ Dette er dog Overdrivelse.

andet vilde selv den af S nart forudsatte Ufuldstændighed ved Alfabetet ikke have bevist, at Sanskrit derfor ikke havde kunnet være skrevet; det er aabenbart de Indiske Grammatikeres enestaaende Skarphed i Sproganalysen og Sanskritalfabetets uforlignelige Fuldkomnethed, der har forv nnet S nart og ladt ham glemme, hvad der laa lige for Haanden: de Europæiske Sprog have været skrevne i 1000 Aar, og hvis vi regne Modersprogene med, i mindst halvtredie Tusind Aar, og hvor findes disse «absolut uundværlige Tegn» for Sibilanter og lange Vokaler, ikke at tale om saa mangfoldige andre Sproglyd, som ikke have noget eget Tegn i de Europæiske Sprog? De fleste Europæiske Sprog have 2 eller maaské flere Sibilanter, som de kun have  t fælles Tegn for; i Dansk have vi (foruden *m*) 3 eller 4 Nasaler, som vi alle betegne med *n*; lange Vokaler have i intet Europæisk Sprog særlige Tegn, med enkelte Undtagelser som  echisk. Hvad vilde S nart sige til, om man sluttede af den Franske og Engelske Retskrivning, at disse Sprog ingen Litteratur kunde have? De Semitiske Sprog samt Persisk etc. have en rigt udviklet Litteratur, uagtet de i Praxis ikke anvende Vokaltegnene. Man kan altsaa dristig paastaa, at selv om der virkelig havde manglet Tegn for de lange Vokaler og et Par Sibilanter, ja selv om der havde manglet Tegn for nogle Nasaler og en h l D l mere, kunde Sanskrit godt have været skrevet, ja haft en rig Litteratur; det kunde til Nød maaské have undværet ikke alene Tegnene for de lange Vokaler, men for alle Vokaler, om det skulde være, og dog have hjulpet sig, men naturligvis ikke med den eminente Tydelighed, som det har forv nnet os med. Det er mærkeligt, at S nart ikke har s t, at Tilstedeværelsen af et Alfabet, hvis Distinctioner kun have noget tilsvarende i vore Lingvisters phonetiske, kun til videnskabeligt Brug anvendte Alfabeter, og det i almindelig praktisk Anvendelse, netop beviser det modsatte af, hvad han vil, nemlig at Skriften har været benyttet ikke saa ganske lidt iforvejen, og at den nødvendige Slutning snarere maatte blive, at Skr. havde været skrevet. Inconsequenser i Retskrivningen med et saa fint Alfabet, som maa have krævet et meget udviklet  re for at anvendes rigtigt, burde ikke forbavse, naar man betænker, hvilke overordentlige Inconsequenser selv vore m st dannede og lærde Mænd gøre sig skyldige i i deres Retskrivning med vort fattige Alfabet, ikke at tale om de udannedes eller blot de mindre dygtiges oftest til Ukendelighed mislykkede orthographiske Forsøg, og så vi Sagen fra et phonetisk Synspunkt; vilde Inconsequenserne i alle, i al Fald Vesteuropæiske Retskrivninger stige til det ligefrem utrolige. At paastaa, at Skr. ikke har kunnet existere uden Konsonantfordobling i Skriften, er ogsaa en ubegribelig Ensidighed, som strider imod al Erfaring og Analogi. S nart's egen Theori om tildels etymologiserende Retskrivning (s  ovenfor) forudsætter jo desuden Bekendtskab med Skr.-Stavemaaden. Et sikrere Vidnesbyrd om det samme turde Anvendelsen af *ky* for *kk* være (i Endelsen *-ik * = Pr kritiserende *-ikk *, og i *Alikkasadala* efter *alika* = Pr kritiserende *alikka*), fordi Skr. *ky* altid repræsenterer Pr kr. *kk* (Grierson i Academy 1890 p. 369; han forklarer *st* i Girnar paa

lignende Maade, hvad der er mere tvivlsomt; sé ovenfor, § 34). Dette synes at forudsætte, at ikke alene Sanskritretskrivningen, men ogsaa dens Forhold til den Prakritisierende Udtale var almindelig bekendt. Jeg antager imidlertid, at Skriften i det gamle Indien har været forholdsvís lidt benyttet til offentligt Brug, da dette stemmer med den hele Udenadsmethode, som var herskende ved deres Studier, og den ringe Sandsynlighed, der er for, at der har eksisteret nogen egentlig Boghandel, tildels allerede som Følge af Mangel paa Papir¹⁾. Men at Skriften ikke skulde have været benyttet i Handel og Vandel som alle andre Steder, er paa Forhaand utroligt, og at den ikke skulde have været benyttet til videnskabeligt Brug, maa, som allerede bemærket ovenfor, ansés for umuligt. Selvfølgelig har enhver skrevet i Forhold til sin Oplærelse, og saa godt han kunde, som alle andre Steder. Herved maa det bemærkes, at mens hos os Undervisning i Modersmaalet væsentlig gaar ud paa Retskrivning, har Undervisningen i Bhāshā øjensynlig væsentlig gaaet ud paa Rettalen. Deraf og af, at det paa Piyadasi's Tid var de folkelige Buddhister, som vare ved Roret, forklares det tilstrækkeligt, at det ikke blev den «korrekte» Bhāshāform, men en efter mere dagligdags Brug indrettet Retskrivning, som fra først af traadte offentlig frem, noget, som saa vidt mig bekendt, stemmer med Erfaringer andre Steder fra. Det maa endda ansés for forbavsende, at man har kunnet baxe saa godt med dette Alfabet. Men at man har haft det «korrekte» Sprog i Baghaanden, og anerkendt det som det egentlige Sprog, der skulde udtrykkes, fremgaar af den tiltagende Brug af «korrekte» Former i det blandede Sanskrit, indtil Sanskrit blev eneherkende, hvilket ikke kan ansés for en Følge af, at man vilde sætte et «dødt» Sprog i Stedet for et levende, men et «korrekt» i Stedet for et «ukorrekt», og at selve Skriftens større offentlige Udbredelse ogsaa har gjort den «korrekte» Retskrivning mere bekendt. At det blandede Prākrit og blandede Sanskrit ikke var mere «levende» Folkesprog end det korrekte Sanskrit, turde fremgaa af dets Ensartethed over hele det ariske Indien, en Ensartethed, som er umulig ved Folkesprog i egentlig Forstand.

§ 39. Man har været meget i Forlegenhed med at udfinde, i hvilket Land Pāli egentlig fra først af havde hjemme, og hvilket Lands Sprog det egentlig har været. Buddhisterne ere ikke i Tvivl herom, men kalde det Māgadhī og ansé det for Sproget i Magadha og og Çākyamuni's Modersmaal. Herimod har man indvendt, at det ikke har de for Māgadhī

¹⁾ Græske Efterretninger om Skrift hos Inderne sé hos Lassen Ind. Alt. II, 718 fg. — Sé ogsaa Bayley i Journ. Roy. As. Soc. New Ser. Vol. XVI p. 348 flg., hvór han gör opmærksom paa den nuværende Brug i Skolerne af Trætavler, oversmurte med en Blanding af Ler og Komøg, og formoder, at man har kaldt Skriften «*lipi*» paa Grund af dette Skrivemateriale. — J. Halévy (Journ. As. 1885) lader Grækerne efter Alexanders Erobring indføre den Aramæiske Skrift i Indien (hvorfor ikke den Græske?) og slutter af Bogstavernes Form(!), at den phonetiske Analyse intet har haft med Alfabetets Udvikling at gøre, — og dog skal Udviklingen fra nogle faa Aramæiske og Græske Bogstaver til Piyadasi's to fuldstændige Alfabeter have taget mindre Tid end 80 Aar (330—250 f. Chr.)!

karakteristiske Ejendommeligheder, hverken saaledes som det viser sig i Piyadasi's Indskrifter af den østlige Gruppe, eller som litterært Māgadhī Prakrit. Hertil kunde man sige, at det ikke er sagt, at de nævnte 2 Sprogformer have hersket i Magadha som Helhed, men maaské blot været ejendommelige for Hovedstaden, hvis de overhovedet ere tro Gengivelser af nogen bestemt Dialekt; Erfaringen andre Steder fra viser, at Hovedstæder ofte udvikle en for dem ejendommelig Dialekt, der navnlig i phonetisk Henséende kan være vidt forskellig fra det omliggende Lands og ofte skyes af de toneangivende Klasser. Det ligger nær at antage Piyadasi's saakaldte Māgadhī og det litterære Māgadhī Prakrit for at være i al Fald baserede paa en Hovedstads Dialekt og stemmer med, at det i Drama'erne var bestemt for Hofmænd. For den Sags Skyld kunde altsaa Buddhisterne godt have Ret. Man har søgt det i Avantī, Kalinga og andre Steder, i Virkeligheden uden andet at støtte sig til end en Generaliseren af endogsaa lidet sikre enkeltstaaende historiske Noticer, som ikke direkte have noget med Sproghistorien at gøre. Jeg tror imidlertid, at det er frugtesløst at søge at udfinde, hvilket Lands Dialekt Pāli har været; efter min Overbevisning er det slet ingen Dialekt, men i sin skriftlige Skikkelse et buddhistisk Almensprog, paa Piyadasi's Tid et Rigssprog. At det ikke er nogen «Dialekt» i egentlig Forstand, fremgaar af dets overordentlige Løshed med de utallige Dobbeltformer, som ikke kunne have bestaaet ved Siden af hinanden i en Dialekt, hvis Ejendommelighed beror paa dens særlige phonetiske Udvikling og Bevarelse og Bearbejdelse paa sin særlige Maade af det overleverede Sprogstof. Man kan selvfølgelig ikke sige, at Dobbeltformer slet ikke kunne forekomme i en saadan; men Erfaringen viser, at de ere meget indskrænkede i Antal. Men Erfaringen viser paa den anden Side ogsaa, at slige Dobbeltformer altid forekomme i et Rigssprog, hvor der déls paa Grund af, at Befolkningen bestaar af forskellige Lag, déls paa Grund af disses Berøringer indbyrdes, findes en Mængde Overgange fra det mést konservative «korrekte» Deklamationssprog gennem dannet daglig Tale i forskellige Nuancer og Slang i forskellige Nuancer og de udannede Klassers Sprog ned til rene Lokaldialekter. Det er de dannede Klassers Sprog, der betragtes som det egenlige Rigssprog, og hvor det har en Litteratur i Ryggen, vil det altid være noget konservativt, men dog i phonetisk Henséende kunne fjærne sig overmaade langt fra den «korrekte» Udtale, uden at man behøver at være sig det synderlig bevidst eller have nogen Anelse om, at Skriftsproget og Talesproget skulde være to forskellige Sprog. Vi have sét, at den daglige Tales Ukorrektheder i de gamle Grammatikeres Tid stemme nøje overéns med visse Ejendommeligheder ved Pāli, og at Assimilationen af Konsonantgrupperne i Virkeligheden ikke have givet Sproget en saa forskellig Karakter, som man skulde tro ved første Øjekast. Jeg antager nu, at det Pāli, Buddha efter Buddhisternes Tradition har talt, netop har været det dannede Talesprog paa hans Tid, og lige saa lidt som enten vi selv opfatte Talesproget som et fra Skriftsproget forskelligt Sprog, eller som de gamle Grammatikere nogensinde falde paa at betegne

det «ukorrekte» Talesprog som et Sprog for sig ved Siden af Bhāshā, idet de tvertimod bruge Udtrykket *loke* dels om begge i Modsætning til Veda'erne, dels om den daglige Tale i Modsætning til den «korrekte», lige saa lidt har Buddha eller de gamle Buddhister haft nogen Anelse om, at de skulde have talt et andet Sprog end de Brahmaner, de disputerede med og for en Dél rekruteredes af. Men da nogle af de fornemste Munke i den Buddhistiske Menighed vare af lav Stand, kunde det have sine Vanskeligheder at opskrive Pālitexterne i den «korrekte» Sprogform, og det turde være, at Kaccāyana's Pāligrammatik netop har skullet tjene som Vejledning hertil. Det stemmer i al Fald godt med dens Ubestemthed i Sammenligning med Pāṇini's Grammatik; mens Pāṇini med penibel Nøjagtighed stræber at faa angivet, i hvilke bestemte Tilfælde et vist Phænomen finder Sted, findes hos Kaccāyana idelig Udtryk som «undertiden finder ogsaa det og det Sted», og det stemmer desuden med Sprogets hele Løshed i Formen, idet saa at sige alt er tilladt indenfor visse Grænser. Det synes, som om man har villet drage Grænserne saa vide og rummelige som muligt for ikke at gøre sig unødvendige Skrupler og Vanskeligheder, og der forekommer i rigt Udvalg Former paa de forskelligste Udviklingstrin, fra aldeles korrekte Sanskritformer ned til rene Prakritformer (som *bhavati*, *bhoti*, *hoti*; ikke at tale om de vilde Analogidannelser i Bøjningen af de samme Ord, navnlig Verberne), en Tilstand, som vist trolig gengiver «Sprogets» Tilstand som Helhed. Min Mening er altsaa, at Pāli er det samme «Sprog» som Bhāshā, naar man tager Udtrykket «Sprog» i sædvanlig Betydning. Det, som Kaccāyana roses for af Buddhisterne, er, at hans Grammatik havde gjort det «nemt» at skrive Pāli. Efter den Buddhistiske Tradition blev den endelige Ordning af Tipitaka og Aṭṭhakathā foretaget ved det 3^{die} Concilium under Aṣoka, og Sprogets Overénstemmelse med Sprøget i Aṣoka's Indskrifter passer godt til denne Tradition; thi uagtet de først skulle være blevne nedskrevne under Kong Vaṭṭagāmani (88—76 f. Chr.), bleve de dog lærte udenad (som det synes, ved at flere delte Arbejdet imellem sig) og opbevarede mundtlig i Mellemtiden, ganske vist næppe med noget, der kunde sammenlignes med den skrupuløse Omhyggelighed for Udtale og Sprogform, som iagttoges ved Veda'ernes Tilegnelse, men dog i Hovedsagen uforandrede.

§ 40. Det blandede Sanskrit, der optræder som Rigssprog under Kanishka og senere indtil henimod Aar 200 efter Chr. Fødsel, viser os ogsaa, ligesom Pāli, forskellige Lag af Sproget i Brug paa samme Tid, kun at det paa den ene Side har meget mere rént Sanskrit end Pāli og paa den anden Side mere deciderede Prakritformer. Det viser, at Sanskrit var i Færd med ikke alene at være det «korrekte» Talesprog, men nærme sig til fuldstændig at svare til vore Skriftsprog, en naturlig Følge af Skriftens mere almindelige officielle Benyttelse. Der er ingen Grund til at antage, at man endnu skulde have haft nogen Anelse om, at Sanskrit var et dødt Sprog. Vi have i vort eget Sprog, trods dets ringe Landomraade, Blandinger af Skriftsprogformer og Taleformer, som ikke staa tilbage for hvad det blandede Sanskrit kan byde os. Den, om jeg saa maa sige, «Prakritske»

Pronominalform *vores* som er eneherkende i Talesproget, men ikke mere bruges i Skriftsproget, fordi den er «ukorrekt», har, hvis jeg ikke tager fejl, været brugt i Skriftsproget tidligere, da det endnu ikke havde bortelimineret en Dél optagne «Präkriter», og Formen er, saa vidt jeg véd, ret gammel og officiel i Dansk. Formen *jeres* er ligeledes eneherkende i daglig Tale. Men i højtidelig Stil, ogsaa naar man taler, hvad man kunde kalde Dansk «Sanskrit», siger man *vor* og *Eders*. En Analogidannelse efter *vor* — *vort* — *vore*, nemlig *jer* — *jert* — *jere* har prøvet at trænge sig frem, men har ikke kunnet trænge igennem. Men Forholdet vil blive endnu tydeligere, hvis vi vilde tænke os, at vi af én eller anden Grund vilde skrive *vort* Talesprog efter et phonetisk Retskrivningssystem med Ombytning af saa godt som alle de haarde Konsonanter, som ikke staa i Forlyden, med tilsvarende mediæ, rigelig Udeladelse af de tonende Spiranter (som ikke maatte skrives med samme Tegn som mediæ), eller efter individuelle Forskelligheder snart Bevarelse og snart Udeladelse af dem, med Pronominalformer som *vores*, *jeres* etc., og saa sammenligne det med Skriftsproget (som maatte tænkes holdt i aldeles konservativ Stil med Flertalsformer af Verberne m. m.), saa vilde det utvivlsomt gøre det samme overvældende Indtryk af Forskellighed paa os, som vi faa ved at sammenligne Präkriter med Sanskrit, og det uagtet Folk, som ikke ere Phonetikere af Profession, ikke ane, at der overhovedet findes nogen Sprogforskellighed hos os.

IV. Litterært Präkriter¹⁾.

§ 41. Det litterære Präkriter møder os dels 1) i et Par større episke Digte, *Rāvaṇavaho* (*Rāvaṇavaha* oder *Setubandha*, Präkriter und Deutsch hrsg. v. Siegf. Goldschmidt) og *Gaṇḍavaho* (*The Gaṇḍavaho* by *Vākpati*, ed. by *Shankar Pāṇḍurang Paṇḍit*, Bombay 1887), samt *Hāla's* Samling af smaa lyriske Gāthā'er (*Saptaçatakam*, udg. af *A. Weber*), dels 2) i Drama'erne, dels 3) hos Grammatikere, navnlig *Vararuci* og *Hema-*

¹⁾ Af Litteratur fremhæves (foruden det tidligere anførte) følgende, hvortil jeg én Gang for alle henviser: Lassens Institut. lingvæ Pracr. — *Vararuci*: Prākriter Prakāśa, ed. Cowell. — *Hemacandra's* Grammatik der Prākittersprachen, ed. Pischel. — *The Deśināmamālā* of *Hemachandra*, ed. Pischel and *Bühler*, Part. I. — *The Kalpasūtra* of *Bhadrabāhu*, ed. *Jacobi*. — *Weber*: Über das *Çatruṇjaya Māhātmyam*. — *Weber*: Über ein Fragment der *Bhagavatī*. — *Weber*: Über das *Saptaçatakam* des *Hāla*. — *Das Saptaçatakam* des *Hāla*, hrsg. v. *A. Weber*. — *Wilson's Hindoo Theatre*. — *Sylvain Lévi* i *Journal Asiatique* 1885—86 (Tome VI—VII). — *Kuhn's Beitr. z. vgl. Sprachf.* (f. Ex. *Pischel* og *Childers* i VII og VIII, *E. Müller* i VIII) og *Zeitschr. f. vgl. Sprachf.* (f. Ex. *Pischel* og *Jacobi* i XXIII). — *Schönberg* i *Sitzungsbr. d. k. k. Ak. d. Wiss. in Wien, phil.-hist. Cl. Bd. CVI*, 1884. — *Bühler* i *Ind. Antiq.* I 302 fgg., etc. — *Bühler* i *Journ. Roy. As. Soc. Bomb. Br. XII* (1877) p. 45 fg. — *Weber*: *Ind. Stud.*, navnlig XV. — *Pischel*: *De gramm. Pracr.* — *Rāvaṇavaho*, ed. *S. Goldschmidt*. — *Gaṇḍavaho*, ed. *Shankar P. Paṇḍit*. — *Dhanapāla's Pāyālacchī*, ed. *G. Bühler* (*Bezz. Beitr.* IV, 1878).

candra og endelig 4) *Jainalitteraturen* for det 11te Aarhundrede¹⁾. Sprogformen i de nævnte episke Digte og hos Hāla er væsentlig den samme, som Grammatikerne kalde Prākṛit κατ' ἐξοχόν, og som sædvanlig kaldes Mahārāshṭrī. Ogsaa Sprogformen i de yngre Dele af Jainalitteraturen stemmer i det væsentlige overens hermed (sé Jacobi), hvorfor man ogsaa kalder den Jaina Mahārāshṭrī, mens der i de ældre Skrifter forekomme ikke faa Afvigelser, navnlig nom. sg. msc. paa -e, som tyde paa, at Jainasproget, i Overensstemmelse med Jaina'ernes egen Benævnelse af det, oprindeligt har været en Slags Māgadhī (ifølge Hemacandra IV. 287 Ardhamāgadhī, men forskelligt fra det af Grammatikerne, ham selv inclusive, docerede). I Drama'erne bruges Mahārāshṭrī kun i Gāthā'er, som foredrages af Personer, der ellers tale Çauraseni; ellers er Drama'ernes Sprogform, med Undtagelse af (i al Fald for de opbevarede Drama'ers Vedkommende) ganske faa og smaa Prøver af andre Prākṛit-Sprogformer²⁾, dels Sanskrit, dels Çauraseni. Haandskrifterne af Drama'erne (ikke at tale om de forskellige Recensioner) ere dog langt fra at stemme overens eller være consequente i Prākṛitformerne; i Mālavikā og den sydind. og Devanāgarī-Recensionen af Çakuntalā ere saaledes Çauraseni-Formerne ganske fortrængte af Mahārāshṭrī (Pischel: Beitr. z. vgl. Sprachf. VIII. 129 fgg.). Vararuci afhandler 4 Prākṛitsprogformer: Mahārāshṭrī («Prākṛtam»), Paiçāci, Māgadhī og Çauraseni. Hemacandra föjer hertil Cūlikāpaiçācīkam og Apabhramça og tager Sprogformerne i følgende Orden: Mahārāshṭrī («Prākṛtam»), Çauraseni, Māgadhī, Paiçāci, Cūlikāpaiçācīkam, Apabhramça; først paa Listen bör imidlertid strengt taget sættes Sanskrit, da Kapitlerne om de 6 Prākṛit-Dialekter kun udgøre den 8de Adhyāya af hans Grammatik, mens de 7 første Adhyāya'er optages af Sanskrit. Senere Grammatikere tilföje en Dél flere (sé Lassen pg. 15 fgg. samt Excurs. I). Paiçāci (og Cūlikāpaiçācīkam) synes slet ikke at forekomme i Drama'erne eller overhovedet i den opbevarede Litteratur (men sé Kathāsarit-sāgara Tar. VIII)³⁾. Om Ardhamāgadhī sé Lassen §§ 141 fg. § 158)⁴⁾. Schol. til Mṛcchak. (sé Stenzler., Indledn. til Mṛcchak. pg. VI fgg.) tilskriver Viraka og Candanaka Avantikā, Vidūshaka'en Prācyā, nogle andre Personer Çākārī, Cāṇḍālī og Dhakkadeçiyā; men Prøverne ere for smaa og usikre til, at man kan skelne disse Sprogformer bestemt fra de andre, navnlig fra Māgadhī (jf. Lassen § 141 fgg. § 158 fgg. samt Excurs VII p. 58 fgg.) og Çauraseni; desuden synes de forskellige Angivelser ikke at stemme med hinanden (jf. om Viçvanātha hos Lassen pg. 414 og Schol. hos Stenzler l. l.). I 4de Akt af Vikramorvaçi siger Purūravas en stor Dél af Gāthā'erne i en Slags Apabhramça (sé Lassen § 181 fgg., Bollensen Urwasi p. 508 fgg.),

¹⁾ sé endvidere Pischel i Hem. Gramm. d. Prākṛ. Vorwort p. XII fgg.

²⁾ Jfr. Lassen p. 28, § 141 fgg., samt Excurs. VII p. 58 fgg.

³⁾ Schol. tilskriver Jivasiddhi i Mudrār. Paiçāci; men det stemmer ikke med Gramm.; han taler nærmest Māgadhī.

⁴⁾ Mahārāshṭrīmiç Ardhamāgadhī (Samkshiptasāra hos Lassen p. 393). Jf. Pischel til Hem. IV. 287; Jacobi, Kalpasūtra, Introd. p. 18.

Resten og Prosa'en paa Sanskrit. — Grammatikerne gaa i deres Behandling frem paa den Maade, at de først angive Mahārāshtri's Afvigelser fra Sanskrit med Hensyn til Lydlære og Bøjningslære og tildels i lexikalsk Henseende; derefter bestemmes i forholdsvis ganske faa Regler Çauraseni's Afvigelser fra Mahārāshtri, samt Māgadhī's, Paiçāci's og Apabhramça's fra Çauraseni (Cūlikāpaiçācikam's fra Paiçāci), med stadigt Hensyn til Sanskrit (om Udtrykket «*prakṛtiḥ Samskṛtam*» etc. sé nedenfor). Apabhramçareglerne hos Hemacandra ere dog betydelig talrigere end Reglerne for de andre Sprogformer (120 mod tilsammen 70) med Undtagelse af Mahārāshtri (som alene optager 930 Regler); IV. 329 siges, at i Stedet for de særlige Apabhramçaregler indtræde undertiden Reglerne for Prākṛit (o: Mahārāshtri) og Çauraseni. — De af Grammatikerne angivne Skelnemærker mellem de forskellige Sprogformer overholdes ikke i Drama'erne, i al Fald i deres nuværende Skikkelse, og Hemacandra angiver selv, at disse Skelnemærker «sædvanlig» udviskedes (IV. 447), noget, som Pischel bestrider, men næppe ganske med Rette.

§ 42. Sprogformerne fordeles i Drama'erne i det hele constant paa Personerne efter disses Stand og Dannelsenstrin, uden Hensyn til deres Hjemstavn eller til det Sted, hvortil Handlingen er henlagt. Guder, Konger, Kongesønner¹⁾, Brahmaner (undtagen Vidūshaka'en), Brahmanlærlinge (undtagen den ene i Vikramorvaçi), Ministre, store Herrer, Sūta'er, Dommere (adhikaraṇika), Kammerherrer, Feltherrer, Vaitālika'er, Dandselærere, Sūtradhāra'er (i Mṛcch. dog baade Sanskrit og Çauraseni), Skuespillere og lignende tale Sanskrit; ligesaa (i Mahāvīrac.) andre mandlige Væsner i tilsvarende Stillinger (Rākshasa'er, Aber, Gribbe, Gandharva, Kinnara). Voklende er Forholdet ved Skrivere (i Mṛcch. taler Skriveren Çauraseni, i Mudrā-R. Sanskrit), Dørvogtere (i Mālavik. og Mudrā-Rāksh. tale de f. Ex. Prākṛit, i Mahāvīr. taler Mālyavat's Dørvogter Sanskrit, Rāvaṇa's Prākṛit) og Sendebud (i Mudrā-R. taler Karabhaka Prākṛit, i Mahāvīr. taler Rāma's Gesandt Sanskrit); Brahmanlærlinge tale i Almindelighed Sanskrit, men i Vikramorv. taler den ene Sanskrit, den anden Prākṛit, Cārudatta's Søn i Mṛcch. Māgadhī; Kshapaṇaka'en i Mudrā-R. og den til Buddh. Tiggermunk forvandlede Bademester i Mṛcch. taler Māgadhī (ifølge Schol. fejlagtig Paiçāci i Mudrā-R.), men Tāpasa'en i Mahāvīr. Sanskrit. — Vidūshaka'en²⁾ og velstaaende Folk af Middelstanden og lign. (rige Handlende, Retstjenere [çodhanaka], Oldermænd [çreshthin], Slangetæmmere) og underordnede Folk i betroede Stillinger (f. Ex. Byfogden, Kongens Svoger, i Çakuntalā) tale Çauraseni (jf. Lassen Excurs. IV). — Af Tjenere tale nogle Çauraseni, andre Māgadhī. — Māgadhī taler desuden Bademesteren (= Buddhistisk Munk) i Mṛcch. og Kshapaṇaka'en i Mudrā-R. (sé ovenfor; jf. Lassen Excurs. VII) samt Fiskeren og Politi-

¹⁾ Den ganske lille Dreng i Çakuntalā taler dog Prākṛit (Çauraseni eller Māgadhī, det sidste i den Bengalske Redaction).

²⁾ Denne skal dog ifølge Schol. til Mṛcch. tale Prācyā (jf. nedenfor).

betjentene i Çakuntalā¹⁾. — Vægterne i Mṛcch. tale ifølge Schol. Avantikā. — Simpl eog raa Personer som Çakāra'en (Kongens Svoger), Caṇḍāla'erne, Spillehusværten og den ene Spiller i Mṛcch. tale forskellige, tildels mér eller mindre Māgadhī-agtige, «Apabhramça»-Dialekter (hvorimod Spilleren Darduraka taler Sanskrit). — Alle Kvinder (ogsaa Apsaras'erne i Vikram.) tale Prākṛit (Çaurasenī), undtagen dem, der have en religiøs Karakter (som Parivrājikā'en i i Mālav.; Ahalyā, Çramaṇā'en [siddhā Çabaratāpasi], Arundhatī i Mahāvīr.), der tale Sanskrit; dog taler Aditi, Gautamī og Eneboerinderne i Çakuntalā Çaurasenī; endvidere tale i Mahāvīr. Danu, Kinnari'en og Personificationen Alakā Sanskrit, mens Lankā og Rākshasi'erne tale Çaurasenī. — I Mṛcchak. taler Sūtradhāra'en, som ellers taler Sanskrit, Prākṛit med sin Hustru og gör en Slags Undskyldning derfor. Ellers benytter hver Person den ham tilkommende Sprogform uden Hensyn til, hvem han taler med; kun, hvor en Person optræder under en Forklædning, benytter han, som rimeligt er, den til den paatagne Rolle svarende Sprogform, som Virādhagupta og Jivasiddhi i Mudrā-R., hvis naturlige Tale er Sanskrit, men som tale Prākṛit, hvor de optræde henholdsvis som Slangetæmmer og som Kshapanaka. Det ses endvidere, at i de Roller, der staa paa Overgangen mellem Omraaderne for de to Sprogformer, Sanskrit og Prākṛit, udbreder Sanskrit sig paa Prākṛit's Bekostning. At de underordnede Prākṛit-Sprogformer synes at forsvinde, er maaské tilfældigt; det kan skyldes Udviskning i Haandskrifterne (sé ovenfor) (dog have de næppe nogensinde forekommet i de Stykker, vi have af Bhavabhūti), eller snarest den Omstændighed, at de Roller, som forekomme i de yngre Stykker, ikke have krævet Anvendelsen af disse underordnede Sprogformer; dog synes det mig ikke usandsynligt, at Anvendelsen eller Ikke-Anvendelsen af dem har beroet paa vedkommende Digtets Forgodtbefindende, og at i al Fald nogle Digtene ikke have ansét det for Umagen værdt at benytte dem; nogen synderlig udbredt Anvendelse have de næppe nogensinde haft.

§ 43. I Sāhitya-Darpaṇa gives en Anvisning til at fordele de forskellige Sprogformer paa de forskellige Slags Personer i Drama'erne, som i nogle Dele unddrager sig vor Kontrol ved at omtale Dialekter, som ikke findes i de Drama'er, vi kende. Resten stemmer i meget overéns med Forholdet i de bekendte Drama'er, men strider i andre Henseender direkte derimod, med mindre Forfatteren her skulde have underforstaaet en nærmere Begrænsning som følgende af sig selv. Det siges saaledes, at syge og gale skulle bruge Çaurasenī og lejlighedsvis Sanskrit; at den, som er beruset af Magten, eller lever i Fattigdom, samt Tiggere, fængslede etc. skulle bruge Prākṛit. Men i Drama'erne turde det, bortset fra 4de Akt af Vikramory., være uden Exempel, at en Persons Sprogform retter sig efter hans Sindstilstand eller tilfældige Livsomstændigheder paa vedkommende Tidspunkt,

¹⁾ Ikke til at skelne fra Çākāri o. lign., sé Lassen § 152 (Dramata si perlustramus, nullos invenimus locos, qui ad Māgadhicam puram referri possunt), §§ 162 fgg. og Exc. VII.

og selv Purūravas's Skiften Sprogform i 4de Akt af Vikramorv. passer i al Fald ikke til Forskriften i Sāhitya-Darpaṇa, da det ikke er Çaurasenī, han gaar over til, men Apabhramça. Naar det i Sāhitya-Darpaṇa siges, at de ypperstes etc. Sprogform skal forandres efter deres Function (*kāryataç cottamādinām kāryo bhāshāviparyayaḥ*), saa kan dette ubestemte Udtryk forstaas paa forskellige Maader og behøver ikke at stride mod Forholdet i Drama'erne¹). Nyt er det i al Fald, at «efter nogles Forskrift» skulde Dronninger, Ministerdøtre og Skøger bruge Sanskrit, noget, som der ikke er Spor af i de mig bekendte Drama'er. Ligeledes er det nyt og ganske interessant, at «man lejlighedsvis bør lade Kvinder, Veninder, Börn, Skøger, Spillere og Apsaras'er tale Sanskrit for at vise Snedighed» *vaidagdhyaṛtham*). Naar det foreskrives, at Folk, der færdes i Kongers Paladser (*rājāntahpuracārīṇām*), skulle tale Māgadhī, og at Tjenere, Kongesønner og Øvrighedspersoner (*çreshthīnām*) skulle tale Ardhamāgadhī, saa er dette i al Fald taget i alt for stor Almindelighed, hvis man i mindste Maade kan stole paa Overleveringen i Drama'erne; hertil kommer, at det i disse turde være meget vanskeligt at finde nogen bestemt Grænselinie mellem Māgadhī og Ardhamāgadhī. Den Sprogform, som «Vidūhaka'en etc.» skal bruge, kaldes Prācyā, hvilket Scholiasten forklarer som Gauḍī ३: Bengalsk; i Drama'erne selv tager den sig ud som Çaurasenī²). — De øvrige underordnede Sprogformer fordeler Sāhitya-Darpaṇa paa følgende Maade: 1) Avantikā skal bruges af Skælmer (*dhūrtānām*); 2) Dakṣhiṇātyā (efter Schol. = Sproget i Vidarbha) af Soldater, *nāgarika*'er, etc.; 3) Çākārī af Çākāra'er (sé BR), Çaka'er, etc.; 4) Vāhlikabhāshā af «*divyānām*» (?); 5) Drāvīḍī af Drāvīḍa'er, etc.; 6) Ābhīrī af Ābhīra'er; 7) Cāṇḍālī af Pukkasa'er, etc.; 8) Ābhīrī og Çāvarī af dem, der leve af [at hugge] Brænde og [samle] Blade (*kāshṭapatropajīvishu*) og ligeledes Kulsviere etc. (*tathavāṅgārakārādau*); 9) Paiçācī af Piçāca'er (*Paiçācī syāt Piçāca-vāk*)³). «Fra hvad Land en lav Person er, til det Land skal hans Tale høre» (*yad-deçam nīcapātram tu, tad-deçam tasya bhāshitam*).

§ 44. Hos Forfattere af stilistiske Lærebøger forekomme ogsaa Bemærkninger om, hvilke Sprogformer der i indiske Litteraturværker kunne benyttes af Forfatteren selv (ikke blot, som i Drama'erne, lægges enkelte af de optrædende Personer i Munden), sé Lassen pg. 30 fgg. Det vigtigste turde være Daṇḍin's Kāvyaḍarça I 32—38, som jeg her anfører nærmest i Boehtlingk's Oversættelse: «Et litterært Værk kan endvidere være forfattet paa

¹) Det sandsynligste er, at det hører sammen med og supplerer det foregaaende (sé Slutn. af denne §): «Fra hvad Land en lav Person er, til det Land skal hans Tale høre, og mellem de højeste og mellemste (modsat nīcapātram) Rangklasser skal man skifte Sprogformen efter deres Funktion» ३: ved de laveste Personer er det Hjemstavn, ved de andre Standen, der bestemmer Sprogformen.

²) Hermed stemmer Hem. IV. 285.

³) Muir OST. II 50 forbinder *tathavāṅgārakārādau Paiçācī syāt Piçāca-vāk* og oversætter: «og Paiçācī, Piçāca'ernes Sprog, for Kulsviere»; men det synes mig, at min Opfattelse er naturligere i sproglig Henseende og sandsynligere efter Meningen. Hertil kommer, at Kulsviere ifølge Rāma-Tarkavāgiça (hos Lassen App. 1 pg. 2) skulle benytte Çābarī.

Sanskrit, Prākṛit, Apabhraṃṣa eller en Blanding af forskjellige Sprog (*miçram*). Derfor sige agtbare Mænd (*āryāḥ*), at det er af 4 Slags. Store vise (*maharshibhiḥ*) have erklæret Sanskrit for Gudernes Sprog (*daivī vāg*). Af Prākṛit er der forskellige Trin: opstaaet af Sanskrit, lig med Sanskrit, og provinsielt (*tadbhavas, tatsamo deçī ty anekāḥ Prākṛitakramāḥ*). Den Sprogform, som hører hjemme i Mahārāshṭra¹), anser man for det fornemste Prākṛit (*Mahārāshṭrāçrayām bhāshām prakṛṣṭām Prākṛitām viduḥ*), et Hav med Perler af skønne Udtryk, hvori Setubandha med mere er affattet. Çaurasenī, Gauḍī, Lāṭī²) og andre af den Slags komme under Navnet Prākṛit til Syne i Samtaler (*vyavahāreshu*). I Kunstdigtene (*kāvyeshu*) kaldes Ābhira'ernes etc. Sprog (*Ābhīrādīgīrah*) Apabhraṃṣa, i Lærebøger (*çāstreshu*) betegnes alt, hvad der ikke er Sanskrit, med Apabhraṃṣa. En Sargabandha etc. er [forfattet paa] Sanskrit, [et Værk i Metrum'et] Skandhaka etc. [paa] Prākṛit, [Værker i Metrum'et] Āsāra etc. [paa] Apabhraṃṣa, Skuespil etc. er i en Blanding af flere Sprogformer (*nāṭakādi tu miçrakam*). Ogsaa en Kathā affattes i alle Sprogformer, og ogsaa paa Sanskrit. Bṛhatkathā med det forunderlige Indhold siger man er forfattet i Bhūta'ernes Sprog (*Bhūtabhāshāmayām*).» Det fremgaar heraf med Evidens, at Mahārāshṭrī og Apabhraṃṣa vare benyttede som Litteratursprog, og det ikke alene som Bestanddele af Drama'erne, men i selvstændige Værker, da jo Dramaer'ne udtrykkelig opføres som en særegen Afdeling, der i Modsætning til de andre karakteriseres ved Brugen af flere Sprogformer paa én Gang. For Mahārāshṭrī's Vedkommende havde vi ikke behøvet Daṇḍin's Vidnesbyrd, som derimod for Apabhraṃṣa bliver af den største Interesse. Da Çaurasenī, Gauḍī, Lāṭī (Nāṭī?) «og andre Slags Prākṛit» modsættes Mahārāshṭrī med Hensyn til deres Anvendelse, idet Mahārāshṭrī var anvendt i Setubandha og andre Digte, mens Çaurasenī etc. kom frem i «Samtaler», synes deraf med Nødvendighed at følge, at Çaurasenī m. m. ikke anvendtes selvstændig i Litteraturen; og da Drama'erne, som sagt, opføres som en Afdeling for sig, synes der heller ikke at sigtes til deres Anvendelse i Dialogen i disse, men at menes, at Çaurasenī, Gauḍī, Lāṭī (Nāṭī?), m. m. kun vare Talesprog, hvoraf igen vilde følge, at disse Sprogformer paa Daṇḍin's Tid (6te—7de Aarh. eft. Chr.) vare i strengeste Forstand levende Sprog. Da de «andre Slags Prākṛit» ikke nærmere bestemmes, kan det ikke afgøres, om Daṇḍin betragtede f. Ex. Māgadhī som Litteratursprog eller ikke. — «Bhūta'erne» ere aabenbart Piçāca'erne, idet der tydelig sigtes til det samme, som fortælles i Kathāsaritsāgara om Bṛhatkathā's oprindelige Affattelse og Overlevering i Piçācasproget. Daṇḍin's Ord ere i og for sig tvetydige, idet de baade kunne forstaaes saaledes, at Bṛhatkathā «efter Sagnet» er forfattet i Piçācasproget, og saaledes, at den Sprogform, hvori Bṛhatkathā er forfattet, «kaldes» Piçācasproget; men af en Sammenligning mellem Kshemendra's og Somadeva's Bearbejdelse (Kathāsaritsāgara) fremgaar

¹) Boehtlingk: «Die einst in Mahārāshṭra geredete Sprache».

²) Om «Lāṭī» er en blot og bar Conjectur (af Jacquet hos Lassen pg. 471) for «Nāṭī», ved jeg ikke; Lassen (pg. 33) har Nāṭī.

det, at den sidste Opfattelse er den rigtige (Bühler i *Indian Antiquary* I p. 302 fgg.). Det synes hos Daṇḍin at indtage en noget isoleret Stilling, idet det ikke nævnes mellem «Prākṛit'erne», men tilføjes særskilt allersidst, efter at det allerede er bemærket, at man i Kathā'er kan bruge alle Sprogformer (dog vel kun de litterære) inclusive Sanskrit. Heraf synes endvidere at fremgaa, at for Daṇḍin var Piçāca-Sprogets eneste selvstændige litterære Anvendelse Brhātkathā. Alt taler for, at der med dette Bhūta- eller Piçāca-Sprog menes det samme som Grammatikernes Paiçāci, og dets selvstændige litterære Anvendelse i et saa betydeligt Værk som Brhātkathā turde være Grunden til, at Vararuci behandler det umiddelbart efter Mahārāshṭri og saaledes synes at give det Forrangen for Māgadhī og Çauraseni. Det synes mig, at Lassen's stadig tilbagevendende Tilbøjelighed til at sætte Paiçāci i Klasse med de «simpleste» og «mést fordærvede» «Apabhramça»-Sprogformer, ja til at bruge Paiçāci og «Apabhramça» som Synonymer, hvor det gælder at fremhæve «Simpelhed» og «Fordærvedhed» i sproglig Henséende, beror paa en fuldstændig Misforstaaelse af Lærebøgenes Ord; hvad «Fordærvedheden» angaar, turde Paiçāci netop være det mindst forvittrede af alle Prākṛit-Sprogformer og i den Henséende ikke staa synderlig tilbage for Pāli. (Jf. Pischel: *De Gramm. Prac.* p. 32 fg.)¹⁾

§ 45. Af de andre to af Lassen anførte Steder af Lærebøgerne angaaende samme Genstand stemmer Citatet af Kāvyaçandrikā fuldstændig med Daṇḍin, kun at det paa Grund af sin Kortfattedhed og Magerhed er meget mindre oplysende. Naar Scholiasten til dette Sted i Anledning af Prākṛit-Ordforraadets Inddeling i *tatsama*, *tadbhava* og *deçī* bemærker, at der ved *deçī* skal forstaaes *Mahārāshṭriyādi*, saa har enten Scholiasten selv gjort sig skyldig i en Begrebsforvirring, eller Lassen har misforstaaet ham, naar han lader ham mene, at Mahārāshṭri etc. ere Provinssprog; thi «Prākṛit», hvis Ordforraad med Hensyn til dets Forhold til Sanskrit deles i *tatsama*, *tadbhava* og *deçī*, er jo netop «Mahārāshṭri etc.», og Sprogformerne selv kunne dog ikke opføres som en Dél af deres eget Ordforraad; med *deçī* menes selvfølgelig i denne Forbindelse (hvad Lassen vel for sit eget Vedkommende heller ikke har været i Tvivl om) den Dél af Prākṛit-Ordforraadet, der ikke kunde afledes af Sanskrit efter de af Grammatikerne opstillede Regler, og Scholiastens Mening turde ogsaa blot være den, at ved *deçī* skal forstaaes, hvad der blot forekommer i «Mahārāshṭri etc.» : i Prākṛit, ikke tillige i Sanskrit. — Af større Interesse er det andet, kun efter Colebrooke's Oversættelse (*As. Res.* VII 199 fgg.) anførte Sted hos Lassen: «Sanskrit, Prākṛit, Paiçāci og Māgadhī kaldes Poësiens 4 Stier. Guder og lignende bruge Sanskrit; velsindede Halvguder (Yaksha'er) Prākṛit; ildesindede (Rākshasa'er) Paiçāci; Mennesker af lavere Stænder og andre Māgadhī. Men de vise erklære Sanskrit for det ypperste af disse

¹⁾ Hele Lassen's efter min Mening urigtige (og med Hensyn til Forholdet mellem Apabhramça og Piçāca nødvendigvis uklare) Opfattelse turde være tilstrækkelig imødegaaet ved, hvad der vil blive sagt nedenfor (§ 48).

4 Sprog; det bruges paa 3 Maader: i Prosa, i Poësi, og i en Blanding af begge (Schol. til Kāvya-darçā: «*Nāṭaka*'er etc. og *Campū*'er».)» Dette Stykke adskiller sig fra de to ovenfor anførte væsentlig i to Henséender: 1) Udeladelsen af Apabhramça (heri forholder det sig til Daṇḍin som Vararuci til Hemacandra) og af den blandede Art, 2) Opførelsen af Paiçāci og Māgadhī (i samme Rækkefølge som hos Vararuci) som to særskilte Afdelinger ved Siden af Sanskrit og Prākrit. Udeladelsen af Çauraseni er betydningsfuld: sammenholdt med Stedet hos Daṇḍin synes den mig at bevise, at Çauraseni ikke brugtes selvstændig som litterær Sprogform. Endvidere turde det af dette Sted være bevist, at ikke blot Paiçāci, men ogsaa Māgadhī (efter Rækkefølgen at dømme dog rimeligvis i ringere Grad) var benyttet selvstændig i litterære Værker; thi at der ikke sigtes alene til Māgadhī'en i Drama'erne, fremgaar deraf, at Çauraseni er udeladt; hvis der nemlig var taget Hensyn til Drama'erne, havde Çauraseni haft betydelig større Krav paa at medtages end Māgadhī. Med «Prākrit» menes aabenbart paa dette Sted Mahārāshtri, som sædvanlig hos Grammatikerne, ikke tillige Çauraseni, da der saa, som Lassen rigtig bemærker, ingen Mening vilde være i at nævne Māgadhī særskilt. Lassen har forøvrigt ladet sig forlede af sin ovenfor berørte skæve Opfattelse af Paiçāci (hvortil kommer, at Sprogformernes Fordeling paa Personerne efter deres højere eller lavere Stand, saaledes som den finder Sted i Drama'erne, men som der her slet ikke er Tale om, spørger ham i Hovedet) til at oversé, at Inddelingen paa dette Sted ikke er parallel med Inddelingen hos Daṇḍin og i Kāvya-candrikā. Følgen heraf er, at han mener, at Paiçāci paa dette Sted svarer til Apabhramça hos Daṇḍin og i Kāvya-candrikā; men hvad skulde da Māgadhī svare til? Apabhramça er simpelthen slet ikke medtaget (ligesom hos Vararuci), og Grunden dertil er ikke den, at den skulde være repræsenteret af Paiçāci, hvormed den, som det sés hos Grammatikerne, intet som helst har at gøre; men den eneste rimelige Forklaring synes at være den, at hvad der var forfattet i Apabhramça, hvis der overhovedet paa Forfatterens Tid kendtes noget Værk i denne Sprogform, har ligget forholdsvis afsides og vel snarere været af mere folkelig Art end egentlig Kunstdigtning i teknisk Forstand og derfor ikke har forekommet Forfatteren at vedkomme hans Emne.

§ 46. Endnu i én Henséende adskiller det sidst behandlede Sted sig fra Stedet hos Daṇḍin og i Kāvya-candrikā, nemlig ved den Fordeling af de 4 Litteratursprog paa forskellige Slags Væsner, som det anfører. Medens der nemlig paa de andre to Steder ikke siges noget om en saadan Fordeling, undtagen at store Rshi'er (resp. Muni'er) kalde Sanskrit Gudernes Sprog (*daivi vāg*, *devatāvāṇī*), hvorved kun skal betegnes dets Forrang for de andre Sprogformer, angiver det sidst behandlede Sted en ligefrem Fordeling af de 4 Sprogformer mellem 1) Guder og deres lige, 2) Yaksha'er eller lignende velsindede Væsner, 3) Rākshasa'er eller lignende ildsindede Væsner, 4) «Mennesker af lavere Stænder og andre». At dette ikke stemmer med Fordelingen i Drama'erne, sés let ved første Øjekast;

thi for det første vilde Prākrit efter den Fordeling slet ikke blive anvendt af Mennesker, og for det andet forekommer Paiçāci, som ovenfor sagt, slet ikke i Drama'erne, hvor derimod Rākshasa'erne bruge de selvsamme Sprogformer som Menneskene, fordelte efter Stand og Kön: hos Bhavabhūti tale Mændene Sanskrit, Kvinderne Prākrit (Çauraseni); i Veṇīsamhāra tale begge Exemplarer en Jargon, som vel skal være Ardhamāgadhī, og det samme eller Māgadhī taler et Par Exemplarer, der citeres hos Hemacandra IV. 302 (sé Pischel til Stedet); det er vel sagtens de simplere Individuer, der benytte Māgadhī, men heller ikke dette stemmer med Stedet hos Colebrooke, med mindre «andre» skulde betegne Individuer af lavere Rang ogsaa blandt ikke-menneskelige Væsner. Om Yaksha'er skulde forekomme i Drama'erne, taler Sandsynligheden for, at de ere blevne behandlede efter samme Princip som de andre Klasser af Væsner, der forekomme (hos Bhavabhūti taler endog ikke alene Kinnara'en, men ogsaa Kinnari'en Sanskrit). Jeg er overbevist om, at de eneste, som muligvis have benyttet Paiçāci i Litteraturen, have, som Navnet betegner, været Piçāca'er¹⁾ (jf. nedenfor). Dette Sted har aabenbart slet intet med Scenen at gøre, som Lassen allerede rigtig har bemærket (p. 34 § 20); det vil kun klassificere Sprogformerne selv efter en Slags mythologisk Rangforordning²⁾ og derved indirekte fraraade Brugen af Paiçāci og Māgadhī. Disse to Sprogformer have altsaa været paa Retour i Litteraturen og have, ligesom Apabhramça, ikke kunnet trænge igennem som selvstændige litterære Sprogformer. Som saadanne bleve altsaa i Længden kun Sanskrit og Mahārāshṭrī tilbage. Det stemmer mærkværdig godt hermed, at Jaina'ernes ældre Māgadhī-agtige Sprogform i Tidens Løb absorberedes af og gav Plads for en Mahārāshṭrī-agtig Sprogform.

§ 47. Med Hensyn til de senere Prākritgrammatikere henviser jeg til Lassen og Pischel: De grammaticis Prācriticis. De opføre og give Noticer om en meget stor Mængde Sprogformer, af hvilke de vigtigste ere nævnte ovenfor (§ 43) efter Sāhityadarpana. Desuden indeholde de Angivelser om, i hvilke Egne disse Sprogformer høre hjemme, forsaavidt som dette ikke fremgaar sf selve Navnene. De stemme ikke ganske overéns, hverken i det Antal Sprogformer, de opregne, eller i den Plads, de anviser hvert enkelt Sprog i den Inddeling, de opstille. Hos i al Fald et Par af de yngste deles Sprogformerne i 4 Klasser: Bhāshā, Vibhāshā, Apabhramça og Paiçāca. Bhāshā'erne ere de af Vararuci behandlede Sprogformer (Mahārāshṭrī, Māgadhī og Çauraseni) undtagen Paiçāci, men med Tilføjelse af Ardhamāgadhī, Dākshinātyā, Āvantī, Prācyā (sé Schol. til Mṛcchak.) og Bāhlikī. Āvantī, Prācyā og Bāhlikī nævnes ikke hos Rāma-Tarkavāgiça (Prācyā dog blandt Apabhramça'erne), Prācyā heller ikke hos Mārkaṇḍeya. Bhāshā'erne kaldes ogsaa Prākrit i videre (men ikke

¹⁾ Hvortil Colebrooke sigter (Asiat. Researches X p. 394), naar han siger, at Paiçāci «as a language» maa adskilles «from the jargon or gibberish, which either dramatic writers, or actors exhibiting their dramas, sometimes put into the mouth of demons», véd jeg ikke.

²⁾ Et Indfald om «Nāga-sprog» har Lassen selv rettet pg. 471.

i videste) Forstand. At der tildéls kun har været meget ringe Forskel imellem dem, sés deraf, at Mārkaṇḍeya (Aufrecht Catal. Cod. Bibl. Bodl. Sanscr. No. 412) udelader Ardhamāgadhī «fordi det bør tages sammen med Māgadhī», Dākshinātya «fordi det ingen Særegenheder frembyder» (*lakṣhaṇākaraṇāt*), og Vāhlikī «fordi det kun skiller sig fra Māgadhī ved Forandring af r til l». — Af Vibhāshā'er anerkender Mārkaṇḍeya Ćākarī, Cāṇḍālī, Ćāvārī, Ābhīrikī og Ćākkī; Rāma-Tarkavāgīca slaar Cāṇḍālī sammen med Ćākarī og udelader Ćākkī, men tilføjer derimod Drāviḍī og Utkalī (= Oḍrī). Disse Vibhāshā'er svare altsaa til de lavere Personers Dialekter i Drama'erne, dem som Scholiasten til Mṛcchak. kalder Apabhramça'er (hvortil han ogsaa regner Dhakkadeçiyā). — Af Apabhramça'er anerkender Mārkaṇḍeya 3 Former: Nāgara, Vrācaḍa og Upanāgara; «andre regnes ikke særskilt, fordi de kun adskille sig ubetydeligt». Hertil bør føjes følgende Udtalelse af Pischel (De gramm. Prācr. pg. 31): «Non est judicandum ex lingua Apabhramçica qualis extat in quarto Urvaçia actu et in Pingalæ libro de arte metrica. Hic Apabhramça est Apabhramça nāgara sive poëticus; sed Mārkaṇḍeya nos docet præter hunc fuisse Apabhramças innumerabiles, quos ne Sarasvatī quidem enumerare posset. Dialectus Apabhramçica ex qua lingua Sindhica originem ducit est Vrācaḍa Apabhramça, ut disertis verbis statuit Mārkaṇḍeya fol. 67 b; Ravikara in commentario ad Pingalam (p. 527 Urv. ed. Bollensen) formas Apabhramçicas *eha je* ex Vārendrībhāshā esse dicit; est autem Vārendra pars Bengalīæ.» Rāma-Tarkavāgīca¹⁾ opregner nogle og tyve Apabhramça'er ved Navn, og tilføjer derpaa, at der ogsaa findes «andre Slags Apabhramça'er [som adskille sig] ved Anvendelsen af Ord fra vedkommende Landes Sprog (*tattaddeçiyabhāshā-padasamprayogāt*), hvilke ikke særlig opregnes her, fordi det er vanskeligt at skelne imellem dem». Af Bhāshā'erne nævner han 2 ogsaa blandt Apabhramça'erne, nemlig Māgadhī og Dākshinātyā (der i Apabhramça-Opregningen figurerer under Navnet Vaidarbhiḱā); ligeledes forekomme 3 af Vibhāshā'erne ogsaa blandt Apabhramça'erne, nemlig Drāviḍī under sit eget Navn, Ābhīrī som Ābhīrikā, og Utkalī under Navnet Oḍrī. Prācyā, der hos Schol. til Mṛcchak. regnes til «Prākriterne», nævnes af Rāma-Tarkavāgīca blandt Apabhramça'erne; men ved Siden heraf nævnes ogsaa Gauḍī, som ellers antages for det samme som Prācyā. En Del Navne henpege paa Draviḍiske Lande, som Drāviḍī, Kaliṅgajā, Kārṇātikā. Desuden er der en iøjnefaldende Modsætning mellem den gamle Bestemmelse af Apabhramça-Sprogformens Hjemstavn, ifølge hvilken Apabhramça siges at være «Ābhīra'ernes etc. Sprog» (sé ovenfor, § 43) og altsaa dog indskrænkes til Landet ved Indus'es nedre Løb, og den af Rāma-Tarkavāgīca givne Fortegnelse, hvoraf man maa faa det Indtryk, at der fandtes Apabhramça'er saa at sige over hele Indien. — Navnet Cūlikā-Paiçācī synes at være opgivet (sé dog Ellis om Lakshmīdhara hos Lassen pg. 11). Lakshmīdhara nævner en Mængde Piçācadeçāḥ (Lassen pg. 13), hvortil Paiçācī var indskrænket: Pāṇḍya, Kekaya, Cāhlika (for

¹⁾ Mærk Jacquet's Rettelser hos Lassen pg. 471.

Bāhlika?), Sahya, Nepāla, Kuntala, Sudesha, Bhota, Gāndhāra og et Par usikkre Navne; de høre til Pendshab og Himālaya, dog synes et Par at pege paa Sydindien (Lassen p. 14 Note). Rāma-Tarkavāgīṭa statuerer 2 Slags *Paiçācīkāni* «som kun adskille sig lidt fra hinanden», nemlig Kaikeya («som dannes af Sanskrit og Çaurasenī») og Caska; men desuden deler han dem i rene (*çuddham*) og urene (*açuddham*), eftersom der er blandet mange eller ingen Sanskritord imellem (Lassen pg. 22 fg.). Kaikeya forekommer ogsaa i hans Opregning af Apabhramça'er under Navnet Kaikeyikā; Brāvḍa (o: Brahuī?), som han ligeledes har nævnet blandt Apabhramça'erne, siger han, bliver *Paiçācīkām*, «naar dets Ord blandes med Sanskritord»; og *Māgadham* (man huske, at Māgadhi anfører han baade blandt Bhāshā'erne og Apabhramça'erne), siger han, regnes for *Paiçācīkām* «naar det bliver Māgadha'ernes Sprog» (*yadā Māgadhānām jāyeta bhāshā*). Mārkaṇḍeya skelner mellem 3 Former af Paiçācī'er: Kaikeyam, Çaurasenam og Pāncālam, og tilføjer, at der ikke skelnes flere, fordi de ere *nāgarāh* (*nāgarā yasmāt tenāpy anyā na lakshītāh*), det vil formodentlig sige, at han ikke vil medtage de i litterær Henséende ganske betydningsløse Former. Kaikeyam har han, som man sér, tilfælles med Rāma-Tarkavāgīṭa; Çaurasenam minder om Bhāshā'en Çaurasenī; Pāncālam genfindes i Rāma-Tarkavāgīṭa's Apabhramça Pāncālikā. Alt dette er meget forskelligt fra Bhāmaha's korte Bemærkning til Vararuci X 1: «Ved Paiçācī forstaaes Piçāca'ernes Sprog» (*Piçācānām bhāshā Paiçācī*).

§ 48. Desværre egne disse Bemærkninger hos de senere Grammatikere sig ikke til strengt at bevise noget af, ikke blot paa Grund af Kildernes Ulæselighed, men ogsaa paa Grund af deres Magerhed. Forfatterne ville give Læserne et Overblik over et stort Stof, som det forudsættes at disse til en vis Grad ere bekendte med; men for at vi, for hvem dette Stof er ubekendt, skulde kunne have nogen virkelig Gavn af Overblikket, maatte der være meddelt os i det mindste noget af det, som vi skulde faa Overblik over. Blot nogle enkelte Exempler som de af Daṇḍin meddélte (sé § 44) vilde have gjort Vidundere. Nu maa vi nøjes med af det foreliggende at drage Slutninger, som ikke kunne gøre Fordring paa Sikkerhed, men kun paa en større eller mindre Sandsynlighed. Man tror ved første Øjekast, naar man sér alle disse Navne, at man her har at gøre med Indiens veritable Folkedialekter; men dette er meget usandsynligt, for ikke at sige umuligt, af følgende Grunde. 1) Alle Bhāshā'erne og Vibhāshā'erne vare notorisk uddøde paa disse Forfatteres Tid (Mārkaṇḍeya synes at have levet ved Aaret 1664 eft. Chr.), hvilket viser, at Meningen i al Fald ikke har været kun at opregne og karakterisere virkelige Folkedialekter. 2) Den Omstændighed, at der til samme geographiske Navn knytter sig baade Bhāshā'er (respective Vibhāshā'er), Apabhramça'er og Paiçāca'er, synes at vise, at heller ikke Apabhramça'erne og Paiçāca'erne vare virkelige Folkedialekter; thi en virkelig Folkedialekt kan ikke godt tænkes paa én Gang at figurere under to forskellige Kategorier (baade som Apabhramça og som Paiçāca, selv om man sér bort fra Bhāshā'erne og Vibhāshā'erne); det kunde ganske

vist tænkes, at den stod paa Grænsen mellem begge; men denne Antagelse gøres meget usandsynlig af, hvad der nedenfor skal anføres. 3) At Ariske og Dravidiske Navne nævnes iflæng imellem hinanden, uden at Forskellen mellem Arisk og Dravidisk afsætter det mindste Spor i Inddelingen, vilde være næsten ubegribeligt i en Oversigt over Indiens Folkesprog, saa meget mere som i al Fald Tamulisk (siden omtr. 8de Aarh.; sé Burnell On the Aindra School of Indian Grammarians p. 8) og Kanaresisk (siden omtr. 12te Aarh.; sé Burnell ib. p. 57) for Aarhundreder siden havde været Genstand for grammatikalsk Behandling. 4) Forskellen mellem disse mangfoldige Apabhramça'er indbyrdes og Paiçāca'erne indbyrdes siges at være meget ringe, hvilket staar i en skærende Modsigelse med de virkelige Indiske Sprogforhold. 5) Hertil kommer det under Forudsætning af, at vi have en Oversigt over virkelige Folkesprog for os, uklare og kunstige i Inddelingen, idet man ikke begriber og ingen Redegørelse faar om, hvorfor nogle Dialekter kaldes Apabhramça'er, andre Paiçāca'er, andre igen figurere under begge (eller flere) Kategorier; dette vilde være saa meget mærkeligere, som selve Opregningen af Sprogene udtrykkelig erklæres for i høj Grad ufuldstændig, og det altsaa vilde være saa meget vigtigere, at selve Inddelingsprincippet var klart. Dette fører os til 6) den aabenbare Sammenhæng med en fra gammel Tid nedarvet Inddeling. Man sammenligne:

<i>Vararuci.</i>	<i>Rhetorikerne.</i>		<i>Hemacandra.</i>	<i>Drama'erne.</i>	<i>Senere Prākrit- Gramm.</i>
	A) Prākrit:			A) [Prākrit]:	A) Bhāshā:
1) Mahārāshṭrī.	Mahārāshṭrī.	} litterære.	1) Mahārāshṭrī	Mahārāshṭrī	Mahārāshṭrī.
3) Māgadhi.	Māgadhi.		3) Māgadhi	Māgadhi	Māgadhi.
4) Çaurasen.	Çauraseni	} ikke litterære	2) Çauraseni	Ardhamāg.	Ardhamāgadhi.
	Gaudī			Dākshinātyā	Dākshinātyā.
	Lāṭī (Nāṭī?).			Avanti	Avanti.
				Prācyā	Prācyā.
					Bāhlikī.
				B) [Apabhramça]:	B) Vibhāshā:
				Çākari	Çākari.
				Çāṇḍālī	Çāṇḍālī.
				Çāvāri	Çāvāri.
				Abhīri	Abhīri.
				Dhakkadeçiyā	
					Çākkī, Drāviḍī, Utkalī.
	B) Apabhramça.	} litterære.	6) Apabhramça.		C) Apabhramça.
2) Paiçāci.	C) Paiçāci.		4) Paiçāci.		D) Paiçāca.
			5) Cūlikā-Paiçācika.		

Man sér strax, at det er den gamle Inddeling hos Rhetorikerne og Grammatikerne, combineret med Drama'erne, fra hvilke Klassen Vibhāshā er optagen tilligemed de ikke hos de ældre Grammatikere forekommende Bhāshā'er Dākshinātyā, Avanti, Prācyā og formodentlig

Bāhlikī. Det ligger nu nær, naar man ellers kommer til at staa overfor de ovenfor fremhævede Vanskeligheder, at antage, at de Sprogformer, disse yngre Prākritgrammatikere opregne, ere væsentlig de samme (paa Forfatterens Tid uddøde) Sprogformer, som optræde i den gamle Inddeling, med andre Ord (da dette for Bhāshā'ernes og Vibhāshā'ernes Vedkommende er givet paa Forhaand) at ogsaa Apabhramṇa og Paiçāca er de ældre Kilders litterære Apabhramṇa og Paiçācī. Det kunde ved første Øjekast synes, at der her rejser sig en ny Vanskelighed, som er endnu værre end dem, man vil undgaa, idet Apabhramṇa og Paiçācī, der aabenbart i de ældre Kilder omtales som eet Sprog hver, knyttet, i al Fald for Apabhramṇa's Vedkommende (Paiçācī's Hjemstavn angives ikke hos de ældre), til en bestemt Egn, her for Apabhramṇa's Vedkommende optræder i utallige Skikkelser og saa at sige over hele Indien, medens Paiçācī vel siges kun at optræde i et Par Skikkelser med ringe indbyrdes Forskel, men dog paa den anden Side ikke lader til at være knyttet til noget bestemt Land og tildels forekommer paa de samme Steder som Apabhramṇa. Men netop heri og i «den ringe Forskel» tror jeg, at vi have Gaadens Løsning. Prākrit (Mahārāshṭrī), Māgadhī, Apabhramṇa og Paiçācī vare 4 forskellige Skriftsprogformer eller, om man vil, Retskrivningssystemer, hvis karakteristiske Ejendommeligheder vare af provinsiel Oprindelse, men som, naar de een Gang vare komne op, kunde anvendes over hele Indien væsentlig lige let, saa længe Sproget, i al Fald i de litterære Kredse, var væsentlig det samme overalt. Vi vide, at af disse 4 Sprogformer Mahārāshṭrī eller Prākrit i snevreste Forstand vandt universel Anerkendelse og Benyttelse, dog (naar man sér bort fra Jaina-Litteraturen) kun som Digtersprog, medens de andre 3 ikke synes at have vundet en saadan universel Anerkendelse. Dog er det ikke alene ikke umuligt, men endog sandsynligt, at de vedblivende ere blevne benyttede, ogsaa udenfor deres oprindelige Hjemstavn, men mere indskrænket end Mahārāshṭrī, nemlig ikke til *kavya*'er, men kun til at affatte den Slags Litteratur, hvortil de fra først af have været benyttede. Hvad dette har været for en Slags Litteratur, vide vi slet ikke for Māgadhī's Vedkommende; hvad Apabhramṇa angaar, fortjener Bollensen's Formodning (Urvaçī, Anhang p. 507 fgg.) i høj Grad Opmærksomhed, ifølge hvilken det har været en Slags erotiske Hyrdedigte væsentlig handlende om Kṛshṇa's Kærlighedshistorier blandt Hyrdinderne¹⁾; Paiçācī endelig er fra først af saa godt som afgjort sikkert bleven benyttet til Fremstilling af «Piçāca-Historier» (Brhat-Kathā), og dette turde vedblivende have været dets eneste Anvendelse. Men naar Forfattere fra forskellige Egne af Indien vilde anvende disse mindre almindelig brugte Skriftsprogformer, gik det næppe an at følge deres Forbillede gennem tykt og tyndt, da dette rimeligvis vilde have vanskeliggjort eller umuliggjort Forstaaelsen af deres Værker; de have utvivlsomt maattet lempe sig noget efter deres Lands Sprogform med Hensyn til Ordforraad og maaské ogsaa med Hensyn

¹⁾ Undertiden dog ogsaa gnomiske Stropher; sé Hermann Jacobi Ausg. Erzähl. in Mahār. p. 157 fg.

til Stavemaade, hvad de dog have kunnet gøre uden at opgive de væsentligste Hovedtræk af det adopterede System. I Paiçāca'erne synes Tillemplingen at have bestaaet af en Blanding af Landets Ordformer med «Sanskritord», de sidste vel i Paiçāci-Retskrivningen, der, som ovenfor bemærket, turde være den af alle Prākrit'erne, der staa Sanskrit nærmest, og jo større Mængden af Sanskritord var, desto «renere» Paiçāci var det. De ovenfor (§ 47) citerede Ord af Rāma-Tarkavāgiçā: «*mataṁ Māgadhaṁ nāma Paiçācikaṁ yadā Māgadhaṁ jāyeta bhāshā*» ville vel altsaa sige, at Paiçāca-Sprogformen regnes for Māgadha-Paiçāca, naar der skrives i den af eller for Māgadha'er. De to eller tre «indbyrdes lidet forskellige» Former, hvori Paiçāca forekom, have rimeligvis beroet paa smaa Afgivelser i selve Retskrivningssystemet. Vi sé nu let, hvorledes det samme Provinssprog kan optræde baade som Bhāshā (respekt. Vibhāshā), som Apabhramça og som Paiçāca efter det Retskrivningssystem, hvorpaa det indpodedes; endvidere, at Forskellen mellem de forskellige Apabhramça'er indbyrdes og de forskellige Paiçāca'er indbyrdes kan have været saa ringe, at Grammatikerne déls have kunnet karakterisere den med et Par Ord, déls ikke have ansét det for Umagen værdt at karakterisere den, mens derimod Forskellen mellem Apabhramça'er og Paiçāca'er har været skarp og tydelig; endelig at der ogsaa har kunnet findes Drāviḍa-Apabhramça'er, ligesom man f. Ex. har haft Dansk Latin i Middelalderen (*cappa forata, unum pallium de lækat*, etc.). Man lægge Mærke til, at de senere Grammatikere ikke synes at sige *Paiçāci*, men bruge Adjectiverne *Paiçāca*, *Paiçācika* i ntr. om disse Sprogformer, som ikke ere det rene gamle Paiçāci, men gruppere sig derom. Vi have til disse Forhold en meget oplysende Analogi i Græske Dialekters Benyttelse udenfor deres oprindelige Omraade; naar der til Māgadha knytter sig baade Māgadhi-Prākrit, Māgadha-Apabhramça og Māgadha-Paiçāca, da svarer dette til, at man i Athen finder baade Attisk, Attisk Jonisk (i Digtersproget) og Attisk Dorisk (i Korsange). Vi skulle senere sé, at til disse 4 Skriftsprogformer slutter Sanskrit sig let og naturligt som den 5te.

§ 49. Vi vende nu tilbage til Drama'erne, i hvilke der, som bekendt, afsét fra Apabhramça'en i 4de Akt af Vikramorv., foruden Sanskrit, ikke forekommer andre Sprogformer end dem, der svare til de senere Prākrit-Grammatikeres Bhāshā'er og Vibhāshā'er, og som ere saaledes fordélte, at Bhāshā'erne bruges af Honoratiores og deres Tjenere, mens Vibhāshā'erne kun bruges af nogle raa Personer og visse Klasser af simple Almuesfolk. Af Bhāshā'erne har det víst sig, at Mahārāshṭri og Māgadhi ogsaa anvendtes som selvstændige Litteratursprog, mens Çaurasenī, Gauḍi og Lāṭi (Nāṭi?) og, at dømme efter Analogien med disse, ogsaa de andre, i al Fald paa Daṇḍin's Tid, vare uden selvstændig Litteratur. Denne Forskel er af Vigtighed for Bestemmelsen af Forholdet mellem disse Sprogformers Overlevering i Drama'erne og hos Grammatikerne. Det er nemlig øjensynligt, at i de Tilfælde, hvor Sprogformen har haft en selvstændig Litteratur, er det ikke blot muligt, men sandsynligt, at det er denne, der som Skriftsprog er lagt til Grund for Behandlingen hos

Grammatikerne, mens samme Sprogform muligvis i Drama'erne fra først af med Villie har været modificeret for at præsentere sig som Talesprog. I saa Fald er man altsaa uberettiget til at rette i Drama'erne efter Grammatikerne. For Mahārāshtri's Vedkommende volder dette Spørgsmaal i det hele ingen Vanskeligheder, da det slet ikke optræder som Talesprog i Drama'erne, men kun i Sang, og Afgivelserne her ikke synes at være større end dem, der findes i ethvert ikke fuldstændig stereotyperet Skriftsprog. For Behandlingen af Māgadhi'en har det derimod stor Betydning, og her maa man hævde, at Overleveringen i Drama'erne, for saa vidt som den kan udfindes af Varianterne, er fuldstændig ligeberettiget med Overleveringen hos Grammatikerne. For de Sprogformers Vedkommende, som ingen selvstændig Litteratur have haft, maa der skelnes mellem to Muligheder. Enten have Grammatikerne ikke haft anden Kilde til Kundskab om disse Sprogformer end deres Forekomst i Drama'erne: i dette Tilfælde vilde Grammatikernes Angivelser have den største Vægt for Textens Fastsættelse og i det mindste kunne gælde for en selvstændig «Redaction», og paa Grund af Haandskrifternes store Upaalidelighed er Sandsynligheden for, at Grammatikernes Angivelser burde gennemføres i Texten selv imod alle Haandskrifters Læsemaade. Eller Grammatikerne kunne have øst af selve Talesprogene: i saa Fald vilde deres Angivelser i det mindste kunne tjene til Vejledning i de Tilfælde, hvor Haandskrifterne viste aldeles uforenelige Læsemaader; men videre burde man næppe gaa, hvor det gjaldt om at udfinde Forfatternes Opfattelse og Gengivelse af Sprogformerne, ikke den i rént sproglig Henséende mest korrekte Opfattelse og Gengivelse af selve Dialekterne. Det staar altsaa tilbage at undersøge, dels om de Bhāshā'er og Vibhāshā'er, angaaende hvilke det ikke udtrykkelig angives, at de have haft en selvstændig Litteratur, alligevel have haft eller senere faaet en saadan, dels om de senere Grammatikere kunne antages at have deres Angivelser fra selve Talesprogene, eller om de kun støtte sig paa Litteraturen, respektive Drama'erne alene. Her maa vi desværre ogsaa nøjes med ganske almindelige Betragtninger uden at kunne opdrive en eneste bevisende Kendsgerning. Ser man hen til, at Inddelingen i Bhāshā'er og Vibhāshā'er øjensynlig er baseret paa Drama'erne (ellers sés det ikke, hvad der skulde udgøre Forskellen mellem disse to Klasser), bliver det sandsynligt, at Drama'erne have været disse senere Grammatikeres eneste litterære Kilde for de Sprogformers Vedkommende, som ikke allerede fandtes behandlede af de ældre Grammatikere, og da deres Angivelser om Apabhramça'erne og Paiçāca'erne nærmest maatte lede os til at slutte, at der var tilkommet ny Litteratur i disse, faar det negative Resultat, man i den Henséende kommer til angaaende Bhāshā'erne og Vibhāshā'erne, dog nogen Betydning. Sandsynligheden taler altsaa for, at af disse to Klasser have ikke flere fundet selvstændig litterær Anvendelse end dem, der allerede fra gammel Tid havde en selvstændig Litteratur, nemlig Mahārāshtri og Māgadhi. Vel kunde man antage, at den Litteratur, som var tilkommet i Apabhramça og Paiçāca, ogsaa kun bestod af Anvendelser i Drama'erne; thi uagtet disse Sprogformer ikke forekomme i de os

bekendte Drama'er (stadig bortsét fra 4de Akt af Vikram.), var det ikke umuligt, at senere, os ubekendte, Drama'er havde optaget dem, skönt det med den Indiske Conservatisme for Øje ikke er sandsynligt; men selv om saa var, vilde det blot saa meget desto mere styrke Sandsynligheden af, at de heller ikke kendte Bhāshā'erne og Vibhāshā'erne andetstedsfra end fra Drama'erne. Herimod vejer det intet, at Çaurasena forekommer mellem Paiçāca'erne, Gauḍī etc. mellem Apabhramça'erne; thi Paiçāca- og Apabhramçatypen existerede iforvejen og kunde nu anvendes overalt, hvorimod det særlig i Indien er næsten utænkeligt, at simple Almuesprog, som Vibhāshā'erne vare (men som Apabhramça og Paiçāci ikke vare), skulde have faaet en Litteratur; thi hvem skulde have skrevet den? Dette hæves næsten til Vished ved Vibhāshā'ernes impressionistiske Natur (sé nedenfor, § 50). For Bhāshā'ernes Vedkommende gælder den sidste Grund ganske vist ikke i den Grad; men alt tyder snarere paa, at Tendensen er gaaet i Retning af at indskrænke Skriftsprogenes Antal (udenfor de i § 48 formodede specielle Omraader) end af at forøge dem; Sanskrits Enehæderdomme i Indskrifter fra alle Egne er i den Henséende et tydeligt Fingerpeg. Hvad det andet Spørgsmaal angaar, nemlig om de Indiske Prākritgrammatikere kunne antages at have drevet Dialektstudier i de levende Talesprog, da bortfalder en saadan Mulighed af sig selv for de senere Prākritgrammatikeres Vedkommende, saasom Bhāshā'erne og Vibhāshā'erne paa deres Tid forlængst vare uddøde; men de kunde have Angivelserne fra Forgængere. Mens Grundlæggerne af den Indiske Sprogvidenskab (Pāṇini, Kātyāyana og Patañjali, fra hvilke man vel dristig tør slutte til deres Forgængere) oftere gøre Bemærkninger, om hvad der bruges i Talen og hvad ikke, henvise de senere, saa vidt jeg husker, kun til deres Forgængere eller til «Digterne». De Exempler, som gaa igen hos Sanskritgrammatikerne (mest af Typen «Drengen spiser Grøden» eller lignende) og synes nedarvede fra Systemets Grundlæggere, kunne ikke godt være tagne af Litteraturen, da man saa maa antages at ville have valgt nogle fra Tankens Side mere kærnefulde Exempler; men Prākritgrammatikerne, som ikke havde et fra gammel Tid overleveret Arsenal af Exempler at tage til, citere, naar de citere, stadig af Litteraturen. Det maa altsaa ansés for sandsynligst, at de senere Indiske Grammatikere vare rene stuelærde, «Philologer» i gammel Forstand, som havde hele deres Kundskab af Bøger. Da det nu endvidere fandtes sandsynligst, at de i Drama'erne forekommende Prøver vare de eneste eksisterende Litteraturer i de Bhāshā'er og Vibhāshā'er, som ikke vare Litteratursprog fra gammel Tid (Mahārāshṭrī og Māgadhī), blive til Erkendelse af disse Sprogformer Grammatikerne vore reneste Kilder. Af disse Sprogformer er Çaurasenī langt den vigtigste; den udgør en meget væsentlig Dél af Dialogen i Drama'erne, og det er den eneste, som de gamle Prākrit-Grammatikere have behandlet, mens de andre kun forekomme i nogle ganske ubetydelige Prøver og kun behandles af de yngre Grammatikere, som ikke ere almindelig tilgængelige. Det er altsaa om Çaurasenī, at Slaget for Øjeblikket kommer til at staa. For den maa det modsatte gælde af, hvad der gjaldt om

Māgadhi: Grammatikerne maa her være vor højeste Autoritet. Denne Dél af Striden mellem Pischel og Weber synes saaledes at burde afgøres til Fordel for Pischel¹⁾.

§ 50. Medens der for de af de gamle Grammatikere behandlede Sprogformers Vedkommende ikke er Spor af Grund til at tvivle om, at disse Sprogformer virkelig have existeret nogenlunde i samme Skikkelse, som Grammatikerne have overleveret os dem i (imod den Tanke, at Grammatikerne skulde have opdigtet dem, tale ganske de samme Grunde, som tale imod at antage, at Sanskritgrammatikerne skulde have lavet Sanskrit), kan det samme ikke uden videre siges om de Sprogformer, som vi kun kende af Drama'erne og de senere Grammatikere, der selv sandsynligvis kun kendte dem af Drama'erne; Çaurasenī lader jeg dog foreløbig ude af Betragtning. Allerede for de ulitterære Bhāshā'ers Vedkommende (undtagen Çaurasenī, sé nedenfor) og ogsaa for Māgadhi's Vedkommende, hvor Forskellen mellem Drama'ernes og Grammatikernes Sprogform er saa stor, er det usandsynligt, at Digterne skulde have villet eller kunnet give en videnskabelig rigtig Prøve paa talte Dialekter, for saa vidt som de overhovedet have været Dialekter i streng Forstand, hvad jeg ansér for meget tvivlsomt (sé nedenfor). Men ganske uantageligt er det, at Digterne skulde have anstillet noget videnskabeligt Dialektstudium over simple Almuesprog, som taltes af foragtede Samfundsklasser, hvilke ikke engang Grammatikerne synes at have givet sig af med; de maatte i saa Fald have været ikke ganske uværdige Forløbere for Mezzofanti. At disse Vibhāshā'er ikke vare Landssprog i egentlig Forstand, sé's déls af Forholdet mellem Vibhāshā'en Ābhīrī (som vel næppe findes i de os bekendte Drama'er) og Apabhramça, der maatte falde sammen, hvis Ābhīrī var et Landssprog (thi Apabhramça tilskrives jo netop «Ābhīra'erne etc.»), mens det virkelige Forhold var, at Apabhramça var et Litteratursprog og Ābhīrī en Almuedialekt, der i Drama'erne taltes af Brændehuggere og lignende (sé § 43), déls deraf, at de anvendes i Drama'erne efter Standen uden Hensyn til Hjemstavn. Om dette Forhold synes Lassen mig at have truffet det rette, naar han siger (Exc. I. p. 2): «Çabara nomen erat populo Indicarum terrarum indigenæ, Brachmanum instituta non amplexo et hanc ob causam barbaris annumerato. Getas, Dacos, Cappadoces suos ex hisce hominibus arcessivisse videntur Indi, quo factum est ut eodem tempore nomen sit genti et ordini.» Da Çabara'erne synes at have hørt oprindelig hjemme i Gondvana (sé Lassen l.l.), kunne de allerede af den Grund slet ikke have talt deres Hjemstavn's Dialekt i Drama'erne, da den ikke vilde være bleven forstaaet, og de dramatiske

¹⁾ Hermed er imidlertid intet afgjort om Forholdet mellem den Bengalske Recension og de andre Recensioner af Çakuntalā; thi deraf at den Bengalske Recension har den bedste Retskrivning, følger selvfølgelig ikke, at Texten selv er den bedste. Jeg kan ikke, i Anledning af samme Strid, afholde mig fra at gøre den Bemærkning, at Weber ikke har samme Ret til at tale om en mulig «Sanskritisering» paa den Bengalske Texts Side, som Pischel har til at beskyldte de andre Recensioner for «Präkritisering»; thi mens Mahārāshṭrī ubestridelig er Prākrit, er jo dog Çaurasenī ikke Sanskrit.

Forfattere, som Lassen bemærker (pg. 488), «a norma linguæ vulgaris haud nimis longe discedere potuere . . ., si ab aliis auditoribus quam doctis (her kunde man dog vist for den Sags Skyld gerne tage de lærde med) intelligi vellent; tum cavendum erat in accommodandis ad scenicos usus variis sermonis vulgaris generibus, ne nimia inter ea obtineret discrepantia; quæ si prævaluisse, commodis auditorum minus doctorum (og vel de fleste af de lærde med) vix multo melius consultum fuisset et raro ab eodem homine omnes fabulæ partes intelligi potuissent». Dette maa selvfølgelig i endnu højere Grad gælde om Drāvīḍi. Kortsagt, den sandsynlige Begrænsning af Digternes egne Kundskaber og det nødvendige Hensyn til Rollernes Forstaaelighed for Tilskuerne nøder os i lige Grad til at antage, at Vibhāshā'erne ikke vare virkelige Folkedialekter, men, som allerede stærkt fremhævet af Lassen, kun «sceniske Dialekter», bestemte til at give de simpleste Roller en vis Lokalfarve uden synderlig sprogvidenskabelig Betydning; de maa, som alle dramatiske Digtere i den Henseende, tænkes som Impressionister. Denne Vibhāshā'ernes nødvendigvis rént impressionistiske Charaktér styrker i høj Grad Usandsynligheden af, at slige Jargoner skulde have haft nogen selvstændig Litteratur. Med Vibhāshā'erne i Drama'erne kan passende sammenlignes vort lavede Jydsk, Svensk, etc. paa vore Theatre.

§ 51. Sé vi et Øjeblik bort fra de mindre Bhāshā'er og fra Mahārāshṭrī, som ikke vedkommer Dialogen, beholde vi Sanskrit og Çaurasenī tilbage som Drama'ernes Hovedbestanddele. Disse Sprogformer tildeles, uden Hensyn til Hjemstavn, alle de Personer, som ikke ere mærkede med noget Standspræg i nedadgaaende eller provinsiel Retning, og saaledes at de supplere hinanden: Çaurasenī er saa at sige kvindeligt og ulærd Sanskrit, ja der er Drama'er, som (frasét Mahārāshṭrī) udelukkende ere skrevne i disse Sprogformer, saaledes Bhavabhūti's. Det er da en uundgaelig Antagelse, at Sanskrit og Çaurasenī tilsammen udgøre det for alle provinssielle og Standspletter fri dannede Rigssprog. De fremstilles som fuldkommen naturlige og indbyrdes forstaaelige Talesprog, i den Grad, at de supplere hinanden indenfor Familien, mellem Mand og Hustru, Forældre og Börn. Betænk man nu, med hvilken Realisme de dramatiske Digtere fremstille deres Figurer ogsaa i sproglig Henseende (man tænke paa de mindre Bhāshā'er og Vibhāshā'erne), forekommer det mig at ville være aldeles absurd at antage, at Forfattere, som i disse forholdsvis ubetydelige Ting have gjort sig saa megen Umage med at efterligne det virkelige Liv, i de langt overvejende Hovedpartier af deres Stykker skulde have fremstillet et Forhold, der ikke svarede til Virkeligheden. Sanskrit og Çaurasenī staa og falde i Drama'erne med hinanden; thi deres Anvendelse viser, at de vare uadskillelige, ja at de i de talendes Bevidsthed i Virkeligheden kun vare eet. Der var heller ikke noget i Vejen for, at de kunde bruges ved Siden af hinanden; thi alt, hvad der ovenfor er sagt for at vise, at Pāli ikke i Talen behøvede at opfattes som et fra Sanskrit forskelligt Sprog, gælder i lige saa høj Grad om Çaurasenī. Ovenfor (§ 44) er det vist, at Çaurasenī paa Daṇḍin's Tid var et levende Tale-

sprog; det samme maa da gælde om Sanskrit, saa vel som om de andre i Drama'erne benyttede Sprogformer (dog med den ovenfor, § 50, angivne Indskrækning). Een Indvending kunde der göres imod at betragte Çaurasenī som almindeligt Rigssprog. Det har aabenbart, ligesom de andre Bhāshā'er (Mahārāshtrī, Māgadhi etc.), Navn efter en Provins, nemlig Egnen om Mathurā. Men dette stemmer ganske med Forholdet i andre Rigssprog; det er ikke sjældent, at en vis Egn Rigssprog anses for det bedste; saaledes skal, saa vidt vides, det bedste Tysk (∴ Tyske Rigssprog) tales i Hannover (naturligvis ikke af Almuen, men af de dannede Stænder); det bedste Italiensk skal være «la lingua Toscana nella bocca Romana». I større Lande er det, saa vidt mig bekendt, det normale, at der findes dialektagtige Forskelligheder indenfor selve Rigssproget, det er i de dannede Stænders Tale. I Italienske Komedier kendes en Venetiansk Gentleman altid paa en temmelig udpræget Venetiansk Dialekt, og det er bekendt, hvor afstikkende Wiener- og Berlinerdialekterne ere indenfor det Tyske Rigssprog. Naar Rigssproget er blevet kaldt Çaurasenī i Modsætning til Mahārāshtrī, Māgadhi, etc., saa kan det forklares deraf, at Çūrasena-Landet har haft det bedste Lov paa sig for sit Rigssprog, ligesom det fra gammel Tid af havde det bedste Lov paa sig for sit Sanskrit (det er en Děl af Brahmarshideça). Māgadhi etc. ere derimod dialektisk farvede Former af Rigssproget; de ere ikke Vibhāshā'er; thi de Personer, der tale dem, høre i social Henseende til Honoratiores, i al Fald i Sammenligning med dem, der maa nøjes med Vibhāshā'erne; dog tages der et vist Hensyn til deres Stand eller Karakter (sé § 43), noget der ikke mangler Sidestykker til i andre Litteraturer (saaledes i Frankrig Gascognerne, etc.); at de forøvrigt rimeligvis ere af en noget impressionistisk Beskaffenhed i Drama'erne ligesom Vibhāshā'erne, omend i en betydelig mindre Grad, synes at maatte følge af, hvad der ovenfor er sagt (§ 50)¹). For Māgadhi særlig, som tillige var Litteratursprog, er det sandsynligt, at det i Drama'erne, hvor det figurerer som Talesprog og (hvis man kan stole paa Haandskrifterne) i en fra det litterære Māgadhi (som jeg antager, at vi have hos Grammatikerne) meget forskellig Skikkelse, er en saadan Impressionisme højst sandsynlig.

§ 52. Pischel skriver (De gramm. Prācr. pg. 30): «Linguæ Pracriticæ sunt linguæ artificiosæ, quas poëtæ erotici invenerunt quo tempore linguæ Sanscritæ, quæ daivi vāk perhibetur, sanctitate vetabantur ea in ejusmodi carminibus uti». Jeg tvivler om, at Pischel ved nærmere Eftertanke, særlig henvendt paa dette Spørgsmaal, vil fastholde denne Yttring. I al Fald vil det være vanskeligt at tænke sig, hvad det skulde have været for et Tidspunkt, paa hvilket Sanskrit blev for helligt til at kunne anvendes i erotiske Digte. Saa vidt mig bekendt, har Sanskrit til enhver Tid været anvendt til erotiske Digte, endogsaa af den mest

¹) Dette præjudicerer naturligvis ikke deres virkelige Existens som forholdsvis højere Talesprog, hvilken for Gaudī's og Lāī's (Nāī's?) Vedkommende følger af det ovenfor (§ 44) citerede Sted hos Daṇḍin, ikke mindre end for Çaurasenī.

sandselige Art, og selve Drama'erne frembyde paa hver Side Exempler derpaa. At Prākrit'erne i alFald ikke alle eller i alle Henseender have været kunstige Sprog; fremgaar bl. a. allerede af den Omstændighed, at mange karakteristiske Ord i dem, saa vel som i Pāli og Monument-prākrit, og som genfindes i de nyere Sprog, vise Continuiteten i Udviklingen til en vis Grad; saaledes en Dēl af Talordene (sé forøvrigt Ordlisterne hos Muir). Jeg vil her ikke tale om Çaurasēnī, Gaudī og Lāṭī (Nāṭī), for hvis Anvendelse som levende Talesprog vi have Daṇḍin's udtrykkelige Vidnesbyrd, da disse Sprogformer ikke synes at have været anvendte selvstændig i Litteraturen, altsaa heller ikke i erotiske Digte. Det er vel heller ikke dem, Pischel har tænkt paa, lige saa lidt som paa Māgadhī, af hvilket vi saa godt som intet, eller paa Apabhramça og Paiçācī, af hvilke vi intet have tilbage (undtagen det i 4de Akt af Vikramorv.); det, han derimod har haft for Øje, har aabenbart været Mahārāshṭrī, og for dettes Vedkommende kunde han maaské, dog kun til en vis Grad, have Ret (bortsét fra den mærkværdig uholdbare Begrundelse). Det bruges udelukkende som Digtetsprog og støttes ikke, saaledes som Çaurasēnī, Māgadhī, etc., af Drama'erne, som vi maa antage afspejle det virkelige Liv. Det optræder i Litteraturen som ikke ganske uheldig Concurrent til Sanskrit, og i Drama'erne concurrerer det med Çaurasēnī paa den Maade, at det hélt har udelukket Çaurasēnī fra Sangene og, som Pischel selv bedst har paavist, har været paa gode Veje til ogsaa at faa det fortrængt fra Dialogen, hvor dog utvivlsomt Çaurasēnī har været eneberegtiget. Den sidste Omstændighed er meget mærkelig; den synes at vise, at Drama'ernes Forfattere have haft den bedste Villie til at benytte Skriftsprog, hvor det gik an uden at forstyrre Illusionen, hvilket var Tilfældet i Sangene; i Dialogen derimod have de ikke kunnet bruge Mahārāshṭrī, fordi det har staaet Talesproget for fjærnt (thi hvilken anden Grund skulde ellers have bevæget dem til ikke at bruge den samme Sprogform i Dialogen som i Sangene?), men have her maattet benytte Çaurasēnī, som ikke iforvejen var Skriftsprog. Da intet uden den haarde Nødvendighed kan tænkes at have foranlediget Forfatterne til at indføre en ny Sprogform og skabe et nyt Skriftsprog alene for Dialogens Skyld, og da Mahārāshṭrī heller ikke, saaledes som Māgadhī etc., forekommer mellem de dialektisk farvede Taleformer, paatvinger den Slutning sig næsten uundgaelig, at Mahārāshṭrī overhovedet slet ikke har været anvendt som Talesprog, hverken som Rigsprog eller som Provinssprog. Det kunde synes underligt, at naar et saadant, som det synes, hjemløst Sprog som Mahārāshṭrī var Skriftsprog, at saa selve Rigssproget Çaurasēnī ingen selvstændig Litteratur havde at opvise. Men det kunde have to gode Grunde: déls var Çaurasēnī tilstrækkelig repræsenteret som Skriftsprog af Sanskrit, hvis kvindelige Side og svagere Halvdel det saa at sige er, déls har Pladsen som Prākrit-Skriftsprog været optaget af Mahārāshṭrī. Det forekommer mig nemlig, at disse to Sprogformer i Bunden ere eet og det samme, hvilket har vist sig i Praxis ved den Lethed, hvormed Mahārāshṭrī har opnaaet at snylte sig ind paa Çaurasēnī's Bekostning i Haandskrifterne af Drama'erne; dette

havde meget vanskeligere kunnet lade sig gøre, hvis de ikke i Virkeligheden havde gaaet temmelig umærkelig over i hinanden. Hovedforskellen imellem dem er Behandlingen af enkeltstaaende Consonanter, i hvilken Henseende Mahārāshtrī er gennemgaaende radikalt, idet det saa vidt muligt udelader dem (til ubodelig Skade for Læseligheden) eller reducerer Aspiraterne til *h*, mens Çauraseni er meget mere konservativt, idet det i Dentalrækken nøjes med at sætte mediæ i Stedet for tenues og mediæ aspiratæ i Stedet for tenues aspiratæ. Men denne Forskel er, som alle Rigssprog viser, meget flydende. Deçi-Ordene (sé nedenfor) synes at have været de samme i begge Sprogformer, da de ikke udtrykkelig tilskrives et enkelt. Altsaa have de væsentlig været eet og samme Sprog. At der har kunnet opkomme Prākrit-Skriftsprog som Concurrenter til Sanskrit, er ikke vanskeligt at forstaa; Afvigelserne fra Sanskrit vare i Prākrit, naar man først var bleven opmærksom paa dem (og det har man været i det mindste fra Patañjali's Tid), baade mange og store, om end langt fra tilstrækkelige til at gøre Sprogformerne indbyrdes uforstaaelige for de talende. I ethvert Land göres der af og til Forsøg paa at emancipere sig fra et strengt konservativt Rigssprog, især naar dette mere og mere antager Characteren af et fra det simple Talesprog afvigende Skriftsprog. Og i Indien med den dybe Kløft mellem de skriftlærde og de ulærde turde der have været endnu flere Grunde dertil end i andre Lande. Her kommer nemlig Folkets Ukyndighed i selvstændig Behandling af Rigssproget til, desuden Landets store Udstrækning, og endelig muligvis en vis Conservatisme i at holde længe paa een Gang indkomne Afvigelser. Piyadasi's Indskrifter vise, hvor langt tilbage i Tiden Benyttelsen af andre Skriftsprogformer end Sanskrit gaar, og det er ikke underligt, om det har taget Aarhundreder, inden Sanskrit har faaet Bugt med dem alle. Desuden vise Prākrit-Formerne i mange Tilfælde hen til en uafhængig Udvikling, som ikke er gaaet igennem Sanskrit som Melletrin. I saadanne Tilfælde bliver Forholdet mellem Sanskrit og Prākrit noget lignende som mellem det Danske Rigssprog i Norge og det Norske Landsmaal. Begge Sprogformer kunne saaledes meget godt have bestaaet ved Siden af hinanden og begge have været levende Tale- og Skriftsprog, dog saaledes at Sanskrit anerkendt havde Forrangen. Hvad særlig Mahārāshtrī angaar, da har dets Opkomst formodentlig været knyttet til den erotiske eller anden mér eller mindre folkelig Poësi, og det er ikke umuligt, at musikalske Hensyn tildels fra først af have været medvirkende til dets Radikalisme; men denne Radikalisme er rigtignok saa vidt drevet i den bevarede Litteratur, at det næsten sér ud, som om en radikal Phonetiker havde haft fat i det og gjort sig Umage for at borteliminere, saa vidt muligt, alle tatsama-Former eller Former, der lignede tatsama'erne, som «uorganiske». At Prākrit for selve Inderne har kunnet være uforstaaeligt, synes at fremgaa af Hāla v. 2. At denne til Yderlighed gennemførte Sløjfen ikke har svaret til den virkelige Udtale, fremgaar ikke alene af Brugen af Çauraseni til at betegne denne i Drama'erne, men ogsaa af den Omstændighed, at de nyere Indiske Sprog ikke ere nær saa vidt frem-

skredne i Consonanternes Ødelæggelse som det litterære Mahārāshṭrī. Forøvrigt kunde maaske selve den Omstændighed, at denne Sprogform sædvanlig kaldes Prākṛit $\kappa\alpha\tau' \acute{\epsilon}\xi\sigma\chi\acute{\eta}\nu$ og lægges til Grund for Behandlingen af Prākṛit-Sprogformerne i det hele taget, tyde paa, at Mahārāshṭrī fra først af selv har været betragtet som Rigssprogets Prākṛit-Skikkelse, og at Navnet Mahārāshṭrī først er begyndt at anvendes om det, da det blev nødvendigt at skelne det fra Çaurasenī; Navnet Mahārāshṭrī er formodentlig valgt af litteraturhistoriske Grunde, for at betegne den Art af Pøësis oprindelige Hjemstavn, til hvis Fremstilling det fra først af har været benyttet, i Forbindelse med, at de Træk, hvori det virkelig adskiller sig fra Çaurasenī (f. Ex. Gerund. paa $-(t)\acute{u}\eta$ for $-ia$)¹⁾, maaské have hørt hjemme i Mahārāshṭra; thi at det skulde have repræsenteret Mahārāshṭra's virkelige Talesprog, kan jeg efter det ovenfor anførte ikke tro. — Som et andet Forsøg paa at skabe et Prākṛit-Rigssprog kan muligvis Paiçāci betragtes, skønt jeg for min Dêl er meget mere tilbøjelig til at betragte Sagen paa en anden Maade. I Kathāsaritsāgara fortælles en Historie, som rimeligvis stammer fra selve Brhātkathā, om denne sidstes Oprindelse. Af Fortrydelse over, at en Medbejler er i Stand til at lære Kong Sātavāhana Grammatiken (∴ Sanskritgrammatiken) i 6 Maaneder, mens han selv mente at behøve 6 Aar til at lære ham det, og Folk sædvanlig vare 12 Aar om det, aflægger Brahmanen Guṇādhyā det Løfte aldrig mere at bruge de 3 Sprogformer (*bhāshātrayam*) Sanskrit, Prākṛit og *deçabhāshā*, «som kan tænkes at existere blandt Mennesker» (*yan manushyeshu sambhavet*) (Kathās. Tar. VI v. 148). Da Sanskrit og Prākṛit modsættes *deçabhāshā*, maa disse to tilsammen betegne Rigssproget, og da Løftet, som den sidste Tilføjelse til Overflod udtrykkelig viser, er énsbetydende med et fuldstændigt Tavshedsløfte, for saa vidt som han aldrig vil tale i noget «menneskeligt» Sprog, maa *deçabhāshā* opfattes kollektivt som indbefattende alle Provincialismer og ikke med Brockhaus oversættes ved «die hiesige Landessprache». Ved at høre paa Piçāca'ernes Samtale, lærte han imidlertid Piçāca'ernes Sprog, og i dette (*caturthyā Bhūtabhāshayā*, VII. 29), som hans Løfte ikke angik, talte han med Piçāca'en Kābhūti, som lærte ham Brhātkathā i Piçāca'ernes Sprog, hvoraf Guṇādhyā fortalte den opbevarede Dêl videre, ligeledes i Piçāca'ernes Sprog. Det synes at fremgaa heraf, at Paiçāci slet ikke var noget «menneskeligt» Sprog, skønt det meget godt kunde forstaaes af Mennesker. I saa Fald faar man, ved at betragte Grammatikernes Angivelser om Sprogformen, det Resultat, at Paiçāci er selve Rigssproget med enkelte Modificationer til Benefice for Piçāca'erne, af hvilke den vigtigste er Ombytningen af mediae med tenues i visse Tilfælde. Det er ikke umuligt, men snarere sandsynligt, at disse Modificationer ere laante af virkelige Dialekter, navnlig Bjergdialekter; thi Piçāca'erne holdt navnlig til i Bjergene, og det vilde derfor være ganske passende at tillægge dem en Udtale, som stemmede med Bjergfolkene. Men dette er selvfølgelig noget ganske andet end at

¹⁾ Sé Pischel til Hem. IV. 271.

antage, at vi i Paiçācī skulde have en virkelig Bjergdialekt. De af Lakshmīdhara omtalte *Piçācadeçāḥ* (§ 47) skulle derfor næppe opfattes som Egne, i hvilke der taltes Paiçācī, men simpelthen som Egne, i hvilke Piçāca'er grasserede, muligvis tillige som Egne, i hvilke der var Tilbøjelighed til at bruge tenues i Stedet for mediæ, siden dette een Gang var blevet et for Piçāca'ernes Sprog karakteristisk Træk. At det skulde være selve Beboerne af disse Egne, som af «Foragt» vare blevne kaldte Piçāca'er, eller deres Sprog, som af «Foragt» var blevet kaldt Paiçācī, er vist aldeles forkert, dels paa Grund af det ovenanførte, dels allerede af den Grund, at disse Egenes Beboere næppe have været mere «foragtede» end saa mange andre Folk i Indien, og man altsaa ikke sér, hvorfor de snarere end andre skulde kaldes Piçāca'er eller deres Sprog Paiçācī. Vi vilde altsaa i Paiçācī have et nyt Middel til Opfattelse af Rigssproget, en i visse Henséender kunstig Form deraf ligesom Mahārāshtrī, skönt i en ganske anden Retning.

§ 53. «Landssprog» omtales kun sjældent. Under *deçabhāshā* citeres hos BR., foruden Kathāsarits. VI. 148 (sé § 52), kun Mhbhr. IX. 2605; hertil kommer *deçyabhāshā* (Hār. 20) og det under *manmana* citerede *nijadeçyabhāshā* (Schol. til Kāvyaḍarça 3. 11). Hemac. II. 174 omtales *bhāshāçabdāḥ* . . *Mahārāshtra-Vidharbhādi-deçaprasiddhāḥ*. Man være ikke for rask til at oversætte det ved «Dialekt». Kathās. VI. 148 fordrer ganske vist Logiken, at «Dialekterne» maa være indbefattede med; men om der egentlig noget af Stederne er tænkt paa «Dialekter» i egentlig Forstand, er tvivlsomt; det turde være, at det snarere burde gengives ved «Provinssprog», resp. «Provincialisme», og opfattes som den Sprogform, Provinsens Honoratiores talte. Vi have ved flere Lejligheder i denne Under-søgelse haft Anledning til at tro, at vi nu endelig stode foran de saa længselsfuldt ventede «Dialekter», men hvergang have de undflyet os ved nærmere Betragtning «par levibus ventis volucrique simillima somno». Dette negative Resultat er imidlertid, naar det kommer til Stykket, ikke andet, end hvad vi kunde vente paa Forhaand. De gamle Indiske Grammatikere tilbade næsten deres «korrekte» Sprog, værnede om det og studerede det med en rørende Iver og Kærlighed saa at sige for den religiøse Renheds Skyld og betragtede Afvigelserne derfra som en Besmittelse; de senere Grammatikere vare «Philologer» (sé § 49), som kun interesserede sig for Sproget for Litteraturens Skyld; at interessere sig for Sprog alene for Sprogvidenskabens Skyld og betragte Dialekter som i og for sig lige saa interessante som Litteratursprog (i visse Retninger endog interessantere), det er noget, som først den Europæiske videnskabelige Aandsfrihed har faaet Øjnene op for — og det endda meget sént. Ordet *deçī* betyder neppe nogensinde enten «Dialektudtryk» eller engang «Provincialisme» (om Schol. til Kāvyaçandrikā sé ovenfor, § 45; hos Schol. til Hemac. Abhidh. 139 og 143 bruges det i Modsætning til Sanskrit og maa have samme Betydning som jeg har formodet hos Schol. til Kāvyaç.; det er de eneste Steder hos BR), saa lidt som *deçya*. Det er det 3die Led af den bekendte Inddeling af Prākṛitordforraadet i

1) *tatsama* ॐ: Ord, som ere lig med Sanskrit; 2) *tadbhava* ॐ: Ord, som stamme fra Sanskrit, men have undergaaet Forandringer; og 3) *deçya* ॐ: Ord, som ikke kunne afledes af Sanskrit efter de opstillede Regler. At *deçya* ikke ere Dialektord, viser allerede Inddelingen¹⁾. Dernæst siger Hemacandra udtrykkelig i sin *Deçināmamālā* I. 3—4, at han hēri optager 1) de Ord, som ikke kunne dannes regelmæssigt efter hans Grammatik, 2) dem, som (skönt de dannes regelmæssigt) ikke forekomme i Sanskritordbøgerne (fordi de have faaet en anden Betydning) (dog med nogen Inconsequens, sé I. 21), undtagen dem, der ikke have andet mærkeligt, end at de bruges i en selvforstaaelig overført Betydning (f. Ex. «Gaṅgā» for «Gaṅgā's Bred»); men «at optage de Ord, som forekomme i de forskellige Egne (Mahārāshṭra, Vidarbha, Ābhira, etc.), vilde være uendeligt; derfor skal der ved *deçī* kun forstaaes den Slags Ord, hvis Forekomst i «Prākṛit» ikke fremgaar af det foregaaende». Han garderer sig altsaa udtrykkelig mod den Tanke, at han skulde have til Hensigt at give en Fortegnelse over Provins- eller Dialektord. At det er Rigssprogs- eller Fælles-Prākṛit-Ord, han forstaaer ved *deçī*, fremgaar om muligt endnu tydeligere deraf, at han paa flere Steder bemærker, at han her forbigaar Ord, som have været medtagne i tidligere *deçī*-Ordbøger, fordi de ere nævnede i hans Prākṛit-Grammatik (4de Bog) blandt Substituter for Rødderne (hvori han dog ikke har været ganske consequent, f. Ex. *Deç.* I. 11 og 13); og hvad der omtales i hans Prākṛit-Grammatik, er saa langt fra at være Dialektejendommeligheder, at tvertimod, som bekendt, alt hvad der siges om Mahārāshṭrī, ogsaa gælder for de andre i dette Værk behandlede Sprogformer, naar ikke det modsatte udtrykkelig siges. Ligeledes begrundes han adskillige Steder Udeladelsen af Ord, som hans Forgængere havde opført som *deçī*-Ord, dermed, at han har givet Regler om dem i sin Grammatik (f. Ex. I. 6). Endelig maatte dog Hemacandra have været et mærkeligt Menneske, om han havde lavet en vidtløftig Fortegnelse over Dialektord uden at angive, til hvilken Dialekt de hørte. Et andet Spørgsmaal er det, hvorfra disse *deçī*-Ord stamme. En meget stor Del af dem ere i Virkeligheden Sanskrit-Ord, ved hvis Betydning eller Form der er een eller anden Mærkelighed, saaledes *ambīram* af *āmram* (Mangofrugt) (*Deç.* I. 15) og *tambīram* (Kobber) af *tāmram*, fordi Hemacandra i Prākṛitgr. II. 56 har givet den Regel, at disse Ord skulde blive til *amba* og *tamba* (ॐ: **am-b-ra* og **tam-b-ra* med udeladt *r*, mens *ambīra* og *tambīra* have reddet *r* ved at indskyde *i*; jf. *ambīla* af *am(b)la* «sūr» II. 106)²⁾. Rene Sanskritformer i Stedet for de sædvanlige Analogidannelser ere f. Ex. *ṇāyam* (*jñatam*) for *jāñiam*, etc. (Hem. IV. 7). Ord som *atthayāriā* = *sakhī* (*Deç.* I. 16), *aḍanī* (*ṅat*) = *mārgaḥ* (ib.), *aggahaṇam* m. m. = *avagaṇanā*

¹⁾ Man forestille sig en Inddeling af det danske Sprogs Ordforraad i 1) Ord, som ere lig med de Oldnordiske, f. Ex. Mund; 2) Ord, som ere opstaaede af Oldnordisk, men forandrede, f. Ex. Skov; 3) Dialektord(!) f. Ex. Gevær.

²⁾ Pischel's Bemærkning til Hem. II. 56 «Aus welcher Sprache die *deçī*-Wörter *ambīra* und *tambīra* stammen, weiss ich nicht» bortfalder selvfølgelig efter det ovenanførte.

(I. 17), *avinayavaraḥ* = *jāraḥ* (I. 18), *avalayaṃ* = *grhaṃ* (I. 23), *āṇusū* = *āsannaprasavā* (ib.), *aiṇiāṃ* = *āṇitāṃ* (I. 24), *avaacchaṃ* = *kakshāvastraṃ* (I. 26), *aggaveo* (*agravegaḥ?*) = *nadīpūraḥ* (I. 29), *ahiāro* = *lokayātrā* (ib.), *attaguttā* (**ātmaguptā?*) = *kapikacchūḥ* («Abefnat» ॐ: Planten *Mucūna* pruritus; ib.), etc. kunde for den Sags Skyld lige saa godt være Sanskrit, og *ahivīṇā* (*adhivinnā*) = *kṛtasāpatnyā* (I. 25) er godt Sanskrit (det er altsaa en ligefrem Fejl af Hemacandra at opføre det her). Undertiden berøer Opførelsen af et Ord som *deçī* kun paa en øjensynlig digterisk Anvendelse, f. Ex. *amao* (*amṛtaḥ*) og *amayaṇiggamo* (*amṛtanir-gamaḥ*) = *candraḥ* (Deç. I. 15). Undertiden bruges første Sammensætningsled i Stedet for en Sammensætning, f. Ex. *ajuo* (*ayuk*) for *ayukparṇaḥ* (= *saptaparṇaḥ*, en Slags Plante), I. 17; paa en Ombytning af 2det Sammensætningsled beror f. Ex. *appajjho* = *ātmavaçaḥ* (I. 14). Omvendt bliver en Sammensætnings Betydning undertiden almindeliggjort, f. Ex. *amḍhamdhū* = *andhūḥ* (*kūpaḥ*) I. 18; *annaia* (*annacitaḥ*) = *trptaḥ* (ogsaa i overført Betydning; I. 19). Andre Betydningsmodificationer vise f. Ex. *avaṅgo* (*apāṅgaḥ*, Øjenkrog) for *kaṭākshaḥ* (Sideblik), Deç. I. 15; *amḍao* (*aṇḍajaḥ* Fugl) for *matsyaḥ* (Fisk), I. 16; *alayaṃ* (*alakaṃ*, Haarlok) for *vidrumaḥ* (Koral, ib.); *avagūḍham* (skjult) for *vyalīkaṃ* (Løgn, Forseelse), I. 20, etc. En Del tage sig nærmest ud, som om de fra først af havde været «Slang»-Ord, f. Ex. *anusuttī* (**anusūtrīn*) = *anukūlo*, Deç. I. 25; *adamsaṇo* (*adarçanaḥ*) = *coro* (*cauraḥ*), I. 29; etc. Herhen hører en meget stor Del af de i Prākṛitgr. IV opførte Substituter for Rødder, f. Ex. *vāi* (*vātī*), *pavvāyāi* (*pravāyati*) i Betydn. *milāi* (*mlāyati*), Hem. IV. 18; *sannāmei* i Betydn. *ādarāi* (*ādriyate*), IV. 83; *cayāi* (*tyajati*; anderledes R. Morris i Academy 1890 p. 480 fg.), *tarāi* (*tarati*), *tirāi* (*tirayati*) og *pārāi* (*pārayati*) i Betydn. *sakkāi* = *karma samāpnoti*, IV. 86; *bukkāi* (*bukkati*, latrare, rudere) i Betydn. *gajjāi* (*garjati*), IV. 98; *sūḍāi* (*sūdate*, dræber) i Betydn. *bhaṃjāi* (*bhanakti*, bryder), IV. 106; *dhaṃsāi* (*dhvaṃsate*, falder) i Betydn. *vivattāi* (*vivartate*, drejer sig, udvikler sig, etc.), IV. 118; *attāi* (*attate*, dræber) i Betydn. *kaḍhāi* (*kvathati*, koger), IV. 119; *ṇumajjāi* (*ṇimajjati*, dukker ned) for *nishīdati* (sætter sig), IV. 123; *oamḍāi* (*avakhaṇḍayati*, **avakhaṇḍate*, knuser) og *uddālāi* (*uddālayati*, sprænger) i Betydn. *acchinḍāi* (*āchinatti*, afskærer), IV. 125; etc., etc., etc. Det vil sés, at i maaske de fleste Tilfælde bruges ogsaa det normale *tadbhava*-Ord og den normale Sanskritbetydning, og i mange Tilfælde turde Overgangen fra Sanskritbetydningen til *deçī*-Betydningen være temmelig umærkelig¹⁾. — Vi sé her Sanskrit som det conservative Sprog, saa at sige, ligesom 1ste Udgave af det franske Akademi's Ordbog, mens «Neologismerne» næsten kun faa Lov at optræde i Prākṛitform. — Allerede i det ovenanførte have vi ogsaa Exempler paa Sanskritverber, der vel findes i Dhātup., men som ikke ere efterviste i Litteraturen; i Hem. IV findes endnu en Del flere Exempler, som Hemacandra, uden at det sés, at der har fundet

¹⁾ De her anførte Exempler af Deçināmamālā ere samlede sammen fra de første 14 Sider, og selv paa disse 14 Sider turde endnu andre Ord ved nærmere Undersøgelse vise sig at høre hid, et Bevis paa, hvor overordentlig mange der er af denne Slags *deçī*-Ord.

nogen Forandring i Betydningen Sted, opfører som Substituter; dette synes at vise, at de virkelig vare forældede i Sanskrit. (Jf. hans Advarsel II. 174 imod Brugen af en Række Ord, fordi de vare forældede.)¹⁾ — Enkelte Ord har Prākrit tilfælles med Veda'erne, f. Ex. *añjasam* = *rju* (Deç. I. 14), jf. Ved. *añjasā*. Ogsaa Dobbeltformen *hoī* ved Siden af *havaī*, *bhavaī* (*huvaī*), Hem. IV. 60, udviser i Virkeligheden Metriken som stammende fra en berettiget Udtale i det ældre Sprog (sé § 8). — Resten af *deçī*-Ordene kunne vel ikke udledes af Sanskrit, men synes dog for største Delen at være af Arisk Oprindelse (sé R. Pischel: Die Deçīçabdās bei Trivikrama). Disse Ord have altsaa, sét fra Sanskrit-Standpunktet, en provincial eller dialektisk Oprindelse; men i Prākrit ere de ikke «Dialektord». — *Tadbhava*'erne deles i *siddhasamskṛtabhavaḥ* og *sādhyamānasamskṛtabhavaḥ* (sé Hem. I. 1 og Pischel's Bemærkninger²⁾); ved de første forstaas dem, der komme af færdige Sanskritord, altsaa selve Sanskritordene uden anden Forandring end den af Lydovergangene betingede; de sidste ere de Prākritformer, som afledes af Sanskrit-«Rødder», men hvor Endelserne eller den Maade, hvorpaa de tilføjes, vise særlige Prākrit-Ejendommeligheder, med andre Ord Analogidannelser, som altsaa ogsaa ere en Slags «Neologismer»; som Exempel paa de første kan nævnes *vandittā* (Hem. II. 146) af Skr. *vanditvā*, som Exempel paa de sidste *kāūṇa* (ib.) for Skr. *krtvā* (men Çauraseniformen *kadua*, IV. 272, er *siddhasamskṛtabhavaḥ*). I et meget stort Antal Tilfælde bruges begge Slags Former ved Siden af hinanden, og i et endnu større Antal Tilfælde falde de sammen.

§ 54. Drama'erne ville øjensynlig have Sanskrit, Çaurasenī, etc., opfattede som et og samme indbyrdes forstaaelige Sprog. Bevisbyrden for det modsatte maa paahvile den, der fremsætter den modsatte Anskuelse. Men hertil kommer, at Sanskrit og Prākrit ved nøjere Eftersyn glider næsten umærkelig over i hinanden og det altsaa positivt kan vises, at de have kunnet bestaa ved Siden af hinanden som samtidige Faser af det samme levende Sprog, idet Sanskrit kun er én til blandt de talrige Prākrit-Sideformer. Allererst komme her selvfølgelig *tatsama*'erne i Betragtning, med Hensyn til hvilke Sagen er umiddelbart indlysende. Hvad *siddhasamskṛtabhava*'erne angaar, gælder det samme om de ved disse stedfindende Lydovergange, som er sagt ovenfor om Pāli, og de forskellige Trin af Elisioner m. m. indenfor Prākrit selv have Analogier indenfor ethvert Rigssprog. Hertil kommer, at der af denne Slags *tadbhava*'er forekomme en Mængde Dobbeltformer, som i rén lydphysiologisk Henséende staa Sanskrit lige nær, men af hvilke den ene Form i akustisk Henséende staa

¹⁾ Et andet udtrykkeligt Vidnesbyrd om Forældelse af et Ord, som var meget hyppigt i det ældre Sprog, have vi i den Omstændighed, at *apsaras* hos Lexicographerne kun anføres som plur. tantum, hvilket Holtzmann (i ZDMG. XXXIII. p. 644) forklarer af, at Apsaras'erne i den senere Litteratur vare traadte mere og mere tilbage og kun nævnedes under ét.

²⁾ Det undrer mig, at Pischel citerer De gramm. Prācr. pg. 31 uden nærmere Forklaring; han synes i det hele taget at have en Tilbøjelighed til at lægge de nyere Indiske Sprog ind i Prākritsprogene, skönt det er meget forskellige Ting.

Sanskrit betydelig nærmere end den anden og synes at være opstaaet derved, at man med Villie er slaaet ind paa en vel tilstedelig, men med den fremherskende Analogi mindre overensstemmende Behandling af Lyd eller Lydforbindelser, som man ikke kunde bevare hélt uforandret i deres Präkritform, med det bevidste Formaal at udtale Sanskritformen, saa godt det lod sig gøre uden hélt at gøre Vold paa Talesprogets daværende naturlige Tilbøjeligheder. Et betegnende Tilfælde af denne Slags er Behandlingen af *ai* og *au*, der sædvanlig blive til *e* og *o*, men i en Række Ord til *āi* og *āu*, en meget fin Forskel, som tyder paa, at man i disse Ord har gjort sig Umage for ikke at lade *ai* og *au* monophthongiseres (efter nogles Mening brugtes *ai* og *au* ogsaa i Präkrit, Hem. I. 1, hvilket dog Pischel forkaster). Det forekommer mig i saadanne Tilfælde at være det ene naturlige at antage, at det har været Sanskritformen, der har staaet som det ikke fuldt naaede Forbillede, og Sideformens akustiske Beskaffenhed viser tydelig, at det var gennem Øret og ikke gennem Øjet, Sanskritformen opfattedes. I andre Tilfælde staar af to Dobbeltformer den ene Sanskrit betydelig nærmere end den anden saavel i lydphysiologisk som i akustisk Henseende, ja Sanskrit staar sædvanlig den ene Präkritform nærmere, end Präkritformerne staa hinanden indbyrdes. Jeg skal i det følgende (meget ufuldstændigt) anføre en Del saadanne Dobbeltformer i den Orden, hvori jeg har optegnet dem af Hemacandra:

addam (ᵛ: *ārdram*) ved Siden af *ullam*, etc. (I. 82); *simha-*, *siṅgho* = *siho* (I. 29, I. 92 og I. 264); *bhiudī* (ᵛ: *bhīkūṭī*) I. 110; *riṇam* (ᵛ: *ṛṇam*), *riju* (ᵛ: *ṛju*), *risaho* (ᵛ: *ṛshabho*), *riū* (ᵛ: *ṛtū*), *risī* (ᵛ: *ṛshī*) ved Siden af *anām*, *ujjū*, *usaho*, *uū*, *isī* (I. 141); *vāiram* (*vairam*), *Kailāso* (*Kailāso*), *kairavam* (*kairavam*), *Vāisavaṇo* (*Vaiçravaṇo*), *Vāisampāyaṇo* (*Vaiçampāyaṇo*), *vaiālio* (*vaitāliko*), *vāisiam* (*vaiçikam*), *caitto* (*caitro*), ved Siden af *veram*, *Kelāso*, *keravam*, *Vesavaṇo*, *Vesampāyaṇo*, *veālio*, *vesiam*, *chetto* (I. 152); endvidere *sainnam* (*sainyam*) ved Siden af *sennam* og *sinnam* (I. 150 fg.); *caittam* (*caityam*) og *ceiam* (I. 151); *daivam* (*daivam*) ved Siden af *devvam* (I. 153; mærkelig er Formen *daivvam*, der aabenbart er en, paa akustisk Vej fremkommen, Contamination af *daivam* og *devvam*)¹⁾; *maūho* (*mayūkhaḥ*) og *moho*, *lavaṇam* og *loṇam*, *caṅguṇo* (*caturguṇaḥ*) og *cogguṇo*, *caūttho* (*caturthaḥ*) og *cottho*, etc. (I. 171); *uttariām* ved Siden af *uttarijām*, Gerundiv paa *-aṇiam* ved Siden af *-aṇijām*, etc. (I. 248); *bhamaro* (*bhramaraḥ*) og *bhasalo*, *jadharām* (*jatharam*) og *jadhalām*, *vaḍharo* (*vaṭharaḥ*) og *vaḍhalo*, *niṭṭhuro* (*nishṭuraḥ*) og *niṭṭhulo* (I. 254); *divaso* og *divaho* I. 263; *sirā* og *chirā* I. 266; om *ambiram* og *tambiram* ved Siden af *ambam* (*āmram*) og *tambam* (*tāmram*) sé ovenfor (§ 53); *bamhacariam* (*brahmacyam*) og *bamhaceram* (II. 63); *acchariam* (*açcaryam*) etc. og *accheram* (II. 66—67); *paliānko* (*palyānkaḥ*) og *palliānko* (II. 68); *nakkhā* (*nakha*) og *nahā*, *nihitto* (*nihitaḥ*)

¹⁾ Hertil kommer (I. 151) en Del, som kun kunne have *āi*: *Daico* (*Daityaḥ*), *daīnam* (*dainyam*), *aīsariam* (*aicvaryam*), *bhāiravo* (*bhairavaḥ*), *vaijavanaṇo* (*vaijavanaḥ*), *daivayam* (*daivatam*), *vaiāliam* (*vaitāliya*), *vaiēso* (*Vaiḍeṣa*), *Vaiēho* (*Vaiḍeḥa*), *Vaiḍabbho* (*Vaiḍarbha*), *Vaiṣṣāṇaro* (*Vaiçvānaraḥ*), *kaiavam* (*kaitavam*), *Vaiṣāho* (*Vaiçāka*), *Vaiṣālo* (*Vaiçāla*), *saīram* (*svairam*).

og *niho*, *vāhito* (*vyāhṛtaḥ*) og *vāho*, *māukkaṃ* (*mṛdukaṃ*) og *māuaṃ*, *ekko* (*ekaḥ*) og *eo*, *thullo* (*sthūlaḥ*) og *thoro*, *huttaṃ* (*hūtaṃ*) og *hūaṃ*, *tuḥhikko* (*tūshṇikaḥ*) og *tuḥhio*, *mukko* (*mūkaḥ*) og *mūo* (II. 99); *duāraṃ* (*dvāraṃ*; Pischel til I. 79), *duvāraṃ*, *dāraṃ* ved Siden af *bāraṃ*, *deraṃ* (II. 112); *caṃdro* (*candraḥ*) og *caṃdo*, *Rudro* (*Rudraḥ*) og *Ruddo*, etc. (II. 80); *jānaṃ* (*jñānaṃ*) og *ṇānaṃ* etc. (II. 83); *kiriā* (*kriyā*) imod Jain. *kiā* (II. 104)¹); *āyariṣo* (*ādarṣaḥ*) og *āyaṃso*, *sudarisaṇo* (*sudarṣanaḥ*) og *sudamsaṇo*, *darisaṇaṃ* (*darṣanaṃ*) og *damsaṇaṃ* (Forbind. *rç*), *varisaṃ* (*varshaṃ*) og *vāsaṃ*, *varisā* (*varshāḥ*) og *vāsā*, etc. (Forbind. *rsh*)²), *tatto* (*taptaḥ*) og *tavio*, *vāiraṃ* (*vajraṃ*); af [Pāliformen] *vajiraṃ*) og *vajjaṃ* (II. 105); *kilammai* (*klāmyati*) ved Siden af *kamo* (*klamaḥ*), etc. (II. 106); *saṇiddhaṃ* (*snigdhaṃ*), *siṇiddhaṃ* ved Siden af *niddhaṃ* (II. 109); *kaṣaṇo* (*kṛshṇaḥ*) og *kaṣiṇo* ved Siden af *kaṇho* (II. 110); *murukkho* (*mūrkkhaḥ*) og *mukkho* (II. 112 og Pischel); *suve* (*śvas* og *sve*), men *sayāṇo* (*svajānaḥ*), II. 114; *guyhaṃ* (*guhyaṃ*) ved Siden af *gujhaṃ*, *sayho* (*sahyaḥ*) ved Siden af *sajjho* (Forbind. *hy*; II. 124); *thokkaṃ* (*stokaṃ*) ved Siden af *thovaṃ*, *thevaṃ*, *thoaṃ* (II. 125); *majjāro* (*mārjāraḥ*) ved Siden af *vaijāro* og *mañjāro* (II. 132); *veruliam* (*vaidūryaṃ*) og *vedujjaṃ* (II. 133); *Bahassaī* etc. (*Brhaspatiḥ*) ved Siden af *Bahappaī*, etc. (II. 137); *malinaṃ* (*malinaṃ*) ved Siden af *maīlaṃ*, *ubha(y)aṃ* (*ubhayaṃ*) ved Siden af *avahaṃ* og *wahaṃ*, *sutti* (*çuktiḥ*) ved Siden af *sippī*, *chutto* (*chuptaḥ*) ved Siden af *chikko*, *āradhho* (*ārabdhāḥ*) ved Siden af *ādhatto*, *payāi* (*padātiḥ*) ved Siden af *pāikko* (II. 138); *iva* (*iva*) ved Siden af *miva*, *piva*, *viva*, *vva*, *va*, *via* (II. 182); *kila* (*kila*) ved Siden af *kira*, *ira*, *hira* (II. 186); *pāḍiekkam* (*pratyekaṃ*) og *pāḍikkam* ved Siden af *patteaṃ* (II. 210), etc.

Undertiden indtræder en i Almindelighed foreskrevet Overgang ikke i visse Ord, f. Ex. (andre Tilfælde ere allerede lejlighedsvis anførte ovenfor): *avagayaṃ* (*avagataṃ*), *avasaddo* (*apaçabdaḥ*), *ua ravi* (*uta raviḥ*), I. 172 (ellers baade *ava-* og *o-* af *apa-* og *ava-*, *o* og *ua* af *uta*); *aṭai* (*aṭati*) I. 195; *nividaṃ*, *Gauḍo* (*Gauḍo*), *pīḍiam* (*pīḍitaṃ*), *nīḍam*, *uḍu* (*uḍu*), *taḍi* (*taḍit*), I. 202 (*balisaṃ* og *baḍisaṃ* etc.; kun *Valayāmuham* af *Vaḍavāmukham*, etc.); *siā* (*syāt*), *siāvāo* (*syādvādaḥ*), *bhaviṃ* (*bhavyaḥ*), *coriam* (*cauryaṃ*), etc. (II. 107).

Undertiden have Sideformerne forskellig Betydning, f. Ex. *Cilāo* (*Kirātaḥ*) en Pulinda, men *kirāo* en Abe(?)³); (Çaur. i begge Betydn. *Kirāo* ifølge Mārķ.) I. 183; *daro* og *ḍaro* (Frygt), men kun *dara* (lidt) (I. 217); altid *chāyā* i Betydn. «Skönhed» (I. 249; ellers *chāyā* og *chāhī*); *calaṇo* (*caraṇaḥ*) i Betydn. «Fod», ellers *caraṇo* (Çaur. *caraṇo* ogsaa i Betydn. «Fod»), I. 254; *thoraṃ* (*sthūlaṃ*), men *Thūlabhaddo* (*Stūlabhadraḥ*); *khāṇū* (*sthāṇu*) «Støtte», men *Thāṇū* «Çiva» (II. 7); *kaṣaṇo*, *kaṣiṇo* og *kaṇho* (*kṛshṇaḥ*), men i Betydn. «Vishṇu» kun *Kaṇho* (II. 110).

¹) Altid *arihaī* (*arhati*), *arihā* (*arhā*), etc. (med *rh*); *siri* (*çriḥ*), *hīri* (*hriḥ*), *kaṣiṇo* (*kṛtsnaḥ*), *diḥḥiā* (*dishṭiyā*).

²) Altid *parāmariso* (*parāmarṣaḥ*), *hariso* (*harshaḥ*), *amariso* (*amarshaḥ*).

³) *kāmarūpini*; jeg fatter ikke Oversættelsen, men antager at Pischel har haft sine Grunde til den.

I nogle Tilfælde gælder for Çauraseni kun den ene Sideform, nemlig den, der staar Skr. nærmest, f. Ex. *mahilā* og *mahelā* (begge = Skr.), Çaur. ifølge Märkaṇḍeya kun *mahelā* (I. 146); *lavaṇam* og *loṇam*, Çaur. ifølge Märkaṇḍ. kun *lavaṇam* (I. 171); kun *kirāo* (*kirātaḥ*) i Çaur. ifølge Märk., ogsaa i Betydn. «Pulinda» (I. 183); Çaur. og Māg. *udū* (*rtuḥ*), *rayadam* (*rajatam*) etc. for Mahār. *riū* ell. *uū*, *rayayam*, etc. (I. 209); Çaur. har («so viel ich weiss», Pischel) kun *d* (ikke ogsaa *ḍ*) i *dasanam* (*daṣanam*) etc. (I. 217); Çaur. ogsaa *carāṇo* i Betydn. «Fod» (Mahār. *calāṇo*), ligesaa *karuṇo* (Mahār. *kaluṇo*), *sakkāro* (*satkārah*), Mahār. *sakkālo*), *su(k)umāro* (Mahār. ogsaa *somālo*), *kādarō* (*kātaraḥ*; Mahār. *kāhalo*), I. 254; Çaur. ifølge Märk. kun *pāsāṇo* (*pāshāṇaḥ*; Mahār. ogsaa *pāhāṇo*), I. 262 (om *dasa* og *duha* af *daṣa* sé Pischel, ib.); Çaur. ifølge Märk. kun *kālāyasam* (Mahār. ogsaa *kālāsam*), I. 269; i Çaur. har Pischel kun fundet *jāva* og *dāva* (Mahār. ogsaa *jā* for *jāva*, for *dāva* kun *tā* og *tāva*), I. 271; i Prosa kun *ittḥi* (*strī*), Mahār. ogsaa *thī* (II. 130); etc. etc. etc.

I nogle Tilfælde anerkendes i selve Skr. to Sideformer (af hvilke den ene turde være indkommen fra Prākṛit): *moraḥ* og *mayūrah* (I. 171), *cihuraḥ* og *cikuraḥ* (I. 186), *sūrah* og *sūryaḥ* (II. 64), *hradaḥ* og *drahaḥ* (II. 80), [jf. *ālīḥ* og *āvalīḥ* (Prākṛ. kun *olī*, da *ālī* betyder «Veninde»), I. 83].

b) I Orddannelseslæren (Hem. II. 145—173) optræde nogle ny Suffixer, nogle Suffixer have faaet en videre Anvendelse, nogle ere blevne ombyttede. Dog bruges i de vigtigste Tilfælde Sanskritsuffixerne (i deres regelrette Prākṛitform) ved Siden af, f. Ex. *-ttam* (*-tvaṁ*) og *-(y)ā* (*-tā*; Çaur., Māg. etc. *-dā*) ved Siden af *-imā* og *-ttaṇam* (II. 154); *-o-* (*-taḥ*; *-do* «hyppig i Çaur., forekommer næppe i Mahār.», Pischel) ved Siden af *-tto* (vel af *tra* + *tas* eller efter *mattaḥ*, etc.), II. 160; *-ttha* (*-tra* eller Contamination af *-tra* og *-ha*) ved Siden af *-hi*, *-ha* (II. 161). — Jf. *ekkekkaṁ* (*ekaikam*) og *ekkekkaṁ*, etc. (III. 1).

c) I Declinationen erstattes Dualis af Pluralis. Dativ erstattes næsten hélt af Genitiv (i Femin. maaské omvendt), hvilket allerede har grebet stærkt om sig i Skr.; dog forekommer af *a*-Stammerne Dat. paa *-āe* og endog paa *-āya* (Hem. IV. 448). I *a*-Stammerne er kun Acc. pl. paa *-e* fuldstændig usanskritsk (den synes abstraheret af de øvrige casus obl. med *-e-*); Instr. pl. paa *-hi* skyldes her som i Veda'erne rimeligvis Analogien med (den senere tabte Dat. og) Loc. pl., til hvis Stamme de andre Klassers Endelse er føjet; Ablativerne dannes ved Tilføjelse af *-(i)o* (*-taḥ*) til de færdige Kasusformer (Abl. sg., Instr. og Loc. pl.) i deres Prākṛitform, saa at man tydelig føler de til Grund liggende Sanskritformer og i sg. bruges ogsaa den «organiske» Form paa *-ā* (*-āt*); Loc. sg. har, foruden den pronom. Form paa *-ammi* ogsaa den uforandrede Sanskritendelse *-e*; Resten er regelret Prākṛitiseret Sanskrit. — I msc. og ntr. *-i-* Stammer er den eneste Casus, der kun kan dannes efter en usanskritsk Analogi, Loc. sg. (paa *-mmi*) og tildéls Instr., (Abl.) og Loc. pl., for saa vidt som *-i-* her forlænges i Analogi med Gen. og de andre Ordklasser; de ere slaaede sammen med *-in-* Stammerne til ét Paradigma saaledes, at Nom., (Voc.), Acc.

og Instr. sg., Nom. og Acc. pl. (Acc. pl. bruges som Nom)¹⁾ og Gen. pl. ere de regelmæssig Präkritiserede Sanskritformer af *-i*-Stammerne, men Abl. og Gen. sg. og Nom. og Acc. pl. msc. (som altsaa har 2, resp. 3 Former) ere de tilsvarende Former af *-in*-Stammerne; Biformer efter *-a*-Klassens Analogi findes i Abl. (*-to*) og Gen. sg. (*-issa*) ved Siden af Formerne efter *-in*-Klassen. Msc. og ntr. *-u*-Stammer böjes analogt med *-i*-Stammerne og ere altsaa regelmæssige, hvor disse ere det. — Femininerne (paa *-ā*, *-ī*, *-ī*, *-u*, *-ū*) have de nydannede Ablativer; Intr. sg. Skr. *-ayā* bliver til *-āe* ligesom Gen. og Loc. (denne Form kan ogsaa bruges som Abl., Hem. III. 29); der bruges overalt lange Vokaler til Stamudlyd (selvfølgelig undt. foran *m* og i Voc. af *-ī*- og *-ū*-Stammerne) (dog ikke altid, Hem. III. 16); *ī* og *ū* blive ikke til *y* og *v* foran vokaliske Endelser; Nom. pl. kan fortrænge Acc. pl. (som dog ogsaa kan ende regelmæssig paa *-ī* og *-ū*, Hem. III. 18); *-ā*-Stammerne have i Nom. og Acc. pl. *-āo* ved Siden af *ā* (til *ī*-Stammer kan i Nom. sg. og Nom. og Acc. pl. tilføjes *-ā*, Hem. III. 28); forøvrigt dannes alle Formerne fuldkommen regelmæssigt af Sanskritformerne. — *-r*-Stammerne have bevaret de stærke Casus regelmæssige (desuden har Nom. pl. fortrængt Acc. pl.); ellers gaa de over til *-u*-Stammernes (sjældnere *-i*-Stammernes) Bøjning eller forandres til *-ā*-Stammer. — Af *-an*-Stammerne kunne *rāyā* (*rājā*)²⁾ og *attā* eller *appā* (*ātmā*)²⁾ böjes regelmæssigt (dog *rāyā* med nogen Afvigelse i plur.); ligesaa *-ant*-Stammerne *bhavaṃ* (*bhavān*) og *bhagavaṃ* (*bhagavān*); de øvrige conson. Stammer gaa over til *-ā*-Klassen. — Sporadisk findes dog regelret af Sanskrit opstaaede Former som *bahusu* (*bahushu*), *-nāmāṇo* (*-nāmānaḥ*), *kammunā* (*karmanā*), *teyasā* (*tejasā*), *maṇasā* (*manasā*), *maṇasi* (*manasi*), *urasi*, *sirasi* (*pirasi*), *sarasi*. — Feminina paa *-ī* af conson. Stammer dannes regelmæssigt, f. Ex. *bhayavāī* (*bhagavatī*); forøvrigt sé Hem. III. 31 fg. — Den eneste Declinationsform, som tager sig hélt fremmed ud fra et Sanskrit-Synspunkt, er altsaa Acc. pl. paa *-e*. — Af vedføjede Tabel³⁾ vil det sé, at i de fleste Tilfælde svarer én af Präkritformerne regelret til Sanskritformen, og at i de Tilfælde, hvor dette ikke finder Sted, staa Sanskritformen én af Präkritformerne nærmere end disse staa hinanden indbyrdes (eller i det mindste lige saa nær). Overgangen fra Skr. til Präkrit er altsaa ogsaa i Declin. gradvis og umærkelig, og Rigssproget, taget som Helhed, har været sammensat paa samme Maade som det blandede Sanskrit (sé § 40), kun at det «korrekte» Sanskrit her har fældet sig ud som et Lag for sig.

¹⁾ Undertiden bruges ogsaa Acc. sg. som Nom. (Hem. III. 19).

²⁾ Mærk Voc. *rāyam* i Çaur. (Hem. 49); ligesaa *appam*. Ifølge Hem. III. 56 kunne ogsaa andre msc. *an*-Stammer böjes som *rājan*.

³⁾ De Former, som Vararuci ikke har, ere satte i Klammer.

	Sanskrit.	Prākṛit.
Nom. sg.	<i>devaḥ</i> , ⁰ <i>o</i> ,	<i>devo</i>
Voc.	<i>deva</i>	<i>devā</i> , [<i>devo</i> , Hem. III 38.]. Var. kun <i>devā</i> .
Acc.	<i>devam</i>	<i>devam</i>
Instr.	<i>devena</i>	<i>devēṇa</i> [<i>m̐</i>]
Dat.	<i>devāya</i>	<i>devāe</i> , * <i>devāya</i>
Abl.	<i>devāt</i>	<i>devā</i> , [<i>devāo</i>] ([Çaur., Māg.] <i>devādo</i>), [<i>devatto</i>], <i>devāhi</i> , [<i>devāhīnto</i>] (Hem. III. 8)].
Gen.	<i>devasya</i>	<i>devassa</i>
Loc.	<i>deve</i>	<i>deve</i> , <i>devammi</i> , [(<i>devam</i>), Hem, III. 11.].
Nom. V. pl.	<i>devāḥ</i>	<i>devā</i>
Acc.	<i>devān</i>	<i>devā</i> (Hem. III. 12), <i>deve</i>
Instr.	<i>devaiḥ</i>	<i>devehi</i> (<i>m̐</i>).
Abl.	<i>devebhyah</i>	[<i>devehi</i> , <i>devāhi</i>] { <i>devehīnto</i> , <i>devāhīnto</i> } [<i>devāo</i> (Çaur. etc. <i>devādo</i>), <i>devatto</i> (Hem. III. 9)].
Gen.	<i>devānām</i>	<i>devāṇa</i> (<i>m̐</i>)
Loc.	<i>deveshu</i>	<i>devesu</i> (<i>m̐</i>)
Nom. sg.	<i>vanam</i>	<i>vaṇam</i>
Voc.	<i>vana</i>	<i>vaṇa</i> (Hem. III. 37)
Acc.	<i>vanam</i>	<i>vaṇam</i>
N. V. Acc. pl.	<i>vanāni</i>	<i>vaṇāi</i> (<i>m̐</i>), <i>vaṇāṇi</i> (Var. XII. 11 indskrænket til Çaur.).

	Sanskrit.	Prākṛit.
Nom. sg.	<i>agniḥ</i>	<i>aggī</i> , [<i>aggim̐</i> (Hem. III. 19)].
Voc.	<i>agne</i>	<i>aggī</i> , (Hem. III. 38). ¹⁾ Var. kun <i>aggī</i> , <i>gurū</i> .
Acc.	<i>agnim̐</i>	<i>aggim̐</i>
Instr.	<i>agninā</i>	<i>aggīṇā</i> ²⁾
Abl.	<i>agneḥ</i>	[<i>aggīṇo</i>] ²⁾ , <i>aggīo</i> , etc. ³⁾ (Var. <i>-ido</i> , <i>īdu</i> , <i>-īhi</i>).
Gen.	<i>agneḥ</i>	<i>aggīṇo</i> , ²⁾ <i>aggīssa</i>
Loc.	<i>agnau</i>	<i>aggimmi</i>
Nom. V. pl.	<i>agnayah</i>	[<i>aggao</i> , <i>aggī</i>], <i>aggīṇo</i> (Hem. III. 20). Var. ogsaa <i>aggīo</i> .
Acc.	<i>agnin</i>	[<i>aggī</i>], <i>aggīṇo</i>
Instr.	<i>agnibhiḥ</i>	<i>aggīhi</i> (<i>m̐</i>)
Abl.	<i>agnibhyah</i>	{ <i>aggīhīnto</i> <i>aggīsumto</i> , [etc.] (Hem. III. 9 og 127).
Gen.	<i>agninām</i>	<i>aggīṇa</i> (<i>m̐</i>)
Loc.	<i>agnishu</i>	<i>aggīsu</i> (<i>m̐</i>)

¹⁾ *gurū* (Skr. *guro*).
III. 8 og 126.

²⁾ Kvibanta'er paa *-i* og *-ū* forkorte Stamudlyden (Hem. III. 43).

³⁾ Hem.

	Sanskrit.	Prākrit.
Nom. V. pl.	<i>sādhavaḥ</i>	{ [<i>sāhavo</i>] [<i>sāhū</i>], <i>sāhuṇo</i> (Hem. III. 20 fg.). Var. ogsaa <i>sāhūo</i> . [<i>sāhao</i>]
Acc.	<i>sādhūn</i>	[<i>sāhū</i>]. <i>sāhuṇo</i> .
Nom. sg.	<i>vāri</i>	<i>vāri(m)</i> , Hem. III. 25. Var kun <i>vārim</i> .
Voc.	<i>vāri, vāre</i>	<i>vāri</i> (Hem. III. 37).
Acc.	<i>vāri</i>	<i>vāri(m)</i> . Var.?
N. V. Acc. pl.	<i>vārīṇi</i>	<i>vārīṇi(m)</i> og <i>vārīṇi</i> (Var. Çaur.).
N., Acc. sg.	<i>madhu</i>	<i>mahu(m)</i> . Var. kun <i>mahum</i> .
Voc.	<i>madhu, madho</i>	<i>mahu</i>
N. V. Acc. pl.	<i>madhūni</i>	<i>mahūṇi(m)</i> , <i>mahūṇi</i> (Var. Çaur.).

	Sanskrit.	Prākrit.	Sanskrit.	Prākrit.
Nom. sg.	<i>mahilā</i>	<i>mahilā</i>		
Voc.	<i>mahile</i>	<i>mahile</i> , [<i>mahilā</i> (Hem. III. 41)] ¹⁾		
Acc.	<i>mahilām</i>	<i>mahilām</i>		
Instr.	<i>mahilāyā</i>	<i>mahilāe</i> , etc. (Hem. III. 29 fg.).		
Dat.	<i>mahilāyai</i>	<i>mahilāe</i> , etc.		
Abl.	<i>mahilāyāḥ</i>	[<i>mahilāe</i> , etc., <i>mahilāo</i> , etc.] ²⁾ Var. <i>-ādo</i> , <i>-ādu</i> , <i>-āhi</i> .		
Gen.	<i>mahilāyāḥ</i>	<i>mahilāe</i> , etc.		
Loc.	<i>mahilāyām</i>	<i>mahilāe</i> , etc.		
N., V. Acc. pl.	<i>mahilāḥ</i>	<i>mahilā</i> , <i>mahilāo</i> . Var. i Acc. kun <i>-āo</i> , <i>-āu</i> .		
Instr.	<i>mahilābhiḥ</i>	<i>mahilāhi(m)</i>		
Abl.	<i>mahilābhyah</i>	{ <i>mahilāhimto</i> <i>mahilāsumto</i> [etc.] (Hem. III. 9 og 127).		
Gen.	<i>mahilānām</i>	<i>mahilāṇa(m)</i>		
Loc.	<i>mahilāsu</i>	<i>mahilāsu(m)</i>		
Nom. sg.	<i>devī</i>	<i>devī</i> , [<i>devīā</i> , Hem. III. 28].	<i>buddhiḥ</i>	<i>buddhiḥ</i> ³⁾
Voc.	<i>devi</i>	<i>devi</i> (Hem. III. 42).		
Acc.	<i>devīm</i>	<i>devim</i>		
Instr.	<i>devyā</i>	<i>devīe</i> , etc.	<i>buddhyā</i> ,	<i>buddhīā</i> etc.
Dat.	<i>devyai</i>	<i>devīe</i> , etc.	<i>buddhyāi</i> ,	<i>buddhīā</i> , etc.
Abl.	<i>devyāḥ</i>	[<i>devīe</i> , etc.], <i>devīo</i> , etc. ²⁾ .	<i>buddhyāḥ</i>	[<i>buddhīā</i>], etc. ²⁾
Gen.	<i>devyāḥ</i>	<i>devīe</i> , etc.	<i>buddhyāḥ</i>	<i>buddhīā</i> , etc.
Loc.	<i>devyām</i>	<i>devīe</i> , etc.	<i>buddhyām</i>	<i>buddhīā</i> , etc.

¹⁾ [Undertiden *-o* f. Ex. *ammo* (*amba*), *ib.*]. ²⁾ Hem. III. 8 og 126 ³⁾ Fem. paa opr. *-i* og *-u* omtales ikke hos Var. som i nogen Henséende afvigende fra dem paa *-i* og *-ū*.

	Sanskrit.	Prākṛit.	Sanskrit.	Prākṛit.
N. V. pl.	<i>devyah</i>	<i>devīo</i> , [<i>devī</i>] ¹⁾	<i>buddhayah</i>	<i>buddhī</i> , ³⁾ <i>buddhīo</i> (Hem. III. 27).
Acc.	<i>devīḥ</i>	<i>devīo</i> , [<i>devī</i>] ¹⁾	<i>buddhīḥ</i>	<i>buddhī</i> ³⁾ , <i>buddhīo</i>
Instr.	<i>devībhiḥ</i>	<i>devīhi(m)</i>	<i>buddhibhiḥ</i>	<i>buddhihi(m)</i> ³⁾ , <i>buddhīhi(m)</i> .
Abl.	<i>devībhyah</i>	{ <i>devīhīnto</i> } [etc.] (Hem. III. 9 { <i>devīsūnto</i> } og 127.)	<i>buddhibhyah</i>	<i>buddhīhīnto</i> ³⁾ etc. (Hem. III. 9 og 127).
Gen.	<i>devīnām</i>	<i>devīna(m)</i>		
Loc.	<i>devīshu</i>	<i>devīsu(m)</i>	<i>buddhishu</i>	<i>buddhisu(m)</i> ³⁾ , <i>buddhīsu(m)</i> , Hem. III. 16.
Nom. sg.	<i>vadhūḥ</i>	<i>vahū</i>	<i>dhenuh</i>	<i>dheṇū</i>
Voc.	<i>vadhu</i>	<i>vahu</i>		
Acc.	<i>vadhūm</i>	<i>vahum</i>		
Instr.	<i>vadhvā</i>	<i>vahvā</i> , etc.	<i>dhenvā</i>	<i>dheṇvā</i> , etc.
Dat.	<i>vadhvai</i>	<i>vahvā</i> , etc.	<i>dhenvai</i>	<i>dheṇvā</i> , etc.
Abl.	<i>vadhvāḥ</i>	<i>vahvā</i> , <i>vahvō</i> etc. ²⁾	<i>dhenvāḥ</i>	<i>dheṇvā</i> , etc. ³⁾
Gen.	<i>vadhvāḥ</i>	<i>vahvā</i> , etc.	<i>dhenvāḥ</i>	<i>dheṇvā</i> etc.
Loc.	<i>vadhvām</i>	<i>vahvā</i> , etc.	<i>dhenvām</i>	<i>dheṇvā</i> etc.
N. V. pl.	<i>vadhvah</i>	<i>vahvō</i> , [<i>vahū</i>].	<i>dhenavah</i>	<i>dheṇvā</i> , ³⁾ <i>dheṇvō</i> (Hem. III. 27).
Acc.	<i>vadhūḥ</i>	<i>vahvō</i> , [<i>vahū</i>]	<i>dhenūḥ</i>	<i>dheṇū</i> , ³⁾ <i>dheṇvō</i>
Instr.	<i>vadhūbhiḥ</i>	<i>vahūhi(m)</i>	<i>dhenubhiḥ</i>	<i>dheṇuhi(m)</i> ³⁾ , <i>dheṇūhi(m)</i> .
Abl.	<i>vadhūbhyah</i>	{ <i>vahūhīnto</i> } [etc.] (Hem. III. 9 { <i>vahūsūnto</i> } og 127.)	<i>dhenubhyah</i>	<i>dheṇūhīnto</i> , ³⁾ etc. (Hem. III. 9 og 127).
Gen.	<i>vadhūnām</i>	<i>vahūna(m)</i>		
Loc.	<i>vadhūshu</i>	<i>vahūsū(m)</i>	<i>dhenushu</i>	<i>dheṇūsū(m)</i> , ³⁾ <i>dheṇūsū(m)</i> , Hem. III. 16.

	Sanskrit.	Prākṛit.	
Nom. sg.	<i>bhrātā</i>	<i>bhāyā</i>	<i>bhāyaro</i>
Voc.	<i>bhrātar</i>	[<i>bhāya</i> , <i>bhāyaram</i> (Hem. III. 39 fg.)].	
Acc.	<i>bhrātaram</i>	<i>bhāyaram</i>	
Instr.	<i>bhrātrā</i> .	<i>bhāunā</i>	<i>bhāyareṇa</i>
Abl.	<i>bhrātuh</i>	[<i>bhāuno</i> , etc.]	<i>bhāyarā</i> , etc.
Gen.	<i>bhrātuh</i>	<i>bhāuno</i> , <i>bhāussa</i> (?)	<i>bhāyarassa</i> .
Loc.	<i>bhrātari</i>	[<i>bhāummi</i>]	<i>bhāyare</i> , <i>bhāyarammi</i>
N. V. pl.	<i>bhrātaraḥ</i>	[<i>bhāyaro</i> , <i>bhāū</i> ,] <i>bhāuno</i> [<i>bhāao</i> ,]	<i>bhāyarā</i>
Acc.	<i>bhrātṛṇ</i>	[<i>bhāū</i> ,] <i>bhāuno</i>	<i>bhāyare</i>
Instr.	<i>bhrātrbhiḥ</i>	[<i>bhāūhi</i>]	<i>bhāyarehi</i> .
Abl.	<i>bhrātrbhyah</i>	[<i>bhāūhīnto</i> , etc.]	<i>bhāyarehi</i> , etc.
Gen.	<i>bhrātrṇām</i>	[<i>bhāūṇa(m)</i>]	<i>bhāyarāṇa(m)</i> .
Loc.	<i>bhrātrshu</i>	<i>bhāūsū</i>	<i>bhāyaresu</i> .

1) [*deviā*] Hem. III. 28.

2) Hem. III. 8 og 126.

3) sé forrige Note 3.

	Sanskrit.	Prākrit.	
Nom. sg.	<i>bhartā</i>	[<i>bhattā</i>],	<i>bhattāro</i> .
Voc.	<i>bhartar</i>	[<i>bhatta</i>],	<i>bhattāra</i> (Hem. III. 39).
Acc.	<i>bhartāram</i>	<i>bhattāram</i>	
Instr.	<i>bhartṛā</i>	<i>bhattunā</i>	<i>bhattārena</i> .
Abl.	<i>bhartuḥ</i>	[<i>bhattuno</i> , etc.]	<i>bhattārā</i> , etc.
Gen.	<i>bhartuḥ</i>	{ <i>bhattuno</i> <i>bhattusso</i>	<i>bhattārassa</i> .
Loc.	<i>bhartari</i>	[<i>bhattummi</i>]	<i>bhattāre</i> , <i>bhattārammi</i> .
N. V. pl.	<i>bhartārah</i>	[<i>bhattāro</i> , <i>bhattū</i> , <i>bhattuno</i> , [<i>bhattao</i>]	<i>bhattārā</i> (Hem. III. 44).
Acc.	<i>bhartṛn</i>	[<i>bhattū</i> ,] <i>bhattuno</i>	<i>bhattāre</i>
Instr.	<i>bhartṛbhiḥ</i>	[<i>bhattūhi</i>]	<i>bhattārehi</i> .
Abl.	<i>bhartṛbhyaḥ</i>	[<i>bhattūhinto</i> , etc.]	<i>bhattārehi</i> , etc.
Gen.	<i>bhartṛṇām</i>	[<i>bhattūṇa(m)</i>]	<i>bhattārāṇa(m)</i> .
Loc.	<i>bhartṛshu</i>	<i>bhattūsu</i>	<i>bhattāresu</i> .

Nom. Voc. Acc. du. *piarā* (Hem. III. 44).

śasā (*śvasā*), *naṇamīdā* (*naṇandā*), *duhiā* (*duhitā*) gaa helt over i -ā-Klassen, Hem. III. 35.

Voc. kun -ā (III. 41). *mā* III. 46.

	Sanskrit.	Prākrit.	
Nom. sg.	<i>rājā</i>	<i>rāyā</i>	<i>rāyāno</i> . ¹⁾
Voc.	<i>rājan</i>	<i>rāya(m)</i> (Çaur.), [<i>rāyā</i>]	
Acc.	<i>rājānam</i>	[<i>rāyānam</i> , <i>rāinam</i> , <i>rāyam</i>]	
Instr.	<i>rājñā</i>	<i>raññā</i> , <i>raiñā</i> , [<i>rāeṇa</i>]	<i>rāyāneṇa</i>
Abl.	<i>rājñah</i>	[<i>rañño</i> , <i>raiño</i>] <i>rāyā</i> , <i>rāyāo</i> , etc. ²⁾	<i>rāyānāhinto</i> , etc.
Gen.	<i>rājñah</i>	<i>rañño</i> , <i>raiño</i> [<i>rāyassa</i>]	<i>rāyānassa</i> .
Loc.	<i>rāj(a)ni</i>	[<i>rāimmi</i> (Hem. III. 52)] <i>rāyammi</i> , etc.	<i>rāyānammi</i> .
N. V. pl.	<i>rājānah</i>	<i>rāyāno</i> , [<i>rāino</i>] [<i>rāyā</i>]	<i>rāyānā</i>
Acc.	<i>rājñah</i>	<i>rāyāno</i> , [<i>raiño</i>] [<i>rāyā</i>], <i>rāe</i>	<i>rāyāne</i>
Instr.	<i>rājabhiḥ</i>	[<i>rāihim</i>] <i>rāehim</i> (Var.)	<i>rāyānehi</i>
Abl.	<i>rājabhyaḥ</i>	[<i>rāihinto</i> , etc.] <i>rāehinto</i> , etc. (Var.)	<i>rāyānehi</i> , etc.
Gen.	<i>rājñām</i>	[<i>rāinam</i> , <i>rāinam</i>], <i>rāyānam</i>	<i>rāyānāṇa(m)</i>
Loc.	<i>rājāsu</i>	[<i>rāisu</i>] <i>rāesu</i> (Var.)	<i>rāyānesu</i>
Nom. sg.	<i>ātmanā</i>	<i>appā</i> [<i>appo</i>]	<i>appāno</i>
Voc.	<i>ātman</i>	[<i>appam</i> , <i>appā</i>]	<i>appāna</i>
Acc.	<i>ātmanam</i>	<i>appānam</i>	
Instr.	<i>ātmanā</i>	<i>appanā</i> , [<i>appānā</i> , <i>appānā</i> Hem. III. 57]	<i>appāneṇa</i> .
Abl.	<i>ātmanah</i>	[<i>appāno</i>] [<i>appāo</i> , etc.] ³⁾	<i>appānāo</i> , etc.
Gen.	<i>ātmanah</i>	<i>appāno</i>	<i>appānassa</i>
Loc.	<i>ātmani</i>	[<i>appē</i>] ³⁾	<i>appānammi</i> , etc.

¹⁾ Bøjningen *rāyāno* etc. synes ikke at gælde hos Var. . . . ²⁾ Var. *rāā*, *rāādo*, *rāādu*. . . . ³⁾ gælder maaské ogsaa hos Var.

	Sanskrit.	Präkrit.	
N. V. pl.	<i>ātmanah</i>	<i>appāno</i>	<i>appānā</i> .
Acc.	<i>ātmanah</i>	<i>appāno</i>	<i>appāne</i> .
Instr.	<i>ātmabhīh</i>	[<i>appehi</i>] ¹⁾	<i>appānehi</i> .
Abl.	<i>ātmabhyah</i>	[<i>āppāhi</i> , etc.] ¹⁾	<i>appānehi</i> , etc.
Gen.	<i>ātmanām</i>	[<i>appāna(m)</i>] ¹⁾	<i>appānāna(m)</i>
Loc.	<i>ātmasu</i>	[<i>appesu</i>] ¹⁾	<i>appānesu</i> . ²⁾

d) I de personlige Pronomina, hvoraf en stor Del (i 1ste Person det meste) er bevaret, er der opstaaet ny Stammer af flere Bøjningsformer, som nedenstaaende Oversigt viser; (de Former, som ikke findes hos Vararuci, men kun hos Hemacandra, ere satte i Klammer):

Sanskrit.	Präkrit.	
<i>ahakam</i>	<i>ahayam</i> (N. sg.)	} I. Contam.: { <i>maha[m]</i> (G. sg.).
<i>aham</i>	(<i>a</i>) <i>ham</i> (N. sg.)	
	I. b. [<i>a</i>] <i>ham</i> (Acc. sg.).	} II. { [<i>mahammi</i> , etc. (L. sg.)].
<i>mām</i> , (<i>mā</i>)	I. <i>mām</i> (Acc. sg.)	
	I. c. [<i>mo</i> (N. pl.)].	} { [<i>mahasu</i> (L. pl.)].
<i>mayā</i> :	<i>maī</i> , <i>mae</i> , <i>me</i> , [<i>mi</i>], <i>mayāī</i> (I. sg.)	
<i>mahyam</i> , (<i>me</i>)	<i>majjha[m]</i> (g. sg.)	} III. { [<i>majjhatto</i> , etc. (Abl. sg.)].
		} { [<i>majjha</i> (g. pl.)].
		} { [<i>majjhasu</i> (L. pl.)].
(<i>mad</i>), <i>mattah</i>	<i>matto</i> (Abl. sg.)	
<i>mama</i> , <i>me</i>	<i>mama</i> , <i>me</i> (G. sg.)	} IV. b. Contam.: [<i>mimam</i> (Acc. sg.)].
	<i>mamam</i> (Acc. sg.)	
		} { [<i>mamāe</i> (I. sg.)]
		} (contam. med <i>mae</i> , <i>mayāī</i>).
		} { [<i>mamammi</i> [etc.] L. sg.)].
		} { [<i>mamatto</i> , etc. (Abl. pl.)].
		} { [<i>mamasu</i> (L. pl.)].
<i>mayi</i> :	I. <i>mai</i> , <i>mae</i> , [<i>me</i> , <i>mi</i>] (L. sg.)	
	[<i>māī</i> (G. sg.)]. V. b. [<i>mi</i> (Acc. sg.)].	} { [<i>māitto</i> (Abl. sg.)].
<i>vayam</i> :	I. [<i>vayam</i> (N. pl.)].	

¹⁾ Gælder maaské ogsaa hos Var.

²⁾ Formerne *att-* af dette Ord findes ikke hos Var. De ikke opførte Casus af *appo* existere utvivlsomt lige saa godt som de andre

Sanskrit.	Prākṛit.	
(<i>tvad</i>), <i>tvattah</i> .	I. <i>tatto</i> (Abl. sg.).	[<i>tuvatto</i> (Abl. sg.)]
	I. b. [<i>tahimto</i> (Abl. sg.)]	
<i>tava</i> , <i>te</i>	<i>te</i> , [<i>di</i>], <i>de</i> , [<i>i</i> , <i>e</i>] (G. sg.)	I. { [<i>tuva</i> (G. sg.)]. ¹⁾ [<i>tuvammi</i> (L. sg.)]. [<i>tuwāṇa(m)</i> (G. pl.)]. [<i>tuwesu</i>] } VI. { [L. pl.] [<i>tuwasu</i>] }
<i>tvayi</i>	<i>taī</i> , <i>tae</i> ²⁾ (L. sg.) }	
	I. c. { [<i>taī</i> (G. sg.)] [<i>taitto</i> (Abl. sg.)].	
(<i>yūyam</i>).		
(<i>yushmān</i>), <i>vah</i> : I. <i>vo</i> (Acc. pl.).	(Sé <i>yushmad</i> og <i>yushmabhyam</i>).	
(<i>yushmābhīh</i>). (Sé <i>yushmad</i> og <i>yushmabhyam</i>).		
(<i>yushmabhyam</i> , <i>vah</i> ; sé Stamme V.).		
<i>yushmad</i> , <i>yushmattah</i> : { [<i>umhatto</i> , etc. (Abl. pl.)] ³⁾ [<i>umha</i> (G. sg.)].	VII. { { [<i>uyhatto</i> , etc. (Abl. pl.)] ⁶⁾ [<i>ubbha</i> (G. sg.)] ⁴⁾ . [<i>uyha</i> (G. sg.)]. IX. [<i>ujjha</i> (G. sg.)] ⁵⁾ X. { [<i>uyhe</i> (N. pl.)]. [<i>uyhe</i> (Acc. pl.)]. [<i>uyhehim</i> (I. pl.)].	
	{ [<i>umhehim</i> (I. pl.)]. [<i>ubbhehim</i> (I. pl.)].	
(<i>yushmākam</i>), <i>vah</i> : I. <i>vo</i> (g. pl.).	Sé Stamme V).	
(<i>yushmāsu</i>). (Sé Stamme V).		

Desuden forekomme: 1) en abstraheret Stamme *tu* (af *tubbha*, etc.); 2) *tuma* af *tu* ved Contam. med *mama* eller af N. og Acc. sg. *tum* med *tam* eller *tuam*; 3) *tuha* af *tu* efter *tumha* etc.; 4) *bhe* (ubøjelig) ved Reduction af *tubbhe*:

XI. {	[<i>tum</i> (N. sg.)]. ⁷⁾	XII. {	<i>tumam</i> (N. sg.).	XIII. {	[<i>tuha</i> (N. sg.)].	XIV. {	[<i>bhe</i> (I. sg.)].
	<i>tum</i> (Acc. sg.), [<i>tue</i> (Acc. sg.)]. ⁸⁾		<i>tumam</i> (Acc. sg.), [<i>tume</i> (Acc. sg.)]. ⁸⁾		[<i>tuha</i> (Acc. sg.)].		[<i>bhe</i> (N. pl.)].
			[<i>tumam</i>], <i>tume</i> (I. sg.).				[<i>bhe</i> (Acc. pl.)].
			<i>tumae</i>				[<i>bhe</i> (I. pl.)].
			[<i>tumāī</i>] (I. sg.).				[<i>bhe</i> (G. pl.)].
			<i>tumāī</i>				
			[<i>tumatto</i> , etc. (Abl. sg.)]. ⁹⁾		[<i>tuhatto</i> , etc. (Abl. sg.)].		
	[<i>tu</i> (G. sg.)].		[<i>tuma</i>]		<i>tuha[m]</i> (G. sg.).		
			[<i>tume</i>] (G. sg.).				
			<i>tumo</i>				
	[<i>tumāī</i>]						
[<i>tummi</i> (L. sg.)].	<i>tumammi</i>	[<i>tuhammi</i> (L. sg.)].					
	<i>tume</i>						
	[<i>tumāī</i>]						
	<i>tumae</i>						
[<i>tu</i> (G. pl.)].	[<i>tumāṇa(m)</i>] (G. pl.).	[<i>tuhāṇa(m)</i>] (G. pl.)].					
[<i>tusu</i> (L. pl.)].	[<i>tumesu</i> , <i>tumasu</i> (L. pl.)].	[<i>tuhesu</i> , <i>tuhasu</i> (L. pl.)].					

¹⁾ Contam. af *tava* med *tuam* etc.? ²⁾ Af Instr. ³⁾ Contam. med *amhatto* (*asmattaḥ*).

⁴⁾ Contam. med *tubbha*. ⁵⁾ Contam. med *tujjha*. ⁶⁾ Contam. med *tuyhatto*. ⁷⁾ efter *tuam*. ⁸⁾ Efter Instr. ⁹⁾ Var. *tumādo*, *tumādu*, *tumāhi*.

De øvrige Prākrit-Pronomina's Forhold til Sanskritformerne ses af nedenstaaende

Tabeller.

Sanskrit.	Prākrit.
<i>enam</i>	[<i>nam</i> (III. 70, 77)], [<i>inam</i> (III. 78)].
<i>enam</i>	[<i>nam</i>]
<i>enad</i>	[<i>nam</i> , Setub. XI. 67, 103], [<i>inam</i> (III. 79)].
<i>enena</i>	[<i>neṇa</i>]
<i>enayā</i>	[<i>nāḗ</i>]
<i>enān</i>	[<i>ne</i>]
<i>enāh</i>	[* <i>nā</i>]
<i>enāni</i>	[* <i>nāim</i>]
<hr/>	
<i>sa, saḥ</i>	[<i>sa</i>], <i>so</i>
<i>sā</i>	<i>sā</i>
<i>tad</i>	<i>taṃ</i>
<i>taṃ</i>	<i>taṃ</i>
<i>tām</i>	<i>taṃ</i>
<i>tena</i>	<i>teṇa, tīṇā</i>
<i>tayā</i>	<i>tāḗ, tīe</i> (Om Var. sé Var. V. 24, Cowell's Overs. Note 1 pg. 146).
<i>tasyai, tasyāḥ</i> (Gen.)	<i>tāsa, tīssā, tīse, tāe, tīā</i> etc., <i>se</i> (III. 81). (Hos Var. bemærkes ikke, at <i>tāsa</i> og <i>se</i> ogsaa er Fem.).
<i>tasmāt</i>	[<i>tamhā</i>], <i>to</i> (III. 67), <i>tāo</i> (III. 66), etc. (Var. <i>tatto, tado, to</i>).
<i>tasyāḥ</i> (Abl.)	* <i>tāe</i> etc., <i>tāu</i> etc., <i>tīu</i> etc.
<i>tasya</i>	<i>tassa, tāsa, se</i> (III. 81).
<i>tasmīn; tatra</i>	<i>tassīm, tammi</i> , [<i>taṃ</i> III. 11], <i>tahīm, (tāhe, [tālā], taiā</i> III. 65); <i>tattha</i> .
<i>tasyām</i>	<i>tāhīm, tāe, tīe</i> . (<i>tāhīm</i> hos Var.?).
<i>te</i>	<i>te</i> .
<i>tāḥ</i>	<i>tā, tāo</i> .
<i>tāni</i>	<i>tāi(m), tāṇi</i> .
<i>tān</i>	<i>te</i> .
<i>taiḥ</i>	<i>tehi(m), [nehi(m)</i> (III. 70)].
<i>tābhiḥ</i>	<i>tāhi(m), [nāhi], *tāhi(m)</i> (III. 33).
<i>tebhyah</i> (Abl.)	* <i>tehi</i> , etc. (Om Var. jf. <i>deva</i> ovenfor).
<i>tābhyah</i> (Abl.)	* <i>tāhīnto</i> , etc., <i>tīhīnto</i> , etc. (III. 33).
<i>teshām</i>	<i>tesīm, [tāsa], tāṇa, [se</i> (III. 81)], <i>siṃ</i>
<i>tāsām</i>	<i>tesīm, [tāsa], tāṇa, [se], siṃ</i> . (Hos Var. bemærkes ikke, at <i>siṃ</i> og Formerne paa <i>-esīm</i> ogsaa bruges i Fem.).
<i>teshu</i>	<i>tesu</i> .
<i>tāsu</i>	<i>tāsu, tīsu</i> (III. 33).

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>esha</i> og <i>eshaḥ</i>	<i>esa</i> , <i>eso</i> , [<i>īṇam</i> , <i>īṇamo</i> (III. 85)].
<i>eshā</i>	<i>esā</i> , [<i>esa</i> , <i>īṇam</i> , <i>īṇamo</i>].
<i>etad</i>	<i>eam</i> , [<i>esa</i> , <i>īṇam</i> , <i>īṇamo</i>].
<i>etam</i>	* <i>eam</i> .
<i>etam</i>	* <i>eam</i> .
<i>etena</i>	<i>e(d)eṇa</i> , <i>e(d)īṇā</i> . (Baade Var. og Hem. anføre kun Formerne med <i>d</i>).
<i>etayā</i>	<i>ēāe</i> , <i>ēie</i>
<i>etasyai</i> og <i>etasyāḥ</i> (Gen.)	<i>eāe</i> , <i>ēie</i>
<i>etasmāt</i>	<i>etto</i> , <i>ettāhe</i> , <i>eāo</i> , etc. (III. 82). (Var. <i>etto</i> , <i>edādo</i> , <i>edādu</i> , <i>edāhi</i>).
<i>etasyāḥ</i> (Abl.)	[<i>eāe</i> , <i>ēie</i> , etc.], <i>eāo</i> , etc.
<i>etasya</i>	<i>eassa</i> , [<i>se</i> (III. 81)].
<i>etasmīn</i>	<i>eassīm</i> , <i>eammī</i> , [<i>īammī</i> , <i>ayammī</i> (III. 84)]; <i>ettha</i> (III. 83).
<i>etasyām</i>	<i>eāe</i> , <i>ēie</i> .
<i>ete</i>	<i>ee</i> .
<i>etāḥ</i>	* <i>eā</i> , * <i>eāo</i> .
<i>etāni</i>	* <i>eāi(m)</i> , * <i>eāni</i> .
<i>etān</i>	* <i>ee</i> .
<i>etāiḥ</i>	* <i>eēhi(m)</i>
<i>etābhiḥ</i>	* <i>eāhi(m)</i> , * <i>eīhi(m)</i> .
<i>etebhyaḥ</i> (Abl.)	[* <i>eēhi</i> ,] etc. (Om Var. jf. <i>deva</i>).
<i>etābhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>eāhīnto</i> , etc., * <i>eīhīnto</i> , etc.
<i>eteshām</i>	<i>eessīm</i> , <i>eāṇa(m)</i> , [<i>se</i> , <i>sim</i> (III. 81)]. (Var. med <i>d</i>).
<i>etāsām</i>	<i>eessīm</i> , <i>eāṇa(m)</i> , <i>eīṇam</i> , [<i>se</i> , <i>sim</i>]. (Om Var. sé <i>tāsām</i>).
<i>eteshu</i>	* <i>eesu</i> .
<i>etāsu</i>	* <i>eāsu</i> , * <i>eīsu</i> .

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>ayam</i>	[<i>ayam</i> (III. 73)], <i>imo</i> (III. 72).
<i>iyam</i>	<i>imā</i> , [<i>imiā</i> (III. 73)].
<i>idam</i>	<i>īdam</i> , <i>īṇam</i> , <i>īṇamo</i> (III. 79).
<i>imam</i>	<i>imam</i> [<i>ṇam</i> (III. 77), <i>īṇam</i> (III. 78)].
<i>imām</i>	<i>imam</i> [<i>ṇam</i> , * <i>īṇam</i>].
<i>anena</i>	<i>imiṇā</i> , <i>imeṇa</i> (III. 69), [<i>ṇena</i> (III. 77)].
<i>asyai</i> og <i>asyāḥ</i> (Gen.)	<i>imāe</i> , <i>imīe</i> (III. 32), [<i>se</i> (III. 81)].
<i>asmāt</i>	
<i>asyāḥ</i>	<i>imāe</i> , <i>imīe</i> , etc.
<i>asya</i>	<i>assa</i> , <i>imassa</i> (III. 74), [<i>se</i> (III. 81)].
<i>asmin</i> , <i>iha</i>	<i>assīm</i> (III. 74), <i>imassīm</i> , <i>imammī</i> , <i>iha</i> (III. 75).
<i>asyām</i>	<i>imāe</i> , <i>imīe</i> .
<i>ime</i>	<i>ime</i> .
<i>imāḥ</i>	* <i>imā</i> , * <i>imāo</i> , * <i>imāo</i> (III. 32); [* <i>ṇā</i> (acc., III. 77)].

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>imāni</i>	* <i>imāi(m)</i> , * <i>imāṇi</i> .
<i>imān</i>	<i>ime</i> , [<i>ne</i> (III. 77)].
<i>ebhiḥ</i>	[<i>ehi</i> (III. 74)], <i>imehi</i> , [<i>nehim</i> (III. 77)].
<i>ābhiḥ</i>	[<i>āhi</i>], * <i>imāhi</i> , * <i>imīhi</i> , [<i>nāhi</i>].
<i>ebhyaḥ</i> (Abl.)	[* <i>ehi</i> etc.], * <i>imehi</i> etc. (Om Var. sé <i>deva</i>).
<i>ābhyaḥ</i> (Abl.)	[* <i>āhimto</i>], * <i>imāhimto</i> , * <i>imīhimto</i> , etc.
<i>eshām</i>	<i>imesim</i> , <i>imāna(m)</i> , [<i>se</i> , <i>sim</i> (III. 81)].
<i>āsām</i>	<i>imesim</i> , <i>imāna(m)</i> , <i>imāṇa(m)</i> , [<i>se</i> , <i>sim</i>]. (Om Var. sé <i>tāsām</i>).
<i>eshu</i>	[<i>esu</i> (III. 74)], * <i>imesu</i> .
<i>āsu</i>	[* <i>āsu</i>], * <i>imāsu</i> , * <i>imīsu</i> .

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>asau</i> (m. og f.)	<i>aha</i> og <i>amū</i> (m. og f.) III. 87.
<i>adas</i>	<i>aha</i> , <i>amum</i> .
<i>amum</i>	* <i>amum</i> .
<i>amūm</i>	* <i>amum</i> .
<i>amunā</i>	<i>amuṇā</i> .
<i>amuyā</i>	* <i>amūe</i> .
<i>amushyai</i> , <i>amushyāḥ</i> (Gen.)	* <i>amūe</i> .
<i>amushmāt</i>	* <i>amuṇo</i> . <i>amūo</i> , etc.
<i>amushyāḥ</i> (Abl.)	<i>āmūo</i> , etc.
<i>amushya</i>	<i>amussa</i> , <i>amuṇo</i> .
<i>amushmin</i>	<i>amummi</i> (III. 88), [<i>ayammi</i> , <i>iammi</i> (III. 89)].
<i>amushyām</i>	* <i>amūe</i> .
<i>amī</i>	<i>amuṇo</i> , [* <i>amū</i>] (Var. ogsaa <i>amūo</i> ; jf. <i>aggī</i>).
<i>amūḥ</i>	[* <i>amū</i>], <i>amūo</i> . (Om Var. jf. <i>vahū</i>).
<i>amūni</i>	<i>amūi(m)</i> .
<i>amūn</i>	[* <i>amū</i>], * <i>amuṇo</i> . (Om Var. jf. <i>aggī</i>).
<i>amūbhiḥ</i>	<i>amūhi</i> .
<i>amūbhiḥ</i>	<i>amūhi</i> .
<i>amūbhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>amūhimto</i> , etc.
<i>amūbhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>amūhimto</i> , etc.
<i>amūshām</i>	<i>amūṇa(m)</i> .
<i>amūshām</i>	<i>amūṇa(m)</i> .
<i>amūshu</i>	<i>amūsu</i> .
<i>amūshu</i> ,	<i>amūsu</i> .

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>yah</i>	* <i>jo</i> .
<i>yā</i>	<i>jā</i> .

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>yad</i>	* <i>jam</i> .
<i>yam</i>	* <i>jam</i> .
<i>yām</i>	<i>jam</i> .
<i>yena</i>	<i>jeṇa, jīṇā</i> .
<i>yayā</i>	* <i>jāe, *jīe</i> .
<i>yasyai, yasyāḥ</i> (Gen.)	<i>jīssā, jīse, jāe, jīā</i> , etc.
<i>yasmāt</i>	[<i>jamhā</i>], <i>jāo</i> , etc. (Var. <i>jatto</i> og <i>jado</i>).
<i>yasyāḥ</i> (Abl.)	[<i>jāe</i> , etc., <i>jīe</i> , etc.], <i>jāo</i> , etc., <i>jīo</i> , etc.
<i>yasya</i>	<i>jassa, jāsa</i> .
<i>yasmin, yatra</i>	<i>jassim, jammi, jahim</i> , (<i>jāhe</i> , [<i>jālā</i>], <i>jaīā</i>); <i>jattha</i> .
<i>yasyām</i>	<i>jāhim, jāe, jīe</i> , (<i>jāhim</i> hos Var.?).
<i>ye</i>	<i>je</i> .
<i>yāḥ</i>	* <i>jā, *jāo</i> .
<i>yāni</i>	* <i>jāi(m), *jāṇi</i> .
<i>yān</i>	* <i>je</i> .
<i>yāḥ</i>	* <i>jēhi(m)</i> .
<i>yābhiḥ</i>	* <i>jāhi(m), *jīhim</i> .
<i>yebhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>jēhi</i> , etc. (Om Var. sé <i>deva</i>).
<i>yābhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>jāhinto, *jīhinto</i> , etc.
<i>yeshām</i>	<i>jesim, jāṇa(m)</i> .
<i>yāsām</i>	* <i>jesim, jāṇa(m)</i> . (Om Var. sé <i>tāsām</i>).
<i>yeshu</i>	* <i>jesu</i> .
<i>yāsu</i>	* <i>jāsu, *jīsu</i> .

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>kaḥ</i>	<i>ko</i> .
<i>kā</i>	<i>kā</i> .
<i>kiṁ</i>	<i>kiṁ</i> (III. 80).
<i>kaṁ</i>	* <i>kaṁ</i> .
<i>kām</i>	<i>kaṁ</i> .
<i>kena</i>	<i>keṇa, kiṇā</i> .
<i>kayā</i>	<i>kāe, kiē</i> .
<i>kasyai, kasyāḥ</i> (Gen.)	<i>kāsa, kissā, kīse, kāe, kiā</i> , etc. (Hos Var. bemærkes ikke, at <i>kāsa</i> ogsaa er Fem.).
<i>kasmāt</i>	[<i>kamhā</i>]; [<i>kiṇo, kīsa</i> (III. 68)]; <i>kao, katto, kado</i> (III. 71); etc. (Var. <i>katto, kado</i>).
<i>kasyāḥ</i> (Abl.)	<i>kāe</i> , etc., <i>kiē</i> , etc., <i>kāu</i> , etc., <i>kīu</i> , etc.
<i>kasya</i>	<i>kassa, kāsa</i> .
<i>kasmin; kutra</i>	<i>kassim, kammi, kahim; kattha</i> ; (<i>kāhe</i> , [<i>kālā</i>], <i>kaīā</i>).
<i>kasyām</i>	<i>kāhim, kāe, kīe</i> (<i>kāhim</i> hos Var.?).
<i>ke</i>	<i>ke</i> .

Sanskrit.	Prākṛit.
<i>kāh</i>	* <i>kā</i> , * <i>kāo</i> .
<i>kāni</i>	* <i>kāi(m)</i> , * <i>kāṇi</i> .
<i>kān</i>	<i>ke</i> .
<i>kāiḥ</i>	<i>kehi(m)</i> .
<i>kābhiḥ</i>	* <i>kāhi(m)</i> , * <i>kīhi(m)</i> .
<i>kebhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>kehi</i> , etc. (Om Var. jf. <i>deva</i>).
<i>kābhyaḥ</i> (Abl.)	* <i>kāhimto</i> , * <i>kīhimto</i> , etc.
<i>kesām</i>	<i>kesim</i> , <i>kāsa</i> , <i>kāṇa(m)</i> .
<i>kāsām</i>	<i>kesim</i> , [<i>kāsa</i>], <i>kāṇa(m)</i> .
<i>kesu</i>	* <i>kesu</i> .
<i>kāsu</i>	<i>kāsu</i> , <i>kīsu</i> .

Af de øvrige Pronomina har jeg ikke kunnet finde *asmadīya*, *yushmadīya*, *katama*, *anyatara*, *anyatama*, *yatara*, *yatama*, *yati* og *tati*; (*sama*, *sima*, *nema*, *tva* og *ubhe* falde vel bort); *sa-* (*sva-*)¹⁾ og *vissa-* (*viṣva-*) har jeg kun fundet i Sætninger. *yāvāt* og *tāvāt* som Pronomina samt *etāvāt*, *iyāt*, og *kiyāt* erstattes af *jittiam*, etc. (Hem. II. 156 fg.). *savvo* (*sarvaḥ*), *anno* (*anyaḥ*), *ekko* (*ekaḥ*), *kajaro* (*katarah*), *iaro* (*itarah*), *avaro* (*aparah*) böjes tildels pronominalt (N. pl. *savve*; L. sg. *savvassim*, *savvammī*, *savvattha*, *savvahim*; G. pl. *savvesim* og *savvāṇa*). *anyonyam* hedder *annonnam*, *annunnam*, *annannam* (Hem. I. 156). Ved de øvrige (*sayam* [*svayam*], *maiya* [*madīya*], *tadīya* [*tvadīya*], *avaham* eller *waham* [*ubhayam*], *para*, *kaī* [*kati*]) omtales intet mærkeligt. *koi* (*kaṣcit*) og *ko vi* (*ko'pi*) bruges som paa Sanskrit (*kaṣcana* har jeg ikke fundet).

Man sér, at ogsaa i Pronominerne er den største Del af Sanskritformerne regelmæssig repræsenterede, og at det gælder i endnu højere Grad her end ved Substantiverne, at de ikke direkte repræsenterede Sanskritformer ere meget mindre afvigende fra de nærmeste Prākṛitformer end Prākṛitformerne indbyrdes.

e) Talordene have faaet mere faste Former, tildels ved første Øjekast temmelig skarpt adskilte fra Sanskritformerne; men disse skinne dog overalt let igennem. (Sé Hermann Jacobi: Ausgewählte Erzählungen in Mahārāshtrī, pg. XL fgg.).

f) Verberne have lidt overordentlig meget, naar man sammenligner dem med Grammatikernes Sanskrit, mindre, men dog endnu ganske betydeligt, naar man sammenligner dem med det klassiske Sanskrit i Litteraturen. Der er (foruden Passiv, Causativ og nogle Intensiver) ikke blevet andet tilbage af dem end Præsens, Potentialis, Imperativ, det uomskrevne Futurum, Præsens og Fut. Ptc., Infinitiv, Gerundium og Gerundiverne, samt Pf. Ptc. Pass. Af Medium forekommer nogle Levninger, men uden nogen fra Activ forskellig

¹⁾ Erstattes vel ellers af *appaṇo*.

Betydning. Hertil kommer en temmelig vidtdreven Uniformering og nogle Nydannelser. Præsens er i Reglen bleven Grundlaget for hele Bøjningen; dog gør dette i de fleste Tilfælde ingen Forskel, og i ikke faa Tilfælde, hvor det vilde gøre Forskel, ere de lydrette Repræsentanter for Sanskritformerne bevarede (i Passiv, Futurum og navnlig Pf. Ptc. Pass.). Den sædvanlige Passiv synes dannet efter nogle faa hyppig anvendte Verber (som *dīyate*, etc.). Potentialis udgaar fra 1. Person sing. i *a*-Klassen, hvortil i de andre Personer føjes de andre Klassers Endelser. Men desuden kan Potentialis bruges for de andre Tider og Maader og kan i saa Fald tillige antage disses Endelser. Causativerne dannes saavel efter Formen paa *-ayati* som efter den paa *-āpayati*. Desuden forekommer en gaadefuld Nydannelse for Præteritum, som i nogle Tilfælde synes at stamme fra Aorist, i andre muligvis fra Precativ. Sædvanlig erstattes dog Præteritum enten af Præsens eller ved Anvendelse af Pf. Partic. Pass. Formerne ere lette at oversé hos Vararuci og Hemacandra, og jeg skal derfor ikke anføre dem. Det vil let sés, at ogsaa her svare Sanskritformerne, saavidt tilsvarende Former ere bevarede i Prākrit, enten lydret til én af Prākritformerne eller ere snarere (ofte betydelig) mindre afvigende fra én af disse, end Prākritformerne afvige indbyrdes, og hvad Anvendelsen af Tempus- og Modusformerne angaar, er det klassiske Sanskrit slet ikke meget forskelligt fra Prākrit; den udstrakte Anvendelse af Præsens (i Sskr. med *smā*, naar der skal betegnes Præteritum), Potentialis og Pf. Ptc. Passiv turde være lige saa fremherskende i det klassiske Sanskrit som i Prākrit, og til Manglen af Præteritum i Prākrit (frasét den, som det synes sjælden anvendte, ovenfor omtalte Nydannelse) svarer i Sskr. Sammenblandingen af de 3 forbigangne Tider. Jeg sér saaledes heller ikke for Verbernes Vedkommende nogen Hindring for den Antagelse, at Sanskrit- og Prākritformerne have været i Brug ved Siden af hverandre. Med Præteritumsformernes Forsvinden og den stærke Anvendelse af Pf. Ptc. Passiv kan sammenlignes den mere og mere omsiggribende Tilbagetrængen af Imperf. i Tysk og af Passé défini i Fransk til Fordel for Perfectum, ikke at tale om Impf. Conj.

g) Føjes hertil den bekvemme Regel *bahulam* (Hem. I. 2), som muligvis dækker over mere, end der udtrykkelig ved de enkelte Regler angives, og *ṣeṣam Saṃskṛtavat siddham* (Hem. IV. 448), samt *vyatyayaṣca* (Hem. IV. 447), som bl. a. lærer, at de angivne Skeltemærker mellem Prākritsprogformerne ikke overholdes (hvad dog Pischel forkaster), bliver Grænsen mellem Sanskrit og Prākrit endnu mere flydende.

§ 55. At Grammatikernes Anskuelser om de forskellige Prākritsprogformers Forhold til hinanden indbyrdes og til Sanskrit stemme overéns med det ovenfor udviklede, ifølge hvilket Sanskrit var det højere Rigsskriftsprog (nærmest Skrift- og Declamationssprog), Čaurasenī det normale Prākrit-Rigstalesprog og Mahārāshṭrī det normale Prākrit-Rigsskriftsprog, kan maaske ogsaa udledes af deres Anvendelse af Udtrykkene *prakṛtiḥ* og *ṣeṣaḥ* (*ṣeṣam*) til nærmere Bestemmelse og Supplering af deres Regler. Som allerede anført ovenfor (§ 41), angives Mahārāshṭrī's *prakṛtiḥ* at være Sanskrit (Hem. I. 1) og det ikke

anførte for denne Sprogforms Vedkommende at stemme med Sanskrit (Var. IX. 18); Çauraseni's *prakṛtiḥ* er ligeledes Sanskrit (Var. XII. 2), mens *çesham* for dets Vedkommende er *Mahārāshṭrīvat* (Var. XII. 32 = *Prākṛtavat* Hem. IV. 286); de andre Sprogformers *prakṛtiḥ* er (hos Vararuci) Çauraseni (Var. X. 2 og XI. 2) og (hos Hemacandra) (bortsét fra Cūlikāpaiçācika) *çesham Çauraseniḥ* (Hem. IV. 302, 323; om Apabhramça siges Hem. IV. 446 *çauraseniḥ*, nærmere bestemt ved *prāyah*, ikke ved *çesham*). Udtrykkene med *çesham* (*çeshah*) trænge ikke i denne Sammenhæng til nogen nærmere Forklaring. De vise, at de Ejendommeligheder, hvorved Çauraseni adskilte sig fra Mahārāshṭrī, ogsaa strakte sig til de andre Sprogformer, eller at Çauraseni i Virkeligheden var det normale Prākṛit. Udtrykkene med *prakṛtiḥ* maa derimod tages nærmere i Øjesyn. Naar man undtager Hemacandra I. 1 (hvor forøvrigt Udtrykket *prakṛtiḥ Saṃskṛtam* ikke behøver at gælde alene om Mahārāshṭrī, men lige saa godt, hvad der forekommer mig sandsynligst, kan antages at gælde om alle de behandlede Prākṛitsprogformer, hvilket altsaa vilde constituere en Forskel mellem Hemacandra's og Vararuci's Udtryksmaade), bruges Udtrykkene med *prakṛtiḥ* kun hos Vararuci. Som allerede Lassen har bemærket, kan Meningen ikke være, at Paiçācī og Māgadhī skulde være opstaaede af Çauraseni; det umulige heri kan ikke være undgaaet Vararuci's Opmærksomhed. Det, der laa nærmest at antage, vilde være, at Vararuci med disse Udtryk vilde angive, hvilken Sprogform de Former tilhørte, hvis Forandringer foreskrives; men dette slaar kun til én Gang for Paiçācī's (X. 11) og én Gang for Māgadhī's Vedkommende (XI. 14); i alle andre Tilfælde gaar han (ligesom Hemacandra, undt. IV. 268, 273 og 318 af Bekvemmelighedshensyn) ud fra Sanskrit. Det synes saaledes, som om Udtrykkene med *prakṛtiḥ* hos Vararuci skulle betegne væsentlig det samme som Udtrykkene med *çesham* hos Hemacandra, hvilket stemmer med, at Vararuci har *çeshah* paa det eneste Sted, hvor Hemacandra har *prakṛtiḥ*, og omvendt *prakṛtiḥ*, hvor Hemacandra har *çesham*; bægge Udtryk bruges ikke angaaende samme Sprogform paa én Gang hos nogen af de to Forfattere, undtagen at Vararuci angaaende Çauraseni baade siger *prakṛtiḥ Saṃskṛtam* (XII. 2) og *çesham Mahārāshṭrīvat* (XII. 32), hvilket sidste Udtryk dog muligvis gælder ikke Çauraseni alene, men de 3 sidst behandlede Sprogformer under ét. I det sidst anførte Tilfælde kan Udtrykket med *prakṛtiḥ* aabenbart ikke være synonymt med Udtrykket med *çesham*, og vi nødes saaledes til alligevel at søge en forskellig Betydningsnuance mellem de to Udtryk. Jeg kan ikke faa Øje paa nogen anden Forklaring end, at *prakṛtiḥ* hos Vararuci betegner saa at sige det uopnaaede Forbillede, hvormed vedkommende Sprogform burde stemme, med andre Ord, at Çauraseni (XII. 2) betegnes som ufuldkomment Sanskrit, mens Paiçācī (X. 2) og Māgadhī (XI. 2) betegnes som ufuldkomment Çauraseni, og at Mahārāshṭrī (XII. 32) sættes væsentlig paa samme Trin som Çauraseni, dog saaledes at det sidste er det egentlige ufuldkomne Sanskrit.

§ 56. De ikke faa Afvigelser mellem Vararuci og Hemacandra indbyrdes og den sidstes større Fuldstændighed, i Forbindelse med den Omstændighed, at Antallet af de behandlede Sprogformer stadig forøgedes, synes naturligt at maatte forklares, i al Fald væsentligst, af, at Prākritisprogformerne vare i en bestandig fortsat Udvikling, en Udvikling, som ikke engang deres Anvendelse som Skriftsprog ganske har kunnet hæmme.

V. Det klassiske Sanskrit.

§ 57. Det klassiske Sanskrit er den Form af Sanskrit, som foreligger i Litteraturen fra den Tid, da Sanskrit er blevet almindeligt **Skriftsprog**, og det meste af Sanskritlitteraturen i snevrere Forstand (med Udelukkelse af Vedalitteraturen) hører hertil (med Undtagelse nemlig af de episke Digte, etc.). Det er samtidigt med de i det foregaaende Afsnit omhandlede Prākrit-Sprogformer. Vi have sét, at Sanskrit ikke var eneherkende som Skriftsprog i denne Periode, om det end var det mest anvendte og mest ansete og vel ogsaa det lettest og almindeligst forstaaelige, hvad der synes at fremgaa af Hāla v. 2; i Indskrifter bliver det eneherkende omtrent ved Aar 400 efter Chr.; men flere af Prākrit-Sprogformerne anvendtes som Litteratursprog ved Siden af, navnlig Mahārāshṭrī, i ringere Grad Paiçācī, Māgadhī og Apabhramça, men ikke Çaurasenī etc. (§§ 44—46). Af Prākritlitteraturen er imidlertid saa godt som intet bevaret undtagen en Del af den i Mahārāshṭrī affattede. De af senere Grammatikere omtalte Apabhramça'er og Paiçācika'er synes at have været Anvendelser af Apabhramça og Paiçācī som Retskrivningssystemer med dialektiske Modifikationer, men ikke virkelige Folkedialekter; de vedbleve, som det synes, at bestaa, med indskrænket Anvendelse, ved Siden af Mahārāshṭrī og Māgadhī (§§ 47—48). Dramaernes Māgadhī og de andre «Prākrit»er, som forekomme eller maa antages at have forekommet i Drama'erne, samt Vibhāshā'erne maa nærmest antages at have været af en impressionistisk Karakter og have ikke været virkelige Sprog i den Form, hvori de forekomme i Drama'erne, og, at dømme efter de Personer, som anvende dem, har de dramatiske Forfatteres Hensigt ikke været at bibringe Tilskuerne en Forestilling om virkelige Folkedialekter, men kun om Rigssprogsprovinsialismer, og for Vibhāshā'ernes Vedkommende om foragtede Kastets og Samfundsklassers Jargon (§§ 49—50). Virkelige Talesprog kan af de opbevarede Former kun Sanskrit og Çaurasenī antages at have været; disse maa betragtes som to Sider af ét og samme dannede Rigssprog, saaledes at Sanskrit nærmest svarer til vore Bogsprog eller Deklamationssproget og derfor maatte læres ved ligefrem dertil sigtende Undervisning, Çaurasenī til det naturlige usoiğererede Talesprog; og da man af Daᅇᅇin sér, at Çaurasenī var et i strængeste Forstand levende Talesprog paa hāns Tid, maa ogsaa Sanskrit paa den Tid have været et levende Sprog, og af Drama'erne sés det,

at det ikke var udelukkende Skriftsprog, men i højere Grad end vore Europæiske Bogsprog anvendtes som Talesprog af dem, som havde faaet en højere Undervisning (§ 51). Mahārāshtrī, det eneste Prākrit-Skriftsprog, der indtager en med Sanskrit nogenlunde jævnbyrdig Stilling, er væsentlig det samme som Çaurasenī, som det er kommet i Forkøbet som Skriftsprog, men ensidig radikalt og ikke nogen paalidelig Repræsentant for et Talesprog, ligesom det heller ikke forekommer som Talesprog i Drama'erne; og Paiçācī var sandsynligvis kun en kunstig Modification af Rigssproget og kan ikke komme i Betragtning ved Bestemmelsen af Periodens Sprogform eller Sprogformer undtagen indirekte som et nyt Vidnesbyrd om, hvor nær Rigssproget har staaet Sanskrit (§ 52). Nogen Omtale af «Dialekter» i egentlig Forstand lader sig overhovedet næppe paavise i Periodens Litteratur, hvorimod deres Existens ikke blot maa forudsættes som en Selvfølge, men positivt bevises af de mange Sprogformers Forekomst hos Dramatikerne og hos Grammatikerne, da disses Skelnemærker i sidste Instans dog maa antages at stamme fra Dialekter, i al Fald for de Ords og Formers Vedkommende, som ikke synes at kunne afledes af Sanskrit, samt af den Omstændighed, at de fleste af dem benævnes efter Provinser. De sporadisk forekommende Benævnelser *deçabhāshā* og lignende behøve ikke at betegne «Dialekter», men betegne snarest Provincialismer hos Honoratiorene, altsaa noget lignende som Drama'ernes «Bhāshā'er» eller «Prākrit'er», kun at disse for Størstedelen i Drama'erne maa antages, som ovenfor vist, at have en impressionistisk Karakter. Mens Størstedelen af Prākritsiden af det fælles Sanskrit-Prākritske Rigssproget er lig med Sanskrit eller en regelmæssig lydret Repræsentation af Sanskrit, indeholder den dog dels en ikke ringe Mængde *deçī*'er (som udtrykkelig skelnes fra «Dialekt»-Ord), som enten i Betydning eller Form ikke regelmæssig svare til Sanskrit (§ 53), dels en Mængde grammatiske Former, som ligeledes ikke lydret kunne afledes af Sanskritformerne, men af hvilke dog den største Del ere Analogidannelser, hvis Bestanddele ere rene Sanskritelementer, og som meget vel kunne have gennemgaaet Sanskritstadiet, mens det kun er en ringe Del, med hvilke dette ikke synes at have været Tilfældet; og Sanskritformerne afvige som oftest mindre fra een af Prākritformerne, end disse afvige fra hinanden indbyrdes, og dette tilligemed den overvejende Mængde af identiske Ord og Former og den Omstændighed, at en Del Prākritord synes med Forsæt at have været bragte i en Form, der i akustisk Henséende skulde staa Sanskrit saa nær som muligt, afgiver ikke alene et fuldgyldigt Bevis for, at Sanskrit og Prākrit have kunnet bestaa samtidig som Lag af det samme «Sprog», men den sidste Omstændighed tilligemed Forholdet i Drama'erne beviser, at dette virkelig har været Tilfældet (§ 54), ligesom det ogsaa af Grammatikernes Behandlingsmaade synes at fremgaa, at Çaurasenī har været det virkelige Prākrit-Rigstalesprog med Sanskrit som det øverste og mere «soignerede» Lag (§ 55). Prākrit afledes med fuld Bevidsthed af Sanskrit og forklares som «det der har en *prakṛti* ∴ Grundlag, Oprindelse» (nemlig Sanskrit), som dog vist ikke er Ordets oprindelige Betydning. Den oprindelige

Betydning synes at være «det naturlige, simple» Sprog i Modsætning til «*samskr̥ta*» det «soignerede» Sprog, og at Prākritgrammatikerne selv (Hem. I. 1) tage det i den anden Betydning, synes at tyde paa, at man har været sig deres sande Natur vel bevidst. «Samskr̥ta» forekommer allerede i Rāmāyaṇa (V. 30. 17 fgg. og maaské et Par andre Steder, sé Muir OST. II. 157 fgg.) om Sproget i en Betydning, der nærmer sig meget til den, det senere har faaet.

§ 58. Det klassiske Sanskrit er allerede karakteriseret i Almindelighed ovenfor. I Theorien er det identisk med de gamle Grammatikeres Bhāshā; men at dømme efter dets Repræsentation i Litteraturen, synes det, i Sammenligning med Bhāshāsproget, at have haft et betydelig indskrænket Ordforraad (jf. hvad ovenfor, § 53, er anført om forældede Ord af Hemacandra, hvortil kommer en Mængde af Grammatikerne anførte Afledninger og den store Mængde uefterviste «Rødder») og sjelden eller aldrig at have anvendt en Mængde af Grammatikerne docerede Former. At der udtrykkelig nævnes «forældede» Ord, som dog forekomme i den ældre Litteratur, er et nyt Bevis paa, at Sproget har været i al Fald til en vis Grad levende; thi et dødt Sprogs Ord blive ikke forældede. Det har fundet sine Grammatikere (Kāçikā, Vopadeva, Siddhāntakaumudī, etc.) og kan opvise Ordbøger, o. s. v. Grammatikerne hævde de omtalte, i Litteraturen lidet eller slet ikke forekommende Ord og Former, idet de i det hele ganske gaa i de gamle Grammatikeres Fodspor, dog undertiden med nogle Indrømmelser til Digtersproget (sé f. Ex. ovenfor, hvad der er bemærket om Pf. ptc. act., som Vopadeva ubetinget tillader). Af disse grammatikalske og lexikalske Værker hører imidlertid en Del til en saa sèn Tid, at Sanskrit dengang ubestridelig kun var et lærd ikke almindelig forstaaeligt Sprog, for andres Vedkommende (Amarakoça) hersker der Tvivl om deres Alder. At Sproget, ogsaa for de tidligeres Vedkommende, i al Fald tildels var i det mindste archaistisk, sés af lejlighedsvis Misforstaaelser (som Forvexlingen af *āsan* med *āsana* i Kāçikā til Pāṇ. VI. 1. 63, udtrykkelig berigtiget i Siddhāntakaumudī). Det har optaget enkelte fremmede Ord (søm *dināra*, *pīlu*, *mihira*) og nogle Prākrit-Ord; men i det hele og store har de Forandringer, det efter Litteraturen at dømme har undergaaet, bestaaet i Tab af Ord og Former og en deraf betinget ensidig Forkærlighed for visse Constructioner. Saa vel i Formlære som i Syntax har det øjensynlig, om end i nogen Afstand, fulgt samme Udviklingsgang som det samtidige Prākrit, men (paa nogle faa Ord nær) ikke optaget Prākrit'ernes Nydannelser og ny Ord. Dets «Korrektthed» overfor Prākrit har altsaa bestaaet i ikke at følge dette i dets Udvikling i positiv Retning ved at optage dets Neologismer, mens dets Afvigelse fra de gamle Grammatikeres Bhāshā beror paa, at det har fulgt Prākrit i negativ Retning, idet Tidens Tand har gnavet paa det og berøvet det en meget stor Del af dets gamle Rigdom. Man kunde herimod indvende, at meget af det, der mangler i det klassiske Sanskrit, ogsaa mangler eller kun forekommer sporadisk i den ældre Litteratur, særlig Brāhmaṇa'erne (jf. Whitney: «The study of Hindu Grammar

and the study of Sanskrit» i American Journal of Philology, Vol. V), som dog i mange Henséender staa Bhāshā-Sproget saa nær. Vi maa her først og fremmest fastholde, at det er et Faktum, at de paagældende Former have forekommet i Bhāshā-Sproget, da det modsatte, efter det ovenfor udviklede, vilde føre til de uløseligste Modsigelser og de urimeligste Antagelser. At de slet ikke eller kun sporadisk forekomme i Brāhmaṇa'erne, kan fyldestgørende forklares af to Grunde: 1) for det første er Brāhmaṇa'ernes Indhold saa ensidigt og ensformigt, at man ikke kan vente at finde alle Sprogets Ord og Former anvendte i dem; 2) for det andet er Bhāshā, trods megen Overensstemmelse i Hovedtrækkene, dog ikke den samme Sprogform som Brāhmaṇa'ernes, men forholder sig til denne som f. Ex. Pāli eller Mahārāshṭrī til det klassiske Sanskrit. Hertil kommer, at Bhāshā væsentlig var et Talesprog, som det vilde være meget vildledende at beskære efter en, oven i Købet højst ensidig, Litteratur. Man behøver, for at indsé det uberettigede heri, kun at tænke sig, at vi for det klassiske Sanskrits Periode ingen Sanskrit-Grammatik og ingen Prākṛit-Litteratur havde, men kun Sanskrit-Litteratur og Prākṛit-Grammatik, dog saaledes, at man sér bort fra de fonetiske Forskelligheder og kun tænker sig Forskellighederne i de grammatiske Former overleverede, og endvidere tænker sig Navnene Sanskrit og Prākṛit borte (da disse vilde kunne give Nøglen til Gaadens Løsning). Resultatet vilde blive ganske det samme, som for Bhāshā's Vedkommende er indtraadt: da man ikke vilde finde de mangfoldige Prākṛit-Endelser og *deçī*-Ord i Litteraturen, vilde mange antage dem for — opdigtede, hvor umuligt det end vilde være at give en rimelig Forklaring af en saadan Opdigtningens Fremkomst. Bhāshā-Grammatiken er virkelig, som Benfey har udtrykt det, «en Grammatik uden Litteratur», det klassiske Sanskrit «en Litteratur uden Grammatik», og Forklaringen ligger i, at Bhāshā var et Talesprog, det klassiske Sanskrit kun et højere Talesprog, men væsentlig et Litteratursprog. Mens Bhāshā, indtil det fik den Skikkelse, som vi kende fra Grammatikerne, havde udviklet og beriget sig af Hjærtens Lyst, stod det klassiske Sanskrit ikke blot stille, men tabte af det gamle Forraad næsten alt, hvad der ikke støttedes af de samtidige Prākṛit'er eller af den ældre Litteratur. Tyngdepunktet i Udviklingen er aabenbart i Tidens Løb blevet lagt over paa Prākṛit, idet Prākṛitsprogformerne synes at have været i en bestandig fortsat Udvikling (§ 56) og at have været den eneste Form, hvori det ny fik Lov til at komme frem, mens Sanskrit fornemt lukkede sig for næsten alle Neologismer. En Ting kunde endnu volde Betænkelighed, nemlig at det for en ikke ringe Dél er det samme, der mangler i Brāhmaṇa'erne og i det klassiske Sanskrit og de episke Digte m. m. Dette kommer af, at Bogsproget har fulgt sin egen nogenlunde continuerlige Udvikling, idet Litteraturen vedligeholdte Continuiteten: Bhāshā-Grammatikerne spærrede Vejen for Nydannelser, Litteraturen hjalp til, at ikke alt det gamle tabtes, som ikke tillige var Prākṛit (jf. § 2 Slutning). Det kan passere, at grammatiske Afvigelser forekommer, selv hos de mest klassiske Digtere (endog hos Kālidāsa forekomme nogle enkelte),

og Nydannelser forekomme, som sagt, undertiden; men i det hele stræber man efter at holde sig til de gamles Forskrifter, og jo yngre Forfatterne ere, desto flere gamle Ord pille de sammen og bruge. Det er tydeligt, at henimod Aar 800—1000 er Sproget ikke just dødt, men ældet, og dette Alderdomspræg gaar saa temmelig gennem hele Perioden, trods Digternes Mesterskab: man mærker, at det ikke hænger rigtig naturligt sammen med Talesproget og ikke mere er i Stand til nogen egentlig Udvikling. Men dødt kan det, som sagt, ikke kaldes. Det var tvertimod maaské det eneste almindelig forstaaede Skriftsprog i hele Perioden. — I Sydindien har det selvfølgelig altid været et fremmed Sprog for den store Masse af Befolkningen og spillet samme Rolle for de højere Stænder som Latin eller Fransk i Europa og i sin Tid Persisk som Regeringssprog i Indien.

§ 59. Drama'erne gaa, som ovenfor hævdet, med deres Sprogfordeling øjensynlig ud paa at give et Afbillede af de virkelige Forhold, og der kan, som ovenfor víst, ikke godt være Tvivl om, at i de ældre Drama'er tale Konger, Brahmaner etc. Sanskrit, fordi det virkelig var det Sprog, der paa deres Tid brugtes af dem, der skulde optræde med Værdighed, og denne Tid gaar, efter Daṇḍin's Vidnesbyrd om Çaurasenī, fra hvilket Sanskrit ikke kan skilles, mindst ned i det 7de Aarhundrede eft. Chr. Men rigtignok er man vedbleven at skrive Drama'er med den samme Fordeling af Sanskrit og Prākrit til de sidste Aarhundreder (ja man har endog lavet et nyt fuldstændig kunstigt Prākrit-Sprog, sé Burnell: Aindra School pg. 107 ff.), altsaa paa en Tid, da i al Fald de brugte Prākrit-Sprog have ophørt at existere. Dette minder meget stærkt om latinske Skolekomedier i tidligere Tider her hjemme; men at fastsætte nogen bestemt Grænse for, naar man skal regne Sanskrit for at være blevet uforstaaeligt for dem, som ikke udtrykkelig have lært det, kan være vanskeligt nok. Der er et Par interessante litteraturhistoriske Datoer fra Tiden omkring det 11te Aarhundrede: Overførelsen af Æventyrsamlingen Brhatkathā fra Paiçāci til Sanskrit (Somadeva's Kathāsaritsāgara ca. 1070 og Kshemendra's Brhatkathā ca. 1037), og Jaina'ernes Opgivelse af deres hidtil brugte Prākrit-Dialekt og Antagelse af Sanskrit til Skriftsprog. Dette kan kun komme af, at man forstod Sanskrit, men ikke mere forstod Prākrit. Jeg tror, at det hænger sammen med den begyndende Fremtræden af de ældre Skikkelser af de nyere indiske Sprog (Old-Hindī, etc.), som aldeles have brudt med det tidligere grammatiske System og saaledes ikke længere stode i nogen naturlig Forbindelse med de gamle syntetiske Sprogformer. Fra den Tid af, da det syntetiske Sprogssystem er knust og de nyere Sprog med deres analytiske Bygning ere opkomne, maa Sanskrit ansés for at være et virkelig dødt Sprog, som Brahman'sønnen maatte lære som noget hélt nyt lige saa vel som enhver af os, der skal lære Sanskrit, naturligvis dog under noget andre Forhold. Men paa samme Tid maa ogsaa Jaina Mahārāshtrī have mistet ethvert Skin af Liv, lige saa vel som de andre Prākritformer, og idet Sanskrit stadig blev ved at læres og tildeels tales af de dannede, blev det netop herved eneherkende som et Slags Fællessprog,

der endnu i den følgende Tid fik en ikke ubetydelig Litteratur. Og i den Grad har det bevaret sin Indflydelse, at det har fyldt de nyere Sprog med Dobbeltformer, af hvilke de saakaldte *tatsama*'er benyttes af de dannede, og de ældre (*tadbhava*'er og *deçīya*'er) af den lavere Befolkning.

§ 60. For ret at besvare Spørgsmaalet om, naar Sanskrit har hørt op at være et levende Sprog, maa vi sondre mellem rén Lokaldialekt og «Sprog» i den Forstand, hvori vi i Almindelighed bruge dette Ord. Som eneherkende Lokaldialekt uden andre Sprogformer under sig har det maaské aldrig existeret, eller det maa i al Fald være rigelig 2500 Aar siden, aldeles som for de europæiske Sprogs Vedkommende. Som de dannedes «korrekte» Sprog (vi vilde sige Skriftsprog) har det existeret fra noget efter Vedatidens Afslutning til muligvis ind i det 11te Aarh., fra 1ste Aarh. eft. Chr. tillige som Skriftsprog i vor Forstand. Det har endogsaa rimeligvis været nok saa «korrekt» efter ogsaa at være blevet Skriftsprog som før. I denne Periode er Sanskrit ligesom den øverste Flade af en Sprogmasse, der bunder dybt nede i Lokaldialekter, men vist i det hele betragtedes som ét Sprog, med Undtagelse maaské af de religiøse Dialekter Pāli og Jaina Mahārāshṭrī, da de vare blevne Skriftsprog. Det har holdt de ældgamle Traditioner fast (jeg mener ikke særlig i lingvistisk, men i litterær Henseende) og opbevaret Fortidens aandelige Arv, og det har været den Kilde, hvoraf de indiske Folk stadig have øst, og hvoraf de endnu den Dag idag stadig optage nye Ord.

Excurs.

Oversigt over Veda-Sprogets Afvigelser fra Bhāshā.

§ 1. a) **Sproglyd:** 1) i Rgveda gaar *d* og *dh* imellem 2 Vokaler henholdsvis over til *l* og *lh* (f. Ex. *ilé*, *mīlhúshe*)¹⁾, (i Kāṇvatexten af VS til *l* og *lh*). 2) *r* og *l* kaldes i RkPr. sūtra 42 *jīhvāmūlīyau*, altsaa nærmest Gutturaler. 3) *v* kaldes i RkPr. et Læbebogstav, maaské kun en unøjagtig Betegnelse, i VPR. og TPR. betegnes det som labio-dentalt. 4) Nāsikya *ṛ*: en Næselyd, som indskydes mellem *h* og et følgende *n*, *ṇ* eller *m* (f. Ex. *ahnām* udtalt *ahh-ṛnām*) synes kun omtalt i Prātiçākhyā'erne. (Derimod forudsættes nasalt *y*, *l* og *v* af Pāṇini 1. 1. 69, og *Yama*'erne omtales hos Patañjali). 5) *Svarabhakti* synes kun omtalt i Prātiçākhyā'erne; det er, som bekendt, en Vokallyd paa $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ mora (ifølge RkPr.), af samme Beskaffenhed som *r*²⁾ (jeg vil betegne den [r]), som forekommer i følgende Tilfælde: 1) Vokal + *r* + [r] + Konsonant; efter nogle tillige 2) tonende + [r] + sparça eller ūshman efter abhinidhāna; ifølge RkPr. brugtes den længere (= $\frac{1}{2}$ mora) foran ufordoblet sparça, den kortere (= $\frac{1}{4}$ mora) i andre Tilfælde; TPr. 21. 15 omtaler den kun mellem *r* og en følgende ūshman, og Kommentatoren skelner mellem en aaben (foran *ç*, *sh* og *s*) og en lukket (foran *h*), begge = $\frac{1}{2}$ mora. 6) Dhruva (*ṛ*): en meget kort, efter det foregaaende Bogstavs Beskaffenhed enten tonende eller stum Mellemlyd synes kun omtalt i RkPr.; den forekom i følgende Tilfælde: 1) sparça eller antahstha (undtagen *r*) + Dhruva + sparça; 2) efter sparça i pausa; 3) antahstha + Dhruva + antahstha; Çākala'erne brugte den i endnu flere Tilfælde; APr. omtaler Sphoṭana mellem udlydende sparça og en følgende Guttural. Deraf, at disse Elementer (4—6) ikke omtales hos Grammatikerne, kan dog ikke med Sikkerhed sluttes, at de ikke forekom i Bhāshā, da de ifølge deres Natur tildels ere uundgaaelige.

§ 2. b) **Accent:** a) Beskaffenhed: 1) Prātiçākhyā'erne omtale en Mængde forskellige svarita'er med forskellig Udtale, kampa (Sænkelse af den sidste Dæl af svarita'en foran en acut eller svarita), etc., som ikke omtales hos Grammatikerne; maaské de kun kom til Anvendelse ved den højtidelige Recitation af de hellige Texter, som netop med Hensyn til Accentuationen var forskellig i forskellige Tilfælde; hvis man skal dømme efter de forskellige Systemer for Accentbetegnelsen, som dog rimeligvis har haft nogen Grund i den virkelige Udtale, synes Udtalen at have været noget forskellig i de forskellige Skoler

¹⁾ Jeg betegner i det følgende «gaar over til» ved >, «efterfulgt af» ved +.

²⁾ APr. siger, at den er af samme Natur som a.

og Udtalen af Accenterne, særlig svarita'en, at have været modificeret af den følgende Stavelses Betonning; Prāṭiçākhyā'ernes Angivelser om Udtalen af de forskellige svarita'er ere ikke ganske overensstemmende, men synes dog at berettigge en Deling i 2 Grupper, nemlig Underafdelingerne af den primære svarita paa den ene Side og af den enklitiske paa den anden Side. 2) Ogsaa i Beskrivelsen af selve Accenterne er der muligvis nogen Forskel mellem Prāṭiçākhyā'erne og Pāṇini: a) Pāṇini omtaler i al Fald ikke, at svarita'en begynder i en højere Tone end udātta'en, lige saa lidt som han omtaler kampa, men siger tvertimod (I. 2. 32), at den første Halvdél af svarita'en er = udātta, den sidste Halvdél = anudātta (jf. TPr. I. 46. 47); kampa bruges ikke i Taittiriyatexterne foran en udātta (TPr. 19. 3). b) En anudātta, som staar umiddelbart foran en udātta eller svarita, erklærer Pāṇini for sannātara ∴ lavere end anudātta; noget lignende betegnes maaské med Navnet vikrama, som i TPr. 19. 1—2 tilkommer en anudātta mellem 2 betonedede (∴ med svarita eller udātta forsynede) Stavelser, og ifølge Kaṇḍinya tillige en anudātta, som følger efter en pracaya, altsaa alle de Stavelser, som efter R̥gvedas Accentuationssystem betegnes med anudātta-stregen, med Undtagelse af dem, der efter en Pausā gaa forud for den første udātta eller svarita; selv efter Kaṇḍinya's Definition udelukkes altsaa den første «sannātara» efter en Pausa fra Navnet vikrama; intet tilsvarende findes i de andre Prāṭiçākhyā'er; ifølge Paushkarasādi (TPr. 17. 5) skulde baade svarita og vikrama være «*dr̥dhaprayatnātaraḥ*» ∴ udtales med større Kraft. c) Mens Prāṭiçākhyā'erne udtrykkelig angive, at pracaya-Stavelserne skulle udtales som (eller omtrent som) udātta-Stavelserne, foreskriver Pāṇini for deres Vedkommende «*ekaçruti*» (Pāṇ. 1. 2. 39), hvilket, sammenholdt med 1. 2. 33, næppe kan betegne andet, end at disse Stavelser udtales uden særlig Accent.¹⁾ d) I Veda'erne sammensmeltes $i + i > \overset{\cdot}{i}$, ellers acut + gravis > acut, undtagen i Taittirīya-Texterne, hvor $i + i > \overset{\cdot}{i}$ og derimod $ú + u > \overset{\cdot}{u}$; Pāṇini har acut + gravis > svarita, og ligesaa Çat. Br. alene blandt accentuerede Texter.

β) Plads: 1) Nomina: aa) gen. pl. af -i-, -ú-, -ṛ-Stammer (f. Ex. *agninām*, *dhenūnām*, *pitṛñām*) accentuere altid Genitivendelsen; i R̥V (men ikke i de andre Vediske Texter) accentueres ogsaa afledte Femininstammer paa -ī sædvanlig paa Genitivendelsen (f. Ex. *bahvīnām*; sé Lanman On Nouninflection in the Veda p. 398 fg.). ββ) de svageste Kasus af de Flerstavelses- -ī- og -ū-Stammer, som i Veda'erne højes som Rodstammer, kaste i Veda'erne ikke Accenten paa Endelsen (f. Ex. *nadyā* ∴ *nadīā*, *tanvā* ∴ *tanūā*). γγ) Rodstammer som sidste Led i Sammensætninger accentueres undertiden paa Endelsen (*avadyabhiyā* R̥V, *ādhyā* ∴ *ādhiā* AV, *presḥā* R̥V). δδ) Enstavelsesstammer beholde undertiden Accenten paa Stammen i de svage Kasus (f. Ex. *nádbhyaḥ* m. fl. i Whitney Gr. § 390;

¹⁾ Resultatet af alt dette er blevet, at ved Recitationen af Vedatexterne accentueres nu kun de med anudātta- og svaritategn forsynede Stavelser (jf. allerede Paushkarasādi TPr. 17. 6).

Grm. Wtb. under *nádhl*); omvendt bruges *maháh* (aldrig **máhaḥ*) som nom. pl.¹⁾; acc. pl. af *dyáúh* hedder i Ved. baade *dívaḥ* og *diváh*; gen. sg. af *raí* baade *ráyah* og *ráyáh* (sé Lanman 431). εε) Oxytonerede Sætningsformer med *-áh* have i RV (men ikke i AV etc.) i de svageste Kasus Accenten paa Endelsen, hvis Stammen i disse har faaet Formen *-íc* og *úc* (f. Ex. *praticá*, *anúcdh*, *samíci*; 1 Gang *praticim*; *tiraçcá*, den eneste Form af *tiryáhc*, dér forekommer i RV, er Adverbium). [ζζ) *kshamá* forekommer i Vedasproget kun i Instrum.; den hedder *kshmayá* og synes kun at forekomme i Rgveda (5 Steder) og kun som Adverbium. Hvorfra Benfey (Gr. § 760 note 2) har *gmayáh*, har jeg ikke kunnet finde]. — 2) **Talord:** αα) *saptá* og *ashtá* (*ashhá*, *ashán* regelret) i alle accentuerede Texter. ββ) Kardinaltallene paa *-a(n)* have i alle accentuerede Texter altid Tonen paa *-á-* foran *-bhíh*, *-bhyaḥ* og *-su*, uafhængig af Stammens Accentuation i nom. og acc. (f. Ex. *pánca*, *pañcádbhíh*, *pañcábhyaḥ*, *pañcásu*; *ashtá*, *ashtádbhíh* etc. [men *ashtádbhíh* etc. som Bhāshā] i *ékādaça*, *ekādaçasu*, etc.); ligeledes have Stammerne *tisr-*, *catúr-* og *catasr-* i Veda'erne altid Accenten paa Stammens sidste Stavelse foran *-bhíh-*, *-bhyaḥ* og *-su* (f. Ex. *tisrdbhíh*, *catúrbhíh*, *catasrdbhíh*, etc.) og altid, som det synes, Accenten paa Endelsen i Gen. pl. (*tisrñám* RV; sé nedenfor; *catasrñám* Çat. Br. 3. 3. 2. 13; *caturnám* ogsaa altid i Bhāshā). γγ) Af Ordenstal, som anvendes til at betegne Brøker, trækker til dette Brug i de accentuerede Texter kun *trítiya* og *túriya* Accenten tilbage paa 1ste Stavelse; for $\frac{1}{2}$ forekommer kun *ardhá*; *caturthá*, *pañcamá*, osv., accentueres paa samme Maade, som naar de bruges som Ordenstal (Whitney Gr. § 488). — 3) **Pronomina:** αα) *mat* er accentløs paa 2 Steder i AV (Wh. Gr. § 491). ββ) *enám* RV. 8. 6. 19 i Begyndelsen af en *pāda*; (*enáh* hos Wh. Gr. § 500 har jeg ikke kunnet finde). γγ) I RV forekommer ogsaa *ásmai* (5 Steder), *ásya* (10 Steder) og *ábhih* (3 Steder) (sé Grsm. Wtb.). — 4) **Personalendelser:** I RV accentueres nogle faa Gange 3 pl. med *-até* (Klasse II: *rihaté* 8. 20. 21, eneste Sted; men SV 1. 404 har *riháte* i samme Vers; — *duhaté* 3 Gange, de eneste Steder; — Kl. VII: *añjáté* 1 Gang, 1 Gang *añjáte*; *indháté* 4 Gange, *indháte* 4 Gange; *bhuñjáté* 1 Gang, *bhuñjáte* 1 Gang; — Kl. V og VIII: *tanvaté* 3 Steder, de eneste accentuerede; *manvaté* 1 Gang, eneste Sted; *sprñvaté* 1 Gang, eneste Sted; — Kl. IX: *punaté* 2 Steder, de eneste Steder i RV; men *punáte* AV 7. 27. 1, eneste Sted; — *rinaté* 1 Gang, eneste Sted).²⁾ — 5) **Verbal- og Tempusstammer:** α) overfor Bøjningsendelserne: αα) 2den ps. pl. Imperativ *-ta*, *-tana* kaster i Veda'erne ikke sjælden Accenten tilbage paa Stammen, som saa fremtræder i den stærke Form (f. Ex. *punáta* RV); sjældnere

¹⁾ Det forekommer 3 Steder i RV (Grsm. Wtb.); nom. pl. af dette Ord synes slet ikke at forekomme andre Steder.

²⁾ Whitney (Gr. § 719 og 735) angiver, at *vrñimáhé* og *manāmáhé* skal findes hvert 1 Gang i RV; men jeg har ikke kunnet opdage dem (*vrñimáhe* forekommer mange Steder; *manāmáhe* forekommer mange Steder, men uaccentueret, ogsaa 9. 41. 2, hvor Grsm. Wtb. falskeligt har accentueret det som af Wh. angivet).

2den ps. dual. *-tam*. — $\beta\beta$) 2den ps. sg. pf. act. har altid Acut paa Rodstavelsen. — $\gamma\gamma$) En Dél Participier accentueres paa Rodstavelsen: *indhāna* RV, *āpnāna* RV, *ścāmnan* RV [enestaaende Form]; *dūg(h)āna*, *vidāna*, *sūvāna* og *stāvāna* (jf. nedenfor) have ogsaa de regelmæssige Former; *dādr̥cāna* RV; — omvendt accentueres paa Endelsen: *acodāte*, *badbadhāná*, *marmr̥jāná*, *rathīrayātām*, *cākāt* [men ogsaa *mārmr̥jāna*]. — $\delta\delta$) Sporadiske Tilfælde: *tākshati* (3die pl.) RV; *dhātse* RV (1 Gang; *mātsva*; (*trāsva*, *trādhvam* RV); — *jaḡrātī* AV; *dadhītá* (RV 1 Gang; 3 Gange *dādhlūta*; TS og TB *dādhiran*); *dādr̥ce*, *dādr̥cre* RV; *badbadhé*. — β) Overfor Afledsændelser: *aa*) *sūshyantī* fut. ptc. (RV 1 Gang). — $\beta\beta$) En Dél Passiver med Accent paa Rodstavelsen: *mūcyate* (RV 1. 31. 4 *mūcyase*, eneste betonedede Sted; *mūcyātai* AV 8. 8. 6, sé Whitney's Index, 3 Gange *mūcyá*-; i Brāhm. sædvanlig *mūcyate*), *pācyate*, *dīryate*, *chīdyate*, *bhīdyate*, *rīcyate*, *śīshyate*, *dīhyate*, *lūpyate*, *tāpyate*, *tīryate*; sé Wh. Gr. § 761 b; jeg har udeladt dem med Vokal til Udlyd, da de ogsaa i Bhāshā skal kunne have Accent paa Rodstavelsen; samt dem der opføres i Dhātupāṭha'en som Deponenser af Kl. IV (*pūryate* Dhtp. 26. 42, *klīcyate* 26. 52, *jāyate* 26. 40) eller med intransitiv Betydning (*śdhyate* = Dhtp. 26. 135: *śdhyati*, og *jīryati* Dhtp. 26. 22). — $\gamma\gamma$) *lelāyati*, *lelāyataḥ* (gen. sg.). — γ) Overfor Reduplicationsstavelsen: *bībharti* (RV 1 Gang *bībhārti*); *jaṅghānāni*. — 6) **Gerundiver**: *a*) Ger. paa *-ya* har i RV altid Accent paa Rodstavelsen (undtagen i *bhaviá*, 1 Gang; AV har en Dél Tilfælde med *-yā* σ : *-ta*). — β) Gerund. paa *-tavyā* har i de accentuerede Texter altid Svarita paa sidste Stavelse af Gerundivstammen (findes ikke i RV; 2 Ex. i AV; hyppigere i Brāhm.).

§ 3. c) **Quantitet**. I en overordentlig stor Mængde Tilfælde findes en udlydende Vokal forlænget paa visse Steder i Verset (sé Benfey Die Quantitätsversch. in den Samhitā- und Padatexten der Veden i Abhdl. d. kön. Ges. d. W. Göttingen; Whitney Gr. § 248; Prāṭicākhya'erne); disse Forlængelser, som skyldes metriske Grunde, forbigaar jeg. Foruden disse kan mærkes: 1) 1ste Led af Sammensætninger forlænge deres udlydende Vokal i større Omfang end Bhāshā. Omvendt forlænges i *an-ānukṛtyá*, *an-ānudá*, og flere, *a*'et i *anu*, hvilket maaské viser, at Negtelsen er *ana-* (Padatexten har kort *a*).¹⁾ — 2) Nom. dual. ntr. *māhi* RV, 9. 97. 54, sé Lanman pg. 392 øverst. Nom. sg. msc. *janús*, RV 7. 58. 2, som en *as*-Stamme. Gen. pl.: *udgāt̥r̥nām* etc. i TS (sé Lanman p. 430; Weber Ind. St. XIII. 101); *tis̥r̥nām*, *catas̥r̥nām* ved Siden af *tis̥r̥nām*, *catas̥r̥nām* ifølge Pāṇ. 6. 4. 4. fg. (*tis̥r̥nām* 2 Steder i RV, *tis̥r̥nām* kun RV V. 69. 2, men Metrum kræver *-r̥-*; *catas̥r̥nām* Çat. Br. 3. 3. 2. 13; Gen. pl. af *catas̥r̥-* forekommer ikke i RV, hverken af *tis̥r̥-* eller *catas̥r̥-* forekommer Gen. pl. i AV; derimod *catas̥r̥nām* ogsaa Rām. 1. 72. 12; 73. 32 Schl.). — 3) Stammen: *aa*) *-sāh* eller *-sāh* baade i stærke og svage Kasus; *pāthāḥ* (acc. pl.). — $\beta\beta$) I de stærke Kasus: ofte *ushāsam*, *ushāsā* (du.), *ushāsah* (pl.); *toḡāsā* (du.) RV (1

¹⁾ I *dr̥dhá*, *tr̥dhá* og *br̥dhá*, som have mistet et *h*, gælder første Stavelse i metrisk Henséende for lang.

Gang); — omvendt: *ukshān* uforlænget *-a-* i de stærke Kasus (*ukshānam* 1 Gang i RV); *vśhānam*, *vśhānah* (nom. pl.; *vśhānah* kun Çat. Br. XIII. 3. 3. 7); *Rbhukshānam*, *Rbhukshānah* (nom. pl.). — $\gamma\gamma$) I Nom. og Acc. pl. ntr. af Stammer paa *-ya(n)t*, *-va(n)t*, *-ma(n)t*, *-a(n)t*: *tyānti* RV (ogsaa loc. sg.? *kyāti*); *ghrtāvānti* og *páçumānti* RV (de eneste Ex. paa denne Kasus af disse Stammer i RV; SV har *-anti* paa de tilsvarende Steder, Brāhm. *-anti*); *sānti* RV (eneste Ex. i Ved. paa disse Kas. af ptc. i ntr.). — 4) Augmentet: *ā-* i: *ānaç*, *āvar*, *āvṛni*, *āvṛnak*, *āvidhyat*, *āyunak*, *āyukta*, *āriṇak*, *āraik* (Pada har *ā-*). — 5) Bindevokal: *aa*) *ajayīt* TS (1 Gang 1. 7. 8. 1); *dhvanayīt* (TS 4. 6. 9. 2; RV 1. 162. 15 og VS 25. 37: *dhvanayīt*) (Weber Ind. St. XIII. 102); *āmīti* Pān. 7. 2. 34: «Ved.» for *āmīti* eller *āmīti* (Pān. 7. 3. 95; jf. Kāçikā ib.); *yāsīshṭa* (aor. imper.) RV (1 Gang); — $\beta\beta$) Rødder paa *-ṛ* have i det ældre Sprog kun *-ṛ-* til Bindevokal. — $\gamma\gamma$) Intensiver med 2-stavelser Reduplication bruge *ī* i Reduplicationsstavelsen foran en enkelt Consonant og *ī* foran 2 Consonanter, f. Ex. *varivṛt*, *canishkad* (undt. *dauidhāva*; ptc. *tavīvat* σ : *tavīvat*, men *dauidhvat*). — $\delta\delta$) *pavitāram* RV (SV paa tilsvarende Sted *pavī*^o). — 6) Reduplicationsstavelse: *aa*) Perfectum har meget ofte lang Reduplicationsstavelse i RV (sé Whitney Gr. § 786); af disse forekomme *cāklp-*, *tātrp-*, *dādhr-*, *dādhrsh-*, *māmah-*, *vāvṛt-*, *vāvṛdh-*, *sāsah-*, *jīhād* ogsaa i AV, samt et Par, der kun findes i Steder, som AV har fælles med RV (ikke at tale om *jāgr-*); *dadhāra* holder sig i Brāhmaṇaperioden. — $\beta\beta$) Desiderativ: *tūtūrshati* RV. — 7) Verbalstammer og Tempusstammer: *aa*) Præsensstammen: *dhūnoti*, *dhūnute*. — $\beta\beta$) Perfectstammen: I 1ste Person sg. pf. act. have Former med *-a-* i Stammen altid dette kort, f. Ex. *bibhāya*, *tatāpa*; undtagen *cakāra* og *tatāpa*(?) i AV. — $\gamma\gamma$) Aoriststammen: *abhuvaṃ* RV (2 Gange; ellers *bhūv.*); *āstarīt* og *āçarīt* (AV, *āçarīt* ogsaa i Br.); *vādishma* AB (1 Gang; ellers *vād*^o); *tārishīmahī*, *sālishīmdhī* (RV 8. 40. 1: *sālishīmdhī*, Pada: *sāh*^o, Prātiç. 588; AV: *sāhishīmahī*). — $\delta\delta$) Intensiver: *vanīvāhyēta*; *lelāyatah* gen. sg.). — $\epsilon\epsilon$) Desiderativ: *līpsate* AV 20. 134. 5(?), TB (ÇB *līpsate*). — $\zeta\zeta$) Causativer: 1) Ingen Rod paa *-i* eller *-ī* har *vṛddhi* foran Causativendelsen i det ældre Sprog, og regelmæssige Causativer af disse Rødder ere overhovedet vanskelige at documentere; RV har *kshayāya* $\sqrt{kshī}$ «bo»¹⁾ (Whitney Gr. § 1042); ogsaa nogle paa *-u* og *-r* vise kort *a*: *drāvāyati* R (Pada: *drāv*^o), *yāvāyati* RV (AV *yāv*^o Pada: *yāv.*), *çrāvāyati* (Pada: *çrāv.*) RV (*çrāv.* kun 1 Gang; AV *çrāv*^o), *jāvāyat* RV (ptc.; *jāv*^o kun 1 Gang, Pada: *jāv*^o), *dāvāyat* (ptc.) RV, *sāvāyate* RV, *hāvāyanta* RV 4. 37. 2; *pāvāyati* Br. — 2) *an*, *pan*, *dhan*, *ran*, *vyath*, *svad*, *nad*, *das*, *dhvas*, *mah*, *nabh*, *svar* (foruden dem, hvorum det gælder i Bhāshā) forlænge ikke *-a-* i Causativ, andre arbitrært (*gāmāyati* 1 Gang i RV).

§ 4. d) Sandhi: *a*) Vokaler. De herhen hørende Regler ere meget complicerede; Skrivemaaden er insequent, ofte i Strid med Metriken, og forskellig for de forskellige

¹⁾ RV 3. 46. 2; *kshepayat* RV 5. 9. 7.

Skoler. Her skal blot yderst kort angives nogle af de mest iøjnefaldende Ejendommeligheder, idet jeg iøvrigt henviser til Prātiçākhyā'erne (navnlig Whitney's Noter til APr., hvor han stadig sammenholder de forskellige Prātiçākhyā'er med hinanden), Benfey's Fortale til hans Udgave af Sāmaveda, Webers Ind. Stud. XIII, og for Maitrāyanīskolens Vedkommende til Leopold Schröder's Afhandling i ZDMG XXIII. — Af skrevne Hiatus'er i det indre af Ordene forekommer i Ved. kun *pra-uga* og det enestaaende *suātáyo* RV 8. 47 1 (samt *tita-u*, der ogsaa findes i Unādis.). I nogle Texter beholdes *r* i mange Tilfælde efter *a* (navnlig foran *sh*), skönt Udtalen kræver *r* (sé bl. a. Whitney til AV III. 46). *-ay*, *-av*, *-āy*, af *-e*, *-o*, *-ai*, miste ifølge APr., Vāj. Pr. og Taitt. Pr. *y* og *v* foran enhver Vokal, ifølge RkPr. kun *v* foran *u*- og *o*-Vokaler, men flere afvigende Anskuelser anføres; i Kāth. mister *-āv* sit *v* foran enhver Vokal, i RkPr. foran *u*- og *o*-Lyd, etc.; *a*- efter *-e* og *-o* af *-ah* bliver snart bevaret og snart opløst (sé bl. a. Whitney til APr. III. 53. 54); i MS. og MUP. bliver *-e* og *-o* af *-ah* til *-ā*, naar de selv ere ubetonede og den følgende Vokal betonet, undtagen foran *ā*- (hvor de behandles som i de andre Texter), ellers til *-ā*. De opstaaede sekundære Hiatus'er findes undertiden sammentrukne, ved *sa(h)* ofte. — β) Consonanter. Her skal kun fremhæves nogle Ejendommeligheder, hvori Modsætning til Bhāshā særlig træder frem; der var stor Strid mellem Grammatikerne med Hensyn til flere Punktets Theori; dette forbigaas. *aa*) Prātiç. ne fordre, at en udlydende Muta assimileres med en følgende Nasal, og fordre næsten enstemmig, at Forlyd *h* efter udlydende Muta forandres til tonende Aspirata. — $\beta\beta$) I Veda'erne er Bibeholdelsen af udlydende Sibilant i Sammensætninger almindelig Regel (Undtagelserne opføres særskilt i Prātiçākhyā'erne), i Sætningsforbindelsen ikke sjælden (Tilfældene anføres særskilt i Prātiçākhyā'erne), navnlig i en Præposition foran en Verbalform, i en gen. sg. foran det styrende Ord, i en Ablativ foran *pári*, i *Dyaúsh pitá*, m. fl. (sé Whitney Gr. § 171). I nogle Tilfælde er tilsyneladende (sé Whitney Gr. § 176 c) udlydende *-as* forandret til *-ar* foran tonende Consonanter og Vokaler, f. Ex. *ushar* (Voc., RV I. 49. 4, Pada: *ushah* eneste Sted; alm. *usho* f. Ex. RV 1. 48. 1, etc.), *ushar-búdh*- (RV. 1. 65, 5, etc.; Pada: *ushah*-), *údhār* (sé Pāṇ. 8. 2. 70) (RV 1. 64. 5, etc., ogsaa foran Vokal; Pada: *údhah*; *údhō* 2 Steder foran Vokal og 2 Steder foran tonende Konsonant; Grsm. har *údhār* ogsaa opført Former, som ikke vise noget), *áhar*: *áhar árjunam* (f. Ex. RV 6. 9. 1 følger Reglen i Pāṇ. 8. 2. 69, Pada: *áhah*; men ét eneste Sted foran *e*-, hvor det behandles som *-as*: *áha evā* RV 6. 48. 17; *áharbhīh* PB; *áhar-divi*, *áhardfç*, *áharvíd*); om *amnar*, *avar* og *bhuvar* (ikke i RV og AV om én af de 3 Verdener) sé Pāṇ. 8. 2. 70. 71; etc., særlig TS. 2. 4. 7 og tilsvarende Sted i K (sé Weber: Finales *as* im Sanskrit vor tönenden, Beitr. z. vgl. Sprachf. III. p. 390 fgg., hvor ogsaa anføres *adbhyar eva*, *açvar āsīd* af K). Det samme finder Sted i *áharpáti* (VS), *vanarsád* og *vanarshád* (RV), mens *-ah* omvendt bliver til *-o* i det enestaaende *adó pito* RV I. 187. 7. I nogle Sammensætninger beholdes *-ar* foran en tonløs Konsonant (f. Ex. *svārcanas*, sé Whitney Gr. § 178 b), og udlydende *-ar*

behandles i et Par Tilfælde som *-as* foran Vokal (*akshā indur* RV 9. 98. 3; *dha evā* RV 6. 48. 17 sé ovenfor). I Yajurveda gaar udlydende *-ar* over til *-o* foran Forlyd *r-* (f. Ex. *súvo rohāva* TS. 1. 7. 9. 1; TPr. 8. 7). — $\gamma\gamma$) Prātiç., undtagen RkPr. fordre *t* indskudt mellem udlyd. *n* og forlyd. Sibilant. Med Hensyn til Indskydelsen af en Sibilant mellem udlydende *n* og forlyd. tonløs palatal, cerebal og dental Muta er Brugen i de forskellige Vediske Texter forskellig, sé Prātiç. — Udlyd. *-ān*, *-īn*, *-ūn* og *-ṛn* blive henholdsvis til *-ām*, *-īmr*, *-ūmr* og *-ṛmr* foran Vokaler, *-in*, *-un* og *-rn* til *-imr*, *-umr* og *-ṛmr* ogsaa foran tonende Konsonanter, — og til henholdsvis *-āmḥ*, *-īmḥ*, *ūmḥ* og *-ṛmḥ* foran tonløse Konsonanter; dog bliver i MS *-ān* foran Vokaler til *ām* (Leop. Schröder i ZDMG XXXIII p. 186). — $\delta\delta$) Forlyd *s-* bortfalder i *rk-thā* (*vsthā*; PB) og *tasmāt tute* (σ : *stute*), og *puroruk tuta-* (for *stuta-*, K). — $\epsilon\epsilon$) I MS bliver Udlyd *-t* til *ś* foran Forlyd ϱ ; Schröder ZDMG XXXII. 185. — $\zeta\zeta$) Udlyd *t* bliver i nogle Tilfælde til *k* foran *p*, sjælden ellers: *tāják* (Br., paa ét Sted nær kun foran *p*) ved Siden af *tājāt*; *sāvishak* (AV 1. 18. 2: *nṛ -sāvishak padōr*, 3. ps. sg. aor. *vsū*, Udgaven har *sāvishat*, men sé Whitney's Index under *vsū + nis*); *avishyak* (Pāraskara Gr. S. III. 1 i Pausa; efter Stenzler = **abhishyak* for *abhishyat*, Conjunctiv svarende til impf. *abhyashyat* Pān. 8. 3. 65). Sé Weber Ind. Stud. IV. 412.

§ 5. e) **Andre Lydforandringer:** a) Cerebralisering: *aa*) *s > sh*: 1) undladt i RV i *sisicuh*, *sisice* (men *sishicatuḥ*) (og i de Vediske Ord *rbīsa*, *kistá*, *bṛsaya*; *pesuka* ÇB (1 Gang) (*vpis*, Dhātup. 17. 69; 32. 31—32); *vnisi* σ : *nims* Dhātup. 24. 15, kun eftervist flere Steder i RV [og Bh. 5. 19].¹⁾ 2) *sh* efter *a*: RV i *ásha*, *kavásha*, etc. (sé Whitney Gr. § 182 b); *sah* kan i Ved. faa *s > sh* ogsaa efter *a*-Vokal (men undertiden ogsaa beholde *s* efter *i-* og *u*-Vokal). 3) Hyppig i Sætningsforbindelsen (sé Prātiç. og Whitney Gr. § 188) baade af Udlyd (f. Ex. *agnish tvā*) og Forlyd *s* (f. Ex. *ū shú*, *hí shma*, etc.). $\beta\beta$) *n > ṇ*: 1) undladt i Ved. *prá mināmi* for *prá miṇāmi*. — 2) Ved. *trpnu-* for *trpnu-*, *piṇak* (RV) *vpish* kl. VII. — 3) Hyppig i Sætningsforbindelsen i Veda'erne, bevirket af det foregaaende Ord, sædvanligst paa Forlyden, f. Ex. *pári nah*, *I'ndra eṇam*, *vār ná* etc. (Whitney § 194; Prātiç.). — $\gamma\gamma$) 1) I Ved. Sætningsforbindelser, hvor et forudgaaende *sh* eller dets Stedfortræder er bortfaldet med Erstatningsforlængelse, f. Ex. *dūdābha*, *dūnāça*, etc. (Whitney Gr. § 199 b; Pada: *duḥ-dabha*, *duḥ-nāçā*, etc.). — 2) Efter et bortfaldet *sh* i det indre af Ordet: 2den pl. med. af *-ish*-Aoristen har i det ældre Sprog altid *-dhvam*; *vivittiyai* = *vivishiyai* Taitt. Ar. X. 58; — [*avitā* er vel aor. imper. af *vav* for *avishṭá* (RV 7. 59. 6): her vilde i saa Fald Cerebraliseringen ikke være indtraadt]. — 3) Med Assimilation af følgende Dental og Erstatningsforlængelse i *tādhi vtaç* (RV 10. 180. 2). — 4) Efter bortfaldet *r* med eller uden Erstatningsforlængelse: *kātá* (for *kartá*) (RV. 1. 106. 6; AV. 12. 4. 3), *kātya* (VS 16. 37. 44); *Vikiriḍa*(K) = *Vikiriḍra* (VS 16. 52) eller *Vikiriḍa* (TS; σ : Rudra). — 5) Uden synlig

¹⁾ *bīsa* og *busá* høre ogsaa hjemme i klassisk Skr.

Grund: *padbhīh* (RV) for *padbhīh*. — β) Fordobling: αα) Om Fordobling af *ch* efter Vokaler, sé Prātiç.; K skriver for oprindeligt *ch* efter en Vokal overalt *çch*. — ββ) Prātiç. forlange Fordobling af 1ste Konson. i en Gruppe indlydende eller som Forlyd efter vokalsk Udlyd (med bestemte Undtagelser) (Pānini tillader den; andre Autoriteter forkastede den ganske). — γ) Udeladelser: αα) Pānini tillader, APr. forlanger, de andre Prātiçākhyā'er omtale ikke Udeladelsen af den første af to Muta'er efter en Nasal. — ββ) Udeladelse af Rodens Udlyd i 2den og 3die ps. sg. i impf. af Kl. VII samt af *-s-* aorist uden *-i-* foran Personendelserne *s* og *t*, yderst sjælden; de eneste kendte Exempler ere: *abhanah* (AV) 2. ps. sg. for *abhanak*, og *ahinat* (TB) 3die ps. sg. for *ahinas* (*vhimis*); *srāh* (*abhī srāh* AV 11. 2. 19, *sām srāh* AV 11. 2. 26 *vstrj*). — γγ) *sh* er udeladt efter Bindevokalen i Aorist i *atāvīma* (RV) og *avādiran* (AV) og formodentlig i *avitā* for *avishṭā* (aor. imper. *vav*, RV, sé ovenfor). — δδ) *h* er udeladt i *barbrhi* (2. ps. sg. præs. imper. int. *vbrh*, RV 10. 10. 10). — δ) Syncope synes at forekomme i: *cākantū* (RV 1. 122. 14; 3. ps. pl. imper. int. *vkan*, for *cākanatū*); *kānikrat* (RV 9. 63. 20, ptc. intens. = *kānikradat*); *dārt* (RV. 1. 174. 2. og VI. 20. 10 er 2den ps. sg., VI. 27. 5 derimod 3die ps. sg., formodentlig af intens. *dardar*); *avarivuh* (RV 10. 51. 6, for *avarivrtuh?*); *vam* for **varm* eller **varam* 1 Gang i RV (10. 28. 7: *āpa vrajām mahinā dāgūshe vam*) af *vṛnoti*. — ε) Undladen af Aspiration og lign.: αα) *vdīdi-* for *dīdhī-*. ββ) *dīpsati* for *dhīpsati*; af *dah*, *duh*, *guh* findes Ved. Former som *dakshat*, *adukshat*, *duduksha*, etc., *juguksha*, hvilke ikke have kastet Aspirationen tilbage paa Forlyden. γγ) Ved Siden af *grah*, *grh* bruges ogsaa *grabh*, *grbh*. — ζ) Bevaring af *-n-*: I Ved. beholdes *-n-* foran *-tara* og *-tama*. — η) Vokalforandring: *astrshi* for *astīrshi* (AB), men *akīrshata* (PB); RV. 10. 94. 11: *ā-çrīhitāh* (Verbaladj. af *vçrath*); *sām agasmahi* (1ste ps. pl. aor. med. *vgam*; 2 Steder i RV). — θ) En Røds Udlyd og lignende: αα) *-ksh > k* i de eneste Exempler vi have: *an-āk* (nom. sg. «uden Øjne», for **an-aksh*, RV 2. 15. 7), *āmyak* (Aorist af *vmyaksh*, som ikke findes i Dht.; RV 1. 169. 3). [*s-*Aoristerne uden *-i-* af Rødder, hvis Udlyd sammen med *-s* vilde give *-sh*, behandles regelmæssig, som om *-s* ikke var tilføjet, sé Ex. hos Whitney Gr. § 146; (derimod i imperf. *pinak* (RV) 2den ps. sg. for **pinash-s*, ogsaa brugt for 3die ps. *vpish*); om *srāh* AV sé ovenfor]. — ββ) *t > k* i *prkshū* (SV, 1 Gang) for *prtśū*, *suçruk* (TB) for *suçrut* (jf. ovenfor *sāvishak* etc.). — γγ) *k > t* i *samyāt* (Taitt. S. 1. 2. 7. 1: *samyāt te gōh*), *āsrt* (TS 7. 4. 9. 1: *āsrd dvābyām*, — og K). — δδ) *bh > g* i TS. og TBr. (ikke i K eller VS.) i *trishṭubh* og *anushtubh*, som i nom. oftest hedde *trishṭug*, *anushtug* foran tonende (Vokaler og Konsonanter) og som oftest *trishṭup*, *anushtup* foran tonløse, og i Instr. pl. *trishṭugbhīh* (sé Weber Ind. Stud. VIII. 40 og 54, XIII. p. 109 fg.). — εε) *bh > t(d)* i TS. (og 1 Sted i VS) i nom. af *kakubh*, som dér hedder *kakut* (sé Weber Ind. Stud. 8. 34); — *p > d* i Instr. pl. af *samsīp*: *samsīdbhīh* (TB. 1. 8. 1. 1.). — ζζ) *s > d*: *ushādbhīh* (R. 1. 6. 3, eneste forekommende middelsvage Kasusform, og kun paa dette ene Sted); *mādbhīh* og *mādbhyāh* (af *mās*); *svātavadbhyāh* (af *svātavas*),

sváadbhīh (af *sv-ávas*); Pān. 7. 4. 48 vārtt.; — jf. *s > t*: *ducchínā*, *Párucchepaḥ*. — *ṛṇ*) *gh > d*: *sarát*, *sarádbhyaḥ*, nom. pl. *sarághaḥ* (Bier). — *ḍḍ*) *d > ḍ*: *paḍbhīh* (RV og VS; AV *paḍbhīh*). — *u*) *t > t*: *pashṭhavāt* for *°vāt* (TS. 4. 3. 3. 2; jf. Weber Ind. Stud. XIII. 107). — *xx*) *dh > th*? *ádḥā* = *atha*, sé Grsm. Wtb; — *dh > h*? *sadha-* = *saha*. — *λλ*) *vít*, *vidbhīh*, men altid *vikshú*. — *μμ*) *sh > h* i *vivéh*, *áviveh* (f. Ex. RV I. 69. 4: *vivé rápāmsi*; 10. 76. 3: *vivér apó*; Pada: *vivéh*; *vúish*); *áiyeh* (RV. 5. 2. 8; ifølge Grsm. 3die ps. sg. aor. *vúish*); jf. *āçīh*, nom. sg. (acc. *āçīsham*, etc., *vçās*). — *ι*) Gutturaler etc. komme tilsyne i Stedet for deres Stedfortrædere i *dúghāna* (RV); *vivakmi*, *vivakvān* (RV *vvac*); *asrgran*, *asrgram*, *asasrgram* (RV *vsrj*; men *sasrjrire*); *gartāruk* (RV) *vruh*; *prānadhík* (TS 7. 5. 19. 2) *vḍmḥ*; *purusprík* (RV; acc. *purusprīham*, etc.). Jf. *vít*, *vikshú* (ovenfor *ḍ*, *λλ*), *mūdhá* og *mūdhár* af *vḥmuh* findes derimod ikke i RV). Særlig mærkes nogle Intensivers Reduplication, f. Ex. *ganīgam-*, *karīkr-*, *ghanīghan-*, etc. (sé Whitney Gr. § 1002 c); jf. ogsaa *jabhr-* (RV én Gang *babhre*). (*cikāya* og *cikīshati* ogsaa tilladte i Bhāshā, sé Pān. 7. 3. 38, *vci*; *cikéti*, *cikyat* sé *vki* Dhpt. § 25. 19; *cikiddhi*, *cikéta* etc. sé *vkit* Dhpt. § 25. 20). — *x*) Halv-vokaler: Mahānār. (i Taitt. Ar.) Anuv. 11: *vilwayishyāmi* for *vihvalishyāmi* (i en Jongleurs Mund); *huve*, ib., efter Sāyaṇa = *yuve*; *yāvatsah* = *yāvatyah* Çat. Br. 2. 2. 3. 4. (Weber Ind. Stud. II. 86 fgg.). — *dhítá* i Ved. Sammensætninger i Stedet for *hitá* *vdhā*.

Anm. 1 (til d og e). Om mange Punkter herskede der, som allerede antydet, forskellige Meninger hos forskellige Autoriteter og hos forskellige Skoler; saaledes f. Ex. om en stum Udlyd var haard eller tonende; om udlydende *h* foran Sibilanter bliver assimileret eller *h* (Whitney til APr. II. 40), om *h* foran tonløse Gutturaler og Labialer bliver henholdsvis *jihvāmūliya* og *upadhmāniya* eller ikke; om *h* bortfalder foran en Sibilant med følgende tonløs Muta; om Indskydelsen af *y* i sekundær Hiatus; om *-t + s > tś*; om *ç > ch* efter Muta og Nasal; om Konsonantfordoblingen; om i hvor mange Tilfælde der bruges svarabhakti, om Nasalering af udlydende Vokaler i Pausa og som pluta, etc.

Anm. 2. Foruden andre, tildels allerede anførte, Ejendommeligheder ved Taittirīya-texterne fortjene endnu her at fremhæves: 1) kort *-ṛ-* i gen. pl. af *r*-Stammer (f. Ex. *pītrṇām*, *netrṇām*); 2) den fremherskende Brug af *īy* og *ūv* inde i Ordet i Stedet for *y* og *v* (f. Ex. *lakshmiyā*), dog uden bestemt Regel, og undertiden omvendt (f. Ex. *urvyā*, for *urviyā* RV); sé Weber Ind. Stud. XIII. 101 fgg.

Anm. 3. Ofte kræver Metrumet, at *y*, *r* og *v* læses som *i*, *r* (*ar*?) og *u* foran Vokaler, f. Ex. *Dyaūsh pītaḥ* (o: *Dīaush pītaḥ* RV. 6. 51. 5; ligesaa maa læses *Dīaūsh pītar* AV 6. 4. 3 med nogle Hskr.; Udg. har *Dyaūsh pītar*); *-asya* sjælden som *-asia* (mést pron. *asia* og *asiá*), metrisk forlænget *-asyā* (1 Gang *-asiā*) (Lanmann p. 338); *-bhyaḥ* ofte som *-bhiaḥ*; i *-i*-Stammer, f. Ex. *deviā*, *deviāḥ*, etc., i Flerstavelsesstammer paa *-i* og *-ū*, der bøjes som Rodstammer, næsten altid (kun 6 Undtagelser i RV); imper. med. *-sva* ofte *-sua*; *-dhve*, *-dhvam* etc., undertiden som *-dhue*, *-dhvam* etc.; *-yā-* i opt. ofte *-iā-*; *-āyā*

(Gerundiv) næsten altid som *-āyia* (kun 1 Gang som *-āyia*); *usrī* (loc. af *ushāh*) som *us(a)rī*; *-tva* (Gerundiv) hyppigst som *-tua*; *-ēnya* som *-ēnia*; *-roh* i gen. loc. du. af *-r*-Stammer næsten altid som *-r-oh* (*-aroh?*).

Anm. 4. Ikke sjælden kræver ligeledes Metrikken, at en Stavelse med lang Vokal skal gælde for 2 Stavelser, f. Ex. undertiden *-āh*, *-ām*, *-ā* (Dual) i Rodstammer paa *-ā*; meget sjælden nom. og acc. sg. (*-ā*, *-ām*) af feminine *-ā*-Stammer; *-ām*, *-nām* i gen. pl.; superl. *-éshtha* læses *-āshtha*.

Anm. 5. I de stærke Kasus af *an*-Stammer synes Metrum'et ofte at kræve *ā*, hvor der er skrevet *ā*.

Anm. 6. Metrikken synes at vise, at Fordobling af Nasal i Udlyd efter kort Vokal ikke altid indtraadte i Veda'erne (Kuhn. Beitr. III. 125).

Anm. 7. *-o* af *-ah* gælder undertiden metrisk for kort (Kuhn Beitr. III).

§ 6. f) **Forstærkelse, stærk og svag Stamme¹⁾**: A) Nomina: *a*) Nasal Forstærkelse: *yuj* mangler Ved. undertiden Nasal i de stærke Kasus; *°dr̥c* i Enden af Sammensætninger undertiden nom. *°dr̥n* for *°dr̥k*. — *β*) Stammer med *a* + Nasal: *aa*) *kshām* har i de stærke Kasus *kshām-*; abl. sg. *kshām̐h*. — *ββ*) af *-an*-Stammer er i loc. sg. og nom. og acc. du. ntr. Formerne uden *-a* næsten ukendte i det ældre Sprog (RV har 1 Gang *çatadhāvni*, men som maa læses med 5 Stavelser; nogle lignende Tilfælde i AV); ogsaa i Brāhmaṇa'erne ere Formerne med *a* meget hyppigere end dem uden *a*. — *γγ*) Instr. sg. *-nā* for *-mnā* i nogle Stammer paa *-man*; derimod *drāghmā* (1 Gang i RV) for *drāghmānā*(?). — *δδ*) I *-an*-Stammer beholdes undertiden *-a-* i de svageste Kasus (i infinitiviske Dativer altid), og endnu meget hyppigere kræves *-a-* af Metrum hvor det ikke er skrevet. — *εε*) RV 1 Gang *yānā* for *yuvānā* (Du) og 1 Gang nom. pl. *maghōnah*. — *ζζ*) I Stammer paa *-mant* og *-vant* forekommer sporadisk Forvexling af den stærke og svage Stamform. — *γ*) Samprasāraṇa: *aa*) *dvār* har Ved. *dur-* i de svage Kasus. — *ββ*) *svār* (læses overalt *siar*) har i RV *sūr* i de svage Kasus (senere indekl.). — *γγ*) *madrik* og *madryāk* (læses *madriak* (jf. *tvadrīk* *o*: *tuadrīk* eller *tvadrīak*; *yuvadrīk*)). — *δ*) Guṇa: *aa*) *nāre*, *nārah* (Loc. *nāri*). — *ββ*) Stamudlydene *-ī* og *-ū* guneres ikke altid foran *-ah* i Nom. pl. (her dog kun faa Undtagelser) og foran *-e* i Dat. sg. msc. og fem., men kan guneres i Dat. sg. ntr. og undertiden i Loc. sg.; Gen. sg. ender undertiden paa *-yah* (*-iah*) og *-vah* (*-uah*) i Stedet for *-eh* og *-oh*. — B) **Comparison**: *a*) *rājīyas*, *rājishtha* ved Siden af *rjīyas*, *rjishtha* (Pāṇ. 6. 4. 162). — *β*) Pf. ptc. act. compareres med den svageste Stamme (f. Ex. *vidūshṭara*, *mīlūshṭama*). — C) **Participier paa -ant**: *a*) Ingen Exempler paa *-anti* i Dual. ntr. i det ældre Sprog; (i nom. acc. pl. ntr. kun *sānti* for *sānti*, sé ovenfor). — *β*) RV har *tākshatī* og *jāratī* (fem.); *sīshāsati* forekommer 1 eller 2 Gange (ellers ender fem. af pr. ptc. act. af Verber af kl. I] og IV samt Desiderativer og

¹⁾ Foruden, hvad der hører ind under Afsnittet «Quantitet» ovenfor.

Caus. regelm. paa *-antī*)¹⁾. — γ) AV har 1 Gang *yāntī*. — δ) *marmṛçantah*(?) AB. — D) **Pf. Ptc. activ:** I et Par Tilfælde er den svageste Stamme anvendt i de stærke Kasus: *cakrīṣham* (Acc. sg.) og *ābibhyushah* (nom pl.) i RV; *proshūsham* i ÇB. (Kun 3 Ex. paa Middelstammen forekomme i RV og ingen i AV; sé Whitney Gr. § 462 b). — E) **Verbal- og Tempusstammer:** α) Let *a* i Stammen foran Vokal i Endelsen: *jajanūh* (1 Gang i RV), *tatane*, *jaharūh* (1 Gang i AV), *çaçayāná* (RV), *tartarīthah*; — omvendt: *gmishīya*, *jānglmatah* (gen. sg.; 1 Gang i RV). — β) Nasal foran Konsonant i Endelsen: *ánamnata* (RV 1. 131. 1: 3die ps. sg. impf. med. int. *vnam*). — γ) Tungt *a* foran Nasal: *rajaya* («farv rød», AV. 1. 23. 1: imper. caus.) *vraij*. — δ) 2den ps. pl. paa *-ta* (*na*) viser ofte den stærke Form af Stammen: *aa* med Accent paa Stammen, hvis Ordet er betonet: *íyarta* (Imper.), *dádāta* (do.), *dádadhāta*(*na*) (do.), *pipartana* (do.), *juhóta*(*na*) (do.), *yuyótana* (do.); *ádadāta* (impf.), *ádadhāta* (do.); *unáta* (Imper.), *yundakta* (do.), *anaktana* (do.), *pinashāta* (do.); *kṛnōta*(*na*) (do.), *çṛnōta*(*na*) (do.), *sunōta*(*na*) (do.), *hinōta*(*na*) (do.), *tanōta* (do.), *karōta* (do.), *akṛnōtana* RV, impf.); *punāta* (RV, imper.). — $\beta\beta$) Med Accent paa Endelsen: *çástāna* (RV, imper.; i Ved. forekomme ingen *çish*-Former af Præs.-Systemet). — ϵ) 2den ps. dualis imperativ: *yuyotām* (og *yuyutām*); *hinotām*. — ζ) 2den ps. sg. imper.: *yuyodhi*, *çiçādhi* (og *çiçihí*); *grhñāhi* AV (ogsaa *grbhñihí*); *grñāhi* og *strñāhi* (TS); *punāhi* og *çrñāhi* (SV). — η) **Conjunctiv:** *añjatah* (RV, 1 Gang); *kṛñvaite* for *kṛñávaite* (RV 1 Gang). — θ) **Participium:** *ushāná* (RV: præs. ptc. med., *vras* «klæde»). — ι) **Futurum:** *sūshyanti* (RV 1 Gang); *mīshyati* (Br.). — κ) **Periph. Fut.:** *yuvitā* (Br.). — λ) **Aorist og Precativ:** *ahūshata*, *adhūshata*, *anūshata* (etc.); *amatsuh* (RV 1 Gang); *nudishthāh* (AV); *rucishīya* og *rocishīya*; (*yūsham* AV, sé Whitney Gr. § 894 b). — μ) **Perfectum:** i RV *yuyopimā*, *viveçūh*. — ν) **Intensiv:** *varīvartyāmāna* (ÇB). — ξ) **Causativ:** En Del Causativer mangle guṇa: *citayati* (og *cetayati*), *vipayati* (og *vepayati*), *ishayati*, *ilayati* (*ilayati*), *rishayati* (og *reshayati*), *tujayati*, *turayati*, *dyutayati* (og *dyotayati*), *mṛdayati*, *sprhayati*; *grbhayati* (RV) (Whitney Gr. § 1042 a). — \omicron) **Præsensendelsen:** *minī* (AV 1 Gang for *mināt*).

§ 7. g) **Nomina's Declination**²⁾: α) Stamudvidelse med *n*: *aa*) Genitiv plur.: 1) af *-ā*-Stammer er *-āmī* for *-ānām* yderst sjældent og tvivlsomt (f. Ex. *yūthlām āçvānām*, Vāl. 8. 4; undertiden synes Accus.-Formen paa *-ān* at være brugt for Genitiv; sé Lanman p. 353 fg.). — 2) Rodstammer paa *-ī* og *-ū*: *dhiyām* (RV. 5. 44. 13) og *dhīnām* (RV 7 Gange, sé Grm. Wtb.); *jōguvām* (RV. 10. 53. 6); ellers overalt *-nām* (*çrīnām*³⁾) og *grāmanīnām* betegnes som Vediske, Pāṇ. 7. 1. 56). — 3) *-r*-Stammer: *narām* (16 Gange i RV) ved Siden af *nṛnām*; *svāsrām* (RV. 1. 65. 7; *svāsrñām* 2 Gange; undertiden

¹⁾ I Fut. ptc. fem. findes ingen Ex. paa Formen *-atī* i det ældre Sprog (men kun *-āntī*), og omvendt ingen præs. ptc. af Formen *yāntī*.

²⁾ Foruden hvad der gaar ind under de foregaaende Afdelinger.

³⁾ Forklares «Ved. kun *çrīnām*» (ellers ogsaa *çriyām*).

synes *nṛn* brugt som Genitiv pl. (sé Lanman p. 430); ellers regelmæssigt. — 4) *gónām* (RV; kun i Slutn. af en pāda; Pāṇ. 7. 1. 57, Lanman 432) ved Siden af *gávām* (i det indre af en pāda, kun 2 Gange i Slutn. af en pāda). Om *raí*, sé Lanm. p. 431 (gen. pl. *rayīṇām*, kun 1 Gang *rāyām* RV 9. 108. 13). — $\beta\beta$ De svage Kasus i Singularis af *-i-* og *-u-* Stammer: Her er *-n-* i Ved. kun sporadisk, ikke mere udbredt i ntr. end i msc. og ikke udelukket fra fem.: 1) Instr. sg. msc.: *pátyā* og enkelte andre (sé Lanm. p. 379), ellers *-inā*; *krátvā* og et Par andre Tilfælde (sé Lanm. p. 408), ellers *-unā*. — 2) Instr. sg. ntr.: intet sikkert Ex. af en *-i-* Stamme (sé Lanm. p. 382); *mádhvā*, ellers *-unā* (Lanm. p. 409). — 3) Instr. sg. fem.: *dhāsínā* (RV 6. 67. 6), *nābhīnā* (RV 6. 39. 4), *svádhitinā* (AV. 6. 141. 2; sé Lanman p. 381), ellers *-yā* (*-ī*); ingen paa *-unā*. — 4) Dat. sg. ntr.: [Det eneste Ex. paa en *-i-* Stamme er et Adjectiv og mangler *-n-*: *śícaye* RV 7. 41. 6; sé Lanm. p. 383]. Af *-i-* Stammer forekommer kun: *páçve* (RV 3 Gange) og *paçáve* (RV 1 Gang), samt 2 Subst. (*madhune*, *kaçipune*) med *n*, og 2 Adj. (*uráve*, *viçváyave*) uden *n*. — 5) Abl.-Gen. sg. msc.: *cāruṇaḥ* (RV 8. 5. 14), *drūṇaḥ?* (RV 1. 161. 1); ellers kun *-eḥ*, *-yaḥ* (o: *iaḥ*), *-oḥ*, *-vaḥ* (o: *uaḥ*). — 6) Abl.-Gen. sg. ntr.: Det eneste forekommende Ex. af en *-i-* Stamme er et Adj. og mangler *-n-*: *bhūreḥ* (RV 16 Gange). Formerne paa *-vaḥ* (*-uaḥ*), *-oḥ* ere hyppigere end de paa *-unāḥ* (sé Lanman p. 410—411). — 7) Loc. sg. ntr.: *āyuni*, *sānuni*, *dāruṇi* (AV 6. 121. 2), *akshīṇi* (Brh. Ār. Up. 4. 2. 3); ellers af *-i-* Stammer *-ā* (kun 1 Ex.: *apratā* RV 8. 32. 16) og *-au* (kun 1 Ex.: *saptāraçmau* AV. 9. 5. 15), af *-u-* Stammer *-avi* (*sānavi*), *-au* (det hyppigste; sé Lanman p. 412)¹). — $\gamma\gamma$ Acc. sg. msc. af *-i-* (og *-u-*?) Stammer: Her synes Endelsen *-inām* for *-im* (og *-unām* for *-um*?) at maatte antages i enkelte Tilfælde (sé Lanm. p. 378, 404, 407, 408). — $\delta\delta$ Nom.-Acc. Dual. Ntr. af *-i-* og *-u-* Stammer: De eneste forekommende Exempler ere: *śícī* (RV 10. 85. 12; 4. 56. 5?) og *tigmāhetī* (AV 8. 3. 25) paa *-ī*; *māhi* (RV 9. 57. 54; 4. 56. 5?) paa *-i*; *hāriṇī* (RV 9. 70. 7) og *ákshīṇī* (AV 10. 9. 14 og 11. 3. 2) paa *-inī*. (se Lanman p. 391—92; — *urvī* (RV 3 Gange) paa *-vī*; *jānunī* (VS 20. 8) paa *-unī* (sé Lanman 413).

β Kortere eller forkortede (sammentrukne?) Deklinationsformer:
aa) Instr. sg. *-ā* ved Siden af *-enā* af *-a-* Stammer baade i RV og AV. (sé Lanman p. 334 fgg.). —
 $\beta\beta$) Instr. sg. paa *-ā* ved Siden af *-ayā* af afledte *-ā-* Stammer: omtrent lige saa hyppig som *-ayā* i RV, sjældnere i AV, et Par Ex. i ÇB (Lanman p. 357 fg.). — $\gamma\gamma$) *-oḥ* for *-ayoḥ* i et Par tvivlsomme Tilfælde i RV (Lanman p. 344); hertil Pronom. *enoḥ* og *yoḥ*. —
 $\delta\delta$) Feminine *-i-* Stammer kunne i Instrum., Dativ og Loc. sg. ende paa *-ī* i Stedet for henholdsvis *-yā*, *-ye* og *au* (*-ā*); muligvis ogsaa et Par enkelte Instr. af *-i-* Stammer (sé Lanman p. 381 B 3 og C2), og et Par Locativer af *-i-* Stammer (sé Lanman p. 389); Instr. paa *-ī* af

¹) Det eneste forekommende Ex. af *-i-* eller *-u-* Stamme i Gen. du. ntr. har regelret *n-*: *jānunoh* (AV. 10. 2. 2).

-ī-Stammer er meer end dobbelt saa hyppig i RV som den paa -yā, sjælden i AV; Dativ paa -ī er indskrænket til Rgv. (*ūtī* AV 7. 77. 1 = RV 7. 59. 9; AV 18. 1. 51 = RV 10. 15. 4); Loc. paa -ī er sjælden (sé Lanman p. 389; den er pragrhya RPr. 73). — εε) Feminine -ū-Stammer ende i et Par Tilfælde i Loc. sg. paa -ū (pragrhya, RPr. 73) i Stedet for -vī (-ūī) (sé Lanman p. 412). — ζζ) *sānu* har 8 Gange i RV Loc. *sānō* foran *avye* og *avyāye* (f. Ex. 9. 91. 1: *ādhi sāno avye*; Pada: *sānu*; sé Lanman p. 412; Grsm. Wtb.). — ηη) Loc. sg. af -an-Stammer ere ofte = Stammen (i RV næsten dobbelt saa hyppige som dem paa -ani; Valget væsentlig afhængigt af metriske Grunde; sé Lanman p. 535 fg.). — θθ) I Nom.-Acc. pl. ntr. bruges i Stedet for -āni (baade af -a- og af -an-Stammer), -īni og -ūni meget ofte (i RV er -ā meget hyppigere end -āni, -ū næsten lige saa hyppigt som -ūni) -ā, -ī og -ū henholdsvis. — α) *vedhām* for *vedhāsam*, *surādihāh* for *surādhasah*, *nāvedāh* (nom. pl. msc.) for *nāvedasah*, *āçām* (AV, AB, ÇB) for *āçāsam* (deraf opstaar -ā-Stammen *āçā*), *jarām* for *jarāsam* (deraf -ā-Stammen *jarā*), *āngirāh* (Nom. pl.) maaské for *āngirasah* (dog ogsaa Loc. sg. *āngire*), *ānāgās* for *ānāgasah* (Nom. Acc. pl., deraf ved falsk Analogi *ānāgān*) og *ānāgām* (Acc. sg.), *apsarām* (AV) for *apsarāsam* (derefter højet som -ā-Stamme), *Uçānām* for *Uçānasam* (dog ogsaa Loc. sg. *Uçāne*), *ushām* for *ushāsam* og *ushāh* (Acc. pl.) for *ushāsah* (derefter ā-Stamme *ushā*), m. fl. (sé Lanman p. 549 fgg.) -as-Stammer. — Paa lignende Maade: *pānthām*, *pānthāh* (Nom. pl.), de eneste brugelige i RV og i AV hyppigere end *pānthānam*, *pānthānah*; *mānthām*; *rbhukshāh* (Voc. pl.) ved Siden af *rbhukshānam* (Acc. sg.) og *rbhukshānah* (Nom. pl.).

γ) Vediske Kasusendelser: αα) -āsah for -āh i Nom. pl. msc. af -ā-Stammer (i RV. -āsah: āh som 1:3, i AV = 1:25), samt af nogle -ā-Stammer for Nom. og maaské Acc. pl. (sé Lanman p. 363). — ββ) Instrum. pl. msc. og ntr. af -a-Stammer har -ebhih ved Siden af -aiḥ (i RV *ebhiḥ:aiḥ* = 1:1 i AV = 1:5). — γγ) I Loc. sg. og Nom.-Acc. dualis vexler -au med -ā. — δδ) Udgangen -ah i Voc. sg. msc. (sé Lanman Noun-Infl. p. 519) bruges i det ældre Sprog 1) af *pūms* m. m. (*pūmah*, senere *pūman*); 2) i RV (i de andre Ved. Texter yderst sjældent) af Stammer paa -mant og -vant (-mah og -vah, i de andre Texter sædvanlig rettet til -man og -van, naar de gengive Steder fra Rgveda); — 3) i RV i Pf. Ptc. (i et Parallelsted i AV er -vah forandret til -van); — 4) Compar. -yah (Exempler kun i RV). — εε) af -u-Stammer findes en halv Snæs adv. Instr. paa -uyā.

δ) Afvigende Brug af Deklinationsformer¹⁾: αα) Endelserne -ai, -āh, -ām i Dat., Abl.-Gen. og Loc. sg. fem. bruges kun sporadisk i Rodord og i Analogi dermed højede Ord paa -ī (*bhiyat* RV, *viliptiāh* AV, *çriyām* AV; *dūtiām* RV tvivlsomt) og i det hele i Ord paa -u og -ū (*ishvai* og *ishvāh* RV); *vadhvai*, *çvaçruai* og *agrivai* AV; 5) til paa -āh; *çvaçruām* RV, *rājjvām* AV); sé Lanman. — ββ) Acc. sg. msc. og fem. paa -yam (ç: -iam) og -vam (ç: -uam) af -i- og -u-Stammer, meget sjældne (*yaytam* RV. 2. 37. 5; *ambtam*;

¹⁾ Foruden, hvad der falder ind under de foregaaende Afsnit.

ābhīruam RV 8. 46. 6; *sudrīam* 10. 28. 8). — γγ) Gen. sg. msc. og ntr. paa *-yah* (*-iah*) og *-vah* (*-uah*) for *-eh* (*-inah* forekommer ikke), *-oh* og *-unah*, hyppig. — δδ) Gen. sg. ntr. paa *-eh*, *-oh* af *-i-* og *-u-*Stammer, hyppig (sé ovenfor); ligesaa af samme Slags Stammer Loc. sg. ntr. paa *-ā* og *-au*, sé ovenfor. — εε) Loc. sg. msc. og ntr. af *-u-*Stammer ender ofte paa *-avi* (af ntr. forekommer kun *sānavi*, 9 Gange), og af *-i-*Stammer maaské nogle faa Gange paa *-ayi* (2 msc. og 2 ntr., sé Lanman p. 388), ligesaa af *-ū-*Stammer, der böjes i Analogi med Rodord, *-vī* (o: *-ūī*) eller *ū*. (Den regelmæssige Loc. sg. af *-ī-*Stammer, der böjes i Analogi med Rodord, forekommer ikke.) — ζζ) Afledte *-ī-* og *-ū-*Stammer (som ikke böjes i Analogi med Rodord) have i Nom.-Acc. dual. saa godt som altid *-ī* i Stedet for *-yau* (i RV findes endnu ingen paa *-yau*, men i AV 3, sé Lanman p. 391; af Ord paa *-ū* findes overhovedet ingen Exempler paa Nom.-Acc. du. med Undtagelse af Rodord; derimod har et Par Msc. paa *-u* antaget *-vā*, sé Lanman p. 413). — ηη) En Dél 2- og Flerstavelsesstammer paa *-ī* og *-ū* (mest femin.) böjes i Analogi med Rodord, men alene med den conson. Deklinations Endelser, undtagen i Gen. pl., hvor de have *-nām* (altsaa Nom. sg. *-ī-h*, *-ū-h*; Acc. *-yām*, *-vām* o: *-lām*, *-ūām*; Instr. *-yā* o: *-īā* etc.); enkelte sporadiske Afvigelser (Indtrængen af de lange fem.-Endelser *-ai*, *-āh*, *-ām*; Accenten paa Endelsen; Acc. paa *-ām*, sé Whitney Gr. § 358, og Lanman; Acc. pl. aldrig *-īh*, *-ūh*). — θθ) I Nom. pl. have afledte *-ī-*Stammer, som ikke böjes som Rodord, næsten altid Endelsen *-īh* (*-yah* er i RV tvivlsom, i AV sjælden; i Brāhm. gælde baade *-yah* og *-īh* begge baade som Nom. og Acc. pl.; derimod forekomme enkelte Former paa *-ayah* som af *-ī-*Stammer); nogle *-ī-*Stammer følge samme Analogi, ligesom ogsaa enkelte, der ellers böjes i Analogi med Rodord. Af Stammer paa *-ū* findes ingen Ex. i Nom. pl.; derimod findes enkelte *-ū-*Stammer med Rodordenes Endelse (*-ūvah*) og omvendt Ord, der ellers böjes i Analogi med Rodordene, med *-āvah*; i Rodklassen kan *-yūvah* sammentrækkes til *-yūh* (sé endvidere Lanman p. 415). — ιι) I Acc. pl. msc. og fem. findes sjælden *-iah* og *-uah* for *-in*, *-ūn*, *-ih*, *-ūh*. — κκ) Vediske Sammensætninger med Rødder paa *-ā* til sidste Led ende i Nom. sg. ntr. paa *-āh* (Lanman p. 445). — λλ) I Veda'erne findes nogle Masc. paa *-ī* med Böjning som afledte Feminina: *Mātali* etc., *rashtrī* og *sirī*. — μμ) Mulige Ved. Nom. og Acc. sg. ntr. paa *-tār*, *-tūr*, *-tī* og *-tāri*, sé Lanman p. 422 (forøvrigt begynde tydelige neutrale *-r-*Stammer først i Brāhmaṇa'erne). — νν) *-as-*Stammerne *svāvas* og *svātavas* hedde i Nom. sg. *svāvān* og *svātavān*. — οο) Ved. Ex. paa Rødder med indskudt *-n-* i ntr. pl. Nom. og Acc. forekomme ikke; men 3 Ex. i Brāhm. (Wh. § 379).

ε) Forvexling af Kasusformer etc.: Det vigtigste herhenhørende Tilfælde er, at i Brāhmaṇa'erne og Taittiriya S. erstattes Abl.-Gen. sg. paa *-āh* næsten altid af *-ai* (1 Gang i AV og maaské nogle Steder i RV). Endelserne i Instr.-Dat.-Abl. dual. og Gen.-Loc. dualis ombyttes undertiden. Andre Tilfælde, hvor slige Forvexlinger synes at foreligge, forekomme hyppig. Undertiden er en masc. Form brugt i Stedet for fem. (f. Ex.

-van for -vari m. m.; eller en anden fem. end den sædvanlige, f. Ex. *pāpī* for *pāpā*; RV 10. 35. 2 er dannet Formen *māṭṛīn* i Appos. til msc.).

ζ) Andre spredte Uregelmæssigheder: Sé Whitney Gr. §§ 343, 353, 361, 366, 371, 387, 393, 394, 396, 397, 398, 404, 428, 430, 431, 432, 455, 462.

§ 8. h) **Talord.** a) Tallene fra 10000 op efter ere allerede forskellige i TS og K. *Ādi-* og *tri-* for *dvā-* og *trayaḥ* lader sig næppe eftervise i Ved. og Brāhm.; i den ældre Litteratur adderes altid med *ashṭā-*, ikke med *ashṭa-*. *Ēkayā* (*ékasmān*, *ékasyai*) *ná trmçdt* etc. findes i Brāhm. (ogsaa hyppig *ékān ná* — ligesom i det senere Sprog). Former som *návatiṛ náva* (99) etc. uden *ca* ere ikke sjældne i al Fald i det ældre Sprog. Former som *dvādaçám çatām* (112) etc. begynde i Brāhm. I Brāhm. betegner *triṇi shashṭiçatāni* meget hyppig 360 (i Stedet for 480), og andre lignende Tilfælde findes. — β) Deklination¹⁾: 1) RV *trī* (og *triṇi*), Gen. *triṇām*. 2) Nom.-Acc. *ashṭā* (ved Siden af *ashṭā* og *ashṭāu*) forekommer 1 Gang i RV, *ashṭā-* i Compos. i AV (ogsaa *ashṭā*; i RV *ashṭakārṇāḥ* Acc. pl. fem. jf. Pāṇ. 6. 3. 115 og 6. 2. 112: *ashṭakārṇa*). RV 1. 119. 1: *çatād-vasu*. (*Çatā* og *sahāsra* bruges kun som ntr.; derimod som. msc. et Par Steder i Mhbh. og Hariv., sé BR). I det ældre Sprog bruges Tallene fra 5 opad undertiden ubøjet i Nom.-Form for alle Kasus. γ) Ordenstal: 1) «1ste» hedder kun *prathamā* i det ældre Sprog; *ādi* forekommer, men sjælden, i Brāhm., *ādya* i Sūtra'erne. (*Dvita* og *Trita* forekomme ingen Steder undtagen som Egennavne) 2) 7de: RV: *saptātha* og *saptamā*; — 3) 5te: *pañcamā* AV, *pañcathā* K. 9. 3 (*pañcatha* og *saptatha* betegnes af Pāṇ. 5. 2. 50 som Vediske). 4) Af Ordenstallene fra 20 op efter kunne de lange Former (paa *-tamā*) ikke eftervises i Vedaerne og ere i Brāhm. overordentlig sjældne.

§ 9. i) **Pronomina.** A) Personlige: Foruden alle de i Bhāshā brugelige Former findes ogsaa andre: 1) Instr. sg. *tvā*; 2) Loc. sg. *tvé*; 3) Dat. (sjældnere Loc.) pl. *asmé* (pragrhya) og Loc. pl. *yushmé* (pragrhya); 4) *-bhyām* kræver Metrikken ofte læst som *-bhya*; ligeledes maa et Par Gange *asmākam* og *yushmākam* læses uden Slutnings-*m'*et; 5) i Dual. er der Forskel paa 5 Kasus: Nom. hedder nemlig *āvām*, *yuvām*, og kun Acc. hedder *āvām*, *yuvām* (i RV forekommer tilfældig ikke Dual. af 1ste ps.); Instr. i RV *yuvābhyām* (forekommer ellers ikke) og *yuvābhyām*; Abl. *āvāt* (TS 2 Gange), *yuvāt* (RV 1 Gang); Gen.-Loc. RV kun *yuvóh* for *yuváyoh*. 6) I Smstn. og Afledn. bruges foruden Stamformerne *mad* og *tvad* ogsaa Stamformer paa *-a* og *-ā*, f. Ex. *māvant*, *asmatrā*, etc., og nogle uregelmæssige Forbindelser (sé Whitney Gr. § 494). — B) Demonstrativa: 1) RV har foruden de i Bhāshā brugelige Former ogsaa *sásmin* (omtrent halvt saa ofte som *tásmin*). (*ténā*, *tā* for *taú* og *tāni*, *tébhīh*, jf. ovenfor). 2) *tyā* er temmelig hyppigt i RV, sjældent i AV, senere

¹⁾ Foruden hvad der gaar ind under de tidligere Afsnit. De samme Ved. Endelser etc. som i Subst. (*-ā* for *-ayā*, *-au*, *-āni*; *-ū* for *-ūni* etc., *tuām* for *tvām*, etc.) gælde ogsaa her.

næsten ubekendt. 3) *etaddā* ÇB. 4) RV 1 Gang *enoh* for *enayoh* (om *enām* etc. accent., sé ovenfor). 5) *amuyá* i det ældre Sprog adverb. 6) Ved. ogsaa *ená* og *ayá* (mést adv.) og Gen.-Loc. du. *ayóh*; *imásya* RV (1 Gang); *imáthā* (RV, 1 Gang); *ívant* RV; Ved. part. *íd*, *īm*, etc. (Af Sammensætn. med *idam* findes i Brāhm. *idammáya*, *idám̐rūpa*). 7) *amúrhi* (ÇB. 6. 2. 2. 40; 14. 4. 3. 34 = Brh. Ar. Up. 1. 5. 23); *amuvát* (Kāty. Çr. Sū. 3. 2. 7); *asaunáman* (Çat. Br. 14. 4. 2. 15 = Brh. Ar. Up. 1. 4. 7). (Af Sammensætn. med *adas-* findes *adomáya* Çat. Br. 14. 7. 2. 6 = Brh. Ar. Up. 4. 4. 5). 8) I det ældre Sprog ubetonet *tva* (én, mangel), *tva* — *tva* (den ene — den anden). 9) *ámah* (han) i AV (14. 2. 71) og Brāhm. (Çat. Br. 14. 9. 4. 19 = Brh. Ar. Up. 6. 4. 20; Çat. Br. 14. 4. 1. 24 = Brh. Ar. Up. 1. 3. 22; Chāṇḍ. Up. 1. 6. 1; 5. 2. 6; Āçval. Gr. 1. 7); deraf *amá* (hjemme; sé BR), *amát* (RV 5. 53. 8: «fra Nærheden»). 10) *avóh* Gen.-Loc. dual. (RV, 3 Steder; sé Grsm. Wtb.). — G) Interrogativum: *kád* Ved. ntr. ved Siden af *kím*; jf. Partikl. *kám* (eller *kam*), *nákih*, *mákih*; *kívant* (kun RV. 3. 30. 17; Nir. 6. 3). — D) Relativum: *yóh* for *yáyoh* (RV 10. 105. 3, eneste Sted). — E) Possessiva: 1) *mámaka* ved Siden af *māmaká* (RV). 2) *tvá* (din; RV 1 Gang). — F) Correlativa: 1) *mávant*, *tvávant*, *yushmávant*, *yuvávant*, *ívant*, *kívant*, *távant*, *etávant*, *yávant*, *íyant*, *kíyant* (Loc. i RV 2 Gange *kíyāti*, sé ovenfor); af disse findes i det senere Sprog kun *távant*, *etávant*, *yávant*, *íyant* og *kíyant*. 2) *etād̐ksha* (VS). 3) RV 1 Gang *yād̐çmin*. 4) *yatará* og *yatamá* (findes kun i RV og Br., men omtales ligefrem af Pāṇini 5. 3. 92—93). 5) *itarāyām* K. med *adject.* Bøjning. — G) Andre pronominale Ord: *víçvāya* og *víçvāt* i RV; *éke* (Loc. sg.) i AV.

§ 10. j) **Comparison**: 1) *-n-* beholdes foran *-tara* og *-tama* (sé ovenfor). 2) pf. ptc. act. compareres med den svageste Stamme (*-ush-*), sé ovenfor. 3) Ved Siden af *-iyam̐s* bruges ogsaa *-yam̐s* (Voc. i RV *-yah*, sé ovenfor; intet Ex. paa en Middelkasus findes i RV og AV); denne Comparationsmaade er i Veda'erne hyppigere end senere: *iyah* (*-ish̐tha*): *-tara* (*-tama*) = 2:3 i RV og som 5:6 i AV. 4) Substantiver compareres hyppigere i Veda'erne end i det senere Sprog. 5) Præpositionerne compareres med *-taram̐* og *-tamam̐* (senere *-tarām̐* og *-tamām̐*). 6) *-tarām̐* og *-tamām̐* føjes ikke til vb. finitum i det ældre Sprog.

§ 11. k) **Bindevokal**: *α*) i Præsensstamme med *ī*: 1) RV *ík̐she* ved Siden af *íç̐she*. 2) *vam̐ti*, *avam̐t*; (*janishva* RV); *vasishva*, *stan̐hi*, *ç̐nath̐hi* (alle RV). 3) i Imper. med. har RV ogsaa *dadh̐dhvé*, *dadh̐shvá*, *dadh̐dhvam̐*. 4) 2den Ps. sg. med passiv Betydning *ç̐rv̐vishé* (RV). — *β*) Præsensstammen med *ī* foran Personalendelserne: 1) Ingen Intensivstamme med 2-Stavelser-Reduplikation antager Bindevokal *ī* i nogen Form. 2) I AV: *tam̐stan̐hi* og *jan̐ghan̐hi*; 3die Dual. *sám̐ avāvaç̐itām̐* (RV 1. 181. 4; Grsm. plusq.); *tartar̐ithah̐*. 3) 2den og 3die Ps. sg. impf. Ved. undertiden *āh̐* for *ās̐ih̐* og *ās̐it*. — *γ*) Optativ: RV har de enestaaende Former *duh̐yát* og *duh̐yán*. — *δ*) Perfektum: 1) I RV antage konsonantisk udydende Stammer kun Bindevokal, naar Stammens sidste Vokal er tung, undtagen *vét̐tha* *v̐vid* i RV og *at̐tha* *vah* i Brāhm.; i Brāhm. dannes Former paa *-ire*

efter lette Stavelser. 2) *babhūtha* ved Siden af *babhūvitha*; *sushuma*; *cicyushe*; *juhuré* (offre), *juhuré* (kalde). 3) RV har ogsaa *dadvāms*, AV *dadivāms* og *dadāvāms*. — ε) Aorists Personalendelser: Aoristformerne uden *i* i 2den og 3die Ps. sg. activ (f. Ex. *abhār*, *akshār*, *āraik*, etc.; *aprāh*, *ajaiḥ*, *ayauḥ*, etc.) er de eneste i RV og K, Flertallet i AV og TS, sjældnere i Brāhm. (i GB og ÇB kun *adrāk*, i PB ingen). (Jf. ovenfor β) *āh* og i det senere Sprog *mā bhaiḥ*). — ζ) Tempusstammer: I Aorist og Futurum (og tildels i det periphrastiske Futurum) er der ikke faa Afgivelser fra Bhāshā i Brugen af Bindevokalen; de her med + betegnede kunne ogsaa have de for Bhāshā foreskrevne Former for Bindevokalens Vedkommende. αα) Aorist: 1) Bindevokal mangler eller kan mangle i: *aç V*, + *kṛ VI*, *kraṇd*, *kshar*, *khan*, + *car*, *cit*, *chand*, + *tan*, + *tsar*, *dṛ*, *dyut*, *dhūr* (*adhūrshata*), + *nū*, *mad*, + *yu*, *ruc*, *vam*, + *vṛ V*, *vṛ IX*, *vṛj*, *pā*, *çri*, *çvit*, *sac*, + *sah*, + *stambh*, + *svar*, + *tṛ*. 2) Bindevokalen indskydes eller kan indskydes i: + *gam*, + *ci*, + *ji*, *dush*, *dhā* (*dhāyis-*), + *nā*, + *nud*, + *yam*, *yudh*, + *rādh*, *liç*, *vid II*, + *viç*, *vish*, + *sad*, + *stu*, *sru*, *han*. — ββ) Futurum: 1) Bindevokal mangler i: *arc*, *tan*. — 2) Bindevokal indskydes eller kan indskydes i: + *i*, *kṛsh*, + *ji*, + *nā*, *ve*, *vye*, + *su V*, + *stu*, + *svap*, *hve*. — γγ) Periphrastisk Futurum: Bindevokal mangler i *vṛsh*. — η) Desiderativ findes ikke med Bindevokal i RV, 1 Gang i AV (*pīpatishatī*), VS og TS, flest i ÇB (ialt 17 med Bindevokal; sé Whitney Roots etc.). — θ) Nogle Suffixer som *-īman*, *-imán*. — ι) Bindevokal *ū* i *tarūtṛ*, *varūtṛ* er vel en Præsensendelse, jf. den enestaaende Form *taruté* (RV).

§ 12. 1) **Conjugation**¹⁾: α) Personalendelser og lignende: 1) *-tāt*, sædvanlig 2den sg. imper., 1 Gang i AV som 1ste sg., et Dusin Gange som 3die sg., nogle Gange i TS som 2den pl. 2) *-dhī* i Imper. ogsaa efter Vokaler, endog i Former som *çṛṇudhī* (RV). 3) *-hi* findes ogsaa αα) i 5te kl. efter Rødder paa Vokaler: Former som *inuhi* etc. ere 3 Gange saa hyppige i RV som *inu* etc., i AV kun ¹/₃ saa hyppige, i Brāhm. meget sporadiske; ββ) i 9de Kl. ved Siden af *-āna* efter Conson., f. Ex. *grbhñāhi* (AV og AB) og *grhñāhi*. 4) 2 Ps. pl. act. hedder ofte *-tana* for *-ta* og *thanā* for *-tha* (en Dél Ex. ere anførte ovenfor; af *a*-Stammer forekommer kun: *vādathana*, *bhajatana*, *nahyatana*; 2den pl. imper. *sadatana*; aor. conj. 1 Gang *rishāthana*; 1 Gang opt. *tiretana* i RV). 5) 1ste Ps. pl. act. *-masi* ved Siden af *-maḥ*; Forholdet er i RV: *-masi*:*-maḥ* = 5:1, i AV = 3:4. 6) 3die Ps. pl. impf. 1 Gang i RV *abibhran* for *abibharuḥ*. 7) 1ste Ps. sg. imper. i act. (= conj.) 1 Gang *arcā* for *arcāni* i RV; ligesaa *mṛkshā* (Conj. har ogsaa ellers undertiden *-ā* for *-āni*; sé Delbrück Altind. Verb. § 5). 8) Perf. 1 Gang i RV *paprā* for *papraū*. 9) 3die Ps. sg. med. ender i Præs. ofte paa *-e* ligesom 1ste Person. 10) 3die Ps. sg. imper. i med. ender (sjældnen) paa *-ām* for *-tām*. 11) 2den Ps. pl. med. har i RV 1 Gang *-dhva*

¹⁾ Foruden hvad ovenfor er medtaget.

for *-dhvam* og i Imper. 1 Gang *-dhvāt*. 12) 3die Ps. pl. med. ender ogsaa paa *-re*, *-ire* og *-rate* i Præs., paa *-rata* i Opt. (Præs. og Aor.; *bharerata* 1 Gang; *jusherata*), paa *-rire* i Pf. (6 Ex. i RV + 1 i SV), paa *-ranta*, *-ran*, *ram* i Aor. (og 1 eller 2 Imperfecter), paa *-rām* og *-ratām* i Imperativ. 13) Aor. Opt. *trasīthām* for *trāsīyāthām* RV. 14) Coniunctiv har foruden *-se* ogsaa *-sai* (ikke i RV, men den eneste brugelige i AV og Brāhm.), foruden *-te* ogsaa *-tai* (1 Gang i RV, den fremherskende Form i AV og senere den alene gældende), foruden *-vahai* ogsaa *-vahe*; i RV (9 Exempler) *-aithe* og *-aite* for *-ethe* og *-ete*; foruden *-mahai* ogsaa *-mahe*, foruden *-dhve* ogsaa *-dhvai* (1 Ex. i RV og nogle Gange i Brāhm.) og for *-ante*, *-anta* ogsaa *-āntai* (hverken i RV eller AV og ikke hyppig i Brāhm.); med sporadiske Undtagelser staar der altid langt *ā* foran Endelserne paa *-ai* (Former som **bhāvādhve*, **bhāvānte* dannes ikke af *-a*-Stammer; *vartāntai* 1 Gang KB; *jāyantai* 1 Gang i TS; *ucyantai* præs. conj. passiv 1 Gang i K.) 15) Formerne *-vah* (og **vasi*) kunne ikke paa-vises i Veda'erne, 1ste Dual. Conj. *hināsāvah* (CB; ellers har Conj. *-āva*). 16) Ptc. af *ās* ogsaa *āsāná*. 17) Pf. Ptc. af *sr* hedder 1 Gang *sasrmāná*. 18) Verbaladj. ender undertiden paa *-tá* for *-ná*, f. Ex. *āçirta* (RV 8. 2. 9; Pān. 6. 1. 36), *çrātá* (RV 2 Steder; Pān. ib.) for *çrāná* eller *çrtá* (ifølge Pān. ib. ogsaa Ved. *çritá* i samme Betydning), *gūrtá* m. fl. (Pān. 8. 2. 61; derimod er *pūrtá* ogsaa regelret efter Bhāshā, sé Pān. 8. 2. 57).

β) Tempus- og Stammedannelse, m. m.: aa) Augmentet udelades ofte i Samhitā'erne, sjældent i Brāhm.). — ββ) Medialformer bruges tidt for aktive og omvendt (f. Ex. *uçāná vvaç*; *tūrya* «overvæld» RV, 1 Gang; og andre aktive Sideformer til Mediopassiverne af Kl. IV; *tanyati* «tordner» RV, 1 Gang; *didyasañ* af *vdīdī*; *tārishimahi*). — γγ) Præsens: 1) *svá-* for *svá-* (AV; i RV maa *svāná vsu* læses som 2 Stav., sé Grsm. Wtb., *kshyd-* for *kshiyá-* (Brāhm.). 2) *rā* har 7 Gange Imper. *rīrīhi* i RV, ellers redupliceres den med *ra*. 3) Imperativ *daddhi* for *dehi* og *dhehi*. — I AV forekommer sporadisk Former efter Kl. IX af *vr* «indhylle» og *gṛ* «sluge». — Af *ūrñu* forekommer i det ældre Sprog ingen Former, som ikke kunde høre til 5te Kl.; men i Brāhm. *ūrñauti* etc., — *kr* hedder i RV *krñóti*, *krñuté* efter 5te Kl.; de eneste Former i RV efter 8de Kl. ere i 10de Bog *kurmah* (1 Gang) og *kuru* (2 Gange); endnu i AV er *-nu*-Formerne mere end 6 Gange saa hyppige som *-u*-Formerne (af hvilke næsten Halvdelen optræder i Prosa-steder); i Brāhm. bruges næsten udelukkende *u*-Formerne; jf. den enestaaende Form *taruté* (Whitney Gr. § 715). 4) Mange Verber have flere Præsensformer og forskelligt fra Brugen i Bhāshā; denne Mangfoldighed er dog væsentlig indskrænket i Prosa'en; sé Delbrück's Verbum, Whitney Roots. . . og Gram., Delbrück Altind. Syntax. § 161. — δδ) Perfektum: 1) Reduplikation: *tityāja* for *tatyāja* (Pān. 6. 1. 36), *cicyushe* (ib.) for *cicyuvishé*; *sasūva* (fødte) 3 Steder i RV. 2) Afvigende Stamme: α) *ānrūh* for *ānarūh*, *ānrūh* for *ānarūh* (Pān. 6. 1. 36); *titirūh*, *tistire* i RV; ptc. *titirvāms* men *tatarūshah* (dog forekomme ogsaa Former med *ter-*); β) undertiden indtræde ikke Formerne med *e* i Stammen: *mamnāthe* og *mamnāte*

vman; *vavné vvan*; *tatne* eller *tatane* eller *tate*, *tatnische*, *tatnire vtan*; *paptima*, *paptúh*, *paptiváms vpat*, ved Siden af *pet-Former*; *saçima*, *saçcuḥ*, *saçce* og *saçcírē vsac* (ogsaa *sec*); *sasaváms vsan*; omvendt forekomme *bedh* af *vbandh*, *vem* af *vvam*, *çrem* af *vçram*, *sej* af *vsañj*; γ) Pf. uden Reduplikation findes i RV (foruden *véda*) i: *takshathus*, *yamatúh*, *skambháthuh*, *skambhuh*, *nindima*; *dhishe* og *dhire* (? *vdhā*), *vidré* og *arhire* (Præsens. ?); hertil kommer i AV *cetatuḥ*; Partic. *praviçivámsam* (AV 4. 23. 1) og *ávarjushīṇām* (AV 7. 50. 2) (jf. *vidváms*, samt *dāçvāms*¹⁾, *mīdhvāms* og *sāhvāms*, alle ogsaa i Bhāshā, Pān. 6. 1. 12); δ) Perfektum med lang Reduplikationsstavelse, sé ovenfor («Quantitet»). — $\epsilon\epsilon$) Aorist: 1) Redupliceret Aorist uden Themavokal: *ájgar* (RV 1 Gang, *vgr̥* «sluge»); *ájgar*, *jigrtám*, *jigrtá* (RV, *vjāgr̥*); *ácucyavit* etc. (RV; *acucyavuh* ogsaa Br.) ved Siden af *acucyavat*; *jajastám* (RV), men *ajjasata* (3die sg., Çat. Br.); *ádudrot*, *dudrávat* (RV; ellers *adudruvat* i Brāhm. og Bhāshā; sé Pān. 3. 1. 48); *dīdhar*, *dīdhrtam*, *dīdhrtá* (RV); *ánūnot* etc. (RV); *abībhajuh* (ÇBr.); *ámīmet?* (*mīmayat* RV; *v mā* «brøle»); *yūyot* (RV; *v yu* «adskille»); *avāvarī* (? RV; *v v* V «omgive»); *áçīnat*, *çīçnáthat* etc. (RV, *vçrath*); *açīçret*, *açīçrema*, *açīçrayuh* (*vçrī*); *asushavuh* *vsu* V (AB); *asushot* (MS), *asushavuh* (TB) *vsū* (føde, drive); *ásusrot* etc. (*vsru*); 2) *adadhāvat vdhāv* (løbe); *aneçat* etc. ved Siden af *anīnaçat* (*vnaç* IV); *ajjīñipāt* (Brāhm.), *ajjīñipata* (Brāhm.) ved Siden af *ajjīñapat*, *ajjīñapata*; kun *jīhipah* (RV, af *jāhātī*); *açuçruvat* GBr. Om de reduplicerede Aorister sé iøvrigt Whitney Roots etc. 3) Rodaorist dannes ikke alene af Rødder paa *-ā*, men ogsaa af en Dél Rødder paa *-r* og af nogle paa *-i* og *-u*, med *guṇa* (f. Ex. *akaram*, *akar* 2 og 3 sg., *akurma*, *akarta*) undtagen i 3die ps. plur. paa *-an* (f. Ex. *akran*); dog *açravan* og *anītām* (sé Whitney Gr. § 831); endvidere af Rødder med Midtlyd *i*, *u*, *r*, sædvanlig med *Guṇa* (f. Ex. *abhet* 2den og 3die Ps. sg. *vbhīd*), og endelig af mange med Midtlyd *a* (f. Ex. *agan*, 2. og 3. sg., *aganma*, *agman vgam*; *dhak vdah*, etc.). Sé Whitney Gr. §§ 832—834. 4) *a*-Aoristen bliver hyppigere og er talrigere repræsenteret i AV end i RV; *çās* hedder *açīsham*; sé forøvrigt Whitney Gr. § 847 fgg. 5) *-s*-Aorist: meer end 50 har baade *-ish*- og *-s*-Aorist (*-ish*-Aoristen er i Tiltagende): mærk *agīshata* (TA *vçai*); *astṛshī* (ABr. 1 Gang); af Formen *astīrshī* næppe andre Ex. end *akīrshata* PB; om *adhūrshata*, *amatsuh*, *ahūshata*, etc., sé ovenfor. *-ish*-Aoristen udelader *sh* i *atārīma* (RV) og *avādiran* (AV); *akramīm*, *agrabhīm*, *avadhīm* i 1ste Ps. sg. activ; jf. *avitá* for *avishṭá* ovenfor. 6) *-sish*-Aorist: sé Whitney Gram. §§ 911 fgg.; den dannes ogsaa af *vvan* og *vbhuj* VII, i al Fald Optativeroe *vamsishīya* (AV 1 Gang, skrevet med *ç* for *s*) og *bhukshishīya* (Brāhm. og Sūtr.). 7) Baade i RV, AV og Brāhm. danne mange Verber deres Aor. efter mere end én Klasse og afvigende fra Bhāshā; sé de ovenfor citerede Skrifter. — $\zeta\zeta$) Intensiv: Talrige Ejendommeligheder ved Intensivernes Dannelselse, sé Whitney Gr. og Roots etc., Benfey Gr. § 167 fgg. Intet

¹⁾ *dāç* findes ellers kun i RV og Dhṭp., sé BR.

medialt intensivt ptc. viser 2-Stavelser-Reduplikation. — *cākāt* er den eneste paaviste Intens. af en *-ā*-Stamme og har afvigende Accent, sé ovenfor. — $\gamma\gamma$ Desiderativ: Mærk i Rgv. *inaksha-* (*vnaç*), *iyaksha-* (*vyaç*) og *siksha-* (*vsah*); i ÇB *dhiksha-* (*vdah* eller *dih*); forøvrigt sé ovenfor og Whitney Roots etc. — $\beta\beta$ Causativ: Uregelmæssig Opt. *kāmayīta* (ABr.). Sporadiske Former i Ved. af Caus. Aor. paa *-īh*, *-it*. Forøvrigt sé ovenfor og Whitney Roots etc. — α Gerundium: Former som *gamyā* for *gatya* forekomme ikke i Ved.; *-ya* er i RV lang i $\frac{2}{3}$ af Tilfældene, i AV kun 1 Gang (i et Sted fra RV).

γ Overgang til *-a*-Stammer: 1) Hyppig af *an*: *ánati* (AV), etc. 2) *apīprata* 3die ps. sg. impf. med. (RV 1 Gang); *mimanti* *vmā* («brøle»); *rárate* 3die ps. sg. med. *vrā* («give») (*dádate* Dhātup. § 2. 16 og *dadhate* ib. § 2. 7 forekomme allerede i RV, men dér ogsaa i Activ). Sé Whitney Gr. § 672 fgg. 3) *minati*, *minat*, *aminanta* *vmi* (RV); *çṛṇa* *vçṛ* (AV); *çṛnathi* for *grathnāti* (TS) (jf. Forholdet mellem *prṇāti* IX og *prṇāti* VI, *mṛṇāti* IX og *mṛṇāti* VI; ogsaa Forholdet mellem *tṛṇedhi* VII og *tṛṇhāti* VI etc., mellem *hinóti* V og *hínvati* I etc.). 4) *iyátha* ved Siden af *iyétha* (RV, AV) *vi* er paa Vejen til det samme; *vāvrđhēthe* for *vāvrđhāthe* (1 Gang i AV); ptc. *vāvrđhánt* (RV 4. 2. 17); *ápasprđhethām* (Pān. 6. 1. 36) og flere Plusquamperfectum'er. 5) *caikramata* 2den pl. imper. intens. (1 Gang i RV); *avāvāçanta* 3die pl. impf. int. 6) Jf. ogsaa imper. af *-s*-Aoristen: *nesha*, *parsha* (2. ps. sg.), *rāsataṁ* (3. ps. sg. med.), *rāsantām* (3. ps. pl. med.).

δ Præsensstammen brugt som Verbalstamme: *açnuvishyāmahe* (ÇB, 1 Gang). Jf. Infinitiverne *pushydse*, *pibadhyai*, (*vāvrđhdđhyai* af pf.), *grṇīshđni*, *strṇīshđni*. Ptc. *jahitá* af *vāhā*. (Gerundiv *yāmsénia* af Aor.).

ϵ Bindevokalen *vrđdheret*, i Analogi med *-s*-Aor. af *bhī* etc. (*bhaih* etc.); *açarait* (AV; ogsaa *açarīt*); *ásaparyait* (? AV 14. 2. 20); *amanasyait* (imperf.; TB 2. 3. 8); *agrabhaisham* (AB); særlig interessant er plsqqf. *ajagrabhaisham* (AB 6. 35), som, tiltrods for, at det er en haandgribelig indisk Nydannelse paa Basis af *agrabhaisham* (som om Verbalstammen var en S sammensætning af *vbhī*: *gra* + *bhī*), minder en hél Dél om det Græske (og Latinske) Plusqqf.

§ 13. m) For Vedasproget særlige Conjugationsformer¹⁾: α Plusquamperfectum: $\alpha\alpha$ uden Afleds- eller Bindevokal (f. Ex. *ájagan* 2den og 3die ps. sg.; *aciket*; *amumuktam*; *acakriran*; etc.); — $\beta\beta$ med Bindevokal *ī* i 2den og 3die ps. sg. (f. Ex. *ábubhojīh*, *ájagrabhīt*, etc.). — $\gamma\gamma$ med *-a*-Stamme (f. Ex. *asavajat*, etc., yngste Exempler vel *ānarshat* TA; *ānarchat* Mahābhār.).

β Coniunctiv: den er i RV og AV 3 à 4 Gange saa hyppig som Optativ, men

¹⁾ Hertil maa ogsaa regnes det ikke periphrastiske Perfectum af Desid. *mimikshati* (*mimiksháthuh* etc., RV, *vmih*), og maaské de ikke periphrastiske Perfecter af Intens. (i RV. *dauidhāva*, *nónāva*, *nonuvūh*; i TS 1 Gang *dođrāva*); endvidere de sporadiske *-ish*-Aor. af caus. (*vyathayīh* AV; *dhvanayīt* RV; TS. *dhvanayīt*; *ailayīt* AV).

forholdsvís sjældnen i Brāhmaṇa'erne; dog findes Conj. af *as* selv i sene Brāhm., hvor Conj. næsten er forsvunden; i Brāhm. (særlig ÇB) ender 2den ps. sg. gerne paa *-āsi*, 3die ps. sg. paa *-āt*. Uægte Coniunctiv (i Form = Augmenttiderne uden Augment) er hyppig i RV, meget sjældnere i AV og meget lidt brugt i Brāhm. (undtagen efter *mā* som i det senere Sprog). Uægte Coniunctiv med *mā* er i det ældste Sprog næsten den eneste Form for det prohibitive Udtryk; i $\frac{5}{6}$ af Tilfældene i RV og $\frac{9}{10}$ i AV er det en augmentløs Aorist; *mā* med Opt. findes i RV kun 1 Gang og 1 Gang *mā* med Imper., slet ikke i AV; den senere fremherskende Construction Optativ med *nā* er meget sjældnen i Ved. Den findes af Præsens, Perfectum og Aorist, samt sporadisk af Futurum; dog blive egentlige Coniunctiver af *-s-* Aor. efterhaanden sjældnere og ere meget sjældne i Brāhm. (afvigende Endelse have 1ste Personerne: *jesham*, *stosham*, *yosham*, i AV *yūsham*); af *-sish-*Aor. er den sjældnen og af *-sa-*Aoristen og Intensiverne paa *-ya* forekommer den ikke. Fut.: RV kun *karishyāḥ* et Par Gange; i GB 3 Exempler (Wh. § 938).

γ) Optativ: findes, foruden i Præsens, ogsaa i Perfectum og Aorist; dog er den af *-a-*Aoristen sjældnen i det ældste Sprog, men er i Tiltagende, saa at den bliver temmelig brugelig i Brāhm.; Optativen af *-sish-*Aoristen er sjældnen, og af *-sa-*Aoristen forekomme ingen Optativer; heller ikke af *-s-* og *-ish-*Aoristen dannes egentlige Optativer, men kun Precativer i Medium (ikke i Activ).

δ) Precativ: findes af Perfectum og Aorist: i Activ kun af Rodaoristen, i Medium hyppigst af *-s-* og *-ish-*Aorister, men dog ogsaa af Rodaoristen, *-a-*Aoristen (*videshṭa* AV, 1 Gang), den reduplicerede Aorist (*rīrishishṭa*), og *-sish-* Aoristen, foruden Perfectum; ikke af de sekundære Coniugationer.

ε) Imperativ findes, foruden i Præsens, ogsaa i Perf. og Aor.; af *-sish-*Aor. er den dog temmelig sjældnen, og af *-sa-*Aoristen findes kun et Par Stykker. Om dens Form, naar den dannes af *-s-*Aor. (*nesha*, *parsha*, etc.), sé ovenfor.

ζ) Aorist Participium: Ptc. af Rodaoristen er i Activ yderst sjældnen selv i RV (*krānt*, *sthānt*, *bhidānt*, maaské *rdhānt*); i Medium er det meget hyppigere i RV (*krānā*, *jushānā*, etc.), men ogsaa dér yderst sjældent i AV og Brāhm.; af *-s-*Aor. *d(h)ákshat* og *sákshat* (RV); af *a-*Aoristen en halv Snés i RV (*trpānt*, etc.; *vrdhānā*, etc.); af den redupl. Aor., *-ish-*Aoristen, *-sish-*Aoristen og *-sa-*Aoristen forekommer intet ptc.

η) Optativer (Precativer?) paa *-esham* af Rødder paa *-ā*, f. Ex. *yesham*, *khyesham*, *jñesham*, etc.

θ) Imperativer paa *-si*: *jéshi*, *dhakshi*, *prāsi*, etc. (Whitney Gr. § 624).

ι) 1ste ps. sg. præs. ind. i med. paa *-se*: α) af Roden: *krshe*, *hushe*, *stushé*; β) af Præs. Stammen: *arcase*, *rījase*, *yajase*, *gāyishé*, *grñishé*, *punīshé* (Whitney Gr. § 896 d).

κ) 11 Participier paa *-asānā* i RV, samt 2 i AV (*rījasānā*, *arcasānā*, etc.).

λ) Verber paa *-āyāti* ved Siden af Kl. IX, f. Ex. *mathāyāti*, etc.

μ) Infinitiver (foruden paa *-tum*) ogsaa paa *-am*, *-e*, *-ai*, *-ah*, *-i*; *-tave*, *-tavai*, *-toh*; *-ase*, *-se* (*-she*); *-mane*, *-vane*; *-taye*, *-tyai* (1 eller 2 Vb.); *-áye*; *-dhyai* (altid *-adhyai*, sædvanlig med Accent paa *a*; hyppig i RV, et Par Tilfælde i YV, ingen i Br.); *-shyai* (kun *rôhishyai* TS, og *avyathishyai* K); *-sháni*, *-tári* (kun *dhartári* *vdhr*). Med Undtagelse af Stammen *-tu* og dem, der ere lig et deklineret Rodnomen, ere de andre næsten ubekendte udenfor RV. Af Præs.-Stammen og Pf.-Stammen *púshyase* etc. (sé ovenfor); 10 af Causativer (*mādayáddhyai*, etc). De dativiske Former ere i RV 12 Gange saa mange som de accusativiske, i AV mere end 3 Gange saa mange; Formen paa *-tum* findes kun 4 Gange i RV, 8 Gange i AV. I Brāhm. er den accusativiske Infinitiv næsten dobbelt saa hyppig som den dativiske, og ogsaa den ablat.-genitiviske, som er sjælden i Samhitā'erne, er ligesaa hyppig som den dativiske. (Whitney Gr. § 986).

ν) Gerundium: Ved Siden af *-tvá* (RV 21 Gange) bruges ogsaa *-tví* (RV 35 Gange, ukendt i AV og ellers meget sjælden), *-tváya* (RV 9 Gange, kun 1 Gang udenfor 10de Bog; 2 Gange i AV og nogle Gange ellers); *-tvānam* og *-tūnam* kaldes af Gram. Vediske, men ere ikke fundne. Brugen af Gerundium er i Tiltagende og bliver overordenlig hyppig i det senere Sprog. Gerundium paa *-am* findes ikke i RV og AV (dog nogle adverb. accus.), men findes særlig i Br. (hyppigst i ÇB), sparsomt senere og ganske sjælden i det klassiske Sprog.

ο) Gerundiv: Ved Siden af *-tavyà* (hvorom nedenfor) bruges: 1) *tva* (ο: *tua*, f. Ex. *kártua*, læses kun 2 Gange *kártva*, *janítva*, etc.), 2) *-énya* (ο: *-énia*): *īdénya* (ο: *īdénia*) etc.; af 1 Aoriststamme: *yamsénya* (ο: *yamsénia*) og 3—4 sekundære Verbalstammer; 3) *-áyya* (ο: *-áyyia*, kun 1 Gang at læse *-áyya*): *daksháyya*, etc.; ogsaa af nogle Causativer; mærk *stushéyya*.

π) I de ældste Brāhm. er en periphrastisk Aor. lige saa hyppig som det periphrastiske Pf., andre Tider sporadisk (Whitney Gr. § 1073).

§ 14. n) **Conjugationsformer, som mangle i Vedaerne, eller først komme frem efterhaanden**¹⁾: α) Det periphrastiske Futurum mangler i Samhitā'erne; i Brāhmaṇa'erne findes 27 Exempler, hvortil endnu kommer ét i Sūtr. Dog har man allerede i Samhitā'erne, Nomina agentis paa *-tr*, styrende Accusativ og undertiden brugte prædicativt, men uden Futurums Betydning. — β) Precativ i Activ dannes i Samhitā'erne kun af Verber, der have Rodaorist, og dens Brug er meget indskrænket; i Medium findes i RV kun *grabhīshṭa*, *padīshṭa*, *muçīshṭa*. Fra AV bliver Precativ i Activ hyppigere end den rene Optativ, hyppigst af *bhū* (kun *bhūyāsva* og *bhūyāstām* mangle, og de tilsvarende Former kunne heller ikke paa-vises af andre Rødder). — γ) Conditionalis: I Samhitā'erne findes kun 1 Ex., nemlig *ábhārishyat* (RV); i Brāhmaṇa'erne findes 15 Ex.; undtagen ÇB, der har over 50; ogsa i

¹⁾ Foruden hvad allerede er forekommet ovenfor.

det klassiske Skr. er den yderst sjældne. — *δ*) Participierne paa *-tavant* have i RgV ikke Spor af verbal Betydning; i AV forekommer 1 Gang ét i en loc. absol.; i Brāhm. er de overordentlig sjældne. (I det senere Sprog ere de meget i Brug, mést som Prædikát i Stedet for personlige Verbalformer.) — *ε*) Gerundiverne paa *-tavya* og *-anīya* mangle fuldstændig i RV og ere næppe kendte i AV. (kun *janitavyà*, *himsitavyà*, *upajivonīya* og *āmantrañīya*); (de vediske Dannelser, sé ovenfor, gaa til Gengæld senere af Brug). I Brāhm. begynder *-tavyà* at blive hyppigere og bruges ogsaa af afledte Conjugationer; af *-anīya* findes mindre end et Dusin Tilfælde, og det bliver aldrig saa hyppigt som *-tavya*. — *ζ*) Afledninger paa *-ukā* med Accusativ findes et Par Steder i AV og ere hyppige i Brāhm. — *η*) Gerundium paa *-am*: I Samhitā'erne findes nogle adverb. Accus. af denne Form, men de bruges endnu ikke som Gerundium; derimod bliver det hyppigt i Brāhm. (sé ovenfor). — *θ*) Dobbeltformerne i Passiv (*ádāyishi* for *ádāsi*, etc.) ere ikke fundne i det ældre Sprog, og ere i det senere i al Fald overordentlig sjældne. — *ι*) Intensiverne paa *-ya-* ere i Vedasproget forholdsvis sjældne (31 af 126, deraf 18 i Samhitā'erne), mens de i det senere Sprog skal være meget hyppigere end Formen uden *-ya-*. — *κ*) De sekundære Conjugationer udenfor Præsensstammen: forekomme kun meget sporadisk (sé Whitney Gr. § 1019, 1033 fgg., 1044 fgg.), undtagen Aor. Caus., som er hyppig allerede i det ældste Sprog. — *λ*) Tertiære Conjugationer ere ikke efterviste, undtagen Desider. af Caus. i Brāhm. — *μ*) Det periphrastiske Perfectum: Forekommer ikke i RV og kun med ét Ex. i AV (*gamayām cakāra*; i Brāhmaṇa-Afsnittene af den sorte Yajus findes *vidām cakāra* (TS, K, MS), *vidām cakrma* (K) og *yājayām cakāra* (K). I Brāhm. have Causativstammerne Overvægt og ere i ÇB temmelig hyppige. (Ogsaa *vidām*, *āsām* etc. som i det senere Sprog). (Sé Whitney Gr. § 1073). Som Hjælpeverbum bruges næsten kun *kr*, *bhū* slet ikke (næppe engang i Mahābhārata). Exempler af Desiderativer forekomme kun i ÇB; af Intensiver forekomme ingen.

§ 15. o) **Andre Forskelligheder.** Mange Vediske Ord forekom ikke i Bhāshā og vare tildels allerede blevne uforstaaelige, saaledes de saakaldte Nighaṇṭavah foran Yāska's Nirukta, og mange Ytringer vise, at man maatte gætte sig frem. Desuden er der hele Klasser af en i Bhāshā ikke anvendelig Dannelsesmaade, f. Ex. masc. med suffix *-mán* ogsaa i usammensatte Ord, og ligesaa msc. fem. *-ás* overfor ntr. *-as* ogsaa udenfor Sammensætning; Rødder brugte adjectivisk ogsaa udenfor Sammensætning, en hyppigere Anvendelse af Rødder som feminine Verbalabstracta; Sammensætning af Nomina af alle Slags med *-ānc*; Former som *madrík*, *tvadrík*, *yuvadrík*; Afledninger paa *-trā*; Præpositionen *áccha* i RV (og med et Par Rødder i AV); Tmesis; mange Partikler, af hvilke der ikke synes at have været gjort Brug eller i al Fald synderlig Brug i Bhāshā, etc. etc. (Hvor broget Vedasproget har taget sig ud fra Bhāshā's Standpunkt, kan ikke udtrykkes mere kortfattet og betegnende end ved Pāṇini's bekendte og af ham saa ofte anvendte omfattende Regel «*bahulam chandasi*».)

§ 16. p) **Syntax.** Allerede Formforraadets Forskellighed maa vise sin Indflydelse ogsaa i Syntaxen; saaledes maa Tilstedeværelsen af Coniunctiv indskrænke Futurums og Optativs Anvendelse. Her skal blot eksempelvis anføres nogle enkelte syntaktiske Særegenheder ved Vedasproget. Hvad saaledes Brugen af de forskellige Kasus angaar, kan mærkes, at *pte* i det ældre Sprog (P. 2. 3. 29; Vop. 5. 21) kun har Ablativ, senere ogsaa (Vop. 5. 7; BR) Accusativ (dog allerede MS 2. 4. 1; sé Delbrück Altind. Syntax p. 183); *ádhi* har i Bhāshā Locativ («over», «under» f. Ex. om Konge og Undersaatter), Vedisk forbindes det ogsaa med Accus., Instrumentalis og Ablativ og har andre Betydninger (henover, hid fra, overfor, etc.); osv. I det hele bruges Præpositionerne meget mere i det ældre Sprog, end det stemmer med Grammatikernes Forskrifter, og det samme gælder overhovedet om alle anskueliggjørende Partikler. Endvidere kan mærkes Genitiv ved Tidsadverbier (f. Ex. *prātār áhnaḥ*, tidlig paa Dagen), jf. Genitiver som *aktóḥ* (om Natten), *vástóḥ* (om Dagen). Duo genitivi er tvivlsom eller i al Fald sjældnen i det ældre Sprog og har, hvor det maaské forekommer, ikke den bestemt begrænsede Betydning, som Gramm. give det, og som det forøvrigt heller ikke indskrænker sig til i det klassiske Sanskrit. Af Tempuslæren kan mærkes, at Partiklen *sma* med Præsens for at betegne en forbigangen Handling ikke forekommer i RV og AV, og i Brāhm. betegner en Sædvane. Det vigtigste Punkt i syntaktisk Henséende, hvori de forskellige Perioder af Sproget afvige fra hinanden, turde dog være Brugen af de forbigangne Tider: Imperfectum, Aorist og Perfectum. Hvad Brugen af Imperfectum og Perfectum i Fortælling angaar, synes der endog at have været Forskel paa de forskellige Forfattere eller maaské Dialekter, idet 6te—8de Bog af AB og 1—5, 11, 12 og 14de Bog af ÇBr. bruge Perfectum i Fortælling, mens ellers i Brāhm. Imperfectum er det overvejende brugte. (En Analogi hertil have vi paa Græsk i Herodots udstrakte Brug af Imperfectum i historisk Fortælling, hvor de Attiske Forfattere bruge Aorist.) Herom sé Delbrück Tempuslehre og Altind. Syntax. Pāṇini's Forskrifter vise tydelig, at Sprogbrugen skelnede bestemt imellem de 3 Tider; men paa den anden Side angiver han saa mange bestemmende Momenter, som gribe ind i og modificere Hovedreglerne, at en udenforstaaende rimeligvis vilde have faaet det Indtryk, at disse Tider væsentlig brugtes i Flæng, og Overgangen er ikke saa brat til Forholdet i det klassiske Sanskrit, hvor de virkelig synes at bruges i Flæng. Dog synes endnu Pf. væsentlig kun at bruges *parokshe* og Aor. (ell. et Ptc.) at være eneherkende, hvor vi paa Dansk bruge Pf. Noget lignende kan siges om Forholdet mellem de 2 Futurum'er. Det er iøvrigt umuligt at kontrollere Pāṇini's Regler, da der ikke foreligger nogen egentlig Litteratur i den af ham behandlede Sprogform; det rimeligste er, at hans Regler i og for sig ere saa rigtige, som de kunne være, men næppe udtømmende, da Forholdet i Bhāshā rimeligvis har været et lignende som i de nyere europæiske Sprog, hvor Sprogbrugen aldeles bestemt skelner mellem de forbigangne Tider, men hvor det dog vist skal falde vanskeligt at udtrykke den i udtømmende Regler. Et

andet interessant Punkt er den temmelig hyppige Anvendelse af Omskrivninger (allerede i Samhitā'erne, men i langt større Udstrækning i Brāhmaṇa'erne) af et Partic. med Verberne *i, car, ās, sthā, as* og *bhū* (sé Whitney Gr. § 1075; Delbrück Altind. Syntax p. 390 fgg.); de ere af Interesse, da de vise, hvor gammel i Indien denne Tilbøjelighed til Omskrivninger af denne Art er, som i de nyere Indiske Sprog har grebet saaledes om sig, at disse Omskrivninger ere blevne en regelmæssig og nødvendig Dél af Verbalsystemet og det én af de aller vigtigste.

§ 17. I det foregaaende har det mangfoldige Gange vist sig, at Sproget i de forskellige Vediske Texter ikke var ens, men at der var Forskel mellem Rgveda's forskellige Dele, navnlig mellem de andre Bøger og 10de Bog (sé endvidere en i saa Henséende meget oplysende statistisk Sammenstilling om Forekomsten af archaistiske Former i Lanman's Nouninfl. in the Ved. p. 576 fgg.)¹⁾, mellem Rgveda og Atharvaveda, mellem disse og Brāhmaṇa'erne. Her skal endnu tilføjes, at Futurum bruges mindre i RV end i de andre Texter, da den tildéls erstattes af Coniunctiv. Ligeledes er *-ish*-Aoristen i Tiltagende. Omvendt bruges Intensiverne hyppigst i Rgvedasamhitā; der forekommer mindre end halvt saa mange af dem i AV, og i det senere Sprog ere de overordentlig sjældne, i al Fald i Litteraturen; i Bhāshā maa de have været fuldstændig levende Bestanddél af Sproget, da de kunde dannes af saa godt som alle primære Verber, med ganske faa bestemte Undtagelser, og der ikke er Spor af Grund til, som nogle have gjort, at mistænke Grammatikerne for selv at have lavet dem og oven i Købet at have været saa ivrige i Tjenesten, at de skulde have statueret bestemte Undtagelser fra en Dannelsesmaade, som slet ikke eksisterede. Desiderativerne ere i RV sjældnere end Intensiverne, men talrigere i Brāhm. og den senere Litteratur. Et meget fremtrædende Træk af Forskellighed mellem navnlig RV og Brāhm. er, at i RV en stor Mængde Verber kunne danne deres Præsens paa forskellige Maader i Flæng, mens denne Mangfoldighed i Brāhm. væsentlig er reduceret til samme Omfang som i Bhāshā. I det hele danner RV, AV (med de øvrige Samhitā'er), Brāhmaṇa'erne, de til Brāhmaṇa'erne hørende Upanishad'er, og endelig Sūtra'erne en nedstigende Række, hvorigennem vi gradvis nærme os mere og mere til Bhāshā og den episke Sprogform. (Jf. Afhdl., § 16 Slutn. og § 28).

§ 18. Braunhofer (über Dialektspuren im vedischen Gebrauche der Infinitivformen, Z. f. vgl. Sprf. N. F. V. 4) har søgt at vise, at der fandtes Dialektforskelligheder mellem Sangerfamilierne i RV, idet han støtter sig til deres Infinitivformer. Som endnu sikrere

¹⁾ Den «archaistiske» Form *-ebhih* turde dog, trods Statistiken, være snarere yngre end ældre end *-aih*, da den kan forklares som en Analogidannelse, hvad *-aih* ikke kan; men den maa have tiltalt de ældre rshi'er særlig. Skulde det samme, naar det kommer til Stykket, gælde om *-āśah* for *-āh*? Denne Form minder levende om de undertiden i vulgært Dansk forekommende dobbelte Genitivendelser.

kan det betragtes, at de forskellige Vediske Skoler (*çākhā'er*) for en ikke ringe Dél beroede paa Dialektforskelligheder, og jeg kan i saa Henséende navnlig henvise til de talrige og betydelige sproglige Ejendommeligheder i Yajustexterne, af hvilke mange ere anførte i det foregaaende. Hertil kan endnu bl. a. føjes Angivelsen VPr. 4. 163 om, at *j* efter en Vokal og foran en Vokal undtagen *r*, i samme Ord, skal forandes til *y* (ikke i vore Texter). Endnu den Dag idag finder en geografisk Fordeling af de forskellige Skoler Sted, men som selvfølgelig maa have undergaaet saa mange Forandringer, at der aldeles intet kan sluttes deraf for den Tid, da Skolernes Vedatexter bleve fastslaaede. Vare de én Gang fastslaaede, bevarede de paa det omhyggeligste i den antagne Form, og Forskellighederne mellem yngre Afdelinger af Skolerne have været forholdsvis smaa; saaledes ligne alle Taittiriyatexter hinanden i visse Hovedtræk, trods mindre Forskelligheder.

I. Aperçu. Langue védique.

§ 1. Il y a, pour ainsi dire, trois grandes couches d'idiomes aryens en Inde : 1° le sanscrit (dans le sens le plus étendu); 2° le prâcrit (dans le sens le plus étendu); 3° les langues hindoues modernes d'origine aryenne. On peut admettre, surtout pour les écrits religieux, que l'idiome dans lequel la recension d'un ouvrage a été fixée, a été conservé avec soin, en sorte qu'on peut s'y fier sous tous les rapports essentiels, malgré le peu de vétusté des manuscrits et l'époque incertaine de la rédaction.

§ 2. On connaît au sanscrit trois phases différentes sous plusieurs formes : 1° la langue védique; 2° l'idiome (*bhāshā*) traité par les plus anciens grammairiens; 3° le sanscrit classique (dans un sens plus restreint). Ajoutons-y : 4° l'idiome épique. — Si l'on part des extrêmes, la différence qui sépare la langue védique et la *bhāshā*, est très grande aux points de vue lexicologique et grammatical. La différence entre la *bhāshā* et le sanscrit classique semble très grande au point de vue lexicologique, tandis qu'en fait de grammaire la différence se réduit à une préférence exclusive de certaines formes aux dépens d'autres, préférence qui tient à des particularités relatives au style; les poèmes épiques et le livre de Manou sont probablement la source principale du vocabulaire des ouvrages sanscrits modernes. C'est pourquoi le vocabulaire du langage épique est essentiellement identique à celui du sanscrit classique, dont, toutefois, il se distingue, comme de la *bhāshā*, par des licences grammaticales.

§ 3. La langue védique approche par degrés de la *bhāshā* (par les Brāhmaṇas) et du langage épique (par les Upanishads poétiques). M. Bhandarkar (Jour. Bomb. Br. Roy. As. Soc. vol. XVI, p. 245 suiv.) qui rapporte les Brāhmaṇas, Pāṇini et Yāska au *moyen sanscrit* (contemporain du pâli), et qui regarde les Kātyāyana, Patañjali et les poèmes épiques comme représentant le degré le plus ancien du *sanscrit classique* (contemporain du prâcrit), établit comme critérium principal de faire la distinction entre le moyen sanscrit et le sanscrit classique le fait que «le *moyen sanscrit* employait le style dit *verbal*, et le *sanscrit classique*, à un degré de plus en plus ascendant, le style dit *nominal*». A cette assertion, il faut objecter que la langue et le style ne sont pas la même chose : la langue traitée par Pāṇini et Patañjali, est identique dans l'un et l'autre, et le style employé par Pāṇini est bien moins verbal que celui de Patañjali. D'ailleurs, M. Bhandarkar n'est guère fondé à regarder l'*apabhraṃṣa* comme un développement ultérieur des *prâcrits spécifiques* et comme faisant transition de ces derniers aux idiomes modernes (pour plus amples renseignements à ce sujet, voir plus loin).

§ 4. Les différences entre la langue védique (surtout dans la *Rigvedasamhitā*) et la *bhāshā* sont innombrables au point de vue soit lexicologique, soit grammatical, en sorte

que, même pour les plus anciens grammairiens hindous que nous possédions, les hymnes ont été manifestement incompréhensibles en partie et, à ce qu'il paraît, aux mêmes endroits qui nous sont incompréhensibles à nous autres. Dans la note supplémentaire, p. 252 suiv. (compilée surtout d'après Whitney et Lanman, et nécessairement très incomplète) j'ai exposé par groupes les différences grammaticales les plus importantes entre la langue védique et la bhāshā.

§ 5. La langue des Brāhmaṇas doit être supposée représenter la langue parlée de leur époque, aussi bien que peut le faire une langue écrite, tandis que celle des hymnes, en tant que langue poétique, est peut-être plus archaïque que la langue parlée du temps des auteurs, comme aussi le pathétique poétique et le maniérisme souvent exagéré des hymnes ont dû leur imprimer, cela va sans dire, un cachet différant beaucoup du parler. Néanmoins il ne serait pas correct de dire que les hymnes védiques ne représentent pas l'idiome de leur temps; car l'idiome d'une époque est plus vaste que la langue parlée; seulement cette dernière semble être le terme de transition nécessaire pour le développement ultérieur de l'idiome.

§ 6. Bon nombre de formes isolées font l'effet d'être de hardis néologismes individuels plutôt que des archaïsmes, supposition qui porterait fortement à croire que les poètes ou auteurs se servaient d'une langue ayant cours actif et susceptible de développement. Cependant il est malaisé de distinguer entre archaïsmes et néologismes et de décider, dans les néologismes eux-mêmes, si ce sont des tentatives individuelles ou s'ils ont été plus répandus. En somme, la langue védique semble présenter une grande fraîcheur et une grande simplicité, les hymnes du Rigvéda même une certaine licence, pour ainsi dire.

§ 7. Quant à l'antagonisme entre le mètre et l'orthographe des hymnes védiques, aucun passage, que je sache, des Prātiçākhyas ne dit qu'en réalité une syllabe se lira comme deux; il y est simplement dit qu'elle doit compter pour deux, afin de pouvoir y adapter les règles. Si l'intention avait été de faire lire deux syllabes, on se trouverait aussi à court d'un guide pour l'accent; Çat. Br. 14. 8. 6. 4 et 14. 8. 15. 1 n'appuie que sur le symbolisme du nombre. Quant à ces particularités de prosodie, voir Kuhn, Beitr. vol. III—IV; Bollensen ZDMG, vol. XXII; Max Müller, Rigvedasamhitā transl., vol. I, Preface. Ces particularités montrent que, du temps des poètes, la langue védique avait, comme toute langue vivante, assez de souplesse pour varier le rythme et mettait à la disposition des poètes une quantité de doublets phonétiques. Dans la langue parlée ces doublets n'ont guère été tous usités, bien que plusieurs d'entre eux aient pu être employés, ces derniers ayant alors reçu des poètes une plus vaste application. L'omission du sandhi peut être héréditaire comme licence poétique, aussi après que le sandhi eut joué un certain rôle dans la langue parlée; mais vraisemblablement on a aussi, à la naissance des plus anciens poèmes, conservé sans altération, même dans le discours, la rencontre des voyelles.

§ 8. Exemples de la Kāthaka Upanishad, montrant que la même prosodie et beaucoup d'autres particularités védiques peuvent aussi se retrouver dans les parties plus récentes de la littérature védique. La plus fréquente de ces particularités est qu'une voyelle brève reste hors de compte. J'ai cité tous les exemples où le mot *bhavati* figure

comme dissyllabe au point de vue métrique; la paire *bhavati* (en trois ou deux syllabes) semble expliquer la relation de *bhavati* à *hoti* en pâli, etc.

§ 9. Il paraît que, non seulement le texte de la Samhitā, mais encore les textes des Pada et Krama du Rigveda étaient achevés à l'époque où parut l'Aitareya Āraṇyaka (voir Max Müller, RPr. I. 2—4). Les Prātiçākhyas montrent que depuis leur temps les textes de chaque école nous sont parvenus sans altération, et elles-mêmes, les leçons sans doute altérées, ainsi que les malentendus (par ex. *sthātūh ca rātham, u lōka*, etc.), reproduits par le texte du Pada, indiquent que le texte de la Samhitā, tel que l'avait l'auteur du Pada, était sous la forme où nous le trouvons. Les règles du sandhi ont donc dû être déjà alors appliquées dans le texte de la Samhitā, sans égard pour la mesure des vers, d'où résulte 1° qu'à cette époque les règles du sandhi étaient en vigueur dans la langue parlée et y exerçaient assez de pouvoir pour l'emporter sur la mesure; 2° que les hymnes de ce temps ne vivaient point sur les lèvres du peuple — il est indubitable qu'ils n'ont jamais été des *chants populaires*, — car alors, d'une manière ou d'une autre, la forme métrique aurait été, selon toute analogie, conservée ou rétablie: ils ont été employés exclusivement à l'école et dans le rituel. (Que le sandhi et l'accentuation dans la Taïtt. S. soient continus d'un bout à l'autre d'un anuvāka entier, sans égard pour les divers yajus, c'est ce qu'on peut expliquer en considérant qu'à l'école les morceaux s'apprenaient par cœur, l'usage ayant été, paraît-il, de s'exercer d'une seule haleine à un anuvāka à la fois.)

§ 10. Tout porte à croire que la transmission des textes védiques était orale, soit exclusivement ou à peu près, son but étant essentiellement non point théorique, mais pratique, savoir, d'en faire de vive voix l'application aux cérémonies des sacrifices. Mais la rédaction et l'arrangement de ces ouvrages font supposer au moins quelque recours à l'écriture. Les copies ont été rares, mais non par suite de l'égoïsme des brahmanes (il était réellement impossible pour les profanes de leur gâter le métier à l'aide de ce qu'ils pouvaient acquérir par la lecture) mais en raison de la nature des relations littéraires et scolaires.

II. Bhāshā.

§ 11—14. Anciens grammairiens.

§ 15. Mahābhāshya: paraît avoir eu, comme les vārttikas de Kātyāyana et les kārikās qui, en certains passages, donnent le fil conducteur pour suivre le raisonnement, un but essentiellement pédagogique, celui d'amener les élèves à méditer les règles (comp. BR s. v. vārttika: *°cintākāri tu vārttikam*, etc.).

§ 16. Écoles de grammaire. Grammairiens récents.

§ 17. Débat relatif à l'âge de Pāṇini, de Kātyāyana et de Patañjali (Goldstücker: *Pāṇini*; Weber: Ind. Stud. V & XIII; Ind. Antiqu. I, II, XV; Journ. Bomb. Br. Roy. As. Soc. XVI; ZDMG XXXIX, etc.). Il est vrai que, si M. Bhandarkar nie la possibilité d'identifier en Pāṇini le grammairien et le poète, il ne peut pas s'appuyer sur le style *renaissance* et les irrégularités grammaticales des vers, puisque *style* n'est point *langue* et que les licences poétiques ont toujours été reconnues comme *ārsha*: elles échappent par conséquent aux

règles de Pāṇini, tout en constituant quelque chose qu'il pouvait se permettre aussi bien que les autres poètes. Mais, d'autre part, le style *kāvya* ne prouve pas que le poète vécut à une époque récente, ce style, comme l'a démontré M. Bühler, étant beaucoup plus ancien qu'on ne l'a admis jusqu'ici. Ni le vers *varatanu! sampravadanti kukkuṭāḥ* (Mahābhāshya à Pāṇ. I. 3. 48), que Kshemendra attribue à Kumārādāsa, ne montre non plus que Patañjali appartint à une époque récente; car 1° *sampravadanti kukkuṭāḥ* a dû être une phrase toute faite, qu'il ne serait point aisé de compléter poétiquement, sinon par le mot *varatanu*; 2° les mots sont cités en divers endroits et ont dû être dans le domaine public; 3° il y a plusieurs exemples établissant que les mêmes vers qu'on trouve dans les anthologies, sont attribués à divers auteurs; voir d'ailleurs les passages cités plus haut. Quoique la question ne puisse être décidée avec certitude, les indices semblent faire incliner pour que Patañjali ait vécu au IIe siècle av. J.-C., et Pāṇini à une époque intermédiaire à Alexandre le Grand et à Açoka.

§ 18. Que ce soit d'une langue vivante que traite la grammaire de Pāṇini, c'est ce qui résulte des faits que voici: sa connaissance intime des nuances les plus fines de la langue, et cela précisément en fait des mots et termes qui ont trait à la vie journalière; le manque de toute espèce de point d'appui pour l'hypothèse d'une littérature d'où ce vocabulaire réaliste du langage familier pourrait se tirer; l'absurdité de présumer qu'une vaste littérature profane se serait propagée oralement, côte à côte des Vedas, etc. — et peut-être aussi les épopées qui, en ce cas, ont dû être transmises par des chanteurs de profession, — et avec le même degré de soin que quand il s'agissait des Vedas, dans l'exercice de la prononciation (hypothèse imposée par les règles de l'accentuation); et, d'autre part, l'absurdité non moins grande de supposer une littérature profane et pourvue d'accents; finalement, le fait que la même connaissance minutieuse et immédiate de la langue est prêtée aux élèves, parce que souvent les règles ne donnent que des indications extrêmement fugaces et brèves de la différence de signification des mots et formes. L'hypothèse de M. Senart que les brahmanes aurait forgé pour leur usage personnel une langue factice, basée sur celle des Vedas, est impossible pour les raisons suivantes: 1° Les écarts par rapport à la langue védique sont innombrables et s'étendent sur le domaine entier de la grammaire et sur une grande partie du vocabulaire, et 2° Pāṇini lui-même fait constamment une distinction entre la langue védique et *le discours* (bhāshā). En outre, une pareille hypothèse est en elle-même si absurde qu'on ne saurait l'admettre sans preuves positives et palpables, surtout eu égard à ce que cette langue supposée *forgée*, fourmille d'irrégularités, de règles prolixes sur l'existence ou la non-existence des doublets, sur leur emploi, etc. (Comp. de plus surtout Bhandarkar et Bruno Liebich.)

§ 19. Regarder les racines non constatées dans le Dhātupāṭha comme une invention des grammairiens, c'est une hypothèse absurde; car alors on ne pourrait expliquer: 1° pourquoi elles se trouvent éparses dans tout le Dhātupāṭha, verbes actifs et déponents entremêlés; 2° pourquoi quelques-unes d'entre elles sont pourvues d'anubandhas qui indiquent des irrégularités déterminées dans leur conjugaison; 3° comment quelques-unes peuvent être mentionnées dans Pāṇini en raison d'irrégularités déterminées dans leur conjugaison (par ex. *vicchāyāti*, Pāṇ. 3. 1. 28). A cela il faut encore ajouter 1° que quelques-unes d'entre elles se trouvent dans les Nighaṅṭus; 2° que quelques-unes de celles

qui paraissent le plus barbares (par ex. *dhauk*) sont identifiées; 3° que parmi celles qui sont identifiées, beaucoup sont des ἀπαξ λεγόμενα; 4° que beaucoup de mots du vocabulaire propre de Pāṇini n'ont point été constatés ailleurs; 5° que la littérature classique du sanscrit doit être, suivant toute analogie, supposée avoir perdu une portion considérable de son vocabulaire primitif durant les siècles qui vraisemblablement la séparent de Pāṇini; qu'en outre la conservation de cette même littérature a porté très exclusivement sur certains points et par fragments, et que son idiome, déjà par le fait que c'était une langue littéraire, ne peut pas être supposé avoir conservé ou employé tous les mots d'une langue parlée. Une grande partie des racines manquantes sont des variantes de celles qu'on connaît communément (par ex. *jrñāti* et *jrāyati* (vieillir) pour *jīryati*, etc.) ou simplement des manières diverses de prononcer une seule et même racine (à quoi peut aussi s'adjoindre la différence de conjugaison) par ex. *ku* VI, *khu* I, *gu* I, *ghu* ou *ñu* I, *k(ñ)ũ* IX. Ceci montre que le Dhātupāṭha a adopté des formes dialectales (comp. § 22); eux aussi, des mots védiques ont été adoptés, mais d'une manière incomplète. L'usage persistant de distinguer des autres racines les mots dits *sautradhātavaḥ* (parmi lesquels se trouvent quelques-uns des verbes qui reparaissent le plus fréquemment) témoigne du soin et du respect dont la tradition était l'objet en ce cas comme dans ses analogues. Des erreurs involontaires (fautes d'écriture) s'y sont faufilees; mais que le Dhātupāṭha, là où la leçon est constante, puisse en toute confiance être employé comme document historique et philologique, c'est un fait qui ressort, non seulement de ce qu'on vient de lire, mais encore de ce qu'une quantité de racines sont confirmées par des langues parentes (par ex. *pārdate*) et le prācrit (voir § 53).

§ 20. Du temps de Patañjali (Mahābhāshya, éd. Kielhorn, I. p. 9 suiv.) semblent être tombées en désuétude quelques formes de parfait (*ūsha*, etc.) que remplacèrent des participes (comp. Pān. 3. 2. 105—109).

§ 21. La langue poétique et les irrégularités des sūtras grammaticaux sont considérées comme *védiques* dans le Mahābhāshya (à Pān. I. 4. 3.; VI. 1. 106; voir Weber, Ind. Stud. XIII. 453 suiv.).

§ 22. Des allusions à des dialectes de la bhāshā se trouvent (outre des traces dans le Dhātupāṭha, voir § 19) dans le Mahābhāshya I. p. 8 (*prīyataddhitā dākshīṇātyāḥ*), 9 (*deçāntare*), 19 (*sarasī*; voir Weber, Ind. Studien XIII. 318), Pāṇini VIII. 3. 75; I. 1. 75; VI. 2. 74; VI. 3. 10, ainsi que là où il parle des *prāñcaḥ* et *udañcaḥ* en raison de leurs divergences d'opinion touchant diverses questions de grammaire. M. Burnell (Aindra School, p. 24 suiv.) n'a pas raison, je pense, de traduire ces mots par *antérieurs* et *postérieurs*. Il ne cite que deux passages (dans un troisième il y a, non pas *prāñc-*, mais *prāñcīna-*): en aucun il n'y a *udañc*. Pāṇini prend ailleurs ces mots dans l'acception géographique, et quant à celle qu'admet M. Burnell, elle est presque impossible à constater (ce qui est sans doute tout à fait impossible pour *udañc*). Et dans le Mahābhāshya (VII. 3. 45. v. 8) *prācām* signifie indubitablement *oriental*. Tandis que ce qu'on vient de citer, constitue des indications d'une légère variante dans l'usage de la langue plutôt que de vrais dialectes, la remarque qu'on trouve dans le Mahābhāshya (I. p. 9 suiv.; comp. Nirukta 2. 2) sur *çavati*, *hammati*, etc., semble fournir la preuve d'une différence de dialecte réellement

accentuée (il est évident qu'ici *ārya* ne doit pas être pris dans l'acception géographique, mais désigner les trois castes supérieures *instruites*).

§ 23. Le profit que, d'après Patañjali, l'étude de la grammaire doit procurer, c'est de ne point parler en barbare (c.-à.-d. employer des mots inexacts, etc.), de ne pas mériter le salut qu'on donne aux femmes, et elle doit avant tout rendre capable de s'acquitter comme il faut des cérémonies. Même dans le langage journalier on doit parler correctement, non pas pour se faire comprendre (car on y arrive aussi bien par des expressions fautives que par des mots corrects), mais parce que c'est un devoir religieux (*dharma*) et contribue à nous élever (*udayakāri*) dans l'autre vie. Les expressions fautives (*apaṣabdāh*, *apabhrañçāh*) fourmillaient du temps de Patañjali. On doit énumérer les racines, non seulement les irrégulières, mais aussi les régulières, pour éviter les formes nominales et les mots tels que *ānapayati*, *vattati*, *vaddhati*, et pratiquer la prononciation correcte; car dans le langage journalier (*loke*) les gens prononcent *kaśim* au lieu de *kr̥ṣim* et *diṣim* pour *dr̥ṣim* (Mhbhsh. à P. I. 3. 1. v. 12—13; Weber, Ind. Stud. XIII. 305).

§ 24. On voit que les contemporains de Patañjali prononçaient les mots du langage familier (*loke*) à très peu près comme ils s'écrivent dans les inscriptions de Piyadasi, et cette prononciation prâcritisante doit remonter loin dans l'Inde (comp. des mots védiques tels que *kāṭā*, *vivṛṭṭyai*, etc.); un certain nombre de mots sanscrits semblent avoir été, déjà à une époque très reculée, formés par des procédés analogues (par ex. *gehā* = *gr̥hā*, etc., ainsi que les doublets du Dhātupāṭha). Les raisons que donne Patañjali pour étudier la grammaire, ont sans doute été péremptoires dès le début, et la vraie prononciation a dû être maintenue par un enseignement et un exercice soigneux. La bhāṣhā n'est pas une langue morte (§ 18 suiv.), moins encore une langue factice (§ 18), mais bien une langue qui, dans sa forme *correcte*, a été conservée par des moyens factices (§ 23), employée par les classes supérieures (*ārya*; § 22), contrastant avec les dialectes (§ 22) et parlée dans les classes supérieures mêmes sous les deux formes, *correcte* et *incorrecte*, la première étant pratiquée tant par des motifs religieux que par pur conservatisme (§ 23). Ces traits distinctifs conviennent à un idiome national, et la bhāṣhā en a été un. Sa forme *correcte* répond au *style soutenu* de nos idiomes littéraires, sa forme *barbare* au langage familier. Ces deux formes constituent ensemble la langue vivante et ne se conçoivent point comme deux langues différentes, car on passe simplement de la langue parlée à la langue *correcte* par une articulation plus distincte, par ex. de *vaddhate* à *vardhate*. Comme l'a fait remarquer M. Bhandarkar, la position de la bhāṣhā dans l'Inde serait plutôt celle du haut allemand en Europe.

§ 25. Grande est l'importance des règles sur le redoublement des consonnes dans les groupes et sur l'abhinidhāna, que M. Whitney est porté à considérer comme une fiction, mais qui doivent avoir été le résultat d'observations réelles et justes, ainsi qu'on le montrera par la suite.

§ 26. Fautes fréquentes en fait de prononciation (RkPr. 760 suiv.).

§ 27. Que les ouvrages appartenant à cette période aient été écrits, c'est ce que font ressortir soit l'impossibilité absolue de réaliser, sans le secours de l'écriture, des œuvres telles que les Prātiçākhya et la grammaire de Pāṇini avec ce qui y appartient, soit les mots *Yavanānī* et *lipikara* dans Pāṇini (comp. § 38, note), soit le fait que, dès le

début, ses sūtras auraient été pourvus d'accents et de lettres indiquant toute la portée d'un adhikāra.

§ 28. **Le langage épique.** Les écarts de la poésie épique sont qualifiés de *ārsha* par les commentateurs, mais en divers sens (surtout la confusion de l'actif et du moyen et des temps du passé) ces écarts dénotent une modification de la langue même, ce qui fait que la langue épique constitue une transition au sanscrit classique, rapproché du prācrit contemporain (comp. Bruno Liebich: Pāṇini).

III. Pāli. Prācrit monumental. Sanscrit mixte.

§ 29. Le pāli se distingue par ses nombreux doublets (en sorte que souvent le même groupe de sons primitif peut se présenter dans un même mot à deux ou plusieurs degrés différents de son évolution) et par ses analogies d'une hardiesse extrême à côté des formes régulières. La base est le sanscrit, mais avec quelques formes qui, s'écartant de la bhāshā, concordent avec la langue védique et doivent être supposées conservées au moyen de dialectes (par ex. des infinitifs en *-tave*; des gérondiums en *-tvāna* et *-tūna*, etc.; *e(b)hi* pourrait être une formation survenue par analogie dans le pāli même). Ajoutez à cela le manque de certaines lettres (concernant *o*, *e* < *au*, *ai*, comp. Pāṇ. I. 1. 75). Beaucoup d'entre les variations phoniques puisent leur analogie dans des prononciations fautives de la bhāshā (§ 26). Quelques-unes des particularités les plus importantes de l'habitus du pāli au point de vue phonétique, savoir la loi de la finale et l'assimilation des consonnes groupées, peuvent se déduire de la bhāshā (en ayant égard au § 25) suivant les règles que voici: 1° une consonne qui a l'*abhinidhāna* et n'est pas suivie d'une nasale, tombe; donc devront tomber a) toute consonne finale (A Pr. I. 45); — b) la première consonne des groupes, quand elle aura l'*abhinidhāna* et que la seconde ne sera point une nasale, par ex. *muk:k:taḥ*¹⁾ > *mutto*. — 2° Dans le reste des groupes ayant deux consonnes primitives, la redoublée élimine l'autre (si toutefois il y a assimilation); pour plus de précision, voici les règles: a. la règle de Pāṇ. 8. 4. 46 (*ra-hābhyām dve*) est constamment en vigueur, par ex. *mār(g)gaḥ*²⁾ > *maggo*. — b. Le vārtt. 1 à Pāṇ. 8. 4. 47 (*yaṇo mayah*) a constamment cours (pour *l* en dépit d'Ath. Prātiç. I. 46), mais seulement d'après la traduction que voici: «toutes les consonnes excepté *ś*, *h*, les demi-voyelles et les sifflantes qui suivent une demi-voyelle», et non d'après la manière de voir en sens inverse³⁾, par ex. *al(p)paḥ* > *appo*. — c. Ib. le vārtt. 2 (*çarah khayah*) est toujours en vigueur (même en dépit d'APr.), mais seulement d'après cette traduction-ci: «muettes atones après les sifflantes», et non d'après la manière de voir en sens inverse³⁾, par ex. *s(k)kandhah* > *khandho*; *tish(t)ḥhati* > *tīḥhati*. — d. La règle de Pāṇ. 8. 4. 47 (*anaci ca*) s'applique: a. là où il n'y a pas d'*abhinidhāna*⁴⁾, par ex. *Çā(k)kyah* > *Sakko* (tandis que *(ç)çma(ç)gru* > *massu*; *ki(l)wisha*

¹⁾ : après une lettre désigne l'*abhinidhāna*.

²⁾ · désigne la svarabhakti brève.

³⁾ Toutefois cette dernière n'est pas une pure chimère; car il y a en prācrit quelques assimilations divergentes et qui la supposent.

⁴⁾ Toutefois, pas absolument, quand les sifflantes précèdent les nasales; pour *lv* et *vy*, l'usage est hésitant.

> *kibbisam*, mais *bi(l)lva* > *billo*; (*v*)*vyālah* > *vālo*; — β . devant les nasales malgré l'abhinidhāna, excepté *jñ* et *km*, ainsi que deux nasales, par ex. *ṣāk:k:k:noti*¹⁾ > *ṣakkoti* (tandis que *āj:s:hā* > *aiñhā*; *ruk:k:k:ma* > *runma*; *nim:m:nam* > *ninnam*; *jan:n:ma* > *jammam*). — e. Dans les cas qui échappent aux règles citées, on ne maintient que la première consonne (à quelques exceptions près; voir d). — f. On sépare *r^oh*²⁾ par une voyelle, par ex. *gar^ohati* > *garahati*. — Comme on le sait, il peut y avoir une transposition antérieure à l'assimilation, et intercalation de *b* dans *ml* et *mr* (par ex. *ām:mra* > **ambra* > *ambo*; *amla* > **ambla* > *ambilo*). Quand *h* doit être éliminé d'après les règles, il les élude en se glissant derrière la consonne qui l'emporte, par ex. *asah(y)yaḥ* > *asayho* (mais parfois cela n'a pas lieu, par ex. *leh(y)yaḥ* > *leyyo*). Cette transposition du *h* est sans doute le résultat d'un procès psychologique montrant qu'on a eu pour modèle une prononciation où *h* précédait, et qu'on a voulu le garder, mais qu'on a trouvé plus aisé de le prononcer après; c'est ce qui pourrait bien avoir lieu pour des formes telles que *kayirāmi* pour **kariyāmi*, c.-à-d. *kuryām*. En outre il faut naturellement qu'on se rappelle les palatalisations nécessaires des groupes se terminant par *y* et *s* après les muettes et les nasales.

§ 30. On voit par ce qui précède qu'à proprement parler, on ne peut tout au plus constater d'assimilation que dans les groupes d'où la première consonne est éliminée à cause de l'abhinidhāna. Dans les autres cas, le redoublement de la consonne prédominante était effectué d'avance, et l'innovation survenue dans le pâli n'est en réalité que l'élimination de la consonne non redoublée. Aussi n'est-il pas trop exact, dans le premier cas, d'appeler assimilation ce qui s'est passé; car l'abhinidhāna a probablement imposé à la consonne muette une disparition complète de même que dans la finale, et c'est plutôt un motif psychologique qui a occasionné son remplacement par le redoublement de la consonne, savoir la certitude qu'il devrait y avoir là un groupe de consonnes. Nous voyons en outre que le redoublement s'est étendu un peu plus loin que dans la bhāshā, savoir 1° aux sifflantes qui suivent *r* devant une voyelle (p. ex. *sparṣaḥ* > *phasso*), cas qui font exception en bhāshā; 2° peut-être aux cas de précession de demi-voyelles et de sifflantes ne tombant pas sous *yaṇo mayāḥ* ni *ṣaraḥ khayāḥ*, c.-à-d. des groupes de demi-voyelles devant des demi-voyelles ou bien de sifflantes devant des demi-voyelles et nasales, groupes d'une nature physiologique toute spéciale, et où cependant la règle absolue de Pāṇini (*anaci ca*) peut expliquer la plupart des phénomènes. En tout cas on constate que la transition de la bhāshā au pâli, en ce qui concerne ce point, l'un des plus caractéristiques pour l'habitus entier du pâli, a été presque insensible et sans doute beaucoup moins apparente sous le rapport acoustique qu'on ne serait porté à le croire au premier coup d'œil. Finalement il appert que les règles des grammairiens relatives à l'abhinidhāna et au redoublement, ne dépendent pas d'une spéculation oiseuse, mais ont eu leur base dans la langue elle-même, et que les deux vārttikas mentionnés de Kātyāyana à Pān. 8. 4. 47 ne doivent essentiellement se traduire que d'une seule manière, la traduction inverse ayant eu pour but de rendre compte d'une petite minorité d'exceptions.

§§ 31—32. Inscriptions de Piyadasi (voir Senart).

¹⁾ Les petites onciales désignent le yama.

²⁾ ^o désigne la longue svarabhakti.

§ 33. Dialecte des Gāthās (voir Eduard Müller, *Der Dialekt der Gāthās des Lalitavistara*. Weimar 1874).

§ 34. M. Senart a raison de prétendre que, dans l'idiome de Piyadasi, les consonnes ont été redoublées et les voyelles longues dans les cas où cela a eu lieu en pâli. Mais que les inconséquences de l'orthographe lui fassent conclure que le maintien de *r* dans certains groupes de Kapur di Giri (K) et, partiellement, de Girnar (G); que l'emploi des trois sifflantes en K et en Khāsi (Kh), l'emploi des trois nasales en K et en G, l'emploi de *st* et de *sṭ* en G, etc., constituent une orthographe purement étymologico-historique, nullement fondée sur la prononciation, c'est de sa part un cercle vicieux: il suppose ce qu'il devait démontrer, savoir que la prononciation a été tout à fait uniforme et exempte de doublets. Or, nous n'avons pas d'autre moyen de nous former une idée de la prononciation que la reproduction même des inscriptions, qui révèle l'existence de nombreux doublets. Et dans quelques cas il semble y avoir de clairs indices que nous avons à faire avec la véritable prononciation. Ainsi, quand G distingue entre *ṇ* et *n* dans le radical, et se sert partout de *n* dans les désinences, c'est à sa manière un emploi conséquent, et cela indique qu'on sentait clairement la différence entre *ṇ* et *n* et que ç'a été la langue même qui a uniformisé les désinences, concordant en cela avec ce qui a lieu, pour ainsi dire, partout. Qu'en K *ç* s'emploie avec une fréquence spéciale pour les futurs (par ex. *aṇapiçanti*) et dans *manuça-*, on l'explique facilement par l'élimination, dans ces cas-là, d'un *y* qui, soit dans les inscriptions, soit dans le pâli, exerce une action palatalisante extraordinairement puissante; mais ce principe était contrecarré par le principe de l'uniformisation des désinences; la désinence du génitif *-sya* avait toujours la dentale *s* plus difficile à palataliser que *sh*, et il en était de même de nombreux futurs. Les deux procédés ont bien pu coexister côte à côte, de même que tant de doublets analogues dans toutes les langues pour ainsi dire. Que *ç*, aussi en d'autres cas, soit employé d'une manière inconséquente, c'est à la vérité une preuve que cette sifflante était en voie de se confondre avec les autres, et non qu'elle avait disparu; car en pareil cas on devrait aussi conclure qu'elle avait disparu du sanscrit, où elle est fréquemment confondue dans certains mots déterminés, mais se distinguait d'ailleurs nettement des autres sifflantes. Il en est autrement de Kh. Quant à l'emploi de *st* en Girnar, l'indication d'Hemacandra (IV, 290 suiv.) prouve positivement qu'une telle combinaison a pu exister. Qu'il le cite comme caractéristique pour le māgadhī, cela ne saurait en rien diminuer la valeur de son indication, tant que sur le māgadhī nous en savons aussi peu qu'aujourd'hui. La conservation des groupes ou leur assimilation ont été, comme on l'a montré plus haut, passablement identiques, et l'on n'a pas à s'étonner qu'il ait pu en exister des doublets.

§ 35. Quand M. Senart explique comment la langue est identique dans toutes les inscriptions du groupe oriental, mais différente dans celles du groupe occidental, il a sans doute raison.

§ 36. Dans le sanscrit mixte des inscriptions des deux premiers siècles ap. J.-C., M. Senart regarde les éléments du sanscrit ainsi que les formes anciennes au point de vue étymologique des inscriptions de Piyadasi comme des *tatsamas* orthographiques, c.-à-d. une orthographe réglée sur l'étymologie, et il les fait contraster avec les *tatsamas* des langues récentes, *tatsamas* qui réellement sont employés dans le discours et se pro-

noncent comme en sanscrit. Toutefois il est difficile de comprendre pourquoi, connaissant l'orthographe étymologique, on n'en a pas fait une application conséquente ou, en tout cas, on l'a employée d'une manière si inconséquente qu'elle l'est dans les inscriptions de Piyadasi et un grand nombre des autres, si l'on avait pris à tâche d'écrire selon l'étymologie; nous en arrivons à lever une difficulté par la supposition d'une difficulté encore plus grande. Surtout la catégorie où le prâcritisme se borne aux désinences, paraîtrait correspondre tout à fait aux tatsamas modernes. La première impression que font ces inscriptions telles qu'elles sont, est que les éléments du sanscrit et les éléments du prâcrit ont les uns et les autres fait apparition dans la langue avec profusion, et quand M. Senart lui-même renvoie aux tatsamas des langues récentes, c'est le meilleur appui de cette manière de voir.

§ 37. Théorie de M. Senart sur l'origine du sanscrit.

§ 38. Critique de la théorie de M. Senart. La prétention de M. Senart qu'aucun des alphabets de Piyadasi ne peut servir à écrire le sanscrit, est tout à fait étonnante. Car en premier lieu on trouve de fait les trois sifflantes, les trois nasales et les voyelles longues dans l'alphabet oriental. Que le signe du ç ait pu immigrer de l'alphabet occidental et que le signe de *sh* soit évidemment une modification du signe pour *s*, cela ne saurait à coup sûr prouver le contraire, tant que nous ne saurons de combien ces signes sont anciens ou récents dans l'alphabet oriental. Et qu'on ne distinguât pas entre les trois sifflantes d'une langue qui n'en possédait qu'une, ou bien qu'on fût inconséquent dans l'emploi des signes pour les voyelles longues, cela ne fournit pas non plus trop de preuves contre l'état complet de l'alphabet. Au contraire, la présence d'un alphabet aussi complet et son emploi avec tous les signes diacritiques, prouvent que non seulement l'analyse phonétique de la langue était antérieure à Piyadasi — ce dont convient M. Senart lui-même —, mais encore que l'écriture avait déjà été connue et en usage depuis assez longtemps, et cela dans une langue ayant besoin de tous les signes. Mais, d'autre part, même cette imperfection de l'alphabet supposée par M. Senart n'aurait pas prouvé que le sanscrit eût été incompatible avec l'écriture. Voilà mille ans qu'on écrit les langues d'Europe et, si l'on y comprend les langues mères, au moins 2500 ans, et où se trouvent ces *signes absolument indispensables* pour représenter les sifflantes et les voyelles longues, sans parler de tant d'autres phonèmes qui n'ont pas de signe propre dans les langues d'Europe. Que dirait M. Senart, si des orthographes française et anglaise on concluait que ces langues fussent hors d'état d'avoir une littérature? On pourrait aussi renvoyer aux langues sémitiques qui en pratique n'emploient pas de signes pour les voyelles. Il est singulier que M. Senart n'ait pas vu le fait suivant: l'existence d'un alphabet dont les distinctions n'ont de pendant que dans les alphabets employés par nos linguistes à un usage purement scientifique, et cela dans l'application pratique générale, prouve précisément le contraire de ce qu'il veut démontrer, savoir que l'écriture a été employée assez longtemps d'avance, et la conclusion nécessaire devrait plutôt être que le sanscrit a été écrit. Des inconséquences dans l'emploi orthographique d'un alphabet si fin, dont la juste application a dû réclamer une ouïe très développée, ne doit pas étonner, quand on considère quelles inconséquences nous commettons nous-mêmes dans notre orthographe, et si l'on envisage la question au point de vue phonétique, les inconséquences de toutes les

orthographe, en tout cas celles de l'Europe occidentale, atteindraient simplement à l'incroyable. Prétendre que le sanscrit n'a pas pu exister sans redoubler ses consonnes dans l'écriture, c'est encore un incompréhensible exclusivisme qui contredit toute expérience et toute analogie. Mais elle-même la théorie de M. Senart relative à l'orthographe partiellement étymologisante suppose en outre la connaissance de la manière d'épeler le sanscrit. On pourrait sans doute en trouver un témoignage dans l'emploi de *ky* pour *kk* (dans la terminaison *-ikā = ikkā* prâcritisant, etc.), parce que le *ky* sanscrit représente toujours le *kk* prâcrit (Grierson dans l'Academy, 1890, p. 369). Ceci semble supposer que non seulement l'orthographe sanscrite, mais encore ses rapports à la prononciation prâcritisante étaient généralement connus¹⁾. Ce ne fut point le type *bhāshā correct* qui dès l'abord devint public: c'est un fait qui, autant que je sache, s'accorde avec l'expérience puisée à d'autres sources. Mais qu'on ait eu en réserve la langue *correcte* et qu'on l'ait reconnue pour la vraie langue propre telle qu'on devrait l'exprimer, c'est ce qui ressort de l'usage croissant des formes *correctes* dans le sanscrit mixte, jusqu'à ce que le sanscrit devint exclusivement dominant, ce qui peut être considéré, non comme une conséquence de l'intention de remplacer une langue *vivante* par une langue *morte*, mais une langue *incorrecte* par une langue *correcte*, et comme l'effet qu'aurait eu aussi une plus grande propagation de l'écriture dans les affaires publiques, savoir de rendre plus connue l'orthographe *correcte*. Que le sanscrit mixte et le prâcrit mixte ne fussent pas plus des langues populaires *vivantes* que le sanscrit correct, c'est ce qui ressortirait de son uniformité dans toute l'Inde aryenne, uniformité impossible dans une langue populaire proprement dite.

§ 39. La prétention des bouddhistes à faire du pâli la langue du Magadha au temps de Bouddha, n'est point infirmée par les écarts que fait cette langue avec celle dite *māgadhī* de Piyadasi et le *māgadhī* des grammairiens. Ces deux derniers idiomes seraient peut-être basés sur un dialecte propre à la capitale, les drames attribuant le *māgadhī* aux gens de la cour. Mais le pâli paraît en général n'avoir pas pu être un *dialecte* dans le sens propre, en raison de ses nombreux doublets; car l'expérience montre que les doublets des dialectes sont au moins en extrême minorité; mais, d'autre part, l'expérience montre que de pareils doublets font toujours apparition dans une langue nationale en raison de la diversité des couches de la population et des rapports mutuels de ces couches sociales, depuis la langue déclamatoire *correcte* la plus conservatrice jusqu'aux purs dialectes locaux, en passant par le discours journalier de la classe instruite, avec les diverses nuances de ce discours, et par l'argot et ses différentes nuances et par la langue des classes sans instruction. C'est la langue des classes instruites qui passe pour la vraie langue nationale, et quand elle s'adosse à une littérature, elle fera toujours un peu de conservatisme, bien qu'au point de vue phonétique elle puisse s'éloigner démesurément de la prononciation *correcte*, sans qu'on ait besoin de percevoir très clairement ou de soupçonner que la langue

¹⁾ Il me paraît absurde que M. J. Halévy (Journ. As. 1885) représente les Grecs introduisant dans l'Inde l'alphabet araméen (pourquoi pas le grec?) après la conquête d'Alexandre, et qu'il conclue de la forme (!) des lettres que l'analyse phonétique n'a rien eu à faire avec l'évolution de l'alphabet — et pourtant, pour se développer de quelques lettres araméennes et grecques aux deux alphabets complets de Piyadasi, il y aurait suffi de moins de 80 ans (330—250 av. J.-C.)!

écrite et la langue parlée soient deux langues différentes. Nous avons vu que les inexactitudes de la langue familière au temps des anciens grammairiens cadrent parfaitement avec certaines particularités du pâli, et que certaines assimilations des groupes de consonnes n'ont réellement pas donné à la langue un cachet aussi différent qu'on pourrait le croire au premier coup d'œil. Pour ma part, j'admets que le pâli parlé par Bouddha, d'après la tradition bouddhiste, a précisément été la langue civilisée de son temps, et autant il s'en faut, soit que nous concevions nous-mêmes la langue parlée comme une langue différente de la langue écrite, soit que les anciens grammairiens aient jamais eu l'idée de désigner la langue parlée *incorrecte* comme formant une langue à part, à côté de la bhāshā, autant Bouddha ou les anciens bouddhistes ont été loin de soupçonner qu'ils parlaient une langue différente de celle des brahmanes avec lesquels ils disputaient et parmi lesquels ils recrutaient en partie leurs adeptes. En fixant la langue par écrit on semble avoir reculé les limites aussi loin que possible et les avoir rendues assez vastes pour rendre superflus scrupules et difficultés (*bhavati, bhoti, hoti*, etc.).

§ 40. Le sanscrit mixte, qui figure comme langue littéraire sous Kanishka et persiste jusque vers l'an 200 ap. J.-C., nous montre aussi, comme le pâli, diverses stratifications linguistiques exploitées simultanément à cela près que, d'une part, il contient beaucoup plus de sanscrit pur que le pâli et que, d'autre part, ses formes prâcrites sont plus accentuées. Cela montre que le sanscrit était non seulement en voie de devenir la langue parlée *correcte*, mais sur le point de correspondre parfaitement à nos langues écrites, conséquence naturelle de ce que l'écriture servait plus généralement dans les transactions officielles. Il n'y a aucune raison d'admettre qu'on eût encore eu l'idée que le sanscrit fût une langue morte. Nous avons, dans nos propres langues, des mélanges de formes de langue écrite et de formes de langue parlée qui ne le cèdent pas à ce que le sanscrit mixte peut nous offrir.

VI. Prâcrit littéraire.

§ 41. Tableau des monuments littéraires en prâcrit.

§ 42. Répartition des prâcrits dans les drames.

§ 43. Le précepte du Sāhitya-Darpaṇa «*kāryataṣ cottamādīnām . . .*» semble signifier: Chez les gens du plus bas étage, c'est le lieu de naissance, chez les autres c'est le rang qui détermine l'emploi des divers idiomes; les mots *tathaiṅgārakārādau* doivent être rapportés au mot *çāvārī* (comp. Rāma-Tarkavāgiṣa, dans Lassen, App. 1, p. 2) et le *paṣacā* ne doit être prescrit que pour les Piṣācas.

§ 44. Du Kāvya-darṣa de Daṇḍin (I. 32—38) il ressort avec évidence que le mahārāshṭrī et l'apabhramṣa servaient de langues littéraires, et cela non seulement comme parties intégrantes des drames, mais encore dans des œuvres isolées; car les drames sont donnés expressément pour une section indépendante qui, par contraste avec les autres, a pour cachet l'emploi simultané de plusieurs idiomes. Comme les çaurasenī, gaudī, lāṭī (nāṭī?) et d'autres prâcrits sont opposés au mahārāshṭrī sous le rapport de leur application, le mahārāshṭrī étant employé dans le Setubandha et autres poèmes, tandis que le çaurasenī, etc., figurent dans les *conversations* (*vyavahāreshu*), il paraît en résulter néces-

sairement que les çaurasenī, etc., ne s'employaient pas indépendamment en littérature, et comme, ainsi qu'on l'a dit, les drames sont donnés pour une section à part, il ne semble pas non plus être fait allusion à leur emploi dans le dialogue de ces drames, mais le sens apparent serait que les çaurasenī, gauḍī, lāṭī (nāṭī?), etc., étaient purement des langues parlées, d'où résulterait encore qu'au temps de Daṇḍin (VIe—VIIe siècles ap. J.-C.) ces idiomes étaient, dans le sens strict, des langues vivantes. Les *Bhūtas* sont évidemment les Piçācas. De ce que la langue bhūta (qui doit être identique au paicācī) est renvoyée, séparément, au tout dernier rang, il semble que pour Daṇḍin le paicācī ait eu pour unique emploi indépendant la Bṛhatkathā, et cet emploi littéraire indépendant dans un ouvrage aussi important que la Bṛhatkathā fournirait la raison pour que Vararuci le traite immédiatement après le mahārāshṭrī, paraissant ainsi lui donner la préséance sur le māgadhī et le çaurasenī. Il me semble que par sa tendance constante et opiniâtre à mettre le paicācī de pair avec les plus *vulgaires* et les plus *corrompus* des idiomes *apabhramṇa*, allant même jusqu'à employer paicācī et *apabhramṇa* comme synonymes, quand il s'agit de faire ressortir la *vulgarité* et la *corruption* au point de vue linguistique, Lassen doit avoir tout à fait mal compris les expressions des grammairiens. En ce qui concerne la *corruption*, c'est précisément le paicācī qui, de tous les idiomes prācrits, serait le moins oblitéré et qui, à cet égard, ne resterait pas notablement en arrière du pāli. (Comp. Pischel: De Gramm. Prac., p. 32 suiv.).

§ 45. *Deçī Mahārāshṭrīyādi*, dans le scholiaste de la Kāvyaandrikā (Lassen, p. 32), doit ou bien reposer sur une erreur de logique, ou bien signifier «par *deçī* on entend la partie du vocabulaire prācrit qui se trouve seulement dans les mahārāshṭrīyādi, etc.», c'est-à-dire en prācrit, mais non pas également en sanscrit, et non que les mahārāshṭrīyādi, etc. soient des *idiomes provinciaux*. — Dans le passage Colebrooke, As. Res. VII, p. 199 suiv. (= Lassen, p. 30—31: «le sanscrit, le prācrit, le paicācī et le māgadhī sont appelés les quatre sentiers de la poésie», etc.), l'omission du çaurasenī est significative: comparée avec le passage de Daṇḍin, elle semble démontrer que le çaurasenī n'était point employé indépendamment comme idiome littéraire. En outre ce passage fournirait la preuve que non seulement le paicācī, mais encore le māgadhī — pourtant, si l'on en juge d'après la succession, probablement à un moindre degré, — servaient indépendamment dans les ouvrages littéraires; car le fait que le çaurasenī est omis, montre qu'on ne fait pas allusion au māgadhī des drames. Par prācrit on doit entendre ici le mahārāshṭrī. La subdivision de ce passage n'est point parallèle à celle de Daṇḍin et de la Kāvyaandrikā, et c'est à tort que M. Lassen fait correspondre le paicācī de ce passage à l'apabhramṇa chez Daṇḍin et dans la Kāvyaandrikā; car, alors, à quoi correspondrait le māgadhī? On a simplement laissé l'apabhramṇa en dehors (comme dans Vararuci).

§ 46. Que dans le dernier passage cité, la répartition des quatre idiomes pour les dieux, etc., ne concorde pas avec la répartition dans les drames, c'est ce qu'on voit aisément au premier coup d'œil: ce passage ne tend qu'à classer les idiomes mêmes d'après une sorte de hiérarchie mythologique et par là à dissuader indirectement d'employer le paicācī et le māgadhī qui, par conséquent, se trouvaient, comme l'apabhramṇa, sur le déclin, de façon qu'à la longue le sanscrit et le mahārāshṭrī restent seuls comme idiomes littéraires indépendants. Conformément à cela, l'ancien idiome tenant du māgadhī, employé

par les Jinas, fut, dans le cours des temps, absorbé et éliminé par un idiome tenant du mahārāshṭrī.

§ 47. Des grammairiens de prācrit plus récents (voir Lassen et Pischel) divisent les idiomes en quatre classes: bhāshā (également appelée prācrit dans un sens plus large, mais non le plus vaste), vibhāshā, apabhramṣa et paicāca. Les bhāshās sont les idiomes dont traite Vararuci à l'exception du paicācī, ainsi que l'ardhamāgadhī, etc., et il est dit expressément (par Mārkaṇḍeya) qu'il n'y avait en partie que très peu de différence entre elles. Les vibhāshās étaient les çākārī, etc., c.-à-d. les dialectes des personnages de rang inférieur dans les drames (ceux que le scholiaste du Mṛcchak. appelle apabhramṣas). Tandis que l'apabhramṣa était antérieurement désigné comme *la langue des Āblāras*, etc., et par conséquent se rapportait à la région du bas Indus, on cite maintenant de nombreux apabhramṣas répandus, pour ainsi dire, sur l'Inde entière, et dont quelques-uns se rapportent à des pays dravidiens (tels que les drāviḍī, kaliṅgajā, kārṇātikā). On en dit (dans Mārkaṇḍeya et Rāma-Tarkavāgīṇa) qu'en partie leurs différences mutuelles sont insignifiantes et consistent à employer des mots appartenant à la langue de la région en question, et qu'il est difficile de les distinguer entre eux. Lakshmīdhara (Lassen, p. 13) nomme une quantité de piṣācadecāh auxquels se bornait le paicācī, et les grammairiens établissent plusieurs espèces diverses de paicācīkani qui ne diffèrent que peu les uns des autres, par ex. le kaikeya, *formé du sanscrit et du çaurasenī*; on les divise en purs (çuddham) et impurs (açuddham), suivant qu'ils sont entremêlés de beaucoup de mots sanscrits ou qu'ils n'en ont aucun (Lassen, p. 22 suiv.). Ceci diffère beaucoup de la courte remarque de Bhāmaha au sujet de Vararuci X, 1: «Par le paicācī l'on entend la langue des Piṣācas». Ce qu'il y a surtout de remarquable, c'est le fait qu'à un seul et même nom géographique se relie parfois des bhāshās ou des vibhāshās, des apabhramṣas et des paicācas: Prācyā «*prācrit*» (schol. de Mṛcch.) et apabhramṣa (Rāma-T.); māgadhī bhāshā et apabhramṣa (Rāma-T.); comp. māgadhā paicācīka (*yadā Māgadhānām jāyeta bhāshā*, id.); dākṣhiṇātyā bhāshā, comp. vaidarbhiḥ apabhramṣa; drāviḍī vibhāshā et apabhramṣa; ābhīrī ou ābhīrikī vibhāshā, comp. ābhīrikā apabhramṣa; utkalī vibhāshā, comp. oḍrī apabhramṣa; kaikeyika apabhramṣa, comp. kaikeya paicācīka; brāhṇa apabhramṣa et paicācīka («quand ses mots sont mêlés de mots sanscrits»); çaurasenī bhāshā, comp. çaurasenā paicācī; pāncālikā apabhramṣa, comp. pāncālam paicācī.

§ 48. Au premier coup d'œil on croit, en voyant tous ces noms, qu'on a ici à faire avec les véritables dialectes populaires de l'Inde. C'est ce qui est pourtant très invraisemblable, pour ne pas dire impossible. En voici les raisons: 1° toutes les bhāshās et vibhāshās étaient notoirement mortes du temps de ces auteurs; 2° l'adjonction simultanée à un seul et même nom géographique de bhāshās (respectivement vibhāshās), d'apabhramṣas et de paicācas, semble montrer qu'eux non plus, les apabhramṣas et les paicācas n'étaient pas des dialectes réellement populaires, car ceux-ci ne sauraient être supposés figurer à la fois sous deux catégories; 3° les noms aryens et dravidiens sont énoncés indistinctement, sans que la différence d'aryen à dravidien laisse la moindre trace dans la classification; 4° la différence des uns aux autres de ces nombreux apabhramṣas et les différences qui séparent les paicācas les uns des autres, sont prétendues très petites, ce qui est en contradiction criante avec les véritables rapports linguistiques de l'Inde; 5° le principe de classi-

fication devient tout à fait incompréhensible dans l'hypothèse où nous aurions sous les yeux un tableau de véritables langues populaires; 6° la cohérence évidente avec une classification transmise de temps reculés (voir le tableau de la page 213). La nouvelle classification est l'effet d'une combinaison de l'ancienne classification faite par les rhétoriciens et grammairiens avec les drames (c'est de là qu'on a tiré la classe vibhāshā, ainsi que les bhāshā dākshinātyā, etc.). Cela porte à admettre qu'eux aussi, les apabhramṣa et paīçāca sont les apabhramṣa et paīçācī littéraires des anciens textes, en dépit du fait que dans les anciens textes ces idiomes figurent chacun comme une langue séparée. C'est précisément dans l'augmentation ultérieure de leur extension, conjointement avec leur «peu de divergence mutuelle», que nous trouvons, jè crois, la clef de l'énigme. Le prācrit (mahārāshṭrī), le māgadhī, l'apabhramṣa et le paīçācī étaient quatre formes différentes de langue écrite ou, si l'on veut, quatre systèmes orthographiques, dont les particularités caractéristiques étaient originaires de diverses provinces, mais qui, s'étant une fois produites, purent essentiellement s'employer avec égale aisance dans l'Inde entière. Les māgadhī, apabhramṣa et paīçācī ont été d'une application plus restreinte que le mahārāshṭrī, peut-être limités à certains genres de littérature, et les auteurs ont dû, sans nul doute, se conformer quelque peu à la langue de leur pays, surtout en ce qui concerne le vocabulaire. Or, nous voyons aisément comment telle langue provinciale peut faire fonction de bhāshā (à l'occasion: vibhāshā), d'apabhramṣa et de paīçāca suivant le système orthographique sur lequel elle était entée. Autres faits faciles à voir: les différences entre les divers apabhramṣas et entre les divers paīçācas ont pu être assez faibles soit pour qu'en deux mots les grammairiens aient pu les caractériser, soit pour qu'elles ne leur aient pas paru mériter une caractéristique, tandis que la différence des apabhramṣas aux paīçācas a été tranchée et manifeste. Enfin, il a pu s'y trouver aussi des drāviḍa-apabhramṣas (comp. le dano-latin du moyen âge, l'attique, l'attico-ionien et l'attico-dorique). Nous verrons plus tard que le sanscrit s'adjoit aisément à ces quatre idiomes et forme naturellement le cinquième.

§ 49. Quant aux bhāshās qui ont eu une littérature indépendante (mahārāshṭrī et māgadhī, §§ 44—45), c'est vraisemblablement cette dernière qui, en tant que langue écrite, a servi de base aux manèges des grammairiens, tandis que dans les drames ce même idiome a pu, dès le début, subir des modifications voulues pour figurer comme langue parlée. En ce cas, on n'est point autorisé à corriger les drames d'après les grammairiens, ce qui prend surtout de l'importance pour le traitement du māgadhī. Comme la seule raison qu'on puisse découvrir pour différencier les bhāshās des vibhāshās, consiste en ce que les bhāshās des drames sont employées par les notabilités et leurs domestiques, tandis que les vibhāshās ne sont en usage que chez quelques personnages grossiers et dans certaines classes du menu peuple, il est vraisemblable que les drames ont été l'unique source littéraire où les grammairiens moins anciens aient puisé leurs connaissances des idiomes qu'ils ne trouvaient point déjà traités par les grammairiens d'une époque plus ancienne, d'autant plus que, pour l'Inde, on peut difficilement songer que de vulgaires langages populaires tels que l'étaient les vibhāshās (ce que n'étaient au contraire ni l'apabhramṣa ni le paīçācī), aient été dotés d'une littérature (car qui l'aurait écrite?). Il faut y ajouter la nature impressionniste des vibhāshās (§ 50) et le fait que la tendance

paraît plutôt avoir porté à restreindre qu'à augmenter le nombre des langues écrites (ainsi le sanscrit l'emporte dans le style lapidaire), et que les grammairiens postérieurs ne sauraient être supposés avoir fait des études dialectales dans les langues vivantes, puisque, quand ils citent, ce sont toujours des citations de littérature. Pour reconnaître les vibhāshās et celles des bhāshās (surtout le çaurasenī) qui n'étaient point des langues littéraires d'ancienne date, ce sont donc, vu le peu de sûreté des manuscrits des drames, les grammairiens qui deviennent nos sources les plus pures.

§ 50. Il est inadmissible que les poètes aient été des Mezzofantis et fait des études dialectales savantes sur des langages populaires vulgaires. Que les vibhāshās ne fussent pas des langages populaires dans le sens propre, c'est ce qu'on voit d'après les divers faits que voici: d'une part les relations entre la vibhāshā ābhīrī et l'apabhramça, qui devraient coïncider, si l'ābhīrī était une langue populaire (l'apabhramça est précisément attribué aux ābhīras, etc.), tandis que d'après l'état réel des choses l'apabhramça était une langue littéraire et l'ābhīrī un dialecte du petit peuple, celui des bûcherons et de leurs pareils (§ 43); d'autre part, l'emploi de ces idiomes dans les drames d'après le rang sans égard pour le séjour. Comp. en outre les citations d'après Lassen, p. 218—219. Si le çābarī (Gondvana?) et le drāviḍī eussent été des langues populaires, on n'aurait aucunement pu les employer dans les drames, car ils auraient été tout à fait inintelligibles. Les vibhāshās n'ont donc été que des *dialectes scéniques* (Lassen), destinés à donner aux rôles les plus vulgaires une certaine couleur locale, sans trop d'importance philologique: tous les poètes dramatiques sont impressionnistes dans ce genre de choses.

§ 51. Le sanscrit et le çaurasenī sont les éléments principaux des drames (le mahārāshṭrī ne regarde pas le dialogue) et s'emploient de telle sorte que le çaurasenī est, pour ainsi dire, un sanscrit féminin et laïque. Ils constituent ensemble la langue nationale des gens bien élevés, langue exempte de toutes les taches provenant de la province et du rang social, et ils se présentent comme des langues parlées parfaitement naturelles et intelligibles de l'une à l'autre, rapport qui a dû répondre à la réalité en raison du fort réalisme des auteurs dramatiques, aussi à l'égard de la langue (comp. les petites bhāshās et les vibhāshās). Le sanscrit et le çaurasenī sont solidaires l'un de l'autre dans les drames; car leur emploi montre qu'ils étaient inséparables, et même que, dans l'esprit des personnages qui parlent, ils ne faisaient qu'un en réalité. On a montré plus haut (§ 44) qu'au temps de Daṇḍin le çaurasenī était une langue parlée vivante; il faut donc aussi qu'il en ait été de même du sanscrit, etc. (voir toutefois § 50). Si la langue nationale a été appelée çaurasenī par opposition aux mahārāshṭrī, māgadhī, etc., on peut expliquer ce fait de ce que le pays çūrasena aurait eu de son côté la meilleure réputation pour sa langue nationale, de même que d'ancienne date il avait eu la meilleure réputation pour son sanscrit (brahmarshideça). Les māgadhī, etc. sont au contraire des formes de la langue nationale, qui ont eu une teinte de dialecte (mais ils ne sont pas des vibhāshās, puisque les sommités les parlaient), et d'ailleurs il y a vraisemblance pour que leur nature dans les drames était un peu impressionniste (§ 49), bien qu'à un degré considérablement moindre que les vibhāshās (§ 50).

§ 52. Que le mahārāshṭrī des drames serve aux chants, tandis que dans les dialogues on emploie le çaurasenī, qui n'était point préalablement une langue écrite (§ 44),

cela semble montrer que les auteurs des drames avaient la meilleure volonté d'employer les langues écrites là où elles pouvaient figurer sans troubler l'illusion (c.-à-d. dans les chants), mais que dans le dialogue ils étaient forcés de créer une nouvelle langue écrite (le çaurasenī), parce que le mahārāshṭrī était trop éloigné de la langue parlée, et comme le mahārāshṭrī, ne figure pas non plus (comme le font les māgadhī, etc.) dans les idiomes parlés ayant teinte de dialecte, il faut en conclure qu'en général le mahārāshṭrī n'a point du tout été employé comme langue parlée, ni comme langue nationale, ni comme idiome provincial. Que lui-même, le çaurasenī, langue nationale, n'eût à exhiber aucune littérature indépendante, l'explication s'en trouve soit dans ce qu'il était suffisamment représenté comme langue écrite du sanscrit, soit dans le fait que la place de langue prācrite écrite a déjà été prise par le mahārāshṭrī. En effet, le çaurasenī et le mahārāshṭrī semblent être au fond une seule et même langue, ce que la pratique a montré par l'aisance avec laquelle le mahārāshṭrī a réussi à faire le parasite, aux dépens du çaurasenī, dans les manuscrits des drames. La différence principale entre ces langues (le traitement de consonnes isolées, à l'égard de quoi les nouvelles langues de l'Inde s'accordent le mieux avec le çaurasenī) est très fluctuante, comme le montrent toutes les langues nationales; les mots *deçī* paraissent avoir été les mêmes dans les deux idiomes, car on ne les rapporte pas expressément à un seul des deux: il n'y a donc eu là qu'une seule et même langue. Que le mahārāshṭrī soit appelé *prācrit* par excellence, cela pourrait dénoter que, dès le commencement, on l'a considéré comme la forme prācrite de la langue nationale, et que le nom de mahārāshṭrī n'a commencé à lui être appliqué que quand il devint nécessaire de le différencier d'avec le çaurasenī, et le choix du nom devrait surtout être basé sur l'histoire de la littérature. — Du Kathāsaritsāgara VII. 29 semble ressortir que le piçācī n'était pas une langue «humaine» (ibid. VI. 148), bien qu'il fût très intelligible pour les humains. Ce semble avoir été la langue nationale même avec certaines modifications au bénéfice des Piçācas, modifications vraisemblablement empruntées à des dialectes réellement existants, surtout ceux des montagnes. Les Piçācadeçās mentionnés par Lakshmīdhara (§ 47) ne doivent pas sans doute être conçus comme des contrées où l'on parlait le piçācī, mais simplement comme des régions où prévalaient les Piçācas, peut-être aussi comme des régions où l'on avait une tendance à employer les *tenues* au lieu des *medie*. Il n'y a aucun motif pour qu'on ait *par mépris* donné le nom de Piçācas aux habitants de ces régions plutôt qu'à tant d'autres peuples de l'Inde.

§ 53. Les termes *deçabhāshā*, *deçīyabhāshā*, *bhāshāçabdāḥ* ne désignent pas des *dialectes* dans le sens propre — dialectes populaires —, mais plutôt des *provincialismes*, ou, pour plus de précision, l'idiome que parlaient les sommités de la province (dialectes de la langue nationale); comp. § 49. *Deçī* et *deçya* ne désignent ni dialectes ni provincialismes, mais la troisième catégorie de la classification bien connue du vocabulaire prācrit en 1° *tatsama*, 2° *tadbhava* et 3° *deçya*. Que les *deçya* ne soient pas des mots de dialecte, c'est ce que montrent: 1° la classification; 2° Hemacandra: *Deçīnāmamālā* I. 3—4; 3° ibid. I. 11 et 13, etc.; 4° ibid. I. 6, etc.; 5° le fait qu'on n'indique pas à quel dialecte appartenaient les mots. Par conséquent, les *deçya* sont des mots de la langue nationale ou de la langue prācrite commune. En réalité un très grand nombre d'entre eux sont des mots sanscrits dont la forme ou le sens présente ceci ou cela de remarquable

(exemples, voir p. 225 suiv.). Quelques-uns sembleraient plutôt avoir été, dès le commencement, des mots d'argot, par ex. *aṇusuttī* (**anusūtrin*) = *aṇukūlo* (Deç. I. 25), etc. (exemples, voir p. 226). On verra que peut-être dans la plupart des cas l'on emploie aussi le mot *tadbhava* normal et la signification sanscrite normale, et que dans beaucoup de cas la transition de la signification sanscrite au sens *deçī* serait assez insensible. — Nous voyons ici dans le sanscrit la stratification idiomatique conservatoire, pour ainsi dire, analogue à la première édition du Dictionnaire de l'Académie française, tandis que, si les *néologismes* sont admis, c'est presque exclusivement sous forme *prācrite*. — Déjà dans ce qui a été cité plus haut, nous avons aussi des exemples de verbes sanscrits qu'on trouve bien dans le Dhātup., mais dont on ne constate pas l'existence dans la littérature: dans Hem. IV, on trouve encore nombre d'autres exemples qu'Hemacandra enregistre comme équivalents, sans qu'on voie qu'il s'y soit produit aucune modification dans le sens. Ceci semble montrer qu'ils étaient réellement surannés en sanscrit (comp. II. 174, où il dissuade d'employer certaine série de mots, parce qu'ils étaient tombés en désuétude). — Dans un très grand nombre de cas, les *siddhasamskṛtabhavāḥ* et les *sādhyamānasamskṛtabhavāḥ* s'emploient côte à côte, et dans un encore plus grand nombre de cas, ils coïncident.

§ 54. Les drames veulent évidemment que le sanscrit, le çaurasenī, etc. soient conçus comme une seule et même langue, et intelligibles de l'un à l'autre. La charge de prouver le contraire doit incomber à qui avancera la manière de voir opposée. Mais il faut ajouter qu'en examinant de plus près, on voit que le sanscrit et le *prācrite* se fusionnent presque insensiblement; par conséquent, l'on a des preuves positives qu'ils ont pu exister côte à côte comme phases simultanées d'une seule et même langue vivante. A l'égard des *tatsamas*, la chose est d'emblée évidente. Quant aux permutations il faut répéter ce qu'on a dit plus haut du pâli. On doit ajouter que les *siddhasamskṛtabhavāḥ* ont produit une quantité de doublets se rapprochant, les uns autant que les autres, du sanscrit au point de vue de la physiologie phonétique, mais dont telle forme, au point de vue acoustique, se rapproche considérablement plus du sanscrit que telle autre et semble due à ce qu'on a volontairement entrepris de traiter les sons d'une manière admissible, il est vrai, mais sortant de l'ordinaire, avec l'intention consciente de prononcer la forme sanscrite aussi bien qu'on pouvait le faire, sans contrecarrer tout à fait les tendances naturelles qu'avait alors cette langue parlée, par ex. les transitions de *ai* > *aī* et *au* > *aū*, respectivement au lieu de > *e* et > *o*. Là où il y a plusieurs formes *prācrites*, le sanscrit, en somme, est ordinairement plus rapproché de telle forme *prācrite* que celles-ci ne le sont entre elles. Voir les exemples de la page 228 suiv. Les tableaux de la page 232 suiv. montrent qu'en déclinaison une des formes *prācrites* répond, suivant les règles, dans la plupart des cas, à la forme sanscrite, et que, si tel n'est pas le cas, ici encore la forme sanscrite se rapproche plus de l'une des formes *prācrites* que ces dernières ne le font entre elles. Le passage du sanscrit au *prācrite* est donc, aussi en déclinaison, graduel et insensible, et la langue nationale prise dans son ensemble s'est trouvée composée de la même manière que le sanscrit mixte (voir § 40) sinon que le sanscrit *correct* s'est ici séparé en une couche à part. Il en est ainsi réellement de la conjugaison, surtout quand on la compare avec le sanscrit classique; toutefois on ne saurait nier que

les verbes ne soient une classe de mots qui a eu le plus à souffrir par suite des pertes et des formations par analogie. — Si l'on y ajoute la règle commode *bahulam* (Hem. I. 2), qui pourrait bien comporter plus que n'en indiquent expressément les diverses règles, et *ṣeṣham Saṃskṛtavat siddham* (Hem. IV. 448), ainsi que *vyatyayaṣca* (Hem. IV. 447), qui enseigne entre autres que les marques données pour distinguer entre eux les idiomes prâcrits, ne sont point maintenues (ce que rejette pourtant M. Pischel), la limite entre le prâcrit et le prâcrit devient encore plus vague.

§ 55. L'expression *ṣeṣham Çaurasenīvat* (Hem. IV. 302; 323; comp. IV. 446) montre que les particularités par lesquelles le çaurasenī se distingue du mahārāshtrī s'étendent aussi aux autres idiomes, et qu'aux yeux des grammairiens le çaurasenī était réellement le prâcrit normal. L'expression *prakṛtiḥ Çaurasenī* (Var. X. 2 et XI. 2) concernant le paicācī et le māgadhī, confrontée avec *prakṛtiḥ Saṃskṛtam* (Var. XII. 2) et l'expression *ṣeṣham Māhārāshtrīvat* (Var. XII. 32) touchant le çaurasenī, ne paraissent pouvoir être comprises que d'une seule manière, savoir que, chez Vararuci, le *prakṛtiḥ* désigne pour ainsi dire le modèle idéal avec lequel l'idiome en question devrait concorder; en d'autres termes, que le çaurasenī (XII. 2) est désigné comme un sanscrit imparfait, tandis que le paicācī (X. 2) et le māgadhī (XI. 2) sont désignés comme un çaurasenī imparfait, et que le mahārāshtrī (XII. 32) est placé essentiellement au même rang que le çaurasenī, laissant toutefois ce dernier représenter le sanscrit imparfait proprement dit.

§ 56. Les divergences entre Vararuci, Hemaçandra et autres semblent dénoter que les langues prâcrites étaient en voie d'évolution continue.

V. Sanscrit classique.

§ 57. Récapitulation des §§ 44—55. — Par sanscrit classique on entend ici la forme du sanscrit que présente la littérature datant de l'époque où le sanscrit est devenu une langue écrite générale, ladite forme étant contemporaine des idiomes traités dans la section précédente. Bien que le sanscrit ne fût pas seul *prédominant* comme langue écrite durant cette période, ce n'en était pas moins la langue la plus employée et la plus hautement considérée en même temps qu'aussi sans doute la plus facilement et la plus généralement compréhensible, ce qui semble ressortir de Hāla, v. 2; dans les inscriptions, il devient l'unique langue prédominante environ l'an 400 ap. J.-C. Toutefois on voit par les drames que le sanscrit n'était pas exclusivement une langue écrite, mais qu'à un bien plus haut degré que nos langues littéraires d'Europe il était employé comme langue parlée, par les personnes qui avaient reçu une instruction supérieure (§ 51); cependant, il répond plutôt à nos langues littéraires ou à la langue de déclamation, et devait s'apprendre par un enseignement qui y visât directement, tandis que le çaurasenī était la langue parlée naturelle et négligée: le sanscrit et le çaurasenī sont, parmi les idiomes conservés de ce temps-là, les seules langues parlées réelles.

§ 58. Le sanscrit classique est en théorie identique à la bhāshā des anciens grammairiens, mais, à ce qu'il semble, le vocabulaire de ce sanscrit est considérablement

restreint (mots vieillis, § 53 ; quantité de dérivés ; le grand nombre de racines non retrouvées), et il paraît avoir rarement ou jamais employé une foule de formes enseignées par les grammairiens. La désignation expresse de mots *vieillis* est une nouvelle preuve que cette langue a été, en tout cas jusqu'à un certain degré, une langue vivante, car les mots d'une langue morte ne vieillissent pas. On trouve des méprises occasionnelles (par ex. *āsan* confondu avec *āsana*, dans *Kāçikā* à Pañ. VI. 1. 63, rectifié dans la *Siddhāntakaumudī*). Le sanscrit classique a adopté certains mots étrangers et quelques mots prâcrits, mais généralement parlant les changements qu'il a subis, si l'on en juge par la littérature, ont consisté à perdre des mots et des formes et à affecter, en conséquence, une préférence exclusive pour certaines constructions. Aussi bien en flexion qu'en syntaxe, le sanscrit classique a évidemment, quoique à une certaine distance, suivi la même évolution que le prâcrit du même temps, mais — à quelques mots près — il n'a pas admis les *néologismes* des prâcrits, et c'est en cela que consistait sa *correction*. Que même la littérature ancienne, surtout les *Brāhmaṇas*, soit loin de pouvoir exhiber tous les mots et toutes les formes de la *bhāshā*, l'explication satisfaisante en est la suivante : 1° le contenu des *Brāhmaṇas* est si exclusif et si monotone ; 2° la *bhāshā*, malgré ses concordances générales, n'est pourtant pas le même idiome que celui des *Brāhmaṇas*, mais garde à son égard le même rapport que par exemple le *pāli* ou le *mahārāṣṭhrī* vis-à-vis du sanscrit classique ; à quoi il faut ajouter que 3° la *bhāshā* était essentiellement une langue parlée, qu'on ne saurait mutiler d'après une littérature qui par-dessus le marché est très exclusive. On n'a qu'à s'imaginer le manque d'une grammaire sanscrite et d'une littérature prâcrite pour la période du sanscrit classique, n'ayant qu'une littérature sanscrite et une grammaire prâcrite, de telle sorte pourtant qu'on fasse abstraction des différences phonétiques et qu'on suppose écartés les noms de sanscrit et de prâcrit. Le résultat serait tout à fait le même que celui qui a eu lieu pour la part de la *bhāshā* : comme on ne trouverait pas, dans la littérature, ce grand nombre de désinences prâcrites et de mots *deçī*, on les supposerait controuvés. Le centre de gravité de l'évolution s'est manifestement porté sur le prâcrit avec le cours du temps, le sanscrit se fermant avec dédain à presque tous les néologismes. Les grammairiens de la *bhāshā* barraient l'accès aux formations nouvelles ; la littérature contribuait à ce qu'on ne perdît point tout ce qu'il y avait d'ancien en dehors du prâcrit. De là vient la concordance du vocabulaire, etc. entre les littératures ancienne et récente. — Il va de soi que, dans le Sud de l'Inde, le sanscrit a toujours été une langue étrangère pour la grande masse de la population et joué, pour les hautes classes de la société, le même rôle que le latin ou le français en Europe ou que, dans le temps, la langue perse comme langue officielle de l'Inde.

§§ 59—60. Le témoignage de Daṇḍin touchant le çaurasenī, révèle que le sanscrit était encore parlé au VIIe siècle ap. J.-C. Comme l'époque à laquelle il devint *inintelligible* pour ceux qui ne l'avaient pas appris expressément, on peut assigner peut-être le XIe siècle. La traduction de la *Brhatkathā* de paicācī en sanscrit, l'abandon fait par les Jains du dialecte prâcrit qu'ils avaient employé jusque-là, et l'adoption du sanscrit comme langue écrite, tout cela peut seulement provenir du fait qu'on ne comprenait plus le prâcrit, et, probablement, il y a là un enchaînement avec le début de l'hindī ancien, etc. au

systeme des langues analytiques. En pareil cas, le sanscrit, lui aussi, a dû être incompréhensible pour les illettrés; mais, tandis que les prâcrits perdaient toute apparence de vie, le sanscrit continuait à être enseigné et en partie parlé dans la classe instruite et l'emporta bientôt, précisément par là, comme une sorte de langue universelle, qui encore dans les temps suivants eut une littérature assez considérable et remplit les nouvelles langues de doublets (*tatsamas*) qu'emploient les gens instruits, conjointement aux *tadbhavas* et aux *deçīyas* correspondants, dont se sert le bas peuple.

Glose-Register.

(Tallene angive Side efter den særlige Paginering.)

- ainiam*, 76.
aīsariam, 78.
 -ām, 108, 123, 124.
a(m)ājmah, 36.
amdao, *amdamdhū*, 76.
 -ah, 111, 114, 123.
akamishṭa, 31.
akar, *akaram*, *akarta*, *akarma*
 120.
akīrshata, 109, 120.
akrnotana, 112.
aktōh, 125.
akran, *akramīm*, 120.
aksharasamāmnāya, 30.
akshā indur, 108.
akshār, 118.
akshīni, *ākshīni*, 113.
agan, *aḡanma*, 120.
aggao, 82.
aggaveo, 76.
aggahaṇam, 75.
aggī etc., 82, 91.
agīshata, *agman*, 120.
agnih, 82.
agnish tvā, 108.
agninām, 103.
agrabhīm, 120.
agrabhāisham, 121.
agraveḡah, 76.
agrīvai, *āngirasah*, *āngirāh*, *ān-*
gire, 114.
acakriran, *aciket*, 121.
acikamāta, 31.
acucyavat, *acucyavīt*, *acucyavuh*,
 120.
acodāte, 105.
aco ra-hābhyām dve, 35.
- āccha*, 124.
acchariam, 78.
acchariyo, 38.
acchimdāi, 76.
accheram, 78.
ājagan, *ājagrabhīt*, *ājagrabhāi-*
sham, 121.
ajayīt, 106.
ājijāpat, *ājijīpat*, 120.
aj(i)man, 36.
ājigar, *ājijapata*, *ājijasata*, *ājiji-*
pata, 120.
ajuo, 76.
ajāih, 118.
ajjman, 36.
 -ānc, 104, 124.
ājatah, 112.
ājāte, *ājāte*, 104.
āñjasam, *āñjasā*, 77.
ānīa, 39.
vat, 75.
aṭāi, *aṭati*, 79.
attāi, *attate*, 76.
adañi, 75.
aṇām, 78.
aṇapīcanti, 43.
 -aṇijam, -aṇiam, 78.
aṇukūlo, *aṇusuttī*, *aṇḡajah*, 76.
atārima, 109, 120.
 -atī, 112.
 -atē, 104.
ātke, *ātkeye*, 36.
attaguttā, 76.
attā, 39, 81
atthayāriā, 75.
atha, 40, 110.
adāmsaṇo, 76.
- ādadāta*, *ādadhāta*, 112.
adadhāvat, 120.
adarḡanaḡh, 76.
adas, 91
adas-, 117.
ādāyishi, *adāsi*, 124.
adukshat, 109.
adudruvat, *adudrot*, 120.
adō pito, 107.
adomāya, 117.
ad:d:bhutaḡh, 38.
addam, 78.
adbhyar eva, 107.
adrāk, 118.
ādha, *ādihā*, 110.
ādhi, 125.
adhi-, 11.
adhivinnā, 76.
adhūrshata, 118, 120.
adhūshata, 112.
adhyātman, 14.
 -adhyaī, 123.
an, 106, 121.
ana-, 105.
an-āk, 109.
anaktana, 112.
 *an-aksh, 109.
anaci ca, 35, 38, 40.
ānati, 121.
anapabhramḡāya, 30.
ānamnata, 112.
ānāgasah, *ānāgān*, *ānāgān*, *ānā-*
gās, 114.
anānukṛtyā, *anānudā*, 105.
an-aḡvān, 28.
anītām, *anīnaḡat*, 120.
 -anīya, 124.

- anu*, 14, 105.
anushtug, *anustup*, *anushtubh*, 109.
 **anusūtrin*, 76.
anūcāh, 104.
anūcānah, 28.
ánūnot, 120.
anūshata, 112.
anena, 90.
aneṣat, 120.
 -*a(n)t*, 106.
 -*anta*, 119.
antarātman, 14.
 -*anti*, 106.
 -*antī*, 111, 112.
 -*ántī*, 112.
 -*ante*, 119.
andhuh, *annaia*, *annacītaḥ*, 76.
annannam, *annunnam*, *anno*, *annonnam*, *anyah*, *anyatama*, *anyatara*, *anyonyam*, 93.
apa-, 79.
apabhāshante, *apabhāshitam*, 31.
apabhramṣaḥ, 30.
apabhramṣāḥ, 31.
aparāḥ, 93.
apaṣabda, 30, 31, 79.
āpasprdhethām, 121.
apāṅgaḥ, 76.
api-, 11.
apiprata, 121.
appam etc., 81, 85, 86, 93.
appajjho, 76.
appo, 38.
apratā, 113.
aprāḥ, 118.
apsaras, 77.
apsarāsam, *apsarām*, 114.
abibharuh, *abibhran*, 118.
ābbhṛyushah, 112.
ābbhājūh, 120.
ābubhojīḥ, 121.
abbh-a°, 39.
abbhuto, 38.
a(b)bhly-a°, 39.
abhanah, *abhanak*, 109.
abhayishma, 36.
ābharishyat, 123.
abhār, 118.
abhinidhāna, 38.
 **abhishyak*, *abhishyat*, 108.
abhī srāḥ, 109.
ābhīruam, 115.
abhuts(t)mahi, 36.
abhuvam, 106.
abhet, 120.
abhaisma, 36.
abhyavahāryam, 25.
abhyashyat, 108.
amao, 76.
āmah, 117.
āmali, 106.
amatsuh, 112, 120.
amanasyait, 121.
amayāniggamo, 76.
amariso, *amarshaḥ*, 79.
amā, *amāt*, 117.
āmīti, 106.
aminanta, 121.
amī, 91.
āmīti, 106.
amībhīḥ, *amībhyaḥ*, 91.
āmīmet, 120.
amīshām, *amīshu*, 91.
amṛtaḥ, *amṛtanirgamah*, 76.
amum etc., 91.
amuka, 37.
amumuktam, 121.
amuyā, *amūrhi*, *amuvāt*, 117.
amnar, 107.
amba, 75, 83.
āmbam, 78.
ambā, *am:bā*, 39.
āmbām, 114.
āmbira, 75, 78.
āmbilo, 39, 75.
ambo, **ambra*, 39.
 **am-b-ra*, 75.
 **ambla*, 39.
am(b)la, 75.
ammā, 39.
ammi, 80, 87.
ammo, 83.
āmyak, 109.
amla, 39.
amha etc., 87, 88.
amhi, 87.
 -*amhi*, 40.
ayam, 90.
 -*ayah*, 115.
 -*ayati*, 94.
ayammi, 90, 91.
ayā, 117.
 -*ayā*, 81, 113, 116.
 -*āyī*, 115.
ayuk, *ayukparṇah*, 76.
 -*āye*, 123.
ayōḥ, 117.
 -*ayoh*, 113.
ayauh, 118.
ayyeḥ, 36.
ayyo, 38.
ar(i)yamā, 36.
arihaī, *arihā*, 79.
 -*are*, 40.
 -*aroh*, 111.
arc, 118.
arcasānā, *arcāse*, 122.
arcā, *arcāni*, 118.
ardhā, 104.
arhati, *arhā*, 79.
arhire, 120.
alakaṁ, *alayam*, 76.
alikka, *Alikkasadala*, *alika*, 48.
al(p)paḥ, 38.
√av, 108, 109.
ava-, 11, 79.
avaacchaṁ, 76.
 -*āvah*, 115.
 **avakhaṇdate*, *avakhaṇdayati*, 76.
avagaṇana, 75.
avagātam, *avagayam*, 79.
avagūḍham, *avaṅgo* 76.
avadyabhiyā, 103.
avadhim, 120.
avamit, 117.
avar, 107.
avarivuh, 10, 109.
avarivrtuh, 109.
avaro, 93.
āvarjushinām, 120.
avalayam, 76.
avasaddo, 79.
avaham, 79, 93.
avādiran, 109, 120
avāvarit, 120.
avāvaṣanta, 121.
 -*avi*, 113, 115.
avitā, 120.
avitā, 108, 109.
avinayavaraḥ, 76.
aviveḥ, 110.
avishā, 108, 109, 120.

avishyak, 108.
avóh, 117.
avyathishyai, 123.
avyáye, *ávyé*, 114.
aç, 118.
açarít, 121.
áçarít, 106.
açarait, 121.
áçicnat, *açicrayuh*, *açicret*, *açicrema*, *açisham*, *açuçruvat*, 120.
açuddham, 62.
á-çrthitāh, 109.
açnuvishyāmahe, 121.
a(ç)çraḥ, 36.
açravan, 120.
açvar āsīd, 107.
ásha, 108.
ashṭá, 104, 116.
ashṭa-, *ashṭá-*, *ashṭakārṇa*, *ashṭakārṇāh*, 116.
ashṭán, *ashṭábhīh*, 104.
ashṭā, 104, 116.
ashṭā-, 116.
ashṭábhīh, 104.
ashṭau, 116.
as, 122, 126.
-as, *-ás*, 124.
ásāgīt, 26.
ásaparyait, 121.
asayho, 39.
asasrgam, 110.
asasvajat, 121.
asah(y)yaḥ, 39.
-asāná, 122.
asia, *asiá*, *-asia*, *-asiā*, 110.
ásisrekat, 26.
asushavuh, (2 G.), *asushot*, *ásusrot*, 120.
asrgam, *asrgan*, 110.
ásrt, 109.
-ase, 123.
asau, 91.
asaunāman, 117.
ástarit, 106.
astīrshi, *astrshi*, 109, 120.
asmattah, 87, 88.
asmatrā, 116.
asmad etc., 87.
asmadīya, 93.
asmākam, 87, 116.

asmāt, *asmīn*, 90.
asmé, 116.
ásmai, 104.
asya, 90.
ásya, 104.
-asya, *-asyā*, 110.
asyām, *asyāh*, *asyai*, *assa*, *assim*, 90.
ṽah, 117.
aha, 91.
áha evā, 107, 108.
aham, (*a*)*ham*, 86.
áhah, 107.
ahakan, 86.
ahammī, 87.
áhar, *ahar árjunam*, *áhar-divi*, *ahardīç*, *aharpāti*, *aharbhih*, *aharvíd*, 107.
ahayam, 86.
ahīaro, 76.
ahinat, *ahinas*, 109.
ahivīṇā, 76.
ahūshata, 112, 120.
ahnām, 102.
-ā, 80, 111, 113, 114, 115, 116, 118.
-ā, 113.
-āshītha, 111.
-āe, 80, 81.
-āo, 81.
-ām, 108, 111, 112, 114, 115.
-āh, 111, 114 (3 G.), 115 (3 G.), 117, 118, 126.
ākhyāta, 18.
āchinatti, 76.
āj:J:nā, 39.
ādhatto, 79.
ānusūa, 76.
āṇapayati, 31 (2 G.)
-āt, 80, 122.
**āt:t:r:mā*, 39.
ātmagupta, *ātmavaçah*, 76.
ātmā etc., 81, 85, 86.
āttha, 117.
ādarāi, 76.
ādarçah, 79.
ādi, *ādya*, 116.
ādrīyate, 76.
ādhiā, *ādhyā*, 103.
-ān, 108, 112.
-ana, 118.

ānarcuh, 119.
ānarçat, *ānarshat*, 121.
ānarhuh, 119.
ānaç, 106.
-ānām, 112.
ānāpayitum, 37.
ānrçuh, 119 (2 G.)
-āni, 114, 116, 118, *ānītam*, 76.
-āntai, 119.
-āpayati, 94.
āptvā, 14.
āpnāna, 105.
āpya, 14.
ābhīh, 91.
ābhīh, 104.
Ābhīrādīgīrah, 57.
ābhyaḥ, 91.
-ām, 118.
āmantraṇīya, 124.
ām:mra, 39.
āmram, 75, 78.
-āya, 80.
āyamso, 79.
-āyāti, 122.
āyarisō, 79.
-āyia, 111, 123.
āyukta, *āyunak*, 106.
āyuni, 113.
-āyya, 110, 111, 123.
āraddho, *ārabdhaḥ*, 79.
ārīnak, 106.
āraik, 106, 118.
ārdram, 78.
āryāh, 57.
ār(y)yaḥ, 38.
ārsha, 23, 37.
ālassam, *āla(s)syam*, 39.
ālīh, 80.
ālī, 80.
āva, 40.
-āva, 119.
āvām, *āvāt*, 116.
āvar, 106.
āvalīh, 80.
āvām, 116.
āvidhyaṭ, *āvṛnak*, *āvṛni*, 106.
āçāsam, *āçā*, *āçām*, 114.
āçisham, *āçīh*, 110.
āçirta, 119.
āçcaryam, 78.

āç(c)caryah, 38.
 ās, 119, 126.
 -āsah, 8, 14, 126.
 āsan, āsana, 98.
 āsannaprasavā, 76.
 āsam, 91.
 -āsah, 8.
 āsām, 124.
 āsānā, 119.
 -āsi, 122.
 āsih, āsīt, 117.
 āsu, āhi, *āhinto, 91.
 ī, 88, 118, 121, 126.
 -ī, 113, 115, 123.
 -ia, 105.
 -iam, 114.
 -īam, 115.
 -iaḥ, 111, 113, 115 (2 G.).
 iammi, 91.
 iaro, 93.
 -iā-, 110.
 -iā, 115.
 -im, 113.
 -ikā, -ikkā, 48.
 iṇam, 89, 90 (2 G.).
 iṇamo, 90 (2 G.).
 itarah, 93.
 itarāyām, 117.
 itihāsa, 29.
 itthā, 14.
 itthī, 80.
 id, 117.
 idam, 90, 117.
 idammāyo, idāmrūpa, 117.
 -inam, 113.
 -inaḥ, 115.
 inaksha-, 121.
 -inā, -inī, 113.
 inu, inukī, 118.
 Indra eṇam, 108.
 Ind(r)a vāy(v)oh, 36.
 indhāte, indhaté, 104.
 indhām cakre, 25.
 indhāna, 105.
 imam etc., 90.
 imāthā, 117.
 'iman, -imān, 118.
 imāsya, 117.
 -imā, 80.
 -iya, 42.
 iyam, 90.

iyaksha-, 121.
 iyat, 93.
 iyātha, 121.
 iyant, 117.
 iyarta, 112.
 iyānti, 106.
 -iye, 42.
 iyétha, 121.
 ira, 79.
 -ire, 117, 119.
 ilayati, ilayati, 112.
 ira, 79.
 ishayati, 112.
 -ishtha, 117.
 ishvaḥ, ishvai, 114.
 isī, 78.
 -issa, 81.
 iha, 90.
 -ī, 113, 115.
 iammi, 90.
 im, 117.
 -imr, 108.
 -ih, 115 (2 G.), 121.
 -ih, 115.
 ikshe, 117.
 -ic, 104.
 idénia, idénya, 123.
 -it, 121.
 idāmrūpa, 117.
 idhé, 25.
 -in, 108, 115.
 -ini, 114.
 'iman, 118.
 -iyams, -iyah, 117.
 iyivān, 28.
 -iye, 42.
 ilé, 102.
 ivant, 117 (2 G.).
 iṣishe, 117.
 Vīsh, 110.
 ua, 79.
 -uam, 114.
 -uam, 115.
 -uah, 111, 113, 115 (2 G.).
 ua ravi, 79.
 -úi, -úi, 115.
 uū, 78, 80.
 -um, 113.
 ukshān, ukshānam, 106.
 ucyantū, 119.
 ujjū, 78.

ujjha, 88.
 udu, udū, uta, uta ravih, 79.
 uttarijjam, uttariam, 78.
 utthāna, 40.
 udañc-, udañcaḥ, 29.
 udicyeshu, 30.
 udū, 80.
 udgātrnām, 105.
 uddālāi, uddālayati, 76.
 -unam, 113.
 -unah, 113, 115.
 undāta, 112.
 -unā, -unī, 113.
 upajivaniya, 124.
 upalabdhan, 28.
 upasarga, 18 (2 G.).
 upeyivān, 28.
 ubha(y)am, 79.
 ubhayam, 79, 93.
 ubhayam antarena, ubhayoh, 14.
 ubhe, 93.
 ubbha, ubbhehim, umha, umhatto,
 umhehim, 88.
 -uyā, 114.
 uyha, uyhatto, uyhe, uyhehim, 88.
 urāve, 113.
 urasi, 81.
 urviyā, 110.
 urvi, 113.
 urvyā, 110.
 ulōka, 15.
 ul(k)kā, 35.
 ullam, 78.
 -wah, 115.
 wahaṁ, 79, 93.
 Uçānasam, Uçānam, Uçāne, 114.
 uçānā, 119.
 ushaḥ, 107.
 ushāh, 111.
 ushādbhih, 109.
 ushar, ushar-budh, 107.
 ushā, ushām, ushāh, 114.
 ushānā, 112.
 ushāsam, 105, 114.
 ushāsah, 114.
 ushāsah, ushāsā, 105.
 usho, 107.
 usaho, 78.
 ustāna, 40.
 usri, 111.
 ū shū, 108.

- ū, 116.
 -ū, -ūm, 115.
 -ūmr, 108.
 -ūh, -ūh, 115.
 -ūc, 104.
 ūti, 114.
 ūdhah, ūdhar, ūdho, 107.
 -ūn, 108, 115.
 ūnayih, 36.
 -ūni, 114, 116.
 ūnaih, ūr(i)jam, 36.
 ūrnu, ūrnauti, 119.
 ūsha, 27.
 -r-oh, 111.
 r̥k-tha, 108.
 rc, 7.
 r̥jishtha, r̥jīyas, 111.
 r̥ju, 77, 78.
 r̥jāsāna, r̥jāse, 122.
 r̥nam, 78.
 r̥tuh, 78, 80.
 r̥te, 125.
 r̥dhānt, 122.
 r̥dhyati, r̥dhyate, 105.
 r̥bisa, 108.
 R̥bhukshānam, R̥bhukshānah,
 R̥bhukshāh, 106, 114.
 r̥shabho, r̥shih, 78.
 -r̥mr, -r̥n, 108.
 -e, 80, 81, 88, 118, 123.
 eam etc., 90.
 eo, 79.
 -eh, 111, 113, 115.
 ekaḥ, 79, 93.
 ekatarām, ekatarat, 25.
 ekayā ná tr̥mçāt, 116.
 ekaçruti, 103.
 êkasmān, êkasyai, 116.
 êkādaça, êkādaçasu, 104.
 êkân ná, 116.
 êke, 117.
 ekaikam, ekkamekkam, ekkakkam,
 80.
 ekko, 79, 93.
 etad etc., 90.
 etad vai tat, 12.
 etaddā, etād̥ksha, 117.
 etāvat, 93.
 etāvant, 117.
 -ete, 119.
 ettahe, etto, ettha, 90.
 -ethe, 119.
 edādu, edādo, edāhi, e(d)īna,
 e(d)ena, 90.
 -ena, 113.
 enad etc., 89.
 enayoh, 117.
 -énia, 111, 123.
 enā, 117.
 -enā, 113.
 enām, 117.
 enāh, 89.
 enāh, enām, 104.
 enoh, 113, 117.
 -énya, 111, 123.
 -e(b)hi, 38, 80.
 ebhih etc., 91.
 -ebhih, 8, 38, 114, 126.
 esha, 90.
 -esham, 122.
 eshaḥ, eshā, 90.
 -eshtha, 111.
 esa, esā, 90.
 esu, 91.
 eso, 90.
 eha je, 61.
 ehi, 91.
 -ehi, se -e(b)hi, 80.
 o, 79.
 -o, 111; — 80.
 o-, 79.
 oamdaī, 76.
 -oh, 111, 113 (2 G.), 115.
 olī, 80.
 -ai, 114, 115 (2 G.), 123.
 -aih, 38, 114, 126.
 -aite, -aithe, 119.
 aiyeḥ, 36.
 aiyeḥ, 110.
 ailayit, 121.
 aiçvaryam, 78.
 -au, 113, 114, 115, 116.
 kaī, 93.
 kaāvam, 78.
 kaīā, 92.
 kaīravam, 78.
 Kāilāso, 78.
 kao, 92.
 kam, 92; — 117.
 kām, 117.
 kaḥ etc., 92, 93.
 kakut, kakubh, 109.
 kakshāvastram, 76.
 kaccit, 93.
 kaṭākshah, kaḍhaī, 76.
 kaṇho, 79 (2 G.).
 Kaṇho, 79.
 katama, katarah, kati, 93.
 katto, kattha, 92.
 kād, 117.
 kadua, 77.
 kado, 92.
 V̄kan, 109.
 kánikrat, 10, 109.
 kánikradat, 109.
 kapikacchūh, 76.
 vkam, 31.
 kamo, 79.
 kammam, 38.
 kammī, 92.
 kammunā, 81.
 kamhā, 92.
 kayaro, 93.
 kayā, 92.
 kayirāma, 39.
 karaṇa, 36.
 *kariyāmi, 39.
 karishyāh, 122.
 karīkr-, 110.
 karuno, 80.
 karota, 112.
 kartā, 108.
 kártua, kártva, 123.
 karma samāpnoti, 76.
 karmaṇā, 81.
 kar(m)ma, 38.
 kaluno, 80.
 kavāsha, 108.
 kaçipune, 113.
 kaçcana, 93.
 kas ta ushaḥ, kas toshaḥ, 36.
 kasano, 79 (2 G.).
 kasi(m), 31.
 kasiṇo, 79 (3 G.).
 kassa etc., 92, 93.
 kāūna, 77.
 kātā, 31, 108.
 kātya, 108.
 kāṇa(m), 93.
 kātaraḥ, kādaro, 80.
 kāmāyita, 121.
 kāmārupiṇi, 79.
 kālā, 92.

kālāyasam, kalāsam, 80.
kāvya, 64.
kācyeshu, 57.
kāshṭapatropajīvishu, 56.
kāhalo, 80.
ki, 110.
kiā, 79.
kiṁ, 92, 117.
kiṇā, kiṇo, 92.
√kī, 110.
kibbisam, 39.
kiyat, 93.
kiyant, 117.
kiyāti, 106, 117.
kira, 79.
kirāo, 79, 80. Kirāo, 79.
kirātaḥ, 80. Kirātaḥ, kirā, kila, kilammai,
79.
ki(l)viṣha, 39.
kisi(m), 31.
kilā, 39.
kivant, 117 (2 G.).
kistā, 108.
ku, 27.
kutta, 39.
ku(t)tra, 39; 92.
kub:b:jah, 38.
kuru, kurmah, 119.
kuryām, 39.
kūpaḥ, 76.
√kr 119, 124.
krṇāvaite, 112.
krṇutē, 119.
krṇota(na), 112.
krṇōti, 119.
krṇvaite, 112.
kr̥tasāpatnyā, 76.
kr̥tvā, 77.
kr̥tsnaḥ, 79.
krsh, 118.
krshī(m), 31.
krshe, 122.
krshṇaḥ, 79 (2 G.).
kṛ, 118.
keravam, Kelāso, 78.
ko etc., se kassa etc.
ko pi, ko vi, koi, 93.
kaitavam, Kailāso, kairavam, 78.
k(ñ)ū, 27.
krātvā, 113.

krānt, 122.
krand, 118.
krāṇā, 122.
krimān:han:ti, 35.
kriyā, 79.
(k)krīdā, 39.
klamaḥ, klāmyati, 79.
klīcyate, 105.
kvathati, 76.
kshām 111.
kshayāya, 106.
kshar, 118.
kshām-, 111.
√kshī, 106.
kshiyā-, 119.
kshudra, kshudraka, kshulla,
kshullakā, 31.
kshepayat, 106.
kshmāḥ, 111.
kshmayā, kshmā, 104.
kshyā, 119.
khan, 118.
khando, 38.
khānū, 79.
khu, 27.
khujjo, 38.
khyesham, 122.
Gaūdo, 79.
gajjā, 76.
gatyā, 121.
ganīgam-, 110.
gam, 29, 118, 120.
gamayām cakāra, 124.
gamim eva, 29.
gamyā, 121.
garāhati, 39.
garjati, 79.
gartārīk, 110.
gar°hati, 39.
gāmāyati, 106.
gāyishe, 122.
gāvī, 31.
gu, 27.
gujham, gujham, 79.
guru, gurū, guro, 82.
guh, 109.
guhyaṁ, 79.
gūrtā, 119.
grṇāhi, 112.
grṇishāni, 121.
grṇishē, 122.

grbh, 109.
grbhayati, 112.
grbhñāhi, 112, 118.
grh, 109.
grhā, 31, 76.
grhñāhi, 112, 118.
gr̥, 119, 120.
gehā, gehām, géhyam, gonī,
gotā, 31.
gōnām, 113.
gopotalika, 31.
Vgai, 120.
gauh, 31.
Gaūdo, 79.
gmayāḥ, 104.
gmishāya, 112.
grabh, 109.
grabhishṭa, 123.
grah, 109.
grāmaññām, 112.
ghanighan-, 110.
ghammati, 27.
glu, 18, 27.
ghrtāvānti, 106.
ñu, 27.
ca, 18.
caittam, caitto, caūgguṇo, caūttho,
78.
caṁdo, caṁdro, 79.
cakāra, 106.
cakkam, ca(k)kram, ca(k)kshuḥ,
cakkhu, 39.
cakra, 27, 28.
cakrūsham, 112.
caṅkramata, 121.
catasī-, catasīñām, 104, 105.
catasībhīḥ, 104.
catasīñām, 105.
catūr-, 104.
caturguṇaḥ, 78.
caturñām, 104.
caturthā, 78, 104.
caturthyā Bhūtabhāshayā, 73.
caturbhīḥ, 104.
camishkad, 106.
candraḥ, 76, 79.
candrānirṇik, candrānirṇik, 36.
Campū, 59.
cayā, 76.
car, 118, 126.
caraṇaḥ, 79.

carano, calano, 79, 80.
cākāt, 105, 121.
cākan, 10.
cākanatu, cākantu, 109.
cākḷp-, 106.
cārūnah, 113.
ṽci, 110, 118.
cikāya, cikiddhi, cikīshati, 110.
cikurah, 80.
cikēta, cikēti, cikyat, 110.
cicyushe, 118, 119.
ṽcī, 118.
cītayati, 112.
cīnham, 39.
Cilāo, 79.
cihuraḥ, 80.
cih(x)n:nam, 39.
cucyuvishé, 119.
ceīam, 78.
ceṭatuh, 120.
ceṭayati, 112.
ceṭto, cogguṇo, cottho, 78.
coriam, 79.
coro, 76.
caityam, caitro, 78.
caurah, 76.
cauryam, 79.
chaddam, chad:d:D:ma, 39.
chand, 118.
chandas, 7.
chāyā, chāhī, chikko, 79.
chidyate, 105.
chirā, 78.
chutto, chuptaḥ, 79.
ajāā, jam, 92.
jaṅghānāni, 105.
jaṅghānīhi, 117.
jaṅghnataḥ, jajamūh, 112.
jajastām, 120.
jaṭharam, jaḍharam, jaḍhalam, 78.
jatto, jattha, jado, 92.
janāsah, 14.
janitavya, 124.
janitva, 123.
janishva, 117.
janūs, 105.
jan:n:ma, 39.
jabhr-, 110.
janmam, 39.
jammī, jamhā, 92.

jaratī, 111.
jarāyat, 106.
jarāsam, jarā, jarām, 114.
jassa, etc., 92.
jaharuh, 112.
jāhāti, 120.
jahitā, 121.
jā, 80; — 91, 92.
ṽjāgr, 106, 120.
jāgrāti, 105.
jānam, 79; — 92.
jāniam, 75.
jānunī, jānunoh, 113.
jāyate, 105.
jāyantai, 119.
jārah, 76.
jarāyat, 106.
jālā, 92.
jāva, 80.
ji, 118 (2 G.)
jiḡrtā, jiḡrtām, 120.
jittiyam, 93.
jīna, 20.
jimho, jihā, 39.
jihīd-, 106.
jih(x)m:mah, 39.
jihvāmūlyau, 102.
jih(v)cā, 39.
jīryati, 26, 105.
**jīsu*, 92.
jīhīd-, 106.
jīhipah, 120.
ju, 27.
juguksha, 109.
jushānā, 122.
jusherata, 119.
juhūrē, juhūrē, 118.
juhōta(na), 112.
jmāti, 26.
jesham, jēshi, 122.
jo, etc., se *jassa* etc.
jōguvām, 112.
jñātam, 75.
jñānam, 79.
jñesham, 122.
jyaishthāya, jyaishthyāya, 36.
jrāyati, 26.
ḍaro, 79.
dhauk, 26.
-dhvam, 108.
nam, 87, 89, 90.

**nā*, 89, 90.
**nām, nāe*, 89.
nānam, 79.
nāyam, 75.
nāhi, 89, 91.
ṽnisi, 108.
numajjāi, 76.
ne, 87, 89, 91.
ṽna, 89, 90.
nehim, 89, 91.
no, 87.
-ta, 28, 104, 118.
-tā, 119.
taī, 87, 88.
taīā, 89.
taītto, 88.
tae, 87, 88.
tam, 87, 88, 89.
-tam, 105.
tambam, 78.
tambiram, 75, 78.
tamstanīhi, 117.
-taḥ, 80.
tākshati, 105.
tākshatī, 111.
takshathus, 120.
ṽtad, 108.
taḍit, taḍī, 79.
tatane, 112, 120.
tatāpa, 106.
tatarūshah, 119.
tatāpa, 106.
tati, 93.
tate, 120.
tattaddeḥīyabhāshāpadasampra-
yogāt, 61.
tatto, 38, 79, 88, 89.
tattha, 89.
tatnīre, tatnīshe, tatne, 120.
tatyāja, 119.
tatra, 89.
tatsama, 58, 75, 77, 101.
tathavāṅgārakārādau, 56.
tad etc., 89.
tadīya, 93.
tado, 89.
tadbhava, 57, 58, 75, 76, 77,
 101.
tadvānah, 30.
tan, 118 (2 G.), 120.
-tana, 104, 118.

-*ta(na)*, 112.
taniā, 103.
tanota, 112.
tanyati, 119.
tanvaté, 104.
tanvā, 103.
tap:p:taḥ, 38, 79.
tāpyate, 105.
-tama, 109, 117.
-tamá, 116.
-tamam, *-tamām*, 117.
tamba, 75.
**tam-b-ra*, 75.
tamni etc., 89.
-taye, 123.
-tār, 115.
-tara, 109, 117.
taraī, 76.
-taram, 117.
tarati, 39, 76.
-tarām, 117.
-tāri, 115, 123.
taruté, 118, 119.
tarutī, *tarūtī*, 118.
tartarīthah, 112, 117.
tava, 88 (2 G.).
-tavant, 28, 124.
tavio, 79.
tāvītuat, *tavīvat*, 106.
-tave, 38, 123.
-tavai, 123.
-tavya, 124.
-tavyā, 105, 123, 124.
tasmāt tute, 108.
tāsmīn, 89, 116.
tahimto, 88.
tā, 80; — 89; — 116.
-tā, 80.
-tām, 118.
tājā́k, *tājā́t*, *tā́dhi*, 108.
-tāt, 118.
tātrp-, 106.
tāni, 89 (2 G.); — 116.
tān:vaḥ, 35.
tāmram, 75, 78.
tārīshāmahī, 106, 119.
tālā, 89.
tāva, 80.
tāvat, 93.
tāvant, 117.
tāsām, 89, 90, 91, 92.

tāhe, 89.
tigmāhetī, 113.
tiñ-anta, 19.
tiṭṭhahi, 38.
tiṇa, 89.
tīta-u, 107.
titiruh, *titirvāms*, *tityāja*, 119.
tibbo, 39.
tirayati, 76.
tiraçcā, 104.
tirīta, 20.
tiretana, 118.
tiryā́c, 104.
til(i)bile, *tilbbile*, 36.
tish(t)ṭhati, 38.
tisī-, 104, 105.
tisī́nām, 105.
tisī́bhīh, 104.
tisī́nām, 104, 105.
tistire, 119.
tīraī, 76.
tīryate, 105.
tī(v)vrāh, 39.
vtu, 27.
tu, 88.
-tu, 123.
-tua, 111, 123.
tuadrīk, 111.
tuām, 116.
tue, *tum*, 88.
-tum, 123.
tujayati, 112.
tujjha etc., 87, 88.
tunhio, *tunhikko*, 79.
tubbha etc., 87, 88 (2 G.).
tubhyam, 87.
tuma, 42, 88.
tumaī, *tumae*, 88.
tumam, 42, 88.
tumatto etc., *tumāī* etc., *tume*,
tumesu, *tumo*, 88.
tumma etc., 87, 88.
tummehim, 87.
tumha etc., 87, 88.
tumhe etc., 87.
tuyha etc., 87, 88.
-tur, 115.
turayati, 112.
tūriya, 104.
twa, 88.
twam, 87, 88 (2 G.).

tuvatto etc., 88.
tuf(ç)chyān, 36.
tusu, *tuha*, *tuhā[m]* etc., 88.
**tuhyam*, 87.
tūtūrshati, 106.
-tūna, 38.
-(t)ūna, 73.
-tūnam, 123.
tūrya, 119.
tūshṇīkah, 79.
-tī, 115.
trmḥāti, 121.
trdhā, 105.
trnedhi, 121.
trītya, 104.
trpānt, 122.
trpnu-, 108.
trptah, 76.
trpnu-, 108.
trpp(p)ṇuta, 36.
tr̥, 118.
te, 87 (2 G.), 88, 89 (2 G.).
-te, 119.
tejasā, 81.
tēnā, *tēbhīh*, 116.
teyasā, 81.
ter-, 119.
tera, 27.
to, 89 (2 G.).
-to, 81.
-toḥ, 123.
toçāsā, 105.
-tai, 119.
taú, 116.
-tam, *-tānam*, *-tto*, *-ttha*, 80.
tyā, 116.
-tyai, 123.
tyajati, 76.
tva, 93, 117.
tvā, 117.
-tva, 111, 123.
tvam etc., 87, 88.
-tvam, 80.
tvattah, 88.
tvad, 88, 116.
tvadīya, 93.
tvadrīak, 111.
tvadrīk, 111, 124.
(t)tvarate, 39.
tvā, 87.
tvā́, 116.

-tvā, 123.
 -tvāna, 38.
 -tvānam, 123.
 tvām, 87, 116.
 -tvāya, 123.
 tvāvant, 117.
 -tvī, 123.
 tvé, 116.
 -tra, -tra + tas, 80.
 trayah, 116.
 trasithām, 119.
 -trā, 124.
 trādhwam, 105.
 trāsīyāthām, 119.
 trāsva, 105.
 trāhi, 37.
 tri-, Trita, 116.
 trishṭug, trishṭugbhūh, trishṭup,
 trishṭubh, 109.
 trī, trīnām, trīni, trīni shashṭi-
 çatāmī, 116.
 tsar, -tha, -thana, -thanā, 118.
 Thānū, 79.
 thī, 80.
 thullo, Thūlabhaddo, thevam,
 thoam, thokkam, thovam, tho-
 ram, thoro, 79.
 Dāico, dainnam, daivam, dai-
 vayam, daivvam, 78.
 dāmsanam, 79.
 dākshat, 109.
 dakshāya, 123.
 dādāte, 121.
 dādāta, 112.
 dadāvāms, dadivāms, 118.
 dādrcāna, 105.
 daddhī, 119.
 dadvāms, 118.
 dadhate, 121.
 dādihāta(ṇa), 112.
 dādihāti, 26.
 dadhidhwam, dadhidhwé, dadhi-
 shvá, 117.
 dādihāta, dadhitā, dādihāna, 105,
 dadhrsh-, 106.
 dara, 79.
 darāyat, 106.
 darisanam, daro, 79.
 dārt, 10, 109.
 dardar, 109.
 darçanam, 79.

davidhāva, 106, 121.
 dāvidhwat, 106.
 daça, daçanam, 80.
 das, 106.
 dasu, dasanam, 80.
 dasim, 31.
 dah, 109, 120, 121.
 daha, 80.
 dā, 18, 29.
 -dā, 80.
 dātir, 29.
 dātram, 30.
 dādrcē, dādrcēre, 105.
 dādihāra, dādhr-, dādhrsh-, 106.
 dāçvāms, 120.
 dāram, 79.
 dārūni, 113.
 dāva, 80.
 dāg, 120.
 dā, 87, 88.
 Dīaush pītaḥ, Dīaush pītaḥ, 110.
 dātthū, 79.
 didhrtā, didhrtam, 120.
 dīpsati, 109.
 divaḥ, divāh, 104.
 divaso, divaho, 78.
 divyānām, 56.
 diçi(m), 31.
 diṣṭyā, 79.
 diṣi(m), 31.
 dih, 121.
 Vdīdī-, 109, 119.
 dīdyāsam, 119.
 dīdhar, 120.
 dīdhī-, 109.
 dīnāra, 20, 98.
 dīyate, 94.
 dīr(i)ghāyuh, 36.
 dīryate, 105.
 duāram, 79.
 duh-dabha, duh-nāçā, 108.
 dug:g:dha, 38.
 dūgjhāna, 105.
 dughāna, ducchinā, 110.
 duḍuksha, 109.
 duddho, 38.
 dudrāvat, 120.
 dur-, 111.
 dur(l)labhah, dullabho, 38.
 duvāram, 79.
 dush, 118.

duh, 109.
 duhaté, 104.
 duhiā, duhitā, 85.
 duhīyāt, duhīyāt, 117.
 dūdābha, dūdāça, 108.
 dūtiām, 114.
 Vdrmh, 110.
 °drk, °drn, 111.
 drdhā, 105.
 drdhaprayatnatarah, 103.
 °drç, 111.
 drçī(m), 31.
 drhyate, 105.
 dr̄, 118.
 de, 87, 88.
 deram, 79.
 deva etc., 82, 89, 90, 91, 92, 93.
 devatāvāni, 59.
 devatto etc., se devo etc.
 Devanampriya, 41.
 devīā, devīāh, 110.
 devī etc., 83, 84.
 devo etc., 82.
 devvam, 78.
 deçabhāshā, 73, 74, 97.
 deçāntare, 28.
 deçī, 58, 75, 76, 77, 97, 99.
 deçīya, 101.
 deçīyabhāshā, 74.
 deçya, 74, 75.
 delī, 119.
 -do, 80.
 dodrāva, 121.
 Daityah, dainyam, daivam, dai-
 vatam, 78.
 daivī vāg, 57, 59.
 dyut, 118.
 dyutayati, dyotayati, 112.
 dyauh, 11, 104.
 Dyaūsh pītā, 107.
 Dyaūsh pītaḥ, Dyaūh pītaḥ, 116.
 dravāyati, 106.
 drahaḥ, 80.
 drāghmānā, drāghmā, 111.
 drāvāyati, 106.
 drūnah, 113.
 drunōti, drunāti, 27.
 dvā-, dvādaçām çatām, 116.
 dvār, 111.
 dvāram, 79.
 dvi-, Dvīta, 116.

dhamśai, 76.
dhak, 120.
dhákshat, *dhakshi*, 122.
dhátse, 105.
dhan, 106.
dharimán, 37.
dhartári, 123.
dharmaniyamah, 30.
dhā, 18, 27, 110, 118, 120.
dhātu, 22.
dhāyās-, 118.
dhāv, 120.
dhāsīnā, 113.
dhī-, 11.
-dhī, 118.
dhūtā, 110.
dhūpsati, 109.
dhūyāti, 26.
dhūyām, 112.
dhūre, *dhīshe*, 120.
dhiksha-, 121.
dhīnām, 112.
dhūyate, *dhūyāte*, 26.
-dhuam, *-dhue*, 110.
dhūnute, *dhūnoti*, 106.
dhūrānām, 56.
dhūre, 118.
dhṛ, 123.
dhēnū etc., *dhenuḥ* etc., 84.
dhēnūnām, 103.
dhehi, 119.
-dhyai, 123.
-dhva, 118.
-dhvam, 110, 119.
dhvamśate, 76.
dhvanayit, 106, 121.
dhvanayit, 36, 106, 121.
dhvanait, 36.
dhvas, 106.
-dhvāt, 118.
-dhve, 110, 119.
-dhvai, 119.
nā, 122.
-nā, 119.
nah, 11, 87.
nākih, 117.
nakkhā, *nakha*, 78.
nag:g:G:nah, *naggo*, 39.
naṇandā, 85.
nad, 106.
nadīā, 103.

nadīpūrah, 76.
nādbyah, *nadyā*, 103.
nadh, 104.
nanandā, 85.
nabh, 106.
Vnam, 112.
nārah, 111.
narām, 112.
nāri, *nāre*, 111.
nāvātir nāva, 116.
nāvedasah, *nāvedāh*, 114
naç, 120, 121.
nahā, 78.
nahyatana, 118.
-nā, 111.
-nām, 111, 112, 115.
nāgarāh, 62.
nāgarika, 56.
nāṭaka, 59.
Nāṭi, 57.
nāda, 35.
nābhīnā, 113.
nāman, 18.
-nāmāno, *-nāmānah*, 81.
nims, 108.
nijadeçiyabhāshā, 74.
niṭṭhuro, *niṭṭhulo*, 78.
niddham, 79.
nindima, 120.
nimmam, 39.
nīpāta, 18 (2 G.).
nīmajjati, 76.
nīm:m:nām, 39.
nirbhujā, 14.
nīr -sāvishak padōr, 108.
nīvidam, 79.
nishīdati, 76.
nishīturah, 78.
nīs, 108.
nīhō, 79.
nīhitah, *nīhitto*, 78.
nī, 37, 118 (2 G.).
nīdam, 79.
nu, *nud*, 118.
nudishīhā, 112.
nū, 118.
nrnām, 112.
nṛn, 113.
netṛnām, 110.
nema, 93.

nesha, 121, 122.
no, 11.
nōnāva, *nonuwuh*, 121.
pakko, *pa(k)kvaḥ*, 39.
pācyate, 105.
pāñca, 104.
pañcathā, 116.
pañcābhīh, *pañcābhyah*, 104.
pañcamā, 104, 116.
pañcāsu, 104.
pañ:cācat, *pañhāsa*, *paṭi*, 39.
paḍbhīh, 109, 110.
Vpat, 120.
patimāna, 45.
patteam, 79.
pātyā, 113.
padātiḥ, 79.
padīshita, 123.
padbhīh, 109, 110.
pan, 106.
pānthām, *pānthāh*, *pānthānam*,
pānthānah, 114.
paptima, *paptivāms*, *paptūh*, 120.
pappoti, 39.
paprā, *papraū*, 118.
pabbato, 38.
payā, 79.
para, 93.
parāmariso, *parāmarçah*, 79.
pāri, 107.
pāri nah, 108.
parivyāta, *parivyāta*, 36.
parishkandah, *pariskandah*, 29.
Pārucchepah, 110.
pārdate, *pardi*, 27.
par(v)vatam, 38.
parsha, 121, 122.
paliāmko, *palyañkah*, *pallāmko*,
 78.
pavāyati, *pavitāram*, *pavitāram*,
 106.
pavvāyā, 76.
paçāve, 113.
pāçumānti, 106.
pāçve, 113.
pashthavāt, 110 (2 G.).
pāikko, *pādiekkam*, *pādiekkam*, 79.
pāthāh, 105.
pāpā, *pāpī*, 116.
pāraū, *pārayati*, 76.
pārdāyanī, 27.

pāváyati, 106.
pāshāṇaḥ, *pāsaṇo*, *pāhāṇo*, 80.
pi-, 11.
piarā, 85.
pinak, 108, 109.
pitṛnām, 110.
pitṛnām, 103.
pinashtana, 112.
**pinash-s*, 109.
pipatishati, 118.
pipartana, 112.
pibadhyaī, 121.
pibā nisha(d)ya, 36.
piva, 79.
Piṣācadeṣaḥ, 74.
Vpiśh, 108, 109.
Vpis, 108.
pihakam, 39.
pīdiam, *pīditam*, 79.
pīlu, 98.
pūms, 114.
punāte, *punatē*, 104.
punāta, 104, 112.
punāhī, 112.
punīshe, 122.
puppham, 38.
pūmah, *pūman*, 114.
purāna, 29.
pur(u)shāntim, 36.
purusprk, *puruspṛham*, 110.
puroruk tuta-, 108.
push(p)am, 38.
pushyāse, 123.
pushyāse, 121.
pūrtā, 119.
pūryate, 105.
prkshū, 109.
prṇāti, *prṇāti*, 121.
prśū, 109.
prthivī, *prthvī*, 11.
peca, 27.
pet, 120.
pesuka, 108.
Paiṣāca, 65.
Paiṣācīkam, 62, 65.
Paiṣācīkāni, 62.
Paiṣācī, 65.
pra, 18.
prā mināmi, *prā mināmi*, 108.
pra-uga, 31, 107.
prakṛtīh, 94, 95, 97.

prakṛtīh Samskr̥tam, 54.
(p)prati, 39.
pratijñā, 45.
pratishthā, 7.
praticā, *praticim*, 104.
pratr̥na, 14.
pratyā:hi, 35.
pratyekam, 79.
prāhamā, 116.
prayāja, 30.
**prayuga*, 31.
pravāyati, 76.
praviṣvāmsam, 120.
Prākṛtavat 95.
prācām, *prācīna-*, *prācya-ma-*
dhyeshu, 29.
prācyeshu, 30.
prānc-, *prāncah*, 29.
prānadhr̥k, 110.
prātār āhnaḥ, 125.
p(p)rāp:p:p:noti, 39.
prāyah, 95.
prāsi, 122.
Priyadarṣi, 41.
prīyākhyebhyaḥ, 28.
prēhā, 103.
proshūsham, 112.
pra-uga, 31, 107.
(p)plīhan, 39.
phasso, 38, 40.
badīsam, 79.
badbadhānā, *badbadhē*, 105.
√bandh, 120.
babhūtha, *babhūvitha*, 118.
babhre, 110.
bamhacariam, *bamhaceram*, 78.
bamhane, 40.
barbr̥hī, 109.
balisam, *Bahappai*, *Bahassai*, 79.
bahulam, 94.
bahulam chandasi, 124.
bahushu, *bahusu*, 81.
bahvinām, 103.
bāram, 79.
bibhāya, 106.
bībharti, *bībhārti*, 105.
bībhīyād, *bībhīyād*, 36.
billo, *bī(l)lva*, 39.
bīsa, 108.
bukkai, *bukkati*, 76.
bud:d:buda, 38.

buddhiḥ etc., *buddhī* etc., 83, 84.
bubbulam, 38.
busā, 108.
br̥dhā, 105.
br̥saya, 108.
vbr̥h, 109.
Br̥haspatīh, 79.
bedh, 120.
bramaṇa, 40.
brahmagavi, 7.
brahmacaryam, 78.
brūmi, 37.
bha, 18.
bhāiravo, 78.
bhamjai, 76.
bhakshyam, 25.
bhagavam, *bhagavati*, *bhagavān*,
 81.
bhajatana, 118.
bhaṇ:ḍakam, 39.
bhattā etc., *bhattāro* etc., *bhat-*
tumā, etc., 85.
bhanakti, 76.
bhamaro, 78.
bhayavaī, 81.
bharerata, 119.
bhartā etc., 85.
bhavaī, 77.
bhavam, 81.
bhavati, 12, 14, 51.
**bhāvādhve*, 119.
bhavān, 81.
**bhāvānte*, 119.
bhavo, *bhavyah*, 79.
bhasolo, 78.
bhāao, *bhāuṇā* etc., 84.
bhāṇako, 39.
bhāyaro, etc., 84 (2 G.).
bhāyā, 84.
bhāvā, 105.
bhāshante, 29.
bhāshāṣabdāḥ, 74.
bhāshātrayam, 73.
-bhīah, 110.
bhīudī, 78.
√bhīd, 120.
bhīdānt, 122.
bhīdyate, 105.
bhīyāi, 114.
bhī, 121.
bhukshishīya, *√bhuj*, 120.

bhūñjāte, bhūñjate, 104.
bhucar, 107.
bhā, 123, 124, 126.
Bhūtabhāshāmayām, 57.
bhūtebhir, 14.
bhūyāstām, bhūyāsva, 123.
bhūreḥ, 113.
bhrkūṭī, 78.
bhe, 87, 88.
bhoti, 51.
bhaiḥ, 121.
bhairavaḥ, 78.
-bhya, -bhyām, 116.
-bhyaḥ, 110.
bhramaraḥ, 78. *bhrātā* etc., 84.
maī, 86 (2 G.).
maītto, 86.
maīlam, 79.
maīya, 93.
maūho, 78.
mae, (2 G.), *mam*, 86.
-mah, 114, 118.
maggo, 38.
maghonaḥ, 111.
majjāro, 79.
majjha etc., 86.
mañjaro, 79.
maṇasā, maṇasi, 81.
mat, 104.
mattaḥ, 80, 86.
matto, 86.
matsyaḥ, 76.
mātsva, 105.
mathāyāti, 123.
mad, 86, 116, 118.
madīya, 93.
madrīak, 111.
madrīk, 111, 124.
madryāk, 111.
madhu etc., 83.
√man, 120.
-man, 111, 114.
-mān, 124.
manasā, manasi, 81.
manāmahe, manāmahé, 104.
manuṣa-, 43.
manushiebhir, manushyebhir, 14.
-mane, 123.
-mant, 111, 114.
-ma(n)t, 106.
mānthām, 114.

manmana, 74.
manvaté, 104.
mama etc., 86, 88.
māmaka, 117.
mamnāte, mamnāthe, 119.
mamha, 87.
mayā, mayāi, mayi, 86.
mayūkhaḥ, 78.
mayūraḥ, 80.
marud:bhiḥ, 35.
mārmrjāna, marmrjānā, 105.
marmrjantaḥ, 112.
malīṇam, malīnam, 79.
-masi, 118.
massu, 39.
mah, 106.
maha[ṁ], 86.
mahāḥ, 104.
mahatto, mahammi, 86.
maharshibhiḥ, 57.
mahasu, mahāna(m), 86.
Mahārāshṭra- Vidharbhādi-
ṣaprasiddhāḥ, 74.
Mahārāshṭrīyādi, 58.
Mahārāshṭrīvat, 95.
māhi, 105, 113.
mahilā etc., 80, 33.
mahu(m) etc., 83.
-mahe, 119.
mahelā, 80.
-mahai, 119.
mahyam, 86, 87.
mā, 86.
√mā, 120, 121.
mā, 122.
mā bhaiḥ, 118.
māā, 85.
māuam, māukkam, 79.
mām, 86.
mākīḥ, 117.
Māgadham, 62.
Mātalī, 115.
māṭṭn, 116.
mādayādhyai, 123.
mādbhīḥ, mādbhyāḥ, 109.
māmakā, 117.
māmah-, 106.
mār(g)gaḥ, 38, 75.
mārjāraḥ, 79.
māvant, 116, 117.
mās, 109.

mī, 86; — *√mī*, 121.
minat, minati, 121.
mināt, minī, 112.
mīmam, 86.
mīmantī, mīmikshati, mīmik-
shāthuh, 121.
mīlāi, 76.
mīlīshyati, 112.
mīva, 79.
mīṣam, 57.
√mih, 121.
mīhira, 20, 98.
mīḍhvāms, mīmayat, 120.
mīyati, 39.
mīlīshṣe, 102.
mīlīshṣtama, 111.
mukko, 79.
muk:k:tah, 38.
mukkho, 79.
mucīshṣa, 123.
mucyā-, mucyate, mucyase, mū-
cyātai, 105.
mutto, 38.
murukkho, 79.
√muh, 110.
mūo, mūkah, 79.
mūdhā, mūdhār, 110.
mūrkkhaḥ, 79.
mūrkkhā, 118.
mūrdayati, 112.
mūrṇāti, mūrṇāti, 121.
mūrdukam, 79.
me, 86, 87.
mo, 86.
morah, 80.
moho, 78.
mai, 86.
-mnā, 111.
mmi, 87.
-mmi, 80.
√myaksh, 109.
(m)mriyāte, 39.
mīlayati, 76.
mlecchāḥ, mlecchet, mleccho, 30.
-mhi, 40.
-ya, 105, 121.
-yā, 105.
ya uṣijah, ya auṣijah, 36.
yam, 92.
-yam, 114.
-yām, 115.

-yams, 117.
 yamsénia, 121, 123.
 yamsénya, 123.
 yah etc., 91, 92.
 -yah, 111, 113, 114, 115, (2 G.),
 117.
 yaksh(i)mam, 36.
 Vyaj, 121.
 yajase, 122.
 yajus, 7.
 yano mayah, 35, 38 (2 G.), 40.
 yataná, 93, 117.
 yatará, 93, 117.
 yati, 93.
 yatra, 92.
 yathā, 40.
 yad, 92.
 yadvānah, 30.
 -ya(n)t, 106.
 yānti, 112.
 yam, 118.
 yama, 102.
 yamātuh, 120.
 yayā, 92.
 yayām, 114.
 yáyoh, 117.
 yavanāni, 37.
 yaváyati, 106.
 yasmāt, etc., se yáh.
 yā icchah, yā aicchah, 36.
 -yā, 113.
 -(y)ā, 80.
 -yā, 115.
 -yā-, 110.
 yah etc., 91, 92.
 yājayām cakāra, 124.
 yādīçmin, 117.
 yānti, 112.
 yāvat, 40, 93.
 yāvatyah, yāvatsah, 110.
 yāvant, 117.
 yāváyati, yāsishṭa, 106.
 yu, 118, 120.
 yuj, 111.
 yudh, 118.
 yudakta, yuyutām, yuyotam, yu-
 yótana, yuyodhi, yuyopimá, 112.
 yuvām, 116.
 -yuvah, 115.
 yuvát, 116.
 yuvadrík, 111, 124.

yuvābhyām, yuváyoh, yuvām, 116.
 yuvānā, 111. — yuvāvant, 117.
 yuvitā, 112.
 yuve, 110.
 yuvoh, 116.
 yushmattah, 88.
 yushmad, 87, 88.
 yushmadīya, 93.
 yushmabhyam, 87, 88.
 yushmākam, 88, 116.
 yushmān, yushmābhih, 88.
 yushmāvant, 117.
 yushmāsu, 88.
 yushmé, 116.
 -yúh, 115.
 yūthiam āçvānām, 112.
 yūnā, 111.
 yūyam, 88.
 yūyot, 120.
 yūsham, 112, 122.
 yóh, 113, 117.
 yosham, 122.
 -yau, 115.
 -ram, 119.
 ramño, 41.
 ramhati, 29.
 rajatam, 80.
 rajaya, 112.
 rájishṭha, rájīyas, 111.
 rájvām, 114.
 Vraij, 112.
 -rata, -ratām, -rate, 119.
 rathīrayatām, 105.
 ran, 106.
 -ran, -ranta, 119.
 raya, 40.
 rayadam, rayayam, 80.
 rayīnām, 113.
 rayyā, 36.
 rárate, 121.
 ra-hābhyām dve, 38.
 rā, 119, 121.
 rāā etc., 85.
 -rām, 119.
 rājan, 81, 85.
 rājā etc., 40, 81, 85.
 rájāntahpuracārinam, 56.
 rādih, 118.
 rāya(m), 81, 85.
 ráyah, ráyah, 104.
 ráyā etc., 81, 85.

ráyām, 113.
 ráyanam etc., 85 (2 G.).
 ráshṭrī, 115.
 rāsātām, rāsantām, 121.
 riū, 78, 80.
 ricyate, 105.
 riñju, riñam, 78.
 riñaté, 104.
 rirīhi, -rīre, 119.
 rishayati, 112.
 rishāthana, 118.
 risaho, risi, 78.
 rihāte, rihaté, 104.
 rīrishishṭa, 122.
 ruk:k:k:ma, 39.
 ruc, 118.
 rucishīya, 112.
 Rudrah, Rudro, Ruddo, 79.
 runmā, 39.
 ruçadīr(i)te, 36.
 Vruh, 110.
 rūpam, 37.
 -re, 119.
 reshayati, 112.
 -roh, 111.
 rocishīya, 112.
 rōhishiyai, 123.
 raí, 104, 113.
 raīyā, 36.
 lakshanākarañāt, 61.
 lakshmiyā, 110.
 laddho, lab:b:dhaḥ, 38.
 lavanam, 78, 80.
 Lāñi, 57.
 lipi, 49.
 lipikara, 37.
 lípsate, 106.
 liç, 118.
 lípsate, 106.
 lípyate, 105.
 leyyo, 39.
 leláyatah, 105, 106.
 leláyati, 105.
 leh(y)yah, 39.
 lokāt, 30.
 lokayātrā, 76.
 loke, 27, 31, 51.
 lonam, 78, 80.
 laukikāh çabdāh, 30.
 va, 79.
 va-, 11.

-va, 40.
vaiālio, *vaiāliam*, *vaieso*, *Vaieho*,
vaijavano, *Vaidabbho*, *vairam*,
 78.
vairam, 79.
Vaisampāyano, *Vaisavano*, *Vai-*
sālo, *Vaisāho*, *vaisiam*, *Vais-*
sānaro, 78.
vam, 10, 109.
 -*vam*, 114.
 -*vām*, 115.
vamāditā, 77.
vamsishīya, 120.
vah, 88.
 -*vah*, 111, 113, 114, 115, 119.
vac, 110.
vajiram, *vajjam*, *vajram*, *vaijaro*,
 79.
vattati, 31.
vaiharah, 78.
vadavāmukham, 79.
vaddhati, 31.
vaddhate, 34.
vadharo, *vadhalo*, 78.
vanam etc., 82.
vādathama, 118.
vādishma, 106.
vadhūh, etc., 84 (2 G.).
van, 120 (2 G.).
 -*van*, 114, 116.
vanam etc., 82.
vanarshād, *vanarsād*, 107.
vanāvāhyéta, 106.
 -*vane*, 123.
 -*vant*, 111, 114.
 -*va(n)t*, 106.
vanditvā, 77.
vam, 118, 120.
vamiti, 117.
vayam, 86.
vayyaçva, 36.
 **varam*, 109.
varatanu, 23.
varisam, *varisā*, 79.
 -*vari*, 116.
varivartyāmāna, 112.
varivrt, 106.
varutī, *varūtī*, 118.
varakā, 29.
varāntai, 119.
varikā, 29.

vardhate, 34.
 **varm*, 109.
varsham, *varshāh*, *Valayāmuham*,
 79.
val(m)mika, 35.
vavrt-, *vavrdh-*, 106.
vavrdhānt, 121.
vavné, 120.
Vvaç, 119.
vas, 28, 112.
 **vasi*, 119.
vasishva, 117. |
vasi(sh)shva, 36.
vāstoḥ, 125.
vahiç ca, 12.
vahū etc., 84, 91.
 -*vahe*, -*vahai*, 119.
 -*vā*, 115.
vāi, 76.
vākovākya, 29.
vāti, 76.
vādishma, 106.
vār nā, 108.
vāri etc., *vāri(m)* etc., 83.
vālo, 39.
vāvrt-, *vāvrdh-*, 106.
vāvrdhādhyai, *vāvrdhāthe*, *vāvrdh-*
dhēthe, 121.
vāsam, *vāsā*, *vāhio*, *vāhitto*, 79.
 -*vā*, 115.
via, 79.
vikāram asya, *vikāre*, 29.
Vikirida, *Vikirida*, *Vikiridra*, 108.
vikshī, 110 (2 G.).
vicittāh, *vicrttāh*, 36.
vicchāyāti, *vich gatau*, 26.
vī, (2 G.), *vidbhīh*, 110.
vid, 14, 117, 118.
vidām, *vidām cakāra*, *vidām*
cakrma, 124.
vidāma, 105.
vidushtara, 111.
videshīa, 122.
vidrumah, 76.
vidré, *vidvāms*, 120.
vipayati, 112.
vipratipannabuddhibhyaḥ, *vipro-*
shya, 30.
 -*viya*, 40.
virapçī, *virapçyī*, 36.
viliptīāh, 114.

viva, 79.
vivakmi, *vivakcān*, 110.
vivattai, *vivartate*, 76.
vivittiyai, 31, 108.
vivishīyāi, 31, 108.
vivé rūpāmsi, *vivéh*, (2 G.), *vivér*
apó, 110.
viveçuh, 112.
viç, 118.
viçva-, 93.
viçvāt, 117.
viçvāya, 117.
viçvāyave, 113.
vish, 110, 118.
vish(u)nuḥ, 36.
vissa-, 93.
vihvayishyāmi, *vihvalishyāmi*, 110.
 -*vī*, 113.
 -*vī*, 115.
vr, 118, 119, 120.
vrj, 118.
vrñimāhe, *vrñimahé*, 104.
vrnoti, 109.
vrddhi, 106.
vrđhānā, 122.
vrsh, 118.
vřshānam, *vřshānah*, *vřshānam*,
vřshānah, 106.
ve, 118.
veālio, 78.
vedujjam, 79.
vēttha, 117.
vēda, 120.
vedhāsam, *vedhām*, 114.
vepayati, 112.
vem, 120.
veram, 78.
veruliam, 79.
Vesampāyano, *Vesavano*, *vesiam*,
 78.
vo, 88.
vaijavanah, *vaitāliko*, *vaitāliya*,
 78.
vaidagdhārtham, 56.
Vaidarbha, 78.
vaidūryam, 79.
Vaideça, *Vaideha*, 78.
vaidyaka, 29.
vaiyaçva, 36. — *vairam*, 78.
Vaiçampāyano, *Vaiçākha*, *Vai-*
çāla, *vaiçikam*, 78.

- Vaiçvānarah, Vaiçravaṇo*, 78.
vyatyayaç ca, 94.
vyath, 106.
vyathayih, 121.
vyalikām, 76.
vyavahāreshu, 57.
(v)vyālah, 39.
vyāhṛtah, 79.
vye, 118.
vraje, 29.
vva, 79.
-vva, 40.
Çakko, çakkoti, çak:k:k:noti, 39.
çatā, 37, 116.
çatād-vasu, 116.
çatadhāveni, 111.
çataval:ça, 35.
Vçap, 37.
çabdasya, 28.
çabdāh, 31.
çabdēna, 30.
çab:b:daḥ, 38.
çarah khayah, 35, 38, 40.
çal)lyah, 39.
çavah, 29, 30.
çavati, 29.
çaçayānā, 112.
Çā(k)kyah, 39.
çākhā, 126.
çās, 110, 120.
çāstāna, 112.
çāstravidah, 27.
çāstreshu, 57.
çāssi, çāssyi, çīnge, 36.
çirasi, 81.
çīçādhi, çīçih, 112.
çīçāthat, 120.
çish, 112.
çishṭaprayoga, 31.
çishyate, 105.
çī, 118.
çuktil, 79.
çūcaḥ, çūci, 113.
çuddham, 62.
Çunaççēpo, Çunaççyēpo, çṛṅge, 36. — *çṛṇa*, 121.
çṛṇāhi, 112.
çṛṇudhi, 118.
çṛṇota(na), 112.
çṛṇvishé, 117.
çṛtā, 119.
çṛnthati, — *Vçṛ*, 121.
çesham, 94, 95.
çesham Samskrtavat siddham, 94.
çeshah, 94, 95.
Çaurasenīvat, 95.
çōamnan, 105.
Vçnath, 120.
çnathih, 117.
(ç)çma(ç)çru, 39.
Vçrath, 109.
çrathnāti, 121.
Vçram, 120.
çravayati, 106.
çrānā, çrātā, 119.
çrāvāyati, 106.
çri, 118, 120.
çritā, 119.
çriyām, 112, 114.
çrih, 79.
çriṇām, 112.
çru, 28.
çrem, 120.
çreshṭinām, 56.
çreshṭha, 40.
(ç)çleshma, 39.
çvaçruām, çvaçruai, 114.
çvas, 79.
(ç)çvā, 39.
çvāsa, 35.
çvit, 118.
shage samvarane, 26.
shad(d)vādā, 36.
-shāni, -she, -shyai, 123.
sa, 89.
sa id asta, 36.
sa-, 93.
sainnam, sairam, 78.
sām srāh, 109.
samdrçe, 14.
samyuktam, 35.
samsṛdbhih, samsṛp, 109.
samskrta, 98.
Samskrtam, 95.
sa(h), 107.
sah, 89.
sakkā, 76.
sakkāro, sakkālo, 80.
sak:k:thi, 38.
sākshat, 122.
sakhī, 75.
sagguno, 38.
sac, 118, 120.
sajjho, 79.
sañj, 120.
saniddham, 79.
satkārah, 80.
satthi, 38.
sad, 28, 118.
sadatana, 118.
saddo, sad:d:gunah, 38.
sadha, 110.
ṽsan, 120.
sānti, 111.
sannatarah, 35.
sannāmei, 76.
sapatto, sapat:t:t:rah, 39.
saptā, 104.
saptatha, saptātha, 116.
saptaparnah, 76.
saptamā, 116.
saptāraçmau, 113.
sām agasmahi, 109.
sam avāçatām, 117.
sama, 93.
samāran, 36.
samīci, 104.
samīyivān, 28.
samyāt, 109.
samvāran, 36.
sayam, 93.
sayano, sayho, 79.
sarāghah, sarāt, saradbhyah, 110.
sarāyate, 106.
sarasi, 81.
sarasī, sarahasyāh, 29.
sarvah, 93.
sarve arpitāh, 14.
sallo, 39.
savibhaktikāh, 30.
savvattha, savvo etc., 93.
saçcima, saçciré, saçcuḥ, saçce, sasavāms, 120.
sasā, 85.
sasūva, 119.
sasṛjrire, 110.
sasṛmānā, 119.
sāsmīn, 116.
sah, 108, 118, 121.
-sāh, 105.
saha, 110.
sahāsra, 37, 116.
sāhishīmahi, sāhishīmāhi, 106.

sahyaḥ, 79.
sā, 39; — 89.
sādhavaḥ, *sādhūn*, 83.
sādhyamānasamskṛtabhavāḥ, 77.
sānavi, 113, 115.
sānu, 114.
sānuni, 113.
sāno, *sānu*, 114.
sānti, 106, 111.
sāman, 7.
sārdyate, 106.
sāvishak, 108, 109.
sāvishat, 108.
sāsah-, 106.
-sāh, 105.
sāhao, *sāhavo*, 83.
sāhishimāhi, 106.
sāhuṇo, *sāhū*, *sāhūo*, 83.
sāhvāms, 120.
-si, 122.
siā, *siāvāo*, 79.
sim, 89, 90, 91.
siṅgho, *siṃha-*, 78.
Ṣsic, *siñcayati*, 37.
siṃiddham, 79.
sitami, 39.
siddhasamskṛtabhava, 77.
simmam, 78.
sippi, 79.
sima, 93.
sirasi, 81.
strā, 78.
sirī, 79.
sirī, 115.
sishāsati, 111.
sishicatuh, *sisicuh*, *sisice*, 108.
siksha-, 121.
siho, 78.
su, 118, 119, 120 (2 G.).
-sua, 110.
suar, 111.
suūtāyo, 107.
su(k)umāro, 80.
suttī, *sudamsaṇo*, *sudarisāṇo*,
sudarṇanaḥ, 79.
su(d)-dhyupāsyaḥ, 35 (2 G.).
sudruām, 115.
sunota(na), 112.
surādhasaḥ, *surādhaḥ*, 114.
svā-, 119.
suvāna, 105.

svānā, 119.
suve, 79.
suvo rohāva, 108.
suçruk, *suçrut*, 109.
sushuma, 118.
sushvay, 29.
susilpé, *susllpé*, 36.
Ṣsū, 108, 120.
Ṣsū + nis, 108.
sūdai, *sūdate*, 76.
sūr, 111.
sūrah, 80.
sūr(i)yo, 36.
sūryaḥ, 80.
sūshyantī, 105, 112.
sr, 119.
Ṣsrj, 109, 110.
se, 89 (3 G.), 90 (3 G.), 91.
-se, 119, 122, 123.
sec, *sej*, 120.
sed astā, 36.
sennam, 78.
semho, 39.
sesta, 40.
so, 89.
somālo, 80.
-sai, 119.
sañyam, 78.
s(k)kandhaḥ, 38.
skanbh, 27.
skambhāthuh, *skambluh*, 120.
stīta, 40.
stanīhi, 117.
stanbh, 27.
stambh, 118.
stāvāna, 105.
stu, 118 (2 G.).
stuta-, *stute*, 108.
stushé, 122.
stushéyia, 123.
stūpa, 20.
strñāhi, 112.
strñishāni, 121.
stokam, 79.
stosham, 122.
strī, 80.
stry-ākhyau, 28.
sthā, 14, 108, 126.
sthānu, 79.
sthānt, 122.
s(th)thāli, 35.

sthīta, 40.
sthūlam, *sthūlah*, *Sthūlabhadraḥ*,
snigdham, 79.
s(p)parçah, 38, 40.
spr̥vaté, 104.
spr̥hayati, 112.
sphurchā vismṛtau, *spurchitā*,
sphūrnā, 26.
sma, 94, 125.
syāt, *syādvādah*, 79.
srāḥ, 109 (2 G.).
sru, 118, 120.
s(r)ekr gatjarthah, 26.
sca-, 93.
svā-, 119.
-sva, 110.
svātavadbhyaḥ, 109.
svātavas, 109, 115.
svātavān, 115.
svad, 106.
svādhitinā, 113.
svap, 118.
svayam, 93.
svayanah, 79.
Ṣsvar, 106, 118.
svār, 11, 111.
Svarabhakti, 102.
svārcanas, 107.
svāvadbbih, 110.
sv-āvas, 110, 115.
svavān, 115.
svasā, 85.
svāsṛṇām, 112.
svastae, *svastaye*, *svastayye*, 36.
svāsrām, 112.
svē, 79. — *svairam*, 78.
-ha, 80.
(a)ham, 86.
han, 118.
hāmmati, 27, 29.
harayanta, 106.
hārīnī, 113.
hariso, 79.
Har(y)yanubhavaḥ, 35.
harshah, 79.
havaī, 77.
ṽhā, 121.
-hi, 80, 118.
hī shma, 108.
ṽhims, 109.
himsitavya, 124.

hitá, 110.
hinasāvah, 119.
hinotam, *hinota(na)*, 112.
hinóti, *hínvati*, 121.
hira, 79.
hiramna, 45.
hirī, 79.

hīnanādah, 35.
huttam, 79.
huvāi, 77.
huve, 110.
hushe, 122.
hūam, *hūtām*, 79.

hoi, 77.
hoti, 14, 51.
hradah, 80.
hra(s)svah, 36.
hrīh, 79.
hve, 118.

Tillæg og Rettelser.

- S. 7 L. 4. Dines Andersen: Om Brugen og Betydningen af Verbets Genera i Sanskrit, oplyst især ved Undersøgelser om Sprogbrugen i Chāndogya-Upanishad. Kbhvn. 1892. Deraf fremgaar, at de forbigangne Tidens Brug stemmer med Pāṇini, naar man ser bort fra de indlemmede Brāhmaṇa-Stykker; mens der i Brugen af Aktiv og Medium findes ikke faa Afbigelser fra Grammatikernes Angivelser.
- S. 18 L. 3. Læs: belægger.
- S. 19 L. 36. Jf. O. Franke: Hemacandra's Lingānuṣāsana (Göttingen 1886) p. X fgg. — Do. Die Indischen Genuslehren (Kiel 1890).
- S. 21 L. 1. For «tilføjes til Slutningen» læs «benyttes».
- S. 21 L. 4. Læs: *gīshyā bhavanū* «der bør foreskrives Præsens».
- S. 21 L. 15. Tilføj: Kielhorn i Ind. Ant. III. 285 fgg.
- S. 23 L. 36. Læs: «tulyakālatvāt».
- S. 25 L. 5. O. Franke (Bezz. Beitr. XVII, 1891, Pg. 54—90) mener, at *bhāshā* hos Pāṇ. ikke eller ikke blot modsættes Vedasproget, men det «grammatiske Sanskrit», som Pāṇini egentlig docerer. Han indrømmer dog selv: 1) at saavel efter Pāṇini som efter Kāçikā stod *bhāshā* «det egentlige Sanskrit» meget nær baade i Lyd og Form, og maaske var det congruent dermed i begge Henseender, men kan i al Fald ikke være en Pāli- eller Prākṛitagtig Folkedialekt (Pg. 59); — 2) *bhāshā* var et levende og talt Sprog (men ikke Prākṛit) endnu paa Patanjalis Tid (Pg. 63 fgg.); — 3) Yāska stiller *bhāshā* i Modsætning til Vedasproget i videste Forstand, uden at der bliver Plads til et fra begge forskelligt særligt Grammatiker- og Skriftsprog (§ 65 fg.); ligesaa Vāj. Prātiç. (Pag. 66), og at *bhāshā* paa den Tid brugtes ogsaa til litterære Øjemed; — 4) at Pāṇini's Regler næppe ere tagne af litterære Værker, men af *bhāshā*; — 5) Pāṇini's Opgivelser om *bhāshā* opvise intet fra det os bekendte Sanskrit forskelligt, og Patanjali bruger i Indledningen til Mahābhāshya Betegnelser, som ellers kun gælde *bhāshā*, til at karakterisere Pāṇinis Sprog (Pag. 74). — Da nu tilmed Pāṇini etc. slet ikke bruger Betegnelsen «Sanskrit» eller noget dermed ensbetydende Udtryk i Modsætning til *bhāshā*, synes det mig, at der ikke bliver nogen Grund tilbage for en saadan Adskillelse af *bhāshā* og «Sanskrit», og da der overalt kan opstilles vediske Modexempler til Pāṇini's Angivelser om *bhāshā*, maa dette positive Factum (som yderligere støttes af de Indiske Grammatikers Opfattelse) fortjene Forrangen for det uden nogetsomhelst positivt Holdpunkt indsmuglede Begreb «Sanskrit» som Modsætning til *bhāshā* (denne Indsmugling foretager Franke ikke blot i Pāṇini, men ogsaa i Kāçikā, Pg. 75). At Pāṇini's «Sanskrit» ikke kan være nogen af de «Dialekter», som han angiver som Kilder for Enkeltheder (∴ ikke Vedasproget, ikke Brāhmaṇa'ernes Sprog og ikke *bhāshā*) (Pg. 54), synes mig at være en ikke meget overbevisende apriorisk Paastand; thi hvorfor skulde Pāṇini ikke kunne have en Betegnelse for sit eget Sprog i Modsætning til Afbigelser? Pg. 71 siger Franke (overensstemmende med Patanjali) «*Bhāshā* er det i og for sig ikke Grammatikens behøvende ∴ levende

Sprog hos de dannede i hele *Āryāvarta*», efter min Mening fuldstændig rigtigt, kun med den Modification, at de dannedes Sprog altid har en (om end ikke systematisk) Grammatik i selve den bevidste Modsætning til de udannedes Sprog. Det er ikke ganske rigtigt, naar Franke definerer *bhāshā* som det med «Grammatiker-Sanskrit» nærmest beslægtede talte Sprog (Pg. 65) eller som det paa vedkommende Tid «levende» Sprog med Henblik til det nærmest beslægtede «døde» litterære Sprog, med hvilket det oprindeligt var identisk; thi saa vidt mig bekendt gøres der aldrig af Indiske Grammatikere Forskel paa «Talesprog» og «Bogsprog» som to selvstændige Sprogformer (noget ganske andet er selvfølgelig Talesprogs Optræden i Drama'erne), endnu mindre mellem «Talesprog» som «levende» og «Bogsproget» som «dødt», men kun mellem anerkendte og ikke-ankendte Sprogformer; det archaïstiske (*ārsha*) og Provincialismene vare kun relativt anerkendte, simple Folks Sprog slet ikke. En Modsætning mellem Sanskrit og *bhāshā* existerer ikke; Sanskrit var altid en *bhāshā*, og da Prākrit'erne bleve anerkendte (netop som litterære Sprog), vare de ogsaa *bhāshā*'er; allerede af den Grund passer Ligningen (Pg. 67) *bhāshā*: Sanskrit = Apabhram̃ṣa: litterært Prākrit ikke (Apabhram̃ṣa var desuden litterært). Naar vi borteliminere denne moderne Europæiske, og ingenlunde gammel-Indiske, Ensidighed i Opfattelsen af Begrebet *bhāshā*, forsvinder enhver Skygge af Grund til at antage, at Pāṇini ved *bhāshā* ikke skulde have mént sit eget Sprog. De af Pāṇini anførte Vediske Former vare formodentlig Archaïsmen, som de højere Stænder undertiden fristedes til at lade løbe ind med i deres Tale og Skrift, men som burde undgaas, mens de Vedismer, han ikke nævner (for saa vidt han overhovedet har været opmærksom paa dem), ikke have forekommet ham at have nogen praktisk Betydning. Naar han citerer ældre Grammatikere, er det sandsynligvis ved Punkter, som han ikke personlig billiger, men som dog maa anerkendes paa Grund af de respektable Autoriteter. — For øvrigt glæder det mig, at denne Forskellighed i Opfattelsen af Ordet *bhāshā* synes at være den eneste væsentlige Uenighed mellem Franke og mig.

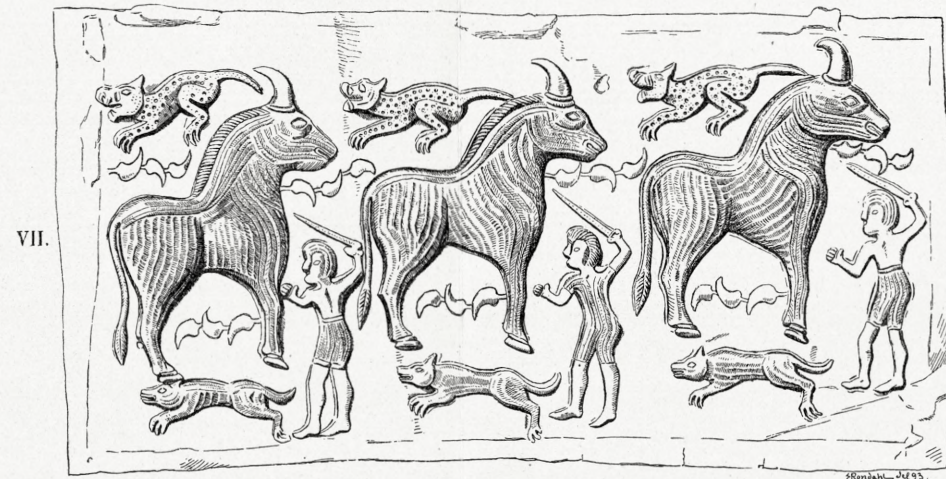
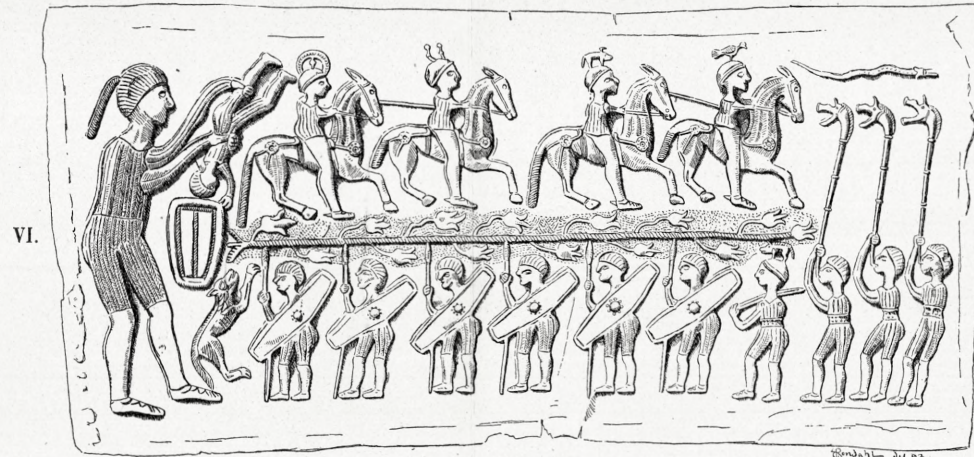
S. 29 L. 1. Læs: Søer.

S. 30 L. 5. Franke (Bezz. Beitr. XVII Pg. 72) mener, at *ārya*'erne, stillede overfor Kamboja'er etc., skal opfattes som «samtlige Arier» (i Modsætning til Provincialismene), hvilket maaske er rigtigt.

S. 36 L. 3. J. Kirste (Mém. Soc. lingu. Paris, V. Pg. 94) benytter Ath. Pr. I. 50 som Beskrivelse af *abhinidhāna*, hvilket er aldeles umuligt efter Reglens Plads, som (i Forbindelse med Commentaren) tydelig viser, at den er en Beskrivelse af *saṃyuktam*. Det hænger sammen med, at han betragter den Franske Udtale af *Bagdad* som indeholdende *abhinidhāna* af *g* og antager, at «Blählaut»'en mellem *g* og *d* er den Lyd, som R Pr. VI. 11 kaldes *dhruva*. Herimod maa indvendes, at *abhinidhāna* udtrykkelig beskrives som *hīna-cvāsa-nādaḥ*, og at *dhruva*'en udtrykkelig siges at følge efter *abhinidhāna*'en; *dhruva*'en hører altsaa som Indledning til den følgende Implosion (vel noget saadant, som undertiden høres i Sang for at gøre «bløde» Forlydsconsonanter tonende). I den Franske Udtale af *Bagdad* er der altsaa slet ikke *abhinidhāna*, og Kirste's Definition «le retranchement de l'explosion buccale d'une occlusive se nomme abhinidhāna» er ikke nøjagtig; thi vel mister faktisk en Occlusiv sin Explosion ved *abhinidhāna* og mister den i Sanskrit maaske faktisk kun ved *abhinidhāna*; men dels passer Definitionen ikke paa *l* (*y* og *v*; se Kirste Pg. 102 fgg.), dels kan, som vi have set, Explosionens Bortfalden finde Sted uden *abhinidhāna*. — Desuden er det ikke alene *sphoṭana*, som er det modsatte af *abhinidhāna*, men ogsaa *saṃyuktam*; det er derfor ikke rigtigt, naar Kirste siger (Pg. 101): «quand il n'y a pas *sphoṭana*, il y a nécessairement *abhinidhāna*» (i *vatsa* er der hverken *sphoṭana* eller *abhinidhāna*, men *saṃyuktam*); *sphoṭana* udelukker Fordobbling (*varṇa-*

krama) (Pg. 111); det gör *abhinidhāna* ikke (f. Ex. *arvāg:g:devah*). — Det er endelig ikke rigtigt, naar Kirste siger (Pg. 119): «la prononciation énergique d'une occlusive, faisant entendre l'implosion et l'explosion, se nomme *varṇakrama*»; thi 1) to oprindelige ens Consonanter (*yat:tad*), som dog tilsammen opfyldte denne Betingelse, kaldes ikke *varṇakrama*; 2) i Exempler som *arvāg:g:devah* (Pg. 110) have begge *g*'er *abhinidhāna* og miste begge Explosionen; det ses heraf, at *varṇakrama* i Virkeligheden maa betegne dobbelt Implosion uden Hensyn til, om Explosionen er hørilig eller ikke; denne Fordobbling af Implosionen turde være en Følge af, at et Bogstav, som har *abhinidhāna* (hvor der er *varṇakrama*, er der næsten altid *abhinidhāna*), er *pīḍita* \circ : at Tungen kun fjernes meget lidt fra Implosionsstedet, hvilket let foranlediger en anden Implosion, især naar hertil kommer en Bestræbelse for at bevare Bogstavet, i hvilket Tilfælde den anden Implosion paa en Maade træder i Stedet for Explosionen.

- S. 38 L. 26. Læs: *dur(U)labhah*.
 S. 40 L. 13. Der er dog Tilfælde i Pāli og Prākṛit, som forudsætte den omvendte Proces, som den dobbelte Oversættelse vel altsaa har været beregnet paa at dække. — Jf. Jacobi i K. Z. XXV. 603 fgg.
 S. 55 L. 1. Læs: Simple og raa.
 S. 56 L. 15. — «Vidūshaka'en».
 S. 60 L. 26. — af.
 S. 63 L. 23. — *Çaurasenī*.
 S. 65 L. 6. — *Rāma-Tarkavāgīça*.
 S. 67 L. 19. Patañjali citerer dog ogsaa Litteratur.
 S. 75 L. 32. Læs: *sakhī*.
 S. 76 L. 25. — *ṇumajjā*.
 S. 78 L. 36. — *vaideça*.
 S. 79 L. 6. — *sudarçanaḥ*.
 — L. 34. — *ditṭhiā*.
 S. 80 L. 5. — *rayaam (rajatam)*.
 — L. 23. — *ekkamakkam*.
 S. 84 L. 27. — *bhāyā*.
 S. 85 L. 24. — *rāinā*.
 — L. 27. — *rāyānammi*.
 S. 86 L. 5. — *appāhi*.
 S. 87 L. 13. — *amhāhīto*.
 S. 88 L. 12. — *yushmattaḥ*.
 S. 92 L. 18. — **jīhim*.
 S. 105 L. 29. — *udgātrṇām*.
 S. 106 L. 2. — *vīshānaḥ*.
 S. 109 L. 1. — *padbhīḥ*.
 — L. 33. — *trishṭūgbhīḥ*.
 S. 119 L. 36. — *titirvāms*.
 S. 120 L. 28. — *amatsuh*.
 S. 156 fg.: Artiklerne *tva* — *tvē* flyttes ned efter Artiklen *trī*, *trīnām* etc.

XI₁.

XI₂.

XII₁.

XII₂.

XIII₁.

XIII₂.

XIV₁.

XIV₂.

